

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

SZERKESZTI

Dr. RÉDEY TIVADAR

*1930. évi folyam * III—IV. füzet.*

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.

1930.

TARTALOM.

	Lap
Dr. Temesváry János: Manzador Pius. (Egy képpel) --- --- --- ---	215
Dr. Deér József: Szkitia leírása a Gesta Ungarorumban --- --- --- ---	243
Dr. Veress Endre: A Marsili-centenáriumi kiadványok magyar vonatkozásai	264
Dr. Krüger Hans Ph. K.: A Deutsche Bücherei bibliográfiai vállalkozásai	270
Dr. Veress Endre: Újabb töredék a Lupuj és Máté vajda hartzáról való énekből --- --- --- ---	274
Adattár: Dr. GORIUPP ALISZ: Az Életképek szerkesztőváltozása 1847-ben	282
— DR. ASZTALOS MIKLÓS: Adatok Frölich János, Frölich Dávid és Serédi János irodalmi munkásságához --- --- --- ---	288
— DR. ZOVÁNYI JENŐ: Bársony György cáfolói --- --- --- ---	292
— DR. IVÁNYI BÉLA: Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon. (Negyedik közlemény) --- --- --- ---	296
Magyar Könyvesház: Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának I—III. kötetéhez. A Todoroszku-Horváth könyvtár ismeretlen régi magyar nyomtatványai. Negyedik közlemény. (DR. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN DR.-TÓL) --- --- --- ---	303
Tárca: Jelentés a M. Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtárának állapotáról az 1929. év első felében. (DR. ZSINKA FERENC-TÓL) --- ---	311
— Jelentés a M. Nemzeti Múzeum könyvtári osztályainak állapotáról az 1929. év második felében. (DR. ZSINKA FERENC-TÓL, DR. JAKUBOVICH EMIL-TÓL, DR. RÉDEY TIVADAR-TÓL és DR. ISOZ KÁLMÁN-TÓL) --- ---	319
— A M. Nemzeti Múzeum könyvtári tisztviselőinek irodalmi munkássága az 1929. évben --- --- --- ---	338
Szakirodalom: TÁRSADALOMTUD. BIBLIOGRAPHIA III. (Ism. DR. GÁRDONYI A.) — GULYÁS P.: A könyvnyomt. Magyarországon a XV. és XVI. sz. (Ism. DR. P. KÁDÁR J. DR.) — DIESCH, C.: Bibliographie der germanist. Zeitschriften. (Ism. DR. KELÉNYI B. O.) — RÜMANN, A.: Das illustrierte Buch des XIX. Jahrh. (Ism. DR. R. HOFFMANN M.) — RÉAU, L.: La gravure en France. (Ism. DR. R. HOFFMANN M.) — LE GUIDE DI ROMA. (Ism. DR. TÓTH L.) — FREMDSPRACHIGE PUBLIKATIONEN ÜBER DI ČECHOSLOVAKEL. (Ism. DR. T. L.) — A. M. TUDOM. IRODALOM BIBLIOGRAFIÁJA. IV. (Ism. PAUDLER É.) — SZALAY J.: A könyvről és a könyvszeretetről. (Ism. DR. KOZOCSA S.) — JANCsó BENEDEK EMLÉKKÖNYV. (Ism. DR. HALÁSZ G.) — A VESZPRÉMVÁRM. MÚZ. ÉVI JELENTÉSE 1929/30. (Ism. N.) — MÁTE K.: A könyv morfológiája. (Ism. DR. H. G.) — A FÖV. NYILV. KÖNYVT. ÉRTESÍTŐJE. 1929. (Ism. DR. I. K.) — CODE INTERNATIONAL D'ABRÉVIATIONS. (Ism. DR. I. K.) — PONGRÁCZ J. Dr. Antal Géza irodalmi munkássága. (Ism. DR. I. K.) — A szerkesztőséghez be- küldött könyvek --- --- --- ---	345
Folyóiratok szemléje: (Ism. DR. BARTHA DÉNES és DR. I. K.) --- ---	375
Vegyes közlemények. Nagy Lajos kir. oxfordi kódexe, a Bécsi Kép. Krónika kora és illuminátora. (DR. JAKUBOVICH E.) — Ismeretlen Corvin-kódex. (DR. HOFFMANN E.) — Gr. Berchényi L. Luzancy-i könyvtára. (DR. G. P.) — Garampi bécsi nuncius levele Kézai krónikájának ered. kéziratáról. (DR. TÓTH L.) — Dankó József levele P. A. Uccellihez Aqu. Sz. Tamás kiadatlan iratairól. (DR. TÓTH L.) --- --- ---	382
Változások a magyarországi nyomdánál 1930 máj. 1-től okt. 31-ig ---	403

MANZADOR PIUS

erdélyi püspök egykorú arcképe.

(Eredetije a gyulafehérvári püspöki palotában.)

MANZADOR PIUS.

A magyar szent korona alá tartozó egyházmegyék egykori főpásztorai között aligha akadunk még olyanra, akivel oly mostohán bántak volna történetíróink s akiről nevének pusztá említésén kívül még egyebet is a följegyzésre érdemesnek tartottak volna, mint MANZADOR Pius, aki pedig, eltekintve attól, hogy a XVIII-ik század második felében hazánk két egyházmegyéjének püspöki süvegét is viselte fején, még az egyházi irodalom terén is igen szép sikert aratott. E mulasztásnak némi pótlása lesz tehát célja alábbi sorainknak, amelyekben nemcsak e kiváló főpapnak, MÁRIA TERÉZIA egyik dédelgetett kegyeltjének dióhéjba foglalt életrajzát mondjuk el röviden, hanem még nyomtatásban megjelent, de hazai és külföldi bibliográfiákban érthetetlen módon mégis agyonhallgatott, sőt, mi több, nem is ismert műveit is elősoroljuk. Szerény próbálkozás ugyan ez, de szép és buzdító, mert édes és nemes kötelesség még emlékeztetésben is becsülni s megörökíteni a nagyot.

MANZADOR Pius Bécsben született 1706 március havában olaszszármazású nemes szülőktől.¹ Gyermek- és ifjúkoráról ugyan kevés részletes adat maradt fenn, de annyi mégis megállapítható, hogy

¹ Születési évének megállapításában irányt ad XIII. KELEMEN pápa 1764 nov. 26-ikán kelt bullájának az a biztos adata, amely szerint MANZADOR akkor *«in quinquagesimo octavo aetatis anno constitutus»* volt. Ugyanez a bulla továbbá azt is megemlíti, hogy ő *«de legitimo matrimonio ex Catholicis nobilibusque parentibus in civitate Viennae Austriae»* született. Erdélyi püspöki levéltár 1764. évi 264. sz. — Ami pedig azt illeti, hogy ő március havában pillantotta meg először a napvilágot, azt egy 1774 március 1-én kelt levélből következtetjük, amelyben őt egyik bécsi tisztelője a *küszöbön álló születésnapja alkalmából* melegen üdvözl. Ugyanott 1774. évi 66. sz. — Hogy MANZADORNak, aki csak a barnabita-rendbe való belépésekor vette fel a PIUS nevet, eredetileg mi volt a keresztnéve, sajnos, biztos adatok hiányában ma már meg nem állapítható.

elemi- és középiskoláit szülőhelyén, a császárvárosban végezte s hogy már akkor magába szívta azt a szellemet, mely őt egész életén át vezette. Tanulmányainak befejezése után, követve az Üdvözítőnek a tökéletesebb lelki üdv után sóvárgó ifjúhoz intézett ama tanácsát: «Si vis perfectus esse, vade, vende, quae habes et da pauperibus, et habebis thesaurum in coelo, et veni, sequere me (Mát. XIX. 21.)», a Szent Pál apostolról címzett, de inkább a *Barnabíták* neve alatt ismeretes rendbe (Congregatio Sancti Pauli decollati) lépett s a még II. FERDINÁND uralkodása alatt 1626-ban alapított bécsi rendház növendéke lett. Mint ilyen végezte aztán az ősrégi bécsi egyetemen theologiai tanulmányait is.

Huszonnégyéves korában, 1730-ban, elérvén a kánoni törvények által megkívánt életkort s letevén az ünnepélyes fogadalmat (votum solemne), Bécsben miséspappá szentelték¹ s ezzel egyszersmind az élet küzdőterére lépett. Ámde ettől ő, akit mindig ritka munkaerő és buzgóság jellemzett, annál kevésbbé riadt vissza, mert mint szerzetest nem a könnyű élet, gazdagság vagy méltóságok utáni vágy vitte a szentélybe. Ezek elnyerésére ő sohasem gondolt.

Rendfőnöke kezdetben a fiatal MANZADORT mint *misszionáriust* alkalmazta, majd pedig mint *bölcsészeti és theologiai tanárt* (philosophiae et theologiae lector) a rend növendékeinek kiképzésével bízta meg.² Tanári kötelmeinek teljesítése mellett azonban már az 1739-ik évtől kezdve előjárói parancsára egyúttal a *vasárnapi hit-szónoki* tisztelet is be kellett töltenie.³

MANZADOR kezdetben csak bécsi rendháza szent Mihály főangyal tiszteletére épült templomának szószékéről hirdette az Isten igéjét, néhány hónap múlva azonban már a császárváros többi templomaiban és Ausztria különböző városaiban és búcsúhelyein is ragyogtatta megkapó ékesszólását és rövid idő alatt, bárhol is lépett föl, messze tündöklő hírnévre tett szert szentbeszédeivel. És ez annál is inkább hihető, mivel hallgatói csakhamar belátták, hogy nem személyes dicsőség képezi beszédeinek rúgóját, hanem minden törek-

¹ A már idézett pápai bulla szerint ő ugyanis akkor «a triginta quatuor annis in sacro presbyteratus ordine constitutus» volt. Erdélyi püspöki levéltár 1764. évi 264. sz.

² Ugyanott.

³ Ugyanott.

vése csakis oda irányul, hogy bennük a hitéletet élessze s őket Isten dicsőségére, kötelmeik teljesítésére lelkesítse. Épp ezért, mint rég kiszáradt föld, készörömet szívták magukba lelkes szavainak termékenyítő esőjét. Sőt magasrangú hallgatóit is annyira lebilincselte talpraesett szónoklataival, hogy közülök több főúri család ismét visszatért a katolikus egyház kebelébe.¹ Ami pedig a császári uralkodóházat s annak tagjait illeti, minthogy többízben maguk is végighallgatták szentbeszédeit,² azoknak is csakhamar annál inkább megnyerte magas kegyeit, mert személyesen is meggyőződtek arról, hogy MANZADOR valóban méltó érdemeket szerzett arra, hogy saszárnnyaira vegye a hírnév.

Ámde nemcsak Bécs társadalmának összes rétegei adóztak tisztelettel és elismeréssel MANZADOR érdemeinek, hanem rendtársai is. Sőt ezek, minthogy szívüket alázatos lelkületével, nyájas modorával rendbelépése óta már különben is magához fűzte, szeretetükkel el is halmozták. Ezt pedig azzal bizonyították be, hogy őt, noha csak harmadfél évtized óta állott az Úr szolgálatában, 1755 május 7-ikén a *német rendtartomány főnökévé* (Provincialis provinciae Germanicae),³ 1758 április 3-ikán pedig ugyancsak e német rendtartomány *Generalis Visitorává*,⁴ 1761 április 18-ikán végül a következő három éves ciklusra *Generalis Prépositá* választották s mint ilyent a barnabita-rend élére állították.⁵ Csak három évre pedig azért, mert

¹ A már ismételt említett pápai bulla szavaival «nonnullos magni nominis haereticos ad fidem orthodoxam convertit». Ugyanott.

² Ez ugyanis már MANZADOR 1739 november 15-én, Lipót napján Klosterneuburgban tartott s utóbb nyomtatásban is megjelent szentbeszédének címlapjáról is megállapítható, ahol maga említi, hogy ő azt a beszédet «bey allerhöchster Gegenwart beeder Kaiserl. Königl. Catholischen Majestäten und dero sammentlichen Hofstaat» tartotta.

³ Erd. püsp. levéltár 1755. évi 25. sz.

⁴ Ugyanott 1758. évi 7. sz.

⁵ «In legitima Congregatione die decima octava mensis Aprilis anni 1761. habita, secundum praescriptam rationem, electus fuit Admodum Reverendus Pater Don Pius MANZADOR Praepositus Generalis Congregationis Sancti Pauli decollati.

L. S.

Don Petrus RIESOZZI Praeses m. p.

Don Paulus Philippus PREMOLI Consultor m. p.

Don Carolus Franciscus MARIETTI Cancel. m. p.»

Erdélyi püsp. levéltár 1761. évi 31. sz.

rendszabályaik értelmében ennél hosszabb időre nem is választhatták.

Első, aki MANZADORNak, az új prépostnak őszintén üdvözlésére sietett, maga a császárné volt, aki ez alkalommal e fölötté meleghangú sorokkal kereste fel őt:

«Tisztelendő kedvelt Hívünk! Nagy örömmel értesültünk arról, hogy Önt rendjének fejévé választották, mert ismerve az Ön buzgóságát, okosságát s egyéb kiváló erényeit, biztosan reméljük, hogy ez a választás csakis a rend előnyére és hasznára fog válni. Midőn azonban ezt szívünkben óhajtjuk, nem titkolhatjuk el Ön előtt azt sem, hogy amennyire örülünk új állásának, épp annyira sajnáljuk, hogy most már Önt körünkben el kell vesztenünk. Egyébiránt úgy Önt, mint Általunk mindig kedvelt rendjét továbbra is legmesszebbmenő császári kegyünkről és jóindulatunkról biztosítjuk.

Bécs, 1761 május 2-án

MÁRIA TERÉZIA s. k.¹

MANZADOR a császárvárosban ezután csak rövid ideig időzött, mert 1761. év nyarának elején már elhagyta Bécset, hogy Rómában, a barnabita-rend székhelyén, elfoglalja préposti állását. El is foglalta azt azzal a szilárd elhatározással, hogy lelkiismeretes buzgósággal és példás pontossággal fogja azt betölteni. Nincsenek ugyan részletes adataink préposti működésére nézve, de tudva azt, hogy ő, ami a rend szabályainak betartását illeti, rendtársai előtt mindig mintaképen szerepelt és ismerve azt, hogy őt elsősorban is a ritka munkabírás és páratlan buzgóság jellemezte, legkisebb kétségünk sem lehet afelől, hogy ő új állásának is, amelyhez, mint tudjuk, csakis rendtársainak bizalma és ragaszkodása juttatta, mindenben derekasan megfelelt.

Harmincnégy évig működött már MANZADOR a barnabita-rendben és bizonyára abban továbbra is áldásos tevékenységet fejtett volna ki, ha egy váratlan fordulat, mint derült égből a villám, rendtársai

¹ Ugyanott 1761. évi 33. sz.

köréből ki nem ragadta volna őt. MÁRIA TERÉZIA ugyanis, aki mint már előttünk ismeretes, mindig élénk rokonszenvvel és érdeklődéssel kísérte MANZADOR minden ténykedését, 1764 március 9-én azzal lepte meg őt, aki véletlenül épp Bécsben tartózkodott, hogy a báró CHIOLICH György Farkas elhalálozása folytán üresedésben levő zeng-modrusi vagy korbáviai püspökséget e sorok kíséretében neki ajánlotta fel:

«Kedves Tisztelendő! Jelenleg üresedésben van a nem ugyan zsíros, de nagyfontosságú zengi püspökség, amelynek egy buzgó, okos és tapasztalt férfiúra van szüksége. Minthogy pedig tudom, hogy mindeme tulajdonságok Önben nagyon is megvannak, arra a gondolatra jöttem, hogy ezt a püspökséget Önnek ajánlom fel. Abban az esetben tehát, ha ez az ajánlatom Önnél is tetszésre talál, arra kérem Önt, hogy ezt velem annál is inkább mielőbb közölje, mert legkésőbb két hét alatt ebben az ügyben magyar udvari kancelláriám útján már véglegesen dönteni óhajtok. Azt hiszem, hogy ennyi idő úgy rendje ügyeinek, mint esetleg Rómában még hátralevő dolgainak rendezésére elégséges lesz. Minthogy Ön iránti jóindulatom változhatatlan, mindig örömemre fog szolgálni, ha annak bármikor is tanujelét adhatom. Egyébiránt császári és királyi kegyem biztosítása mellett maradok

Bécs, 1764 március 9-én

MÁRIA TERÉZIA s. k.¹

Minthogy pedig MANZADOR a királynőnek ezt a kegyes és fölötté megtsisztelő ajánlatát minden töprengés nélkül hálatelt szívvel és hódolatteljes tisztelettel elfogadta, MÁRIA TERÉZIA őt, be sem várva a két hét lefolyását, négy nap múlva, 1764 március 13-án már *zeng-modrusi püspökké* ki is nevezte.² Ezt a kinevezést aztán XIII. KELEMEN pápa is, aki előtt különben sem volt ismeretlen az új püspök három évi buzgó római működése,³ 1764 november 26-án nemcsak jóvá-

¹ Ugyanott 1764. évi 65. sz.

² *Országos Levéltár*: Liber Collationum VI. k. 155—6. ll.

³ Erről már XIII. KELEMEN pápa maga is fenti bullájában ekkép emlékezik

hagyásával pecsételte meg, hanem még a megerősítés fejében járó szokásos székdíj (annaták) felét is neki elengedte. Csak azt kötötte ki, hogy székesegyháza és a püspöki épületek helyreállítására különös gondja legyen, székhelyén pedig a trienti zsinat határozata értelmében mielőbb papnevelő-intézetet állítson fel s egy ezzel kapcsolatos teológiai és poenitentiarius állást létesítsen.¹

MANZADOR zengi püspöki működésének, sajnos, úgyszólván csak időhatárait ismerjük, de kétségkívül csak az elveszett vagy még lappangó történelmi emlékek miatt, mert oly férfiú, akit maga a trón óhajtott ebben az állásban látni, nem tölthette el napjait anélkül, hogy tehetségét és képzettségét főpásztori magas állásában is kellően ne értékesítette s egyházmegyéjének érdekei fölött híven ne őrködött volna.

Ámde még a fogyatékos forrásokból is legalább annyi mégis megállapítható, hogy MANZADOR az egyház fejének meghagyása szerint székesegyháza helyreállítására minden lehetőt elkövetett. És midőn belátta, hogy erre egymagában képtelen, kivitte a trónnal, hogy a BARKÓCZY Ferenc gróf primás halála óta üresedésben levő esztergomi érsekség időközi (intercalaris) jövedelmeiből székesegyháza részére 6000, szegény plébániái támogatására pedig 3000 r. forintot utaltak ki.²

MANZADOR életének ebből a korából még csak egy, ugyan kevésbbé lényeges, de annál érdekesebb adatot találunk felemlítésre érdemesnek. Eszerint nemes szívéhez egyetlenegy szűkölködő sem fordulhatott anélkül, hogy meghallgatásra ne talált volna. Ezzel a jószívűségével azonban, sajnos, egyesek annyira visszaéltek, hogy a folytonos zaklatás végre is nehezebbre esett. Ezen pedig egyízben azzal segített, hogy a legarcátlanabb tolakodóval a következő kötelezvényt állíttatta ki:

«Alulírott ezennel elismerem, hogy a mai napon méltóságos és főtisztelendő MANZADOR Pius zeng-modrusi püspök

meg: «Praepositi Generalis muniis summa cum laude functus (est)». Erdélyi püsp. levéltár 1764. évi 264. sz.

¹ Ugyanott.

² Erd. püsp. levéltár 1766. évi 312. sz.

úrtól segélyképen 200 r. forintot kaptam s kötelezem magamat, hogy a mai naptól kezdve soha többé sem írásban, sem élőszóval, sem magam személyesen, sem mások útján Öméltóságát zaklatni nem fogom, sőt még küszöbét sem fogom átlépni.

Buccari, 1768. szept. 28-ikán

P. H.

GRÓF MAYERLE MIKLÓS s. k.»¹

Főpapunk már élete hatodik évtizedének végéhez közeledett s már nyolc év óta állott a zeng-modrusi püspökség élén, midőn MÁRIA TERÉZIA kegye ismét feléje fordult. A nagy királynő ugyanis, miután BAJTAY JÓZSEF ANTAL báró erdélyi püspök lemondását elfogadta, egyrészt, hogy MANZADOR érdemeit megjutalmazza, másrészt pedig, hogy még tágasabb tért nyisson ismert képességei érvényesítésére, noha hazánk nyelvét nem bírta, őt szemelte ki e fontos állás betöltésére.

Épp ezért föl sem szólítva az erdélyi római katolikus statust, nem különben az erdélyi guberniumot az eddig mindig szokásos hármas jelölés megejtésére, «ohne Abforderung eines Vorschlages», 1772. október 3-ikán azzal a kikötéssel, hogy a lemondott BAJTAY püspöknek 4000 r. forint évi járadékot fizet és ezentúl sem ő, sem utódai az erdélyi kormányzék helyetteselnöki tisztét többé be nem tölthetik, hasonló minőségben az *erdélyi egyházmegye élére állította* s egyúttal az *erdélyi kormányzék tanácsosává* is kinevezte.² És erről, mielőtt még az Erdélyi udvari kancelláriában a kinevezési okmány kiállítására sor került volna, MANZADORT azonnal értesítette.³ Ugyanekkor a pápai megerősítés kieszközlésére is megtette

¹ Ugyanott 1768. évi 243. sz.

² *Erdélyi káptalan gyűléshérvári levéltára* 4. láda 586. sz.

³ «Maria Theresia etc. Reverende, Nobis dilecte! Eximias virtutes, doctrinam item, et pietatem, ac caeteras animi dotes, quibus Te dono Altissimi insignitum ornatumque e fide dignis plurium fidelium nostrorum testimoniis, ac singulari commendatione cognovimus, varia insuper, quae in ecclesiasticis muniis, pro Sacrae Romanae Catholicae Ecclesiae emolumento impendisti, servitia benigno recolentes animo, Te ad Episcopatum Transsilvaniensem per

az intézkedéseket s ezenfelül arra is kérte az egyház fejét, hogy Erdély új püspökének engedje el a megerősítésért járó székdíjat.¹

XIV. KELEMEN pápa a királynő kérését ugyan 1773 március 15-ikén készörömost teljesítette, de a székdíjat csak részben engedte el Erdély új főpásztorának.²

MANZADOR, akit időközben, 1773 március 14-én, MÁRIA TERÉZIA még *valóságos belső titkos tanácsossá* is kinevezett,³ ekként elnyervén

resignationem fidelis nostri, Nobis sincere dilecti Reverendi, ac Magnifici Liberi Baronis Josephi Antonii BAJTAY, eiusdem Episcopatus ultimi, veri, ac legitimi possessoris de iure et de facto vacantem transtulimus, simulque in Consiliarium nostrum in eodem Principatu Gubernialem intimum resolvimus, ita tamen, ut tam Tu ipse, quam tui in Episcopatu illo Successores, absente Gubernatore nostro Regio, nunquam in eodem Consilio praesideant. Insuper pro congrua praefati Baronis BAJTAY sustentatione e proventibus Bonorum Episcopatus, cui Te praefecimus, quatuor mille florenos Rhenenses per Te ad dies vitae eiusdem pendendos resolvimus. Benignam hanc determinationem nostram quemadmodum eidem Baroni BAJTAY pro sua directione intimavimus, ita Tibi porro clementer significandum duximus nos de eo etiam benigne disposuisse, ut tam super Episcopatu, quam Consiliariatu Guberniali solitae apud Cancellariam nostram Regiam Transsilvanicam Aulicam pro Te expediantur Collationales. In reliquo gratia nostra Caesareo-Regia ac Principali Tibi benigne propensae manemus. Datum Viennae Austriae, die tertia mensis Octobris, anno Domini 1772. Regnorum vero nostrorum trigesimo secundo.

Maria Theresia m. p.

Henricus Comes a BLUMEGEN m. p.

Ad mandatum etc.

Franc. Jos. Nob. Dom. a REICHMANN m. p.»

Erdélyi püsp. levéltár 1772. évi 358. sz. — A BAJTAY javára kikötött életjáradék megfizetésére azonban nem került a sor. BAJTAY ugyanis, még mielőtt MANZADOR erdélyi püspöki székét elfoglalta volna, 1773 januárius 15-ikén már elhunyt.

¹ *Országos Levéltár*: Erd. kancell. osztály 1772. évi 1190. sz. a.

² *Ugyanott*. — MANZADOR a megerősítése fejében kirótt székdíjat, mive elegendő készpénzzel nem rendelkezett, csak úgy volt képes a római szentszéknek megfizetni, hogy ezt az összeget neki MÁRIA TERÉZIA tudtával a bécsi udvari kamara központi pénztára kamatmentesen előlegezte. Minthogy pedig ezt a tartozását nemsokára közbejött halála miatt még életében nem törlesztette, hagyatékából egyenlítették ki azt. *Erd. püspöki levéltár* 1775. évi 118. sz.

³ «Von Ihre Majestät: der Verwittibten Römischen Kaiserinn, Apostolischen zu Hungarn und Böheim Königin, Erzherzoginn zu Österreich, unserer allergnädigsten Frauen wegen dem Herrn Bischofe in dem Grossfürstenthum Siebenbürgen Don Pius MANZADOR in Gnaden anzuzeigen. Es hätten Ihre Majestät

az egyház fejének atyai áldását, amelyre már Bécsben hónapok óta várt, Erdélybe sietett, ahová még április elsején meg is érkezett.¹ Új egyházmegyéje vezetését azonban TAMÁSI György olvasókanonok-, káptalani helynöktől csak 1773 május 23-án vette át.² Ekkor iktatták be ugyanis őt Gyulafehérvárt ünnepélyes keretek között főpásztori székébe. Ami pedig kormányzéki tanácsosi állását illeti, azt még később, 1773 június 24-én foglalta el.³

nach dem Beyspiele Ihrer glorwürdigen Vorfahren, die Religion als den Hauptgrund zu einer glükseligen Regierung jederzeit angesehen, und daher sich ins besondere angelegen seyn lassen, allendenjenigen, welche zur Aufnahme der Religion sich sorgfältigst verwenden, mit vorzüglichen Gnaden zu begünstigen. Es haben daher allerhöchst Dieselbe in gnädigste Erwegung gezogen, dass der Herr Bischof in diesem Stücke vor Anderen sich ausnehmend hervorgethan; Indem er von der Zeit an, als das Bissthum Zeng seiner Obsorge anvertrauet war, das Hirtenamt mit allem Eifer verwaltet, und seine Herde durch einen auferbaulichen Lebenswandel und heilsame Lehren geweidet: so dass Ihme derenwegen die Obsorge über das weit wichtigere Bissthum in dem Grossfürstenthum Siebenbürgen ist aufgetragen worden. Aus diesem Betracht, wie auch aus mildester Zurücksicht auf die von dem Herrn Bischofe in Vollziehung der aufgehabten wichtigen Verrichtung an dem Römischen Hofe, bezeigten ruhmlichen Geschicklichkeit, sind Ihro Kaiser: König: Apostol: Majestät veranlasst worden zu Bezeigung Ihrer mildesten Zufriedenheit, den Herrn Bischof in gedachtem Grossfürstenthum Don Pius MANZADOR zu Ihrem wirklichen geheimen Rath aus höchstteigener Bewegnis allernädigst zu ernennen: dergestalten, dass er von nunan als Ihro wirklicher geheimer Rath von jederman soll angesehen und geehret werden, mithin aller dieser hochansehnlichen Würde anklebenden Ehren, Vorzüge, Freyheiten, Rechte und Gerechtigkeiten ohne Jemandes Widerspruch sich zu erfreuen und zu bedienen haben solle, könne und möge, welches dem Herrn Bischofe mittelst gegenwärtigen Hof-Decrets zur erfreulichen Nachricht erinnert wird. Es verbleiben anbey Ihro Kaiser: König: Apostol: Majestät demselben mit kaiser: könig: und Landesfürstlichen Gnaden wohlgeuogen. Signatum Wien unter allerhöchst gedacht Ihro K: K: Ap: Majtt: fūrgedruckten Secret-Insiegel den 14-ten März 1773.

HEINRICHGABE Fh. m. p.

COLLENBACH m. p.»

Eredetije a *Nemzeti Múzeum* levéltárának törzsanyagában.

¹ Még ünnepélyes beiktatása előtt ugyanis, 1773 április 12-ikén már Alvincen házikápolnájában, a kalocsai érseki hatóságtól nyert fölhatalmazás alapján, miséspappá szenteli WALTER Szilveszter kalocsai főegyházmegyei diakonust. *Erd. püsp. levéltár*: Matricula Ordinatum.

² *Ugyanott.* — V. ö. *Szereday Antal*: Series episcoporum 240. l.

³ *Erdélyi püsp. levéltár* 1773. évi 73. sz.

Hogy minő működést fejtett ki új püspöki székhelyén MANZADOR s egyházmegyéje érdekében minő szolgálatokat tett, érdekes volna ugyan közelebbről is ismernünk, de részletes tudósítások, sajnos, nem maradtak reánk. Ámde tudva azt, hogy ő már eddig is széles hatáskörében rátermettségének és ügyességének fényes tanujelét adta, noha oly püspök után, mint BAJTAY, bármely főpapnak nehéz állása lett volna s kétszerte nehezebb egy idegennek, aligha tévedünk, ha föltesszük, hogy ő, midőn püspöki székét elfoglalta, magas kora dacára sem gondolt pihenésre, hanem csakis főpásztori állásának kellő betöltésére törekedett. Épp ezért, hogy minden munkaerejét csakis a gondjaira bízott hívek lelki vezetésének szentelhesse, még püspöki birtokainak kezeléséről is lemondott s azokat három évre évi 15.000 r. forintért és némi ellenszolgálatokért DÁNFY Mihály, eddigi püspöki prefektusnak adta bérbe.¹

Hogy volt-e MANZADORNak érdeme abban, hogy alatta Csíkszentkirály, Sámsond és Csertéshondol községekben új templom, Vulkán és Küküllővár falvakban kápolna, illetőleg oratórium épült, Bethlenfalván a templomot helyreállították, a sinfalvi templom pedig újabb királyi segélyben részesült,² ezt csak sejtjük, de eldönteni, sajnos, ma már nem áll módunkban. Arról azonban, hogy ő a jezsuitarendnek épp alatta történt feloszlatásával még inkább érezhetővé vált paphiányon segítsen, egy év lefolyása alatt tizenegyszer végzett papszentelést s öt egyházmegyei és tizenhét szerzetes papot állított az Úr oltárának szolgálatába, egykorú forrásaink is már tanuskodnak.³ Sőt ezek még azt is följegyezték, hogy ő, mint a művelt nyugat szülöttje, székesegyházának zenekarára különös gondot fordított s annak tagjai részére szabályzatot írt elő,⁴ amelynek pontos betartását aztán tőlük szigorúan meg is követelte.

Sajnos, MANZADOR, aki még az 1774. év nyarának elején is friss egészségnek örvendett,⁵ csak tizenöt hó és hét napig viselte

¹ *Ugyanott* 1774. évi 290. sz.

² V. ö. *Schematismus* (historicus) dioecesis. Transsilvan. pro anno 1882. 28., 63., 91., 131., 147., 170. és 181. ll.

³ *Erd. püsp. levéltár*: Matricula Ordinatorum adata után.

⁴ *Ugyanott* 1774. évi 299. sz.

⁵ Erre kell ugyanis következtetnünk SZABÓ Mihály, a püspök oldalkanonokjáj-

fejen Erdély főpásztori süvegét. Néhány hét múlva ugyanis oly súlyos betegségbe esett, hogy, noha SOTERIUS András, BEDDEUS és FÖRSTER Boldizsár szebeni orvosok a leggondosabb kezelésben részesítették s mindent elkövettek megmentésére, alig egyheti szenvedés után 1774 augusztus 30-ikán este 9^{1/2} órakor Szebenben, életének 69-ik évében a szentségek ájtatos föl vételével megenyhült lelkét visszaadta Teremtőjének.¹

Kettős koporsóba zárt, FORSTER Boldizsár és WEIRAUCH János sebészek által bebalzsamozott s a szebeni plébániatemplomban be-szentelt holttestét azután székhelyére, Gyulafehérvárra szállították, ahol szeptember 4-én délelőtt a székesegyház főoltára alatt fekvő sírboltban örök nyugalomra helyezték.² Itt is nyugodtak porrészei 1809-ig, midőn egyik utóda, csíkmindszenti MÁRTONFI József, azokat őt püspöktársa hamvaival együtt a sírboltnak egy másik közös fülkéjébe helyeztette át.

MANZADOR, aki, mint tudjuk, a szegények támogatása elől soha-sem zárkózott el, földi javakat nem gyűjtött s ezért végrendeletet sem hagyott maga után. Különben miről is végrendelkezett volna, midőn a hagyatékából árverés útján befolyt 13.341 frt 6 krajcárral szemben tartozásainak s a halála után fölmerült egyéb kiadásoknak

nak Szebenben 1774 június hó 25-ikén kelt leveléből, amelynek idevágó részében arról értesíti SZEREDAY Antal gyulafehérvári nagyprépostot, hogy «a mult szeredán (június 22-ikén) való tracta ritka volt Szebenben, de egy kevés kisseb-sege származott abból, hogy másoknak subsidiumára szorultunk volt, mert ezüstöt, konyha edényeket imitt amott szereztek egyben és más Uraságoknak tisztyei és szakátsai is subsidiariusok voltak». (Erd. püsp. levéltár 1774. évi 177. sz.). Ily nagy és fényes lakomára, azt hisszük, aligha hívta volna meg MANZADOR az erdélyi kormányzók tanácsosait, főbb tisztviselőit és tisztelőit, ha akkor teljesen jól nem érezte volna magát.

¹ Az erdélyi székeskáptalannak az Erdélyi udvari kancelláriához intézett hivatalos jelentése szerint: «post septem dierum infirmitatem 30^a praesentis mensis Augusti Cibinii mortalitatem exiit, diemque suum obiit». Országos Levéltár: Erd. udv. kancell. o. 1774. évi 1142. sz. — Az erdélyi guberniumnak 1774 augusztus 31-ikén kelt és az udvari kamarához intézett ugyancsak hivatalos jelentése pedig idevágólag ezt írja: «Bischof Pius MANZADOR den 30-ten dieses nachts um halb 10 Uhr gestorben ist». Ugyanott 1774. évi 1106. sz. — Szereday Antal (id. m. 240. l.) és a sírfelirat adata téves tehát és augusztus 30-ikára helyesbítendő!

² Erd. püsp. levéltár 1774. évi 217. és 1775. évi 118. sz.

összege 13.122 frt 37¹/₂ krajcárra rúgott, sőt még e kis különbözetből ISSEKUTZ Antal és Gergely gyulafehérvári kereskedőknek 945 frtot kitevő számláját is ki kellett volna egyenlíteni.¹

MANZADOR rangemelése dacára sem szűnt meg a barnabita-rend tagja lenni s haláláig annak kötelékéhez tartozott.² Épp azért a barnabita atyák szokásos *Don* előnevét mint püspök is állandóan használta, címerében pedig a pajzs alján mint beékelt kis címert a rend címerét is «kék mezőben három zöld kőből összerakott gúla tetején P (= Paulus) és A (= Apostolus) betűktől övezett álló kereszt» fölvette.³

Főpapunk, akit önmegtagadás jellemzett a fényben, élvezetekben és életmódban, türelem a munkában, szelídséggel párosult erély a kormányzásban, szeretet, tudomány és áhítat tekintetében pedig egy szentatya alakjához hasonlított, pályája első évtizedeiben az egyházi irodalomnak is lelkes munkása volt. Tolla alól került ki ugyanis az a *negyvennégy* mű, amelyeknek minden sora mintha nem is eszéből, hanem szívéből fakadt volna. E művek időrendben a következők:

1735.

1. *Heiliger Joannes von Nepomuc*, als ein vollkommener Priester durch seinen Englischen Wandel gepriesen, Da in der würdigen Pfarr-Kirchen des Heil. Udalrici zu Wienn, dessen herrliches Fest-Geprång von einem eyfrigen Verehrer dieses Heiligen angestellet worden, und dabey Pater Don Gregorius PAAR, aus der Versammlung deren Regulirten Priestern des Heil. Pauli, sein erstes Heil. Mess-Opffer abgestattet hat, den 5.ten Julii Anno 1735. von P. Don Pio Manzador, gemeldter Versammlung Priester. — Wienn, gedruckt bey Johann Baptist SCHILGEN, Ni. Oe. Landschafft's-Buchdruckern.

¹ Ugyanott 1775. évi 118. sz.

² És ezt mint erdélyi püspök is hivatalos címében kifejezésre juttatja: «*Pius Manzador e Congregatione Clericorum Regularium Sancti Pauli, Dei et Apostolicae sedis gratia Episcopus Transylvaniensis*...»

³ Temesváry János: Az erdélyi püspökök címerei (Budapest, 1930) 20. l.

1736.

2. *Sitten-Lehr über die Bekehrung des Heiligen Apostels Pauli* an dem Fest-Tag dieser wunderthätigen Bekehrung, in der Kayserlichen Pfarr-Kirchen Sancti Martini zu Mistelbach deren Regulirten Priestern (!) benannten Heiligen Pauli, in einer Predig vorgetragen und auf Verlangen in Druck gegeben von *Patre Don Pio Manzador*, aus der Versammlung (!) bemeldter Regulirten Priestern. Anno MDCCXXXVI. — Gedruckt bey Johann Peter van GHELEN, Ihrer Römisch. Kaiserl. und Königl. Cathol. Majestät Hof-Buchdruckern.

1738.

3. *Lob-Rede über die Irdische und Himmelische Freygebigkeit des Heiligen Caroli Borromaei*, der Heil. Römischen Kirchen Cardinalis, und Ertz-Bischoffs zu Mayland, allgemeinen Schutz-Haber der Christenheit, und sonderbaren Beschirmer dess Allerdurchläuchtigsten Ertz-Hauses Oesterreich. Da in der Kayserlichen Hof-Pfarr-Kirchen bey St. Michael in Wienn von denen Regulirten Priestern des Heil. Pauli gewöhnlicher massen dessen Fest-Tag feyerlichst begangen, und das Erstemahl mit einer Lob-Red verehret ward. Den 4. Novembris 1738. Verfasset und vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus der gemeldten Versammlung. — Wienn, gedruckt bey Gregori KURTZBÖCK, Universit. Buchdruckern.

1739.

4. *Lehr-reiche Rede von Verehrung aller Heiligen Reliquien, besonders aber der ehrwürdigsten Gebein des grossen Wunderthäters Blasii*. Da in der Kayserlichen Hof-Pfarr-Kirchen bey St. Michael zu Wienn, von denen Regulirten Priestern der Versammlung des Heil. Pauli, dessen Fest-Tag mit jährlichen Kirchen-Gepräng, nebst Aussetzung und Verehrung seiner Heil. Reliquien, und der gewöhnlichen Hals-Seegnung, feyerlichst begangen ward, den 3.ten Tag des Hornungs Anno 1739. Verfasset und vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus der gemeldten Versammlung. Erstlich. — Gedruckt zu Wienn bey Gregori KURTZBÖCK, Universitäts-Buchdruckern, auf dem Juden-Platz neben dem grossen Jordan.

5. *Das vergossene Blut des leidenden und sterbenden Sohns Gottes*, als das heilsamste und kräftigste Baad zu Reinigung und Erweichung des menschlichen Hertzens. In der Kaiserl. Hof-Pfarr-Kirchen deren Regulirten Priestern der Versammlung des Heil. Pauli bey St. Michael in Wien, an dem Heiligen Chor-Freytag erstlich in der gewöhnlichen Predig einer ungemein zahlreichen Hoch-Adelichen Versammlung, hernach auf Verlangen vieler an-dächtigen und vornehmen Personen durch öffentlichen Druck vorgestellt: von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus der gemeldter Versammlung Anno 1739. — Wien, gedruckt bey Joh. Peter v. GHELEN, Ihrer Röm. Kaiserl. und Königl. Cathol. Majestät Hof-Buchdruckern.

6. *Lob-Rede über die Gross-Thaten des Heiligen Philippi Nerii*, Stifters der Versammlung des Oratorii. An dessen Fest-Tag in der Kirchen deren WW. EE. Priester gemelter (!) Versammlung bey der Heiligen Dreyfaltigkeit in Wienn, den 26. Maji 1739. vorge-tragen: und hernach auf Verlangen in Druck gegeben von *P. Don Pio Manzador*, aus der Versammlung deren Regulirten Priestern des H. Pauli. Cum permissu superiorum. — Wienn, gedruckt und zu finden bey Johann Ignatz HEYINGER, Universitäts-Buchdruckern.

7. *Predig über die Predigen des Heiligen Antonii von Padua*. An dessen Fest-Tag in der Kirchen deren Wohl-Ehrwürdigen PP. Conventual-Minoriten des Heil. Seraphischen Vatters Francisci, zum Heil. Creutz hinter dem Land-Hauss zu Wienn, den 13. Junii 1739. Vorgetragen und auf Verlangen in Druck gegeben von *P. Don Pio Manzador*, aus der Versammlung deren Regulierten Priestern des Heil. Pauli. — Wienn, gedruckt bei Gregori KURTZBÖCK, Univ. Buchdruckern auf dem Juden-Platz neben dem grossen Jordan.

8. *Lob-Rede über die hohe Weisheit und grosse Tugend des Heiligen Caroli Borromaei*, der H. Römischen Kirchen Cardinalis, und Ertz-Bischoffs zu Mayland, allgemeinen Schutzhaber der Christenheit, und sondenbaren Beschirmer des Allerdurchleuchtigsten Ertz-Hauses Oesterreich. Da in der Kayserl. Hof-Pfarr-Kirchen bey St. Michael in Wienn, von denen Regulirten Priestern des H. Pauli gewöhnlicher massen dessen Fest-Tag feyerlichst begangen ward,

den 4. Novembris 1739. Verfasset, und vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus der gemeldten Versammlung, und gewöhnlichen Sonntags-Predigern allda. — Wienn, gedruckt bey Johann Ignatz HEYINGER, Univ. Buchdruckern, in der Rômer-Strassen.

9. *Antrieb zur Christlichen Vollkommenheit aus dem Leben des Heiligen Marggrafen Leopoldi*, geschôppfet und an dessen Fest-Tag, bey allerhöchster Gegenwart Beeder Kayserl. Königl. Catholischen Mayestäten und Dero sammentlichen Hofstaat, in der berühmten Collegiat-Kirchen deren Regulirten Chor-Herren des Heil. Augustini zu Closter-Neuburg in einer Predig vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Regulirten Priestern des Heil. Pauli, und in der Kayserl. Hof-Pfarr-Kirchen bey St. Michaël in Wienn gewöhnlichen Sonntags-Predigern. — Wienn, gedruckt bey Johann Ignatz HEYINGER, Universitäts-Buchdruckern. 1739.

1740.

10. *Lehr-reiche Rede von Erweis- und Verfechtung der Ohren-Beicht*. Verfasset aus der Zeugnuß der unverwesenen Zunge des grossen und wunderthätigen Heiligen *Joannis von Nepomuck*, bey dessen jährlich-gewöhnlicher höchst-eyerlichen Fest-Begängnuß in der Kaiserlichen Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wien deren Regulirten Priestern der Versammlung des Heiligen Apostels Pauli den 23. May im Jahre 1740. vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus der gemeldten Versammlung, und gewöhnlichen Sonntags-Predigern alda. Cum permissu superiorum. — Wien, gedruckt bey Joh. Peter van GHELEN, Ihrer Rôm. Kais. Maj. Hof-Buchdruckern.

11. *Ehren-Rede über das Geheimnuß der unbefleckten Empfängnuß der Allerseligsten Jungfrau Mariae*. Da in der Kayserl. Hof-Pfarr-Kirchen bey St. Michael in Wienn, von denen Regulirten Priestern des Heil. Pauli die feyerliche Gedächtnuß des gemeldten Geheimnuß den dritten Sonntag in Advent im Jahr 1740 gewöhnlicher massen begangen ward. Verfasset, und vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus der gemeldten Versammlung, und gewöhnlichen Sonntags-Predigern allda. — Wienn, gedruckt bey

Johann Peter van GHELEN, Ihrer Röm. Kaiserl. und Königl. Cathol. Majestät Hof-Buchdruckern.

1741.

12. *Lob-Rede über den Christlichen Eifer des Heiligen Ertz-Hertzogens Domitiani*, und dessen Früchten in seinem Land. Da eine Hochlöbliche Kärtnerische Lands-Genossenschaft das Fest dieses Ihres Heiligen Schützers in dem herrlichen Gottes-Haus bey St. Peter in Wien am Sonntag Sexagesimae genannt Anno 1741. mit gewöhnlicher Feyerlichkeit begieuge. Vorgetragen von P. Don Pio Manzador aus der Versammlung deren Regulirten Priestern des Heil. Pauli, und gewöhnlichen Sonntag-Prediger in der Kaiserlichen Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wien. — Wien, gedruckt bey Johann Peter van GHELEN, Ihrer Königl. Majestät Hof-Buchdruckern.

13. *Ehren- und Trauer-Rede* bey der Leich-Besingung, welche dem weiland Allerdurchleuchtigsten, Grossmächtigsten, und Unüberwündlichsten Römischen Kaiser, Carl dem Sechsten, auch zu Germanien, Hispanien, Hungarn, und Böhheim König, Ertz-Hertzogen zu Oesterreich, etc. Ihrem Allergnädigsten Herrn und Schützern, eine Hoch-Löbl. Kaiserl. Königl. Spanische Bruderschaft unter dem Titul: Des Hochwürdigsten Altars-Sacrament, bey errichtem (!) herrlichen Trauer-Gerüst, in der Kaiserl. Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wien, durch 4 Tag, als den 10. 11. 12. und 13. April im Jahr 1741. gehalten hat. Verfasset und vorgetragen von P. Don Pio Manzador, Priestern aus der Versammlung deren Regulirten Priestern des H. Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Predigern alda. Cum permissu Superiorum et privilegio. — Wien, gedruckt bey Johann Peter v. GHELEN, Ihro Königl. Majestät Hof-Buchdruckern.

14. *Lob-Rede*, In welcher der Heilige Bischof und Martyrer Kilianus, Apostel deren Francken, in drei Eigenschaften dem grössten Heiligen, und Vorlauffer Christi verglichen wird. Als eine Hochlöbliche Fränckische Lands-Genossenschaft in der Kayserlichen Stift-Kirch deren Wohl-Ehrwürdigen Regulirten Chor-Herren des Heiligen Augustini bey St. Dorothea in Wien dessen Fest-Tag den

8 ten Heumonat im Jahr 1741. mit jährlich-gewöhnlicher Feyerlichkeit begienge. Verfasset und vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Regulirten Priester des Heil. Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Prediger bey St. Michael. — Wien, gedruckt bey Frantz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdruckern auf dem alten Fleischmarckt im Kullmayrischen Haus.

15. *Lob-Rede über die Wohlthaten des Heiligen Bonifacii*, deren Teutschen Apostels, Ersten Ertz-Bischoffens zu Maintz, und Blut-Zeugens. Da eine Hoch-Löbl. Rheinisch-sonderlich Ertz-Stift-Maintzische Landes-Genossenschaft, in der Pfarr-Kirchen U. L. Frauen zum Schotten bey denen WW. EE. PP. Benedictinern in Wien das gewöhnliche Lob- und Danck-Fest, mit sonderlicher Feyerlichkeit den 9. Heumonats im Jahr 1741. begienge, vorgestellet von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus der Versammlung deren Regulirten Priestern des H. Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Prediger bey St. Michael. — Wien, gedruckt bey Leopold Johann KALIWODA, auf dem Dominicaner-Platz in dem Jesuiten-Haus.

16. *Heylsame Ermahnungs-Rede zur Bemitleydung und Hülff deren in dem Fegfeuer Leydenden Seelen*, An dem Vorabend ihres allgemeinen Christmilden Andenckens, in dem grossen Gottes-Acker ausser dem Schotten-Thor zu Wien, bey denen WW. EE. PP. Benedictinern Unser Lieben Frauen von dem Berg Serrato einer ungemeinen Volcks-Menge vorgetragen und hernach auf Begehren in Druck gegeben von *P. Don Pio Manzador*, Regulirten Priester des Heil. Pauli und gewöhnlichen Sonntags-Prediger bey St. Michael in Wien. — Wien, gedruckt bey Frantz Andre KIRCHBERGER, Universit. Buchdruckern, auf dem alten Fleischmarckt im Kullmayrischen Haus. 1741.

1742.

17. *Lob-Rede von der Sieghaften Lehr deren Heiligen Cyrilli und Methudii*, und von der unüberwindlichen Tugend Ihrer Glaubens-Kinder in Mähren; Da eben diese Löblichste Landes-Genossenschaft in der Kaiserl. Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wien die Gedächtnuss dieser Heiligen mit gewöhnlichem Kirchen-Geprång

feuerte, am vierten Sonntag in der Fasten, den 4 ten Mertzen im Jahr 1742. Verfasset und vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Regulirten Priester des H. Pauli und alda gewöhnlichen Sonntags-Prediger. — Wien, gedruckt bey Johann Peter van GHELEN Königl. Hof-Buchdruckern.

18. *Ein Englischer Prediger aus dem Prediger-Orden.* Der Tugendsamste Ordens-Mann, eyfrige Apostel, und gewaltige Wunderthäter, *Heiliger Vincentius Ferrerius*, An seinem Fest-Tag in der Kirch seines Ordens ad Mariam Rotundam genannt zu Wien den 5. ten Aptil im Jahr 1742. durch schuldigste Ehren-Rede gepriesen von *P. Don Pio Manzador*, aus der Versammlung deren Regulirten Priestern des Heil. Apostels Pauli, gewöhnlichen Sonntags-Prediger bey St. Michael in Wien. — Wien, gedruckt bey Frantz Andre KIRCHBERGER, Universit. Buchdruckern, auf dem alten Fleischmarckt im Kullmayrischen Haus.

19. *Ehren-Rede von der Anverwandschaft des heiligen Böhmi-schen Königs Wenceslai mit denen Oesterreichischen Fürsten.* Da in der Königl. Hof-Kirchen zu Maria Loreto in Wienn bey denen WW. EE. PP. Augustinern Baarfüßern die Gedächtnuss bemeldten Heiligen mit ausserordentlicher Feyerlichkeit (weilen jüngst verflossenes Jahr dessen gewöhnliche Fest-Begängnuss an dem eigenen Tag deren Kriegs-Trublen halber nicht hat gehalten werden können) durch einen eifrigen Verehrer dieses Heiligen, und getreuen Unterthann des Allerdurchleuchtigsten Haus Oesterreich mit Bey-Hilf einiger anderer gleicher Andacht, und Treu angestellet, und begangen worden. Den 9. Maji im Jahr 1742. Verfasset, vorgetragen, und in Druck gegeben von *P. D. Pio Manzador*, Regulirten Priestern des H. Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Predigern bey St. Michael in Wienn. — Gedruckt bey Joh. Peter v. GHELEN, Königl. Hof-Buchdruckern.

20. *Ehren-Rede von der Verbündnuss des Heiligen Böhmi-schen Schützers Joannis von Nepomuk mit denen Oesterreichischen Königen in Böhheim.* Da in der Kaiserl. Hof-Pfarr-Kirchen bey St. Michael deren Regulirten Priestern des Heil. Apostels Pauli in Wienn die Gedächtnuss dieses Heiligen Blut-Zeugens und grossen Wunder-

thäters den 2. ten Brachmonat im Jahr 1742. mit gewöhnlicher Feyerlichkeit begangen ward. Verfasset, vorgetragen, und in Druck gegeben von *P. D. Pio Manzador*, Priestern aus obbemelter (!) Versammlung, und gewöhnlichen Sonntags-Predigern alda. — Wien, gedruckt bey Joh. Peter van GHELEN, Königl. Hof-Buchdruckern.

1743.

21. *Ehren-Rede Ueber den Hohem Stand und über die Stand-mässige Tugend des Heiligen Priesters und Blut-Zeugens Joannis von Nepomuck*, In der Hohen Metropolitan-Kirchen zu St. Stephan in Wienn, da in selber eine Hochlöbl. unter Schutz und Anrufung genannten Heiligen zu grösserer Aufnehmung der Ehre Gottes und der unbefleckten Jungfrauen Mariae errichtete Bruderschaft dieses Heiligen Fest-Tag den 16. ten May 1743. höchst-eyerlich begiege, und bey dieser Feyerlichkeit der Wohl-Ehrwürdige und Hoch-Gelehrte *Herr Dominicus Gebhardt*, weltlicher Priester, und vormahlens Pfarr-Herr erstlich zu Eglingen in Schwaben, und hernach zu Braunstorff in Unter-Oesterreich nach funftzig im Priesterlichen Stand löblichst zugebrachten Jahren abermals das erste Mess-Opfer dem Allerhöchsten abgestattet. Vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Regulirten Priester des H. Bauli, und gewöhnlichen Sonntags-Predigern in der Kayserl. Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wienn. Cum permissione superiorum. — Wienn, gedruckt und zu haben bey Johann Ignatz HEYINGER, Hoch-Fürstlich-Ertz-Bischöfflichen Hof-Buchdruckern, in seinem Gewölb in der Römer-Strassen.

22. *Der Becrönte Cron-Hütter an dem Heiligen Blut-Zeugen Joannes von Nepomuk vorgestellt*, Da in der Königlichen Hof-Kirche zu Maria Loreto in Wien bey denen WW. EE. PP. Augustinern Baarfüssern die Gedächtnuss bemeldten Heiligen mit ausserordentlicher Feyerlichkeit eine von Weyland Ihro Römisch-Kayserlichen Mayestât hinterlassene Hof-Kriegs-Cantzley begiege, den 3.-ten Brachmonaths an dem Heil. Pfingst-Montag im Jahr 1743. von *P. Don Pio Manzador*, Regulirten Priester des Heil. Pauli und gewöhnlichen Sonntags-Prediger bey St. Michael in Wien. — Wien

gedruckt bey Franz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdruckern auf dem alten Fleischmarckt im Kullmayrischen Haus.

23. *Ehren-Rede an den Fest-Tag deren Heiligen Aposteln Simonis und Judae*, als in dem herrlichen Gottes-Haus des Hochberühmten Stifts deren Regulirten Chor-Herren des Heiligen Augustini zu St. Florian in Ober-Oesterreich, der Wohl-Ehrwürdige Herr Aloysius Gnandl, desselben Stifts-Mit-Glied, sein erstes Heiliges Mess-Opfer abgestattet im Jahr 1743. Vorgetragen und auf Verlangen in Druck gegeben von P. Don Pio Manzador, Priestern aus der Versammlung deren Regulirten Priestern des Heil. Pauli, gewöhnlichen Sonntags-Prediger in der Kayserl. Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wien. Mit Genehmigung deren Oberen. — Wien, gedruckt bey Frantz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdruckern auf dem alten Fleischmarckt im Kullmayrischen Haus, 1743.

24. *Die Marianische Bücherey, oder: Lob-Rede*, In welcher aus allen Gattungen der Schrift-Stelleren und Bücheren, Zeugnuß und Beweissthum, vor das Geheimnuß Der Unbefleckten Empfängnuß Mariae, angezogen werden; In der Hohen Metropolitan-Kirchen zu St. Stephan in Wienn, da in selber eine Hochlöbl. zu grösserer Aufnehmung der Ehre Gottes, und der unbefleckten Jungfrau Mariae, wie auch zu Verehrung des H. Blut-Zeugens Johannis von Nepomuck errichte (!) Bruderschaft, die feyerliche Gedächtnuß des gemeldten Geheimnuß den dritten Sonntag in Advent im Jahr 1743. gewöhnlicher massen begienge: Vorgetragen von P. Don Pio Manzador, aus der Versammlung deren Regulirten Priestern des Heil. Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Prediger in der Kayserl. Hof-Pfarr-Kirchen bey St. Michael in Wienn. Mit Genehmigung deren Oberen. — Wienn, gedruckt und zu haben bey Johann Ignatz HEYINGER, Hochfürstl. Ertz-Bischöfl. Hof-Buchdruckern, in seinem Gewölb in der Römer-Strassen.

1744.

25. *Lob-Rede zu Ehre des Heiligen Blut-Zeugens und grossen Wunder-thäters Joannis von Nepomuk*. Da in der Kaiserlichen Hof-

Pfarr-Kirche bey St. Michael deren Regulirten Priestern des heiligen Apostels Pauli in Wien dessen Gedächtnuss den 18. May im Jahr 1744. mit gewöhnlicher Feyerlichkeit begangen ward. Vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus obbemeldter Versammlung, und gewöhnlichen Sonntags-Predigern alda. — Wien, gedruckt bey Johann Peter v. GHELEN, Ihrer Königl. Majestät Hof-Buchdruckern. 1744.

26. *Lob-Rede von dem Hoch-Heiligen Scapulier-Fest*, Da selbes in der Kirch deren WW. EE. PP. Carmelitern zu St. Joseph ob der Laimgruben den 19. Heumonath im Jahre 1744. nach Bewohnheit höchst-eyerlich begangen ward; Vorgetragen, und auf Verlangen in Druck gegeben von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus der Versammlung deren Regulirten Priestern des Heil. Pauli, gewöhnlichen Sonntags-Prediger in der Kayserlichen Hof-Pfarr-Kirche zu St. Michael in Wienn. Mit Genehmigung deren Oberen. — Gedruckt bey Frantz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdruckern auf dem alten Fleischmarckt im Kullmayrischen Haus.

1745.

27. *Dank-Rede über die Höchsterfreuliche Geburt des Durchleuchtigsten Ertz-Hertzog Caroli*, Ihrer zu Hungarn und Böhheim Königlichen Majestät Mariae Theresiae, und Ihrer Königlichen Hoheit Francisci Stephani, Hertzogs in Lothringen und Baar, Gross-Hertzogens in Toscana, und Mit-Regenten Andert-gebornen Printzen. Da dieser hohen Geburt wegen von Ihrer Hoch-fürstl. Eminenz, unsers gnädigsten Herrn Ordinario auf den Sonntag Septuagesima, als den 14. Hornung des 1745-sten Jahrs in allen Kirchen der Stadt Wien eine feyerliche Danksagung angeordnet, und deme zufolge auch in St. Michaelis Hof-Pfarr-Kirchen gehalten worden, in der gewöhnlichen Sonntags-Predig seinen Zuhörern vorgetragen, und auf inständiges Anhalten in Druck gegeben von *P. Don Pio Manzador*, Regul. Priestern des H. Pauli, und Sonntags-Prediger alda. — Wien, gedruckt bey Johann Peter van GHELEN, Ihrer Königl. Majest. Hof-Buchdr.

28. *Lob- und Trost-Rede an den hohen Fest-Tag der Glorreichen*

Himmelfahrt Mariae, zu Wienn, in der Pfarr-Kirch des uralten, und berühmten Benedictiner-Stifts U. L. Frauen zum Schotten genannt, Da in selbem eine Löbliche Marianische Versammlung, unter dem Titul: Um ein glückseeliges Ende, ihr Haupt-Fest nach Gewohnheit begiege; und dabey die Gedächtnuss, einer von Ferdinando III., Glorwürdigsten Andenckens Römischen Kayser, in dem Jahr 1645. angestellten ausserordentlichen Verehrung der Mutter Gottes in dero Gnaden-reichen Bildnuss, durch einen aus bemeldter Pfarr-Kirch in dem Hohen Ertz-Dom zu St. Stephan öffentlichen Bitt-Gang nach dem ersten Jahr-Hundert erneuret ward. Vorgetragen und auf Verlangen in Druck gegeben von *P. Don Pio Manzador*, Regulirten Priester des H. Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Predigern in der Kayserl. Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wienn. Mit Bewilligung deren Oberen. — Wienn, gedruckt bey Joh. Ignatz HEYINGER, Hochfürstl. Ertz-Bischöfl. Hof-Buchdrucker, 1745.

29. *Ehren-Rede über das freudenreiche Geburts-Fest der Aller-seeligsten Jungfrau Mariae* und von dero berühmten Gnaden-Bild der Mutter Gottes der Barmhertzigkeit zugenannt: In der Pfarr-Kirchen zu Antzbach hinter dem Wiener-Wald den 8-ten Herbstmonat im Jahr 1745. Vorgetragen und auf Verlangen in Druck gegeben von *P. Don Pio Manzador*, Regulirten Priester des Heiligen Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Prediger in der Kayserlichen Hof-Pfarr-Kirch bey St. Michael in Wienn. Mit Bewilligung deren Obern. — Wienn, gedruckt bey Franz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdruckern.

30. *Ehren- und Trauer-Rede* Dem weyland Hochwürdigem, in Gott Andächtigen, Hoch-Edel-Gebohrnen und Hochgelehrten Herrn, Herrn *Adriano*, des Löblichen und Freyen-Stifts Benedicti-Ordens zu *Mölk*, *Würdigsten Abbtens*, Doctorn der heiligen Schrift, Der Uralten und Berühmten Wienerischen Universität Gewesten Rectori Magnifico, Der Römisch-Kayserlich-zu Hungarn und Böhmeim Königlich Majestät Rath, Deren Löblichen Nieder-Oesterreichischen Land-Ständen Primati, würcklichen Raithern, und erwählten Verordneten, Wie auch Des Hohen Prälaten-Stands Praesidi, Im Jahr

1745. den ersten und anderten Christmonats als den zwey ersten Tågen der dreytågigen Leich-Besingnuss in seiner Stifts-Kirchen gehalten von *P. Don Pio Manzador*, Regulierten Priester des heiligen Pauli, und in der Kayserlichen Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wien gewöhnlichen Sonntags-Prediger. Mit Bewilligung deren Oberen. — Wien, gedruckt bey Frantz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdruckern.

1746.

31. *Lob-Rede von denen Wunder-Würckungen des Göttlichen Worts, durch die zwey Heilige Cyrillum und Methudium, in Mähren*, da diese Löblichste Landes-Genossenschaft in der Kaiserl. Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wien die Gedächtnuss dieser Heiligen mit gewöhnlicher Feyerlichkeit begienge am dritten Sonntag in der Fasten, den 13. Mertzen im Jahr 1746. Verfasset und vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, regulirten Priestern des Heiligen Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Predigern alda. — Wien, gedruckt bey Johann Peter van GHELEN, Kaiserl. Königl. Hof-Buchdruckern.

32. *Die Regul der Christlichen Red-Kunst*, wie selbe durch das Verhalten des Heiligen *Joannis von Nepomuk* erkläret worden, bey dessen Jährlich-gewöhnlichen höchst-eyerlichen Fest-Begångnuss in der Kaiserl. Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wien deren Regulirten Priestern der Versammlung des Heil. Apostels Pauli den 20. May im Jahr 1746. vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus der gemeldten Versammlung, und gewöhnlichen Sonntags-Predigern alda. Mit Bewilligung deren Oberen. — Wien gedruckt bey Johann Peter v. GHELEN, Kaiserlich-Königl. Hof-Buchdruckern.

1747.

33. *Trost und Lehr von denen Wunder-Zähern der Mutter Gottes und denen Buss-Thränen deren Sündern*, In der Hohen Metropolitan-Kirch zu St. Stephan, da in selber die Gedächtnuss der Übersetznnng des Wunderthätigen Gnaden-Bildes der weinenden Mutter Gottes von Potsch in unsere Wien-Stadt, und in diese Haupt-

Kirch nach einem halben Jahr-Hundert auf Art eines Jubel-Fest durch 8 Tag im Jahr 1747. höchst feyerlich begangen ware, den dritten Heu-Monats, am Montag nach dem sechsten Sonntag nach Pfingsten, als an dem anderten Tag der Octav Einer ungemeinen Volks-Menge vorgetragen, und hernach auf Verlangen in Druck gegeben von P. *Don Pio Manzador*, Regulirten Priester des Heil. Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Prediger in der Kaiserlichen Hof-Pfarr-Kirchen bey St. Michael zu Wien. Mit Bewilligung deren Oberen. — Wien, gedruckt bey Johann Peter van GHELEN, Ihro Röm. Kaiserlich-Königl. Majestät Hof-Buchdruckern.

1748.

34. *Sitten-Lehr über die Vielfältige Lob-Reden des Heiligen Joannis von Nepomuck zu Wien*, Da in der Kaiserlichen Hof-Pfarr-Kirchen bey St. Michael deren Regulirten Priestern des Heiligen Apostels Pauli in Wien, dessen Gedächtnuss den 17. May im Jahr 1748. mit gewöhnlicher Feyerlichkeit begangen ward. Vorgetragen von P. *Don Pio Manzador*, Priestern aus obbemeldter Versammlung, und gewöhnlichen Sonntags-Prediger alda. Mit Bewilligung deren Obern. — Wien, gedruckt bey Johann Peter van GHELEN, Ihro Röm. Kaiserl. Königl. Hof- und Universitäts-Buchdruckern. 1748.

1749.

35. *Ehren- und Trauer-Rede* Dem Weyland Hochwürdigen, in Gott Andächtigen, Hoch-Edel-Gebornen und Hochgelehrten Herrn, Herrn *Ernesto*, Des Fürstlichen St. Leopoldi Stifts Deren Regulirten Chor-Herren des heiligen Augustini zu Klosterneuburg Würdigsten Probst, und Lateranenser Abbt, Der heiligen Schrift Doctori, Der uralt-weit-berühmten Universität zu Wien gewesten Rectori Magnifico, Der Römisch-Kayserlich, auch zu Hungarn, und Böhheim Königlichen Majestät Rath, und einer Hochlöblichen N. Oe. Landschaft emerirten Praelaten-Stands Verordneten, und wirklichen Ausschuss, Im Jahr 1749. den 27., und 28. Jenner, als denen zwey ersten Tagen Seiner drey-tägigen Leich-Besingung In seiner Stifts-Kirch gehalten Von P. *Don Pio Manzador*, Regulirten Priester des

Heil. Pauli, und in der Kayserl. Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wien gewöhnlichen Sonntags-Prediger. Mit Bewilligung deren Oberen. — Wien, gedruckt bey Frantz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdrucker, auf dem alten Fleischmarkt im Kullmayrischen Haus.

36. *Der Ehren-Mann, oder Eine Lehrreiche Lob-Rede*, worinnen nach dem Beyspiel des Heiligen Blut-Zeugens *Joannis von Nepomuck*, die Sorg für die eigene und fremde Ehre gelehrt und angeprisen wird. Da in der Kayserl. Hof-Kirch zu Maria Loreto in Wien bey denen WW. EE. PP. Augustinern Baarfüssern die Gedächtnuss des hochgedachten Heiligen, den 18. May, am sechsten Sonntag nach Ostern, mit ungemeiner Feyerlichkeit von der Löbl. Kayserl. Königl. Hof-Kriegs-Cantzley begangen ward im Jahr 1749. Vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Regulirten Priester des Heiligen Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Prediger bey St. Michael in Wien. — Wien, gedruckt bey Maria Eva SCHILGIN, Ni. Oe. Landschafts Buchdruckerin.

37. *Ehren-Rede dem Hochwürdig, in Gott Andächtigen, Hoch-Edel-Gebornen, Hoch-Gelehrten Herrn, Herrn Carolo, des heiligen Benedictiner-Ordens in dem uralten, und Hertzoglichen Stift, und Kloster Unserer Lieben Frauen zum Schotten in Wien, und zu Telk in Ungarn Würdigsten Abben, einer Löbl. Nieder-Oesterreichischen Landschaft gewessten Verordneten, auch würcklich beständigen Ausschuss, Ihro Röm. Kayserlichen auch zu Ungarn und Böhmeim Königlichen Majestät Rath; als Hoch-Derselbe nach fünfzig im Priesterthum rümlichst zugebrachten Jahren abermal das erste Feyerliche Mess-Opfer dem Allerhöchsten abgestattet, in der Kirchen seines Stifts zu Wien an dem Hohen Fest-Tag der Allerheiligsten Dreyfaltigkeit, den ersten Brach-Monats, im Jahr 1749. Verfasset und vorgetragen von P. Don Pio Manzador, Regulirten Priester des Heil. Apostels Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Prediger in der Kayserl. Hof-Pfarr-Kirch zu St. Michael in Wien. — Wien, gedruckt bey Joh. Thomas TRATTNER, Univ. Buchdruckern, wohnhaft im Schotten-Hof.*

38. *Ehren-Rede von dem grossen, und seligen Diener Gottes Josepho Calasantio à Matre Dei, Stifter der Regulirten Priestern*

Scholarum Piarum, mit welcher den 24. Juny 1749. nachmittag diese feyerlichste Andacht beschlossen worden, von *A. R. P. Don Pio Manzador*, Regulirtem Priester des heiligen Apostels Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Prediger in der Kayserl. Hof-Pfarr-Kirche zu St. Michael in Wien. — Gedruckt zu Wien, bey Frantz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdruckern.

Ezt a szentbeszédet MANZADOR «bey dreytägiger feyerlichen Gedächtnuss der Seligsprechung desselben... zu Wien in der Joseph-Städterischen Pfarr-Kirche bey Maria Treu des Piaristen Ordens» tartotta.

39. *Deren Predigen des P. Don Pii Manzador* regulirten Priesters des heiligen Apostels Pauli *Erster Theil* enthält unterschiedliche Ehren-Reden mit vielen eingemengten heylsamen Sitten-Lehren, wie auch nebst vorgesetzter Verzeichnuss aller Predigen zwey sehr reiche Register, deren eines auf die merkwürdigere Sachen und Sprüche, das andere aber auf alle Gleichnussen, so in diesem Buch häufig eingeführet werden, anweist, samt einer in der Vorred ausführlichen Anleitung zum Gebrauch dieses und deren nachfolgenden Büchern des Authors; vorderist zum Behuf deren Anfängern in der Kirchischen Red-Kunst gestellet, mit Bewilligung deren Oberen, auch mit beeder Kayserlichen Königlichen Majestäten durch das ganze Römische Reich und alle Erblanden allergnädigsten Privilegiis. — Wien, gedruckt bey Franz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdrucker, 1749.

1750.

40. *Lob-Rede dem Heiligen Blut-Zeugen Johannes von Nepomuck* bey dessen jährlich-gewöhnlichen höchst-feyerlichen Fest-Begängnuss in der kaiserlichen Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wien deren regulirten Priestern des Heil. Apostels Pauli den 8. Brachmonat im Jahr 1750. Vorgetragen von *P. Don Pio Manzador*, Priestern aus der gemeldten Versammlung und gewöhnlichen Sonntags-Predigern alda. Mit Bewilligung deren Obern. — Wien, gedruckt bey Johann Peter van GHELEN, Ihro Römisch-Kaiserl. Königl. Majestät Hof- und Universitäts-Buchdruckern.

1751.

41. *Ehren-Rede an dem Jubel-Fest des Heiligen Carmelitischen Scapuliers*, welches in der Kirch der WW. EE. PP. Barfüßern Carmelitern in der Leopoldstadt bey Endigung des fünften Jahr-Hunderts, dass selbes der Christen-Welt zukommen, mit unge-
meinen Kirchen-Geprång im Jahr 1751. durch 8 Tage gefeyert worden. Vorgetragen in gedachter Kirchen den ersten Tag als den 18. July Vormittag von *P. Don Pio Manzador*, regulirten Priester des heiligen Pauli, und gewöhnlichen Sonntags-Prediger in der Kayserlichen Hof-Pfarr-Kirch zu St. Michael in Wien. — Wien, gedruckt bey Franz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdrucker.

42. *Ehren- und Trauer-Rede*, dem weyland Hochwürdigem, in Gott Andächtigen, Hoch-Edelgebohrnen, und Hochgelehrten Herrn Herrn *Antonio*, des Löblichen Benedictiner Stifts Unser Lieben Frau zu Monsserat an der Stadt Wien *Ersten Abbt*en, Ihro Röm. Kayserl. Königl. Majestät Rath, und Hof-Cappellan, Einer Löbl. N. O. Landschaft Ausschusses, im Jahr 1751. den 23. Weinmonaths bey dessen Leich-Besingnuss in dero Stifts-Kirchen gehalten von *P. Don Pio Manzador*, regulirten Priester des Heil. Pauli und in der Kayserlichen Hof-Pfarr-Kirchen zu St. Michael in Wien gewöhnlichen Sonntags-Prediger. Mit Bewilligung deren Obern. — Wien, gedruckt bey Joh. Thomas TRATTNER, Univ. Buchdruckern, wohnhaft in dem Schottenhof.

1753.

43. *Deren Predigen des P. Don Pii Manzador* regulirten Priesters des heiligen Apostels Pauli *Anderter Theil* enthaltet unterschiedliche Ehren-Reden mit vielen eingemengten heilsamen Sitten-Lehren, wie auch nebst vorgesetzter Verzeichnuss aller Predigen zwey sehr reiche Register, deren eines auf die merkwürdigere Sachen und Sprüche, das andere aber auf alle Gleichnussen, so in diesem Buch häufig eingeführet werden, anweist, und in der Vorrede ein Hauptstucke der Kirchischen Rede-Kunst samt einem sehr bequemen Anzeig, wie das in diesen zwey Theilen befindliche zu den Predigen über die Sonn- und Feyertägliche Evangelien durch

das ganze Jahr angewendet möge, mit Bewilligung deren Oberen, auch mit beeder Kayserlichen Königlichen Majestäten durch das ganze Römische Reich und alle Erblanden allergnädigsten Privilegiis. — Wien, gedruckt bey Franz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdrucker, 1753.

1759.

44. *Lob-Rede* Dem Heiligen Blutzeugen *Johannes von Nepomuck* Bey der von einem hohen Verehrer dieses Heiligen angestellten Feyerlichkeit In der Kayserlich-Königlichen Hofkirche zu Maria Loreto in Wien bey den WW. EE. PP. Augustinern Barfüßern den 23. May im Jahr 1759. Gehalten von *P. Don Pio Manzador*, regulirten Priester des heiligen Apostels Pauli. — Wienn, gedruckt bey Frantz Andre KIRCHBERGER, Universitäts-Buchdruckern auf dem alten Fleischmarkt im Kullmayrischen Haus.

DR. TEMESVÁRY JÁNOS.

SZKITIA LEÍRÁSA A GESTA UNGARORUMBAN.

I. Irodalmi és mondai előzmények.

Forráskritikai irodalmunknak régi, de teljes mértékben mind-
eddig nem tisztázott problémája a bővebb szövegezésű magyar for-
rások mindegyikében helyetfoglaló Szkitia-leírás eredetének kér-
dése. A kutatás korán felismerte, hogy e fővonásaiban egyező
részlet külföldi forrásra vezethető vissza, de hogy közelebbről
melyikre, annak szabatos meghatározása már nem sikerült. Ugyan-
csak homályban maradt az átvétel módjának és a források ebből
adódó viszonyának kérdése is.

Mielőtt a magyar forrásanyag ily szempontú vizsgálatára rátér-
nénk, az eddigi kutatás eredményeinek figyelembevételével szólnunk
kell azon képzetetről, melyek a középkor történetírójának tudatá-
ban Szkitia és a szkiták neveihez kapcsolódtak.¹

Az ismeretek alapja ókori örökség, HERODOTOS előadása volt.
Az ő adatai kerültek át azután — valószínűleg számos más író
közvetítésével — a Krisztus utáni első században működő POMPEIUS
TROGUS latinnyelvű munkájába. Ez a mű elveszett, de JUSTINUS által
készített tömör és színes kivonata² a középkor Szkitiára vonatkozó
ismereteinek kizárólagos forrása lett. Justinusnak hagyományos,
kompilációk hosszú során nemzedékről-nemzedékre származó le-
írása, mely a változatok eltérései ellenére tartalmilag azonos maradt,
tekintélyét és elterjedtségét elsősorban a középkori történet szem-
lélet konzervatív beállítottságának köszönhette. Midőn Justinus a
szkita nép lakóhelyét a *Pontus* és a *montes Riphei* közé helyezte,

¹ F. RÜHL, Die Verbreitung des Iustinus im Mittelalter; FÓTI, Góg és
Magóg, IK 1913; GOMBÓCZ, A magyar őshaza és a nemzeti hagyomány, NyK
1919; E. BERNHEIM, Mittelalterliche Zeitanschauungen (I. 1919) 2. f. Die
eschatologischen Anschauungen.

² Historiarum Philippicarum ex Trogo Pompeio libri XLIV. Nova scrip-
torum latinorum bibliotheca. Vol. VII.

ezzel azt is lehetővé tette, hogy kompilátorai az ő általánosságban mozgó és így minden népre találó jellemzését a népvándorlás legkülönbözőbb etnikai jelenségeire alkalmazzák, törököket, germánokat és szlávokat egyaránt szkitáknak tekintsék. Így szkitáknak nevezi a gótokat Josephus után JORDANES,¹ a kunokat FREISINGI OTTÓ² és SPALATÓI TAMÁS;³ a dánokat, svédeket és norvégeket BRÉMAI ÁDÁM;⁴ a hunokat, avarokat, magyarokat és tatárokat pedig koruknak csaknem egész történetírása. E látszólag rendszertelen elnevezések mögött egy konkrét etnikai terminológia rejlik: szkitáknak tekintendők mindazon népek, melyeknek eredete homályos, melyeknek állandó szállásuk és határaik nincsenek. A középkor történetírásának «szkita» megjelölése tehát lényegében a mai etnográfia «nomád» fogalmát fedi.⁵

A szkiták és a különböző barbár, nomád népek azonosításának általános gyakorlatához már korán eszkatológikus képzetek társultak, melyek a középkori léleknek ily irányú nagy fogékonysága következtében általánosan elterjedtek és az ókortól örökölt Szkitiamondát jellegzetes új szinnekkel gazdagították. A Genesis tizedik könyve a népek származását és elágazását tárgyalva Jafet két fiáról, Gómerről és Magógról is megemlékezik.⁶ E két névhez — némileg változott alakban Góg és Magóg — már az Ószövetségben egy különös jelentés tapad. Góg és Magóg Ezékiel profeciáiban azon vad északi népek megszemélyesítői, kiket Isten a bűnök megtorlásaként küld Izraelre.⁷ Ugyanebben a gondolatkörben mozog, de

¹ Getica IV. 29. MG auct. ant. VI. 61. 1.

² Boricius ... *Cumano qui et Scitha* ... necaretur. SS rer. Germ. 1912. 159. 1.

³ SS rer. Hung. III. 556. 1.

⁴ Gesta Hammaburg. Eccl. Pont. III. 12, MGSS VII. 339. 1 Helmsoldi Chronica Slavorum. MGSS XXI. 18. 1.

⁵ THIODERICI Summa Chronicorum: Sunt etiam plurima aliarum nationum regna, que, sicut ipsae gentes incerta prodierunt origine, ita *nec certas sedes, vel regni limites habuere* ... que omnes de quadam Scythiae insula ... feruntur emersisse. MGSS XIV. 572. 1.

⁶ 102.: Filii Iaphet, Gomer et Magog.

⁷ 38₁₃₋₁₆.: Et venies de loco tuo de lateribus aquilonis, tu et populi tui tecum ascensores equorum universi, coetus magnus et exercitus vehemens. Et ascendes super populum meum Israel, quasi nubes et operias terram. In

hatásában még felülmulta a prófétáét a Jelenések Könyvének jóslata, mely Góg és Magóg népeit az ezredik év betöltével a világra törő Sátán szövetségeseinek mondja.¹

A szkiták vad népének a bibliai Góg és Magóg hordáival önként kínálkozó azonosítása mint egy történet szemlélet logikus következménye JOSEPHUS FLAVIUSNÁL következett be.² Bár SZENT ÁGOSTON³ határozottan szembeszállt az etimológiai azonosítások gyakorlatával, a középkori történetírásban mégis Josephus felfogása diadalmaskodott, elsősorban a nagytekintélyű ISIDORUS HISPALENSIS állásfoglalása révén.⁴ Az egyesített Szkitia-Magog-monda ettől fogva a legváltozatosabb formákban bukkan fel előttünk. Szuggeráló ereje előtt a jelenségekről lefoszlik minden egyszerűség és egyediség, a történeti valóság etnikai, életmódbeli és politikai sokféleségén az antik hagyományból és bibliai reminiscenciákból összesűrűsödő fogalmi jegyek érvényesülnek. Minden új barbár nép szkita, és mint ilyen Magógtól, Jáfet fiától ered.⁵ Ennek a történetírói meggyőződésnek első, korunkra jutott magyar hordozója P. MESTERNEK, Béla király jegyzőjének *Gesta Hungarorum*a volt.⁶

novissimis diebus eris et adducam te super terram meam: ut sciant gentes me, cum sanctificatus fuero in te in oculis eorum, o Gog.

¹ 207—8.: Et cum consummati fuerint mille anni, solvetur satanas de carcere suo et exhibit et seducet gentes, que sunt super quatuor angulos terrae, Gog et Magog et congregabit eos in proelium, quorum numerus est sicut arena maris.

² Ant. Jud. I. 11.

³ De civitate Dei XX. 11: Gentes quippe istae, quas appellat Gog et Magog, non sic sunt accipiendae, tamquam sint aliqui in aliqua parte terrarum barbari constituti, sive quos quidam suspicantur Getas et Massagetas propter litteras horum nominum primas, sive alios alienigenatas et a romano iure seiunctos. Corpus script. eccles. lat. XXXX2. 455. l.

⁴ Etym. IX. 2: Gothi a Magog filio Iaphet nominati putantur de similitudine ultime syllabe. Migné, Patr. lat. 82. 337. l.

⁵ E származáselmélet hatásának szép példáját szolgáltatja a Bécsi Képes Krónika, midőn forrásának felfogása ellen polemizál a biblia és az egyházatyák alapján a magyarok jafetita eredete mellett.

⁶ A következőkben P. mestert és művét a hagyományos Anonymus néven fogjuk nevezni.

II. Anonymus és a krónikák Szkitia-leírása.

Anonymus első fejezetének a Justinus-féle hagyománnyal mutatkozó összefüggését méltatói már régen felismerték. MÁTYÁS FLÓRIÁN forrásgyűjteményének második kötetében e részt REGINÓnak szintén Justinusra visszamenő előadásával vetette egybe.¹ Ugyanabban az évben, 1883-ban, a német Rühl, Justinusnak és leszármazóinak legkiválóbb ismerője kimutatta, hogy Anonymus első fejezete csaknem szóról-szóra egyezik Justinus egyik variánsának, a VI. században keletkezett EXORDIA SCYTHICÁNAK bambergi kéziratával.² Ezt a bambergi kéziratot adta azután ki 1896-ban Mommsen, mégpedig egy azóta fölfedezett újabb kéziratnak, az úgynevezett vatikán-urbinói variánsnak eltéréseivel együtt.³ E változatban vélte azután FÓTI József Lajos Anonymus első fejezetének kizárólagos forrását felismerni. A leírás egy részletére szorítkozó, de csaknem teljes stiláris egyezések alapján ő arra az eredményre jutott, hogy az első fejezet semmit sem tartalmaz Regino művéből.⁴

Az Exordia scythica eltérései Justinustól e részben elsősorban stiláris természetűek. A szkíták származásáról, szokásairól és harcairól adott jellemzés tartalmilag csak egy új elemet hoz, mégpedig a szkítáknak akkor már általánosan elterjedt származtatását Magógtól, Jafet fiától. Ezzel szemben Reginónál, aki az eredeti Justinust használta, hiányzik a bibliai eredet, de annál határozottabban lép előtérbe a szkita-magyar azonosság gondolata. Előadásának másik jellemző sajátága, hogy Justinus leírásához PAULUS DIACONUS művéből egy részletet kompilált, melyet Szkitia éghajlatának jellemzésére és a szkita-magyarok vándorlásának magyarázatára használt fel. E kiemelt ellentéteket szem előtt tartva az alábbiakban párhuzamosan adjuk Anonymus⁵ és az Exordia scythica vatikán-urbinói változa-

¹ Fontes Domestici II. Observationes 12.

² Zu den Quellen des Anonymen Notars des Königs Béla, FDG XXIII. 1883.

³ MG auct. ant. XI. 308. kk.

⁴ Id. ért. 54. l.

⁵ MHK 393—394. l.

tának szövegét, kiegészítve Regino¹ leírásának azon kurziv betűkkel szedett részeivel, melyek nélkül Anonymus szövege hiány nélkül magyarázható nem volna.

Anonymus.

Scythia igitur maxima terra est, que Dentumoger dicitur versus orientem; finis cuius ab aquilonari parte extenditur usque ad Nigrum Pontum. A tergo autem habet flumen, quod dicitur Thanais cum paludibus magnis...

Scithica autem terra multum patula in longitudine et latitudine. Homines vero qui habitant eam vulgariter Dentumoger dicuntur usque in hodiernum diem...

Scithici enim sunt antiquiores populi et est potestas Scithie in oriente ut supra diximus. Et primus rex Scithie fuit Magog filius Iaphet et gens illa a Magog rege vocata est Moger...

Scithici enim sicut diximus sunt antiquiores populi, de quibus hystorographi, qui gesta Romanorum scripserunt, sic dicunt: quod scithica gens fuissent sapientissima et mansueta, qui terram non laborabant et fere nullum peccatum erat inter eos. Non enim habebant domos artificio paratas, sed tantum tentoria de filtro parata. Carnes et pisces et lac et mel manducabant et pigmenta multa habebant. Vestiti enim erant in pellibus zobelorum et aliarum ferarum. Aurum et argentum et gemmas habebant sicut lapides...

Nec concupiscebant aliena, quia omnes divites erant, habentes animalia multa et victualia sufficienter. Non enim erant fornicatores, sed solummodo unusquisque suam habebat uxorem. Postea vero iamdicta gens fatigata in bello ad tantam crudelitatem pervenit

Exordia, Regino.

Scythia in oriente extensa includitur ab uno latere Ponto, ab altero montibus Ripheis, a tergo Asia et Ithasi flumine.

... paludibus, quas Thanais ... porrigit Patet autem multum in longitudinem et latitudinem.

Hominibus hanc inhabitantibus...

Sithe antiquiores populi et est posita Scythia in oriente...

Primum in ea habitavit Magog filius Iafet.

historiographorum dicta sequentes...

quod aliquando fuissent gens sapientissima et mansueta. Aetiam nec campos laborabat et nullum peccatum erat inter eos.

Non habebant domos sed tantum tendas.

Venationum et piscationum exercitiis inserviunt, lac et mel manducabant. ... habebant et pigmenta multa. Vestiti erant de pellibus ferarum. Aurum et argentum et gemmas sicut lapides habebant.

Non concupiscebant aliena, quia omnes divites erant, animalia et victualia multa habebant.

... non erant fornicatores, sed solummodo suas habebant uxores.

Postea ut dicunt quidam, ad tantam crudelitatem pervenit iamdicta gens

¹ SS rer. Germ. 131—132. 1.

... quod iracundia ducti humanam manducassent carnem et sanguinem bibissent hominum.

Scithica enim gens a nullo imperatore fuit subiugata. Nam Darium regem Persarum cum turpitudine Scithici fecerunt fugare et perdidit ibi Darius octaginta milia hominum et sic cum magno timore fugit in Persas.

Item Scithici Cirum regem Persarum cum trecentis et XXX milibus hominum occiderunt. Item Scithici Alexandrum Magnum, ... qui multa regna pugnando sibi subiugaverat, ipsum etiam turpiter fugaverunt.

Gens namque scithica dura erat ad sustinendum omnem laborem et erant corpore magni Scithici et fortes in bello. Nam nichil habuissent in mundo, quod perdere timuissent pro illata sibi iniuria. Quando enim Scithici victoriam habebant, nichil de preda volebant, *ut moderni de posteris suis*, sed tantummodo laudem exinde querebant. Et absque Dario et Ciro atque Alexandro nulla gens ausa fuit in mundo in terram illorum intrare. Predicta vero scithica gens dura erat ad pugnandum super equos veloces et capita in galeis tenebant.

Scithica enim terra quanto a torrida zona remotior est, tanto propagandis generibus salubrior. Et quamvis admodum sit spatiosa, tamen multitudinem populorum ... nec alere sufficiebat nec capere.

... constituerunt, ut ... a natali discederent solo.

ut ut carnem humanam manducarent et sanguinem biberent.

a nullo imperatore superati sunt.

Darium regem cum turpitudine fecerunt fugere predicti Sythe et perdidit ibi Darius octaginta milia hominum et sic cum timore fugit in Persas.

Cyrum regem Persarum cum trecentis milibus Persarum occiderunt.

Alexandrum Magnum, qui multa regna pugnando sibi subiugaverat, ipsum turpiter fugaverunt.

Gens illa dura erat ad sustinendum omnem laborem, in bello fortis, corpore magni.

Nichil habebant quod perdere timebant.

Quando victoriam habebant, nichil de preda volebant, *ut reliqui mortales*, nisi tantum laudem exinde querebant.

Et absque Cyro et Dario et Alexandro nulla gens ausa fuit intrare terram illorum. Predicta vero gens Scitharum erat ad pugnandum equos veloces ... in capite galeas habebant.

... quanto magis ab estu solis remota est ... , tanto salubrior corporibus hominum et propagandis gentibus coaptata. Habundat vero tanta multitudo populorum ut eos genitale solum non sufficiat alere.

Mindjárt az első mondatnál szemünkbe ötlik, hogy Anonymus szövege teljes egészében csak Reginóból és nem az Exordia scythicából vezethető le. Ezt mutatják a földrajzi helyzet meghatározásánál a Reginóval egyező *extenditur, tergo, flumen* szavak, ellentétben a másik forrás *interclusa est, dorso, fluvius* alakjaival, továbbá a Thanais

mocsarainak az Exordia scythicából hiányzó emlegetése is. Ugyanezt állapíthatjuk meg a következő mondat esetében is, melynek megfelelője egyedül Reginónál lelhető fel. Nem volna továbbá az Exordiából megérthető a szkiták eredetének és erkölcsének leírását bevezető, *homines vero qui habitant eam* kezdetű mondat sem. Az eddigiek alapján kialakuló sejtésünk, miszerint Anonymus Regino révén az Exordia scythicától függetlenül is értesülve volt Szkitiáról, döntő bizonyítékot nyer a rómaiak történetét megíró hisztorigrafusok emlegetése révén. Bár valószínű, hogy Anonymus e kitélt közvetlen forrására, az Exordiára érti, mégis maga a kifejezés nem onnan, hanem Reginótól ered, mely így az Exordia általános hivatkozásának (*dicunt quidam*) helyére került. Ugyanerre utalnak az első fejezetnek további, szintén Reginóval egyező mondatfördékei is. E mondat, *carnes et pisces et lac et mel manducabant*, az Exordia *lac et mel manducabant* mondatából hiány nélkül le nem vezethető, értelmet csak Reginóval kiegészítve — *venationum et piscationum exercitiis inserviunt*¹ — nyer. Hasonlóképen felismerhető Regino hatása a szkiták önzetlenségére és dicsőségszeretetére vonatkozó mondaton is, ahol Anonymus a vatikán-urbinói variáns szövegét egy hasonlattal — *non ut moderni de posteris suis* — egészíti ki, mely Reginónál csekély eltéréssel — *non ut reliqui mortales* — szintén feltalálható.

Az egyezéseket felismerve Fóti felfogása már csak azzal az erőszakolt indokolással volna fenntartható, hogy Anonymus műve első fejezetéhez egy oly szöveget használt, mely az eredeti Justinus és az Exordia scythica kompilációjából keletkezett. De ez a magyarázat is megdől, mihelyt az első fejezet két utolsó mondatának eredetét közelebbről szemügyre vesszük. Szkitia éghajlatára, valamint a magyar nép vándorlásának okára vonatkozó megjegyzések ugyanis Justinusból és az Exordia scythicából egyként hiányzanak és csak Reginóból magyarázhatók meg. Az ő szövege viszont kettős eredetű, egyrészt, mint említettük, Paulus Diaconustól ered, másrészt pedig Reginónak egyéni fogalmazása, saját írói műve (*ad exquirandas quas*

¹ Ez a rész Regino egyéni betoldása, v. ö. Rühl id. ért. 13. l.

possent incolere, terras sedesque statuere valedicentes patriae iter arripiunt).

Kimondhatjuk tehát, hogy Anonymus a GESTA HUNGARORUM első fejezetéhez Regino krónikáját is felhasználta és az egyezésekből megállapíthatólag annak Szkitia-leírását teljes egészében ismerte. Hogy ez az ismeret és használat közvetlen vagy közvetett volt-e, arra a későbbiekben lesz módunk megfelelni. Az Exordia scythica vatikán-urbinoi változatának szerepe így tehát elsősorban stílárius szempontból bír jelentőséggel, használatának oka minden valószínűség szerint színesebb és a szkitákra kedvezőbb előadása volt.

A következőkben a magyar források másik csoportjának, a krónikáknak Szkitiára vonatkozó elbeszélését vizsgáljuk meg. Elemzésünkben elsősorban a justinusi hagyományra visszamenő és ennek következtében Anonymus első fejezetével egyező részekre terjeszkedünk ki.

A BUDAI ÉS BÉCSI KÉPES KRÓNIKA családjának valamennyi bővebb szövegezésű tagjánál fellelhető Szkitia-leírás első mondata, szerkezetileg, tartalmilag és stílusát tekintve is megfelel Anonymus bevezető mondatának. A leglényegesebb különbség az, hogy Szkitia határai között a *montes Ríphiei* is szerepel, nem a Fekete-, hanem az Északi-tenger a határ, a Tanaist pedig az *Etul id est Don* helyettesíti. Kézai első mondata egy oly részletet tartott fenn, mely a krónikákból hiányzik, Anonymusnál viszont csekély eltéréssel megtalálható: *Scythia ... a zona torrida distans*. Felismerhető továbbá a szkita föld hosszúságára és szélességére vonatkozó adat is pontos méretekkal kiegészített formában. Ezzel szemben sokkal rövidebben, mindössze egyetlen mondatban számolnak be a krónikák a szkiták harcairól és szabadságszeretetéről. Majdnem szó szerint egyező alakban látjuk viszont Anonymusnak a helyszükére, mint a költözés okára vonatkozó magyarázatát is.

Kérdés mármost, hogy mit jelentenek az Anonymusszal kimutatható egyezések és mi volt Kézai Gestájának és a krónikáknak forrása?

A hun történetnek ma már javarészből feltárt forrásai között egy sincs, melyből a felsorolt részek levezethetők lennének. Erre

mutat az is, hogy a krónikák előadása Anonymusnak Reginora és nem az Exordiára visszamenő részeivel egyezik.¹ Ezenfelül e részek, akárcsak Anonymus első fejezetének párhuzamos helyei, szintén a Regino-féle Justinus kompiláció jellegzetes sajátságait mutatják. A krónikáknak Anonymusszal egyező helyei tehát szintén csak Regino használatával magyarázhatók.

Anonymus, a krónikák és Regino egymásközötti viszonyát vizsgálva, számos oly részletre mutattunk rá az eddigiekben, melyek külön-külön mind Reginóra vezethetők vissza, de egymással nem egyeznek. Egyszerűbben kifejezve, Regino előadásához hol Anonymus, hol pedig a krónikák szövege áll közelebb. Ebből viszont csakis arra következtethetünk, hogy a kétféle Szkitia-leírás egymástól függetlenül jött létre, azaz *Kézai és a krónikák nem ismerték Anonymus művét*. Ez a megállapítás két lehetőséget involvál: Anonymus és a krónikák vagy külön-külön aknázták ki Reginót, vagy pedig mind-

¹ Egyedüli kivétel Kézainak egy helye, mely Anonymusnak az Exordia scythicából kompilált részével egyezik, amelyre először ECKHARDT Sándor hívta fel a figyelmet (Száz. LXII. 1928. 607. l.). Anonymus: Et absque Dario et Cyro atque Alexandro nulla gens ausa fuit in mundo in terram illorum intrare. Kézai: nec romani cesares, nec magnus Alexander quamvis attemptassent potuerint in eam introire. Ezen egyezés magyarázatánál elsősorban MADZSARNAK arra a más helyekkel kapcsolatban hangoztatott véleményére gondolhatnánk, mely szerint Kézainak ismernie kellett Anonymus művét. (A Hun krónika szerzője, TSz XI. 1922. 76. l.) Ennek lehetőségét azonban kizárja az az Eckhardt által felismert körülmény, hogy a római császárok emlegetése Anonymusból és az Exordiának általa használt mondatából hiányzik; fellelhető viszont az Exordiának egy másik, Anonymus által nem használt részében. Világos tehát, hogy Kézai ez esetben sem használta Anonymust, hanem a teljes Exordia scythicából merített. E forrás nagyfokú elterjedését ismerve, csakis arra gondolhatunk ezeketán, hogy Anonymus és Kézai azt egymástól függetlenül aknázták ki. Éppen ezért nem oszthatjuk Eckhardt felfogását, aki ezeket az Exordiából származó részeket egy ősi hun történet részeinek tartja, melyből a magyar források azután különböző részeket emeltek ki. Minthogy azonban Anonymus és Kézai mindössze ezen az egy ponton érintkeznek az Exordiával, többi hun történeti vonatkozású találkozásaik pedig szintén igen kiterjedelműek, ebből egy ősi, az Exordiát is felhasználó hun történet létezésére erőszak nélkül aligha követhetethetünk. Az egyezések valóban feltesznek egy ősforrást, mint ezt a későbbiekben látni fogjuk, de ez nem egy régi hun történet, hanem a Gesta Ungarorum volt, mely hun történeti elemeket is tartalmazott, azonban az Exordia scythicától teljesen független volt.

ketten egy közös régebbi magyar forrás Reginón alapuló Szkitia-leírására támaszkodtak, melyből egymástól függetlenül más és más részeket emeltek ki.

E két lehetőség elbírálásánál stíluskritikai természetű bizonyítékok döntenek. Szkitia Regino, Anonymus és a krónikák szerint *keleten* kerül el. Regino ezt Justinus után indulva így fejezi ki: *in oriente*, míg Anonymusnál, Kézainál és az összes krónikákban egy ettől eltérő, de egymással egyező kifejezést találunk: *versus orientem*. Hasonló sajátsgot figyelhetünk meg az első mondat *extenditur* igéjének esetében is. Anonymus, krónika: *extenditur*. Regino: *extensa includitur*. A magyar nép vándorlásának okát tárgyaló részben Anonymusnál egy pleonazmust találunk: *alere et capere*. Ennek megfelelő helyen a krónikákban *capere et nutrire*, Reginónál pedig egyszerűen *alere* áll. E példákból kétségtelenül kitűnik, hogy a magyar források stílári egyezései közvetlenül Reginótól nem származhatnak, de nem lehetnek a véletlen művei sem. *Fel kell tehát vennünk egy olyan ősforrást, mely Szkitia leírását Reginótól vette át, azt stílárián módosította, és e módosításokat azután az egymástól függetlenül létrejött leszármazók forrásuktól átvették.*

Eddigi fejtegetéseinkben szándékosan mellőztük a forráskritika eddigi összefoglaló eredményeit, hogy az apriori levezetés látszatát elkerülve, az analízis eszközeivel, egy konkrét szövegrészből mutassuk ki a források egymásközötti viszonyát és a közös magyar ősforrás létezését. Eredményeink ezen empirikus kiindulás ellenére is teljes összhangban vannak DOMANOVSKYNAK¹ Kézai és Regino, PAULERNAK² és HÓMANNNAK³ Anonymus és Regino, valamint Anonymus és a krónikák viszonyáról vallott eddigi felfogásával. Ez az egybehangzás, mely a forráskritikus egyik legfőbb öngazolása, feljogosít bennünket arra, hogy a Hóman által párhuzamos szövegek vallomása alapján GESTA UNGARORUMNAK nevezett ősforrás létezését a mi esetünkben is bizonyítotttnak vegyük és az ősi Szkitia-leírás szó szerinti rekonstrukcióját megkíséreljük.

¹ Kézai Simon mester krónikája. 1906. 90. l.

² MHK 388., 387. l.

³ A Szent László-kori Gesta Ungarorum. 79—80. 49. l.

III. A Gesta Ungarorum Szkitiája.

A helyreállítás alapjául olyan, részben szinte elemi logikai kapcsolatokra visszamenő elvek szolgálnak, melyek a források fentebb tisztázott viszonyából vezethetők le.¹ Így a *Gesta Ungarorum* részének tekintendők:

1. mindazon szövegrészek, melyek a függetlenül létrejött leszármazókban egymásnak formailag és tartalmilag megfelelnek;
2. az ősforrás forrásaként felismert műveknek a leszármazókkal párhuzamos helyei;
3. oly szövegek, melyekben az ősforrásra kétségtelen hivatkozás történik;
4. személy és helynevek, melyekre nézve párhuzamaink ugyan nincsenek, melyek azonban nyelvi és terminológiai okokból az illető leszármazónál régebbi eredetre mutatnak;
5. oly szavak és mondatfoszlányok, melyek valamely leszármazónak a Gestába tartozó szövegébe ékelődtek, attól elválaszthatatlannak, bár egyezésekkel nem igazolhatók.

Az ősforrás szövegének kiválasztása a leszármazók szövegének párhuzamos közlésével történik. Ezt azonban meg kell előznie egy beható elemzésnek, mely ez egyes változatok kiválasztását és értékelését indokolja.

Szkitia földrajzi helyzetét és határait tárgyaló első mondat rekonstrukciójánál az ősforrás forrásának felismert Regino szövegéből — *Scythia... in oriente extensa includitur* etc. — kell kiindulnunk. A magyar források e tömör mondat szerkezetet különféle képen oldják fel. Anonymus az *extensa* participiumot a szövegből kihagyta, az állítmányt (*includitur*) pedig a következő mondatba vitte át. Vele szemben a Budai-krónika sokkal hívebben tartotta fenn Regino és ebből következtethetőleg a Gesta mondat szerkezetét. A «*Scitia... extenditur. Ab uno latere..., ab alio... includitur*» mondat szerkezetileg pontos megfelelője Regino szövegezésének.

¹ Itt csak a Szkitia-leírás helyreállításánál alkalmazásra kerülő elveket adjuk.

Ugyancsak közelebbi viszonyra utal *a montes Riphei* Reginóval egyező emlegetése, mely Anonymusnál hiányzik. Az egyezések alapján bizonyosra vehetjük, hogy az említett határmegjelölés az ősforrásban is helyet foglalt. Regino és a krónikák összhangjával szemben semmit sem bizonyít az a körülmény, hogy a *montes Riphei* a krónikák külföldi forrásainak mindegyikében előfordul, sőt gyakran majdnem azonos fogalmazású mondatokban bukkan fel.¹ A Reginóval való egyezés épen annak is bizonyítéka, hogy itt egy egységes eredetű és zárt elbeszélés töredékeivel van dolgunk. A mondat szerkezetnél sokkal bonyolultabb az égtájmegjelölések problémája. Itt mindenekelőtt megállapítható, hogy a *Gesta* forrása, Regino, nem írta le oly határozottan Szkítia fekvését, mint a magyar források, amennyiben nála csak egészen általános iránymegjelöléseket, pl. *a tergo*, találunk. Kérdés ezután, hogy a magyar források zavarosabb, de határozottabb adatai mennyiben tulajdoníthatók közös magyar forrásuknak és mennyiben vezethetők más művek használatára. Ennek eldöntésénél szövegegyezéseikből kell kiindulnunk. Ilyet pedig csak egyet találunk. Anonymus szerint Szkítia *észak* felé egészen a Fekete-tengerig terjed, a krónikák szerint pedig egyik oldalról az *Északi-tenger* határolja. Minthogy az itt mutatkozó egyezés sem Anonymus, sem a krónikák forrásaiból le nem vezethető, igazolva látjuk azt, hogy a *Gesta Ungarorum*ban Szkítia egyik határa az Északi-tenger volt. Regino szövegének kibővítését a *Gesta* írója részéről valószínűleg az átvett Szkítia-leírás azon adata idézte elő, mely szerint az a forró égövtől távol esik.²

Szkítia híres határfolyóját Anonymus az *Exordia scythica* után indulva Thanaisnak nevezi, míg a krónikákban ehelyett a sokat vitatott *Etul id est Don* áll. E határjelöléssel kapcsolatban Doma-

¹ Jordanes, *Getica* VII. 54.: *ad Ripheos usque in montes extenditur*. MG auct. ant. V/1. p. 68. A krónikákkal mutatkozó egyezésnek egyszerű magyarázata az, hogy Jordanes Pompejus Trogust, Justinus forrását használta. L. Rühl id. ért. 5. l.

² E részek földrajzi vonatkozásaira Domanovszky és Gombocz idézett értekezésein kívül v. ö. G. Fehér, *Beiträge zur Erklärung der auf Skythien bezüglichen Angaben der ungarischen Chroniken*. KCSA 1. 1921.

novszky¹ arra az álláspontra helyezkedett, hogy az eredeti szövegben két folyó szerepelt, Don és Etul, azaz Don és Volga. Ugyancsak kétségbevonták a krónikák terminológiájának helyességét FEHÉR Géza² és GOMBOCZ Zoltán³ is, mégpedig azzal az indokolással, hogy a két folyó azonosítása a XIII. századi átdolgozónak kora geográfiai felfogásától befolyásolt tévedése. Velük szemben azonban MELICH Jánosnak⁴ sikerült ezen azonosítás alapját a törökségben kimutatni és ezzel a krónikák terminológiájának helyességét igazolni. A XV. századi DLUGOSZ írja, hogy a Tanaist a lengyelek Donnak, a tatárok pedig Edilnek nevezik a saját nyelvükön. Bár ez csak a tatár elnevezésre vonatkozik, mégis valószínű, hogy a krónikák itt épügy ősi nevet tartottak fenn, mint Anonymus a Volga-Etil esetében, hiszen e név «folyó», «folyam» jelentésben az egész törökségben elterjedt volt. Magyarazza még e terminológiát az is, hogy a IX. és X. század arab geográfusai a Dont és a Volgát egy folyó két ágának tekintették.⁵ E megfontolások alapján tehát az *Etul id est Don* kifejezést a régebbi Etil alakban az ősgesta sajátosságának kell tartanunk, melynek alkalmazására okot a Reginónál talált értelmetlen Ithasus adott.

Az első fejezet helyreállításának másik fontos problémája Szkitiának Anonymusnál fenntartott *Dentumoger* nevéhez kapcsolódik. Hogy e név a Gestában egyáltalán helyet foglalt, az párhuzamos helyekkel kétségtelenül igazolható. Kérdéses csak az, hogy az ősforrás e megjelölést Szkitiára, vagy annak lakóira értette-e? Véleményünk szerint, épenúgy mint Anonymus, mindakettőre. A szkíták *dentumoger* neve ugyanis a krónikák etimologizálása — *vocamus eos dentos a dentositate* — révén párhuzamos hellyel igazolható. Bár nehezebben kihámozható, de épügy kétségtelen a *Dentumoger* név ismerete Szkitiával kapcsolatban is. A krónikákban

¹ Id. m. 42. l.

² Etelközű neve és területe. Századok. 47, 1913.

³ Id. ért. 184. l.

⁴ Etel. KCSA II. 1926, C. A. MACARTNEY: The Magyars in the ninth century. Cambridge, 1930. 53. kk.

⁵ HÓMAN, Magyar Történet. I. 64. l.: Az arabok a Volgát és a Dont is Etülnek nevezték, mert az utóbbit a Volga elágazásának tartották.

számos példánk van arra, hogy Szkitiának magyar neve *Mogor* volt. Meggyőző e tekintetben a DUBNICZI-KRÓNIKA előadása, ahol a többi krónikától eltérően Álmos születésének helye nem *Mogor*, hanem *Scitia Mogor*. Anonymusnak e résszel párhuzamos szövegében a *Mogort*, illetve *Scitia Mogort* *Dentumoger* helyettesíti. Az összetétel első részére vonatkozólag szintén találunk nyomokat a krónikákban. Szkitia «in tria regna dividitur, Bascardiam, *Denciam et Mogoriam*». Világos ezekután, hogy a *Gesta Ungarorum* szerzője ismerte Szkitiának *Dentumoger* nevét, melyet elemeire csak a XIII. századi átdolgozás bontott és látott el latinos végződéssel.

Az ország szélességére és hosszúságára vonatkozó adatot Regino, Anonymus és a krónikák egyezései alapján Anonymus fogalmazásában vehetjük fel a Gestába.¹ Ugyancsak az ősforrás részének tekinthetjük Anonymusnak következő, Szkitia lakóiról szóló mondatát is, a bevezető szavaknak Reginóval, a *Dentumoger* névnek a krónikákkal és a nála oly gyakori *usque in hodiernum diem* frázisnak a teljes XIII. századi átdolgozás egy külföldi leszármazójával, a *DESCRIPTIO EUROPAE ORIENTALIS*-szal mutatkozó összhangja alapján.²

Anonymus elbeszélésének további része, mely a szkiták bibliai eredetével foglalkozik, lényeges vonásaiban szintén egyezik a krónikák előadásával, az árnyalati eltérés azonban oly határozott, hogy a szószerinti rekonstrukcióról kénytelenek vagyunk lemondani. Anonymus és a krónikák szerint is a magyarok Jafettól erednek. Anonymus szerint Magóg király, Jafet fia, volt Szkitia első királya, kitől a nép mai nevét nyerte. A Budai-krónikában viszont a Jafet véréből származó testvérpár, Hunor és Magor a magyar nép ősatyái. Az ősforrás e részének helyreállítását épen az teszi lehetetlenné, hogy mindkét változatba idegen, külső elemek keveredtek. Midőn Anonymus Magógot Szkitia első királyának nevezi, akkor szóról-szóra követi saját forrását, az *Exordia scythicát*. E kiindulópontnak

¹ A Domanovszky által kiemelt, Jordanes egy helyével mutatkozó halvány egyezés szintén Pompejus Trogus használatának jele.

² ed. GÓRKA, Cracoviae, 1916. A magyar forrásokhoz való viszonyát a MŰG 1931. évfolyamában megjelenő sajtóra kész cikkem, «*Descriptio Europae Orientalis*» tisztázza.

a Gesta szempontjából tekintetbe nem jövő forrását felismerve, az abból folyó etimológikus magyarázatot szintén legalább is kétségesnek kell tekintenünk. Minthogy a Gesta Regino előadását követte, mely Magógról mit sem tud, jogosan tehát nem tulajdoníthatjuk neki a Magóg-Moger etimológiát sem. Hasonló a helyzet a Budai-krónika által fenntartott származáselmélet esetében is. Itt az ősforráshoz való közelebbi viszonyra utalna az a körülmény, hogy Magóg említése Reginóval egyezően hiányzik. Viszont ha el is fogadjuk ezen az alapon a Magortól való származtatás hitelességét, akkor is észre kell vennünk, hogy Hunornak tipikusan a XIII. századi átdolgozásra valló szerepeltetése¹ a rekonstrukciót minden formális támponttól megfosztja. Az is felette kétséges, hogy a krónikák etimológizálásának indítókai biblikus természetű volt-e, mint Anonymusé, vagy pedig arra alkalmat egyszerűen a magyar népnév adott. Mindkét lehetőség egyformán valószínű és más forrásokból vett analógiákkal egyként alátámasztható. Némi feltételes útbaigazítást csakis a rekonstruált egész Gesta etimológizáló módszerének szellemtörténeti elemzése hozhatna. E nehézségek ellenére mégis jelöljük e részt, elsősorban a vele szorosan összefüggő és szószerint rekonstruálható következő részek érdekében, mégpedig olymódon, hogy a krónikának hun-történeti elemektől megtisztított szövegét adjuk, melynek természetesen sem tartalmilag, sem formailag nem tulajdonítunk reális értéket.

A származást tárgyaló részhez Anonymus első fejezetében szorosan kapcsolódik az Attilára vonatkozó elbeszélés, melynek a hun történet idegen forrásra vissza nem vezethető részeivel mutatkozó rokonságát Hóman mutatta ki.² Az általa összeállított párhuzamos helyeket a Descriptio és a Budai-krónika eddig figyelembe nem vett részeivel kiegészítve az ősforrás megfelelő helyéhez jutunk.

¹ NÉMETH Gyula feltevése, A honfoglaló magyarság kialakulása, 1930. 219. l., mely szerint a krónikák Hunor személyneve eredetileg hun eri-nek hangoztatott és «hun ember»-t jelenthetett, nem zárja ki annak lehetőségét, hogy valóságban tényleg analógiás képzés történt, ami teljesen bele is illik a hun történet írójának eszközei közé.

² Id. m. 52—53. l.

A fentebbiekben részletes szövegelemzéssel kimutattuk, hogy Anonymus első fejezetén a Regino-féle Szkitia-leírás tartalmi és stíláriis sajátosságai az Exordia scythica stíluskészletén keresztül is felismerhetők. A Gesta Ungarorum tehát, mint Anonymus közvetlen forrása okvetlenül tartalmazta ezt a leírást. Így biztosra vehetjük, hogy a «*de Scithicis dicunt hystoriographi*» hivatkozással bevezetett jellemzés az ősforrásban sem tért el lényegesen Anonymus kompilált előadásától. Nem hihető ugyanis, hogy a Gesta írója Reginót ismerve mellőzte volna a szkiták házairól és földműveléséről szóló adatokat ugyanakkor, midőn táplálkozásukról, erkölceikről és harcaikról párhuzamos helyekkel ellenőrizhető módon megemlékezett. Ennek megfelelően a kikövetkeztetett szövegek számára fenntartott betűtípussal jelölni fogjuk a tartalmilag bizonyos, bár párhuzamokkal nem igazolható részeket is. A továbbiakban azonban lehetőleg ragaszkodunk a párhuzamok szövegezéséhez. Ezért vetjük el például a szkiták harcainak Anonymusnál található részletesebb leírását és fogadjuk el helyette a krónika egyszerűbb, összevontabb, de a lényeges vonásokat mindamellett tartalmazó szövegét. E nehézségek ellenére egyes szövegrészek kiolvasztása meglepően sikerül. Áll ez elsősorban az *aurum et argentum* kezdetű mondatra, mely Reginóval egybevetve és Anonymus előadásának egy másik mondatába tolódott *ut reliqui de posteris suis* hasonlatával kiegészítve az ősforrás szövegezéséhez vezet.

Ugyancsak szószerint rekonstruálhatjuk Anonymus, Ricardus, a Budai-krónika, Kézai és Regino egyezései alapján Szkitia éghajlatára, a hét vezérre és a költözés okára vonatkozó részeket is. A vezérek latin nevére nézve a rendelkezésünkre álló variánsok közül Ricardus és a krónikák *dux* terminusát fogadjuk el, szemben Anonymus irodalmi ízü elnevezésével (*principales persone*). Az Anonymusnál található *hetumoger* név okvetlenül helyet foglalt az ősforrásban is, erre mutat a krónikák előadása a gyászmagyarokról: *quam vulgus dicit septem hungaros*.

Forrásaink, főleg Regino és Anonymus elbeszélésének egybevetéséből megállapíthatjuk, hogy azok nemcsak tárgyukban, szavaikban és kifejezéseikben, de szerkezetükben is megfelelnek egymás-

nak. Szkitia leírása tehát közös ősökben, a Gesta Ungarorumban is kerek, összefüggő elbeszélést kellett hogy alkosson, melynek terjedelmét az alapul szolgáló forrás, Regino krónikájának Szkitia leírása határozta meg.

Mint az eddig elmondottak végső igazolását utóljára hagytuk Ricardusnak az ősforrásra félreismerhetetlenül rámutató megjegyzését, mely az ősi Szkitia-leírás létezésének tényszerű bizonyítéka: *Inventum fuit in Gestis Ungarorum Christianorum, quod esset alia Ungaria maior*.¹

Az alábbiakban a leszármazók, illetve a forrás, Regino párhuzamos helyeit adjuk,² melyeket a rekonstruált Gesta szövege követ. A leszármazók egyezéseit kurziv szedés tünteti fel. A helyreállított ősforrás szövegének közlésénél szükségesnek látszott, hogy annak különböző részeit bizonyosságuk különböző fokának megfelelően nyomdatechnikai eszközökkel is megkülönböztessük. Ez szemléltető módon úgy érhető el, ha ez előbbieken kifejtett rekonstrukciós elvekből levezetett szövegrészek számára egy-egy betűtípust foglalunk le, mely így annak eredetét jelzi. A leszármazók egymásközötti, illetve Reginóval mutatkozó egyezéseiből levezetett szövegeket **vastag** szedés jelöli. A Gesta részének tekinthető, de párhuzamokkal nem igazolható hely- és személynevek számára *kurzív*, a kikövetkeztetett részek feltüntetésére pedig a rendes szedés szolgál. Néhány esetben szükségünk van ezeken felül még egy negyedik betűtípus bevezetésére is, mégpedig ott, ahol a külső kompilációk következtében épen csak az illető rész létezését tudjuk megállapítani minden közelebbi stílári és tartalmi támpont nélkül (petit).

¹ RICARDUS jelentésének idézett bevezető sorai semmi esetre sem vonatkozhatnak Anonymus művére, mint ezt FEJÉRPATAKY gondolta, (MHK 466. l.) hiszen az ő Gestája nem tud sem az Ungaria Maior-ról, sem az őshazában maradt magyarokról.

² Az alábbiakban adott szövegek közül Anonymust és Ricardus jelentését a MHK, Kézait Flor. II., Reginót az SS rer. Germ., a Descriptiót pedig Górka kiadásából idézzük. A Budai-krónika szövegéhez mellékelte számok PODHRADCZYK (Budae, 1838) kiadásának megfelelő oldalát jelölik, bár a szöveg elsősorban a FRAKNÓI-féle facsimilekiadáson (Bp. 1900) alapul.

Anonymus.

Ricardus.

Budai-krónika.

Regino.

(I.) *Scythia* igitur Sciebant per scripta maxima terra est, antiquorum, quod *Dentumoger* dicitur, versus orientem; finis cuius ab aquilonari parte extenditur usque ad Nigrum Pontum. A tergo autem habet flumen, quod dicitur *Thanais* cum paludibus magnis.

Scitia enim regio ... *Scythia* ... in orientem. *Scitia* in tur ab uno latere tria regna dividitur ..., in Bascariam, *Denciam* et *Asia* et *Ithasi* flumini. (10) *mine*.
Eleud ... in *Mogor* genuit filium... (35)
 Ab uno latere *Ponto* Aquilonari, ab alio vero montibus *Ripheis* paludibus, quas *Thapheis* includitur; cui *nais* sua refusione de oriente *Asia* et in immensum porde occidente fluvius *rigit*
Etul, id est *Don*. (10)

Descriptio.

Scithica autem terra multum patula in longitudine et latitudine. Homines vero, qui habitant eam vulgariter *Dentumoger* dicuntur usque in hodiernum diem ... usque in hodiernum diem

Et primus rex *Scithie* fuit *Magog* filius *Iaphet* et gens illa a *Magog* rege vocata est *Moger*. A cuius etiam progenie regis descendit... rex *Athila*, qui de terra *scithica* descendens in terram *Pannonie* venit et fugatis Romanis regnum obtinuit; et optinuerunt totam terram
 (XX) *Athila*, qui flagellum Dei dicebatur. (I) et regalem sibi locum constituit

Longitudo quidem *Scitie* ... *latitudo* ...
 Dicimus etiam de montibus a *dentositate* (11) *Hominibus* hanc in habitantibus ...

Nemroth ..., ex semine *Iaphet* oriundus ... *Hunor* et *Magor* generavit ... ex quibus *Huni* sive *Hungari* sunt egressi. (23)
 ... qui fuit *Atile*
 ... qui fuit *Iaphet* (36) ... constat ... de *Scitia* descendisse ... (46)
 ... preliantes *Romani* sunt devicti ... totoque romano exercitu ... fugato (16) *huni* ingressi

*iuxta Danubium...
que per linguam hun-
garicam dicitur nunc
Budovar et a Teo-
thonicis Ecilburgu
vocatur.
(XLVI)... civitatem
Athile regis...*

*De Scithicis dicunt
hystoriographi...
terram non labora-
bant... Non enim
habebant domos arti-
ficio paratas, sed
tantum temptoria de
filtro parata.
(VII)... carnibus
et piscibus vesce-
bantur.*

Kézai.

*(I.) Carnes et pisces
et lac et mel man-
ducabant. Aurum et
argentum habebant
sicut lapides...
Non concupiscebant
aliena... ut reliqui
de posteris suis...
... nullius unquam
imperatoris potestate
subacti fuerunt. Scit-
hica enim gens a
nullo imperatore fuit
subiugata. Scithica
enim terra, quando a Scithia... a zona
torrida zona remotior torrida distans.
est, tanto propagandis
generibus salubrior.*

*sunt Pannoniam (36)
Romani eos vocabant
flagellum Dei (33)
Atila... flagellum
Dei (18)... eadem
civitas non Buda-
vara, sed urbs Atile
vocaretur; Teuto-
nici... Ecilburg
eam vocant id est
urbs Atile; Hun-
gari... eam Ó-Bu-
dam usque hodie
vocant...*

*De Scythie situ...
hystoriographorum
dicta sequentes...
perraro enim agrum
exercent... nec do-
mus illis ulla aut
tectum vel sedes est.*

*Venationum es pis-
cationum exercitiis
inserviunt, lacte et
melle vescuntur.
Aurum et argentum
non perinde ut reli-
qui mortales appe-
tunt. Aurum et ar-
gentum etiam macedo-
gentum non con-
nico aliquo tempore cupiscebant.
sunt subiecti. (10)... Ipsi in perpetuo
ab alieno imperio
aut inacti aut in-
victi mansere.
... quanto magis ab
estu solis remota
est..., tanto sa-
lubrior corporibus*

*Scithe nulli imperio
nec etiam macedo-
gentum non con-
nico aliquo tempore cupiscebant.
sunt subiecti. (10)...*

Ricardus.

Scithica enim terra Inventum fuit in ... nec eos capere gaudis gentibus
 ... multitudinem po- Gestis Ungarorum ipsa regio poterat coaptata.
 pulorum ... nec alere ... , quod esset alia aut nutrire. (10) Habundat vero tanta
 sufficebat nec ca- Ungaria Maior de ... quam vulgus di- multitudine populo-
 pere. Tunc hec septem qua septem duces cit septem hungaros. rum ut eos genitale
 principales persone, ... egressi fuerunt, (44) solum non sufficiat
 qui Hetumoger di- ut habitandi quere- alere.
 cuntur habito inter se rent sibi locum, eo ... ad exquirandas,
 consilio constitue- quod terra ipsorum de natali solo des- quas possent inco-
 runt, ut ad occupan- multitudinem inhabi- cederunt (15) lere, terras sedesque
 das sibi terras, quas tantum sustinere non natali solo derelicto. statuere valedicen-
 incolere possent ana- posset. (24) tes patriae, iter
 tali discederent solo. arripiunt.

Gesta Ungarorum: Scithia, que Dentumoger dicitur, extenditur versus orientem. Includitur ab uno latere Ponto Aquilonari, ab alio montibus Rhipheis, a tergo Asia et flumine Etil, id est Don. Scithia multum patula in longitudine et latitudine. Homines vero, qui habitant eam vulgariter Dentumoger dicuntur usque in hodiernum diem.

Nemroth, ex semine Iaphet, Magor generavit. A cuius progenie descendit rex Athila, flagellum Dei, qui de Scithia descendens Pannoniam venit et fugatis Romanis regnum obtinuit. Regalem sibi locum constituit iuxta Danubium, que per linguam hungaricam dicitur nunc Buduvar et a Teothonicis Ecilburgu vocatur, id est civitas Athile regis. De Scythicis dicunt hystoriographi, quod terram non laborabant, nec enim habebant domos artificio paratas. Carnibus et piscibus et lacte et melle vescebantur. Aurum et argentum non ut reliqui de posteris suis concupiscebant. Scithe nulli imperio, nec etiam macedonico aliquo

tempore sunt subiecti. Scithia quando a torrida zona remotior est, tanto propagandis generibus salubrior. Terra tamen multitudinem populorum nec alere sufficiebat, nec capere. Tunc septem duces, *qui hetumoger dicuntur*, constituerunt, ut ad occupandas sibi terras, quas incolere possent a natali discederent solo.

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy szövegünk nem a Gesta Ungarorum Szkitia leírása, hanem annak csupán a párhuzamok módszerével kikövetkeztetett töredéke. Bár valószínű, hogy a leszármazók az ősi elbeszélés lényeges elemeit mind korunkra juttatták, gondolnunk kell mégis arra, hogy lehettek az ősforrásban oly részek is, melyek a leszármazók előadásába nem illettek, vagy pedig csak az egyikbe kerülve be, a rekonstrukciónál figyelembevehetők nem voltak. Ugyanez áll a helyreállított szöveg stílussajátságaira is. Szövegünk legtöbb esetben valamely leszármazó szövege s mint ilyen egy más írói egyéniség kifejezője is. A további részek rekonstruálásának egyik legfontosabb feladata épen az lesz, hogy Anonymus művének és a krónikáknak stílusellentéteit áthidalva formailag is a Gesta Ungarorumhoz vezessen. Az ősi Szkitialeírás így torzó csupán, de töredékessége ellenére is valóság és bizonyosság, mely létezésében többé meg nem támadható.

DEÉR JÓZSEF.

A MARSILI-CENTENARIUM KIADVÁNYOK MAGYAR VONATKOZÁSAI

Bologna város tanácsa nemzetközi jellegű ünnepségek keretében ülte meg 1930 november hó két utolsó napján nagy szülöttje, gróf MARSILI Lajos Ferdinánd hadvezér és író halálának kétszázéves fordulóját. Akik résztvehettünk e nevezetes ünnepségeken, jóleső örömmel tapasztalhattuk, miként tiszteli meg nagyjait az olasz nemzet és sóvárogva tünődünk azon, vajjon tanulunk-e ebből mi magyarok s megbecsüljük-e íróink emlékét úgy, amint megérdemlik!

Hogy MARSILI ki volt s nekünk mit jelent, arra irodalmunk figyelmét legelőször SZILÁDY Áron hívta fel 1868-ban bolognai kéziratának futólagos átnézése után. Majd olasz életírója nyomán 1881-ben BELICZAY Jónás ismertette röviden életét és munkáit. Hátramaradt kéziratgyűjteménye jelentőségére azonban THALY Kálmán mutatott rá 1892-ben bolognai látogatásából hazatérve. Javaslatára ÁLDÁSY Antal ismertette azt folyóiratunkban a következő évben. Cikke azonban nem ölelvén fel az egész gyűjtemény anyagát, THALY további sürgetésére Budapest főváros tanácsa 1901 elején FRANKÓI Vilmost kérte meg, hogy hazatérőben «lenne kegyes az ügy érdekében az említett iratokat áttekinteni és kiválasztani s egyúttal kegyesen gondoskodni arról is, hogy a fővárost érdeklő okiratok, térképek és rajzok lemásoltassanak» számára. De miután ez a munka hosszú időt igényelt, amire ő maga nem vállalkozhatott, szíves előterjesztésére én kaptam arra megbízást. Szerencsésen befejezván tehát 1901 június végén első római kiküldetésem feladatát, hazatérőben kiszálltam Bolognában s közel egy hónapi kitaró munkával lapról-lapra átnéztem MARSILI másfél száz kötetnyi kéziratgyűjteményét. Így sikerült *magyar vonatkozásainak* leíró katalógusát elkészítenem, ami folyóiratunkban 1906-ban jelent meg, míg MARSILINEK Budavár 1684—1686-iki ostromairól írt jelentései és fennmaradt térképei a

következő évben a főváros kiadásában jelentek meg. Ezekről az olasz irodalmat a MARSILI által alapított Bolognai Tudományos Akadémia 1928 november 6-án tartott díszülésén személyesen bemutatott olasz felolvasásom útján tájékoztattam, amely úgyszólván bevezetője volt az imént lefolyt ünnepségeknek.

Ez ünnepségek maradandó emléke az a tizenkét kisebb-nagyobb munka, amely MARSILIRól ez alkalommal megjelent, ismertetvén őt mint hadvezért, hadimérnököt, természettudóst és gyűjtőt, aki nemcsak a Dunáról írt hatkötetes munkájával tette nevét halhatatlanná, hanem a hazánkban gyűjtött tárgyakkal megalapítója lett a bolognai egyetem természetrajzi múzeumának, míg hátramaradt kézíratai (s köztük néhány MÁRVÁS király könyvtárából származott írott könyv) tele vannak hazánkra vonatkozó ismeretlen oklevelekkel és adatokkal, sőt rajzokkal. Miután pedig ezek közül többet a jelzett centenariumi kiadványokban kiadtak, kétszeres kötelességünk azokat röviden az alábbiakban ismertetni.

Az ünnepi kiadványok során elsőnek a Bolognai Tud. Akadémia három díszes kötetéről kell szólnunk, amelyek igen szerencsés elgondolással külön címek alatt jelentek meg, anélkül, hogy kötetszám lenne rajtuk s így egyenként megszerezve is önálló művet alkotnak.

1. *Memorie intorno a Luigi Ferdinando Marsili pubblicate nel secondo centenario dalla morte per cura del Comitato Marsiliano.* Bologna, 1930. Nicola Zanichelli; 8-rétű VII és 510 lap.

Első cikke Lodovico MARINELLI tábornoktól MARSILIT mint hadvezért méltatja (az 1—55. lapon), külön fejezetekben szólván a Rábvonal 1682-iki védelmi munkálatairól, a Buda körüli 1684-iki erődítésekéről, Esztergom és Visegrád védelméről és Érsekújvár 1685-iki elfoglalásakor készült erődítésekéről, amelyeket MARSILI hajtott végre, a Belgrád és Zimony alatti 1688-iki hadi munkálatokról s végül Pétervárad 1694-iki védelméről. E cikkeket nyolc megfelelő terep-rajz díszíti, amelyek egyedüliek a maguk nemében, minthogy azokról hasonlók nem maradtak reánk. *Marsili és Erdély* címen GIANOLA Albert ismerteti (a 233—255. lapon) MARSILI erdélyi szereplését, közölván az Erdélyben gyűjtött térképek, oklevelek és iratok jegyzékét is.

2. *Scritti inediti di Luigi Ferdinando Marsili raccolti e pubblicati nel II centenario dalla morte a cura del Comitato Marsiliano*. Bologna, 1930. Nicola Zanichelli; 8-rétű VIII és 274 lap.

Hazánk történelmét közléről érdeklő a Bécs 1683-iki ostromáról szóló leírás (*Relazione dell' Assedio di Vienna fedelmente dall'idioma turco tradotta*) telve magyar vonatkozásokkal, a nagyvezér Budára érkezéséről és Esztergom visszafoglalásáról szóló külön fejezetekkel. Ez jegyzetekkel kísért lenyomata (a 129—165. lapon) a még MARSILI által Bolognában 1709-ben kiadott műnek, amelynek egyetlen példányát (az APPONYI-könyvtárból) magam ismertettem még 1907-ben és sajátságos, hogy egy további példánya ép a kötet nyomtatása alatt került elő Bolognában. A magyar tulajdonnevek idegen írásmódjának megfelelőit kötelességszerűen közöltem a kötet szerkesztőjével, amit az (a 135—136. lapon) nagy elismeréssel nyomtatott le.

3. *Autobiografia di Luigi Ferdinando Marsili messa in luce nel II centenario dalla morte di lui dal Comitato Marsiliano a cura di Emilio Lovarini*. Bologna, 1930. Nicola Zanichelli; 8-rétű XI és 262 lap.

A kötet MARSILI önéletrajzát foglalván magában, tele van magyar vonatkozásokkal, hiszen életének nagyobbik felét hazánkban töltötte s azok a kötet betűrendes mutatójával könnyen megtalálhatók. Megemlítem még a Pétervárad visszafoglalását célzó 1694 szeptember 10-ikétől október 2-ig tartott ostromműveletek Ludovico MATTIOLO-féle pompás kétlapnyi rézmetszetű rajzát, amely nálunk ismeretlen.

Mint korjellemzőt, említésre méltónak tartom, hogy az ismertett három kötet szerkesztését Albano SORBELLI tanár, a bolognai városi könyvtár igazgatója végezte teljesen díjtalan, meg hogy a nyomdaköltségekhez a többek között egy bolognai takarékpénztár is hozzájárult.

Minthogy a mai bolognai tudományegyetem a MARSILI által az Akadémia számára adományozott palotában működik, az egyetem történetét ismertető intézet is az alábbi kötetrel hódolt emlékének:

4. *Studi e memorie per la storia dell'Università di Bologna*. Vol. X. Bologna, 1930. Presso l'Istituto per la storia dell'Università. Nagy 8-rétű XII és 212 lap.

A kötet minket érdeklő tanulmánya, e sorok írójának bolog-

nai MARSILI-felolvasása (81—103 lap) az egyetlen, amely MARSILI-ról szól.

5. Maria Emilia AMALDI: *La Transilvania attraverso i documenti del Conte Luigi Ferdinando Marsili*. Roma, MCMXXX. Istituto per l'Europa Orientale. Nagy 8-rétű 102 lap.

Doktori értekezésül szolgált kitűnő munka, ismertetvén Erdély föld- és természetrajzát MARSILI kéziratai és térképei alapján, amelyeknek részletes leírását is nyújtja, a végén Erdély vázlatos történetével. Fogyatkozása azonban a magyar helynevek sok helyen hibás közlése, ami könnyen elkerülhető lett volna, ha a munka kefelevonát magyar szakember is átnézte volna.

6. Dott. Carlo TAGLIAVINI Professore nella R. Università di Budapest: *Luigi Ferdinando Marsigli e la scrittura «runica» dei Siculi (Székelyek) di Transilvania*. Bologna, 1930. Stabilimenti Poligrafici riuniti; 8-rétű 38 lap.

Jelentősége, hogy az első munka olasz nyelven a rovásírásról, amelyet MARSILI irataiból két külön táblán is bemutat; a rovásírással táblákra az én MARSILI-katalógusom híván fel először a szakkörök figyelmét.

A fenti szakmunkákon kívül a *nagyközönségnek való* két népszerű munka is jelent meg, képekkel és térképekkel díszítve.

7. Pericle DUCATI: *Marsili. Libro e moschetto*. Milano, MCMXXX. Edizioni «Corbaccio»; 8-rétű 343 lap.

A bolognai egyetem műtörténet-tanárának e műve 12 fejezetben ismerteti népszerű modorban MARSILI hányatott életét, amelyek közül öt foglalkozik magyarországi szereplésével.

8. Mario LONGHENA: *Il Conte L. F. Marsili. Un uomo d'arme e di scienza*. Milano, MCMXXX. Edizione «Alpes»; 8-rétű 2 levél és 346 lap. (Ajánlva: Ad Andrea VERESS ed a Giuseppe BRUZZO.)

Szerzője, bolognai középiskolai tanár, aki korábban főleg MARSILI térképeiről írt sokat, az előzőnél is jobban eltalálta, miként kell e sokoldalú katona és tudós életét az olvasóval megismertetni. Képei közt magyar vonatkozású a zalánkeményi vár (Slankamen) a 192. laphoz csatoltan, meg a szegedi vár (a 208. laphoz mellékelve) amelyek ma már nincsenek meg, miután a karlócai béke értelmében le kelle azokat rombolnunk.

Egyébként mindkét munka végén MARSILI-könyvészetet találunk, amely a magyar kiadványokat is felöleli.

9. Paolo SILVANI: *Il Generale Luigi Ferdinando Marsili e la nazione ungherese*. Bologna, 1931. Stabilimenti Poligrafici Riuniti. Kis 8-rétű 30 lap. (Estratto dalla Rivista «Il Comune di Bologna» N. 12 Dicembre 1930.)

Szerzője jeles ügyvéd s egyben a Közoktatásügyi miniszter magántitkára, aki ez értekezésében nemcsak MARSILI magyar vonatkozásairól szól, hanem lelkesen emlékezik a hazánkat ért nagy csapásról, bemutatván Magyarország térképét (24. lap), a nagy háború utáni térképvázlatát (26. lap) és reprodukálván egyúttal a bolognai régi magyar-horvát intézet ama magyar diák-képét (27. lap) amelyet először WOLF Rózi ismertetett és közölt.

10. Andrea VERESS: *Il Conte Luigi Ferdinando Marsili e gli Ungheresi*. Imola, 1929. Cooperativa tip. edit. Paolo Galeati. Nagy 8-rétű 25 lap. (Különlenyomat a fenti 4. számú munkából.)

A teljesség kedvéért meg kell emlékeznünk még más két olasz MARSILI-munkáról is, amelyek bár korábban jelentek meg, de kéziratgyűjteménye alapján készülvén nélkülözhetetlen forrásmunkái életnek, munkásságának s egyben hazánk történetének.

11. Giuseppe BRUZZO: *Luigi Ferdinando Marsili. Nuovi studi sulla sua vita e sulle opere minori edite ed inedite*. Bologna, 1921. Presso Nicola Zanichelli; 8-rétű 154 lap.

Szerzője bolognai tanárkorában írta alapvető munkáját, amely először ismerteti MARSILIT hadi cselekedetei és írásai világában. A munka tíz fejezete közül kettő MARSILI magyarországi működését tárgyalja, de egyéb hazai vonatkozást találunk a többiben is szétszórva.

12. Ludovico FRATI: *Catalogo dei manoscritti di Luigi Ferdinando Marsili conservati nella Biblioteca Universitaria di Bologna*. Firenze, 1928. Leo S. Olschki, Editore. Nagy 2-rétű 162 lap.

A MARSILI-iratok teljes katalógusa, bár hiányzik belőle az általam a bolognai könyvtár egyéb részeiben talált MARSILI-kéziratok leírása, amiről a szerző megfeledezett munkája kiadásakor. További fogyatkozása még az idegen (főleg német és magyar) tulajdonnevek hibás írása, ami elkerülhető lett volna, ha az író nem szerénykedik

és értékes műve kefelevonatát velem idejében közli, miután ép harminc esztendeje ismerem és becsülöm. Hasonló íráshibáktól egyébként egyik sem mentes a fenti munkák közül, de irántunk jóindulatú íróinknak még is el kell néznünk, ép úgy mint azt, hogy nemzeti küzdelmeinket még nem értik és felkelőinket lázadóknak tekintik. Sőt a 7. mű szerzője jellegzetesnek tartotta — megjegyzés nélkül — idézni (a 49. lapon) az eseményekkel egykorú velencei Pietro GARZONI ama kijelentését, hogy THÖKÖLY az «ugató elégedetlenek» élére állva rebellált. E felfogásából következik az a hasonlata is, hogy THÖKÖLY égő fákla volt, amely tűzrelobbanította a hosszú és rettenetes török-osztrák háborút. (164. l.)

A fentiekben vázlatosan ismertetett olasz munkák valóságos *hungaricumok* lévén, hasznos volna azokat nagyobb közönyvtárainknak beszerezniök, ami tán különösebb akadályba sem ütköznék, mivel hazánk oly korából nyújtanak fontos adatokat, amikor még nálunk — a török uralom alól való felszabadulás első éveiben — tudományos működés és irodalom alig volt.

DR. VERESS ENDRE.

A DEUTSCHE BÜCHEREI BIBLIOGRÁFIAI VÁLLALKOZÁSAI

Az irodalmi és tudományos nyomdai termékek nagy tömege régóta jellemzője a német szellemi életnek, ma pedig már évenként kb. 40.000 kötet könyv és 18.000 folyóirat jelenik meg német nyelven. Ennek a tömegnek egy helyen való gyűjtése, megőrzése és használhatóvá tétele régóta kényszerítő szükségességgént jelentkezik, s e szükséglet indította 1913-ban a «Börsenverein des deutschen Buchhandels»-t, arra, hogy a szász állammal és Lipcse várossal karöltve megállapítsa a «Deutsche Bücherei»-t, mint az egész németnyelvű irodalom központi gyűjtőhelyét. Szemben a összes többi német könyvtárakkal, melyek csak mindenkori céljaik és feladataik szerint megválogatott anyagot gyűjtenek, a «Deutsche Bücherei» hiánytalanul felöleli az egész 1913 óta megjelent németnyelvű irodalmat és így korfelfogás és egyéni nézetek által meg nem hamisított képét adja a német kulturának.

Azonban a német nyomdatermékek archivumszerű gyűjtésével még nincsenek kimerítve a «Deutsche Bücherei» feladatai. Kézenfekvő, hogy mint a nemzeti irodalom gyűjtőmedencéje, a nemzeti bibliográfia készítésének munkáját is végezze. Miután a Börsenverein 1916-ban közvetlenül saját kezelésébe vette a könyvkereskedelem bibliográfiai vállalkozásait, természetes volt, hogy ezt a munkát arra az intézetre bízza, amely állományainak teljességével egyben a nemzeti bibliográfia teljességét is a leginkább biztosította. Az új könyvtár tehát megindulása után átvette az új-megjelenések jegyzékének (*Verzeichnis der erschienenen Neuigkeiten des deutschen Buchhandels*) és a heti jegyzéknek (*Wöchentliches Verzeichnis*) a szerkesztését, melyek alapját alkotják a német irodalom bibliográfiai feldolgozásának. Ezek a jegyzékek a külföld szakköreiben is közzismertek és így bővebb leírásukat mellőzhetjük. Csak annyit emelünk

ki, hogy mióta a Deutsche Bücherei átvette ezeket a jegyzékeket, a megjelenés gyorsasága és ezzel együtt a jegyzékeknek minden szempontból való használhatósága jelentékenyen növekedett. Így pl. sikerült az utolsó években elérni, hogy a könyvek beérkezése után legfeljebb 45 órával megjelenjenek a napi jegyzékben és ettől számított legfeljebb 10 nap múlva a heti jegyzékben. A Tägliche és Wöchentliches Verzeichnis után az eredeti cédulakézirat tovább szolgál, ennek alapján állítják össze a «Hinrichs» és a «Kayser» utódait: a *Halbjahrs katalog der im deutschen Buchhandel erschienenen Bücher, Zeitschriften und Landkarten* és az öt évet összefoglaló *Deutsches Bücherverzeichnis*.

A bibliográfiák csak a könyvkereskedelemben megjelent irodalmat ölelik fel. Hiányoznak belőlük a hivatalos nyomtatványokon kívül elsősorban a magánnyomtatványok, «melyeknek megjelenésükkor nincsen kereskedői áruk, s sem a szokásos könyvkereskedői úton, sem az előállítónál való megrendelés útján meg nem szerezhetők, hanem — ingyen vagy pénzért — csupán egy bizonyos szűkebb körnek a rendelkezésére állnak». Bibliográfiai feldolgozások szükségességének felismerése arra indította az 1921-i wernigerodei könyvtároskongresszust, hogy megbízza a «Deutsche Bücherei»-t a német magánnyomtatványok központi katalógusának felállításával és vezetésével. E katalógus számos német könyvtár bejelentéseinek segítségével készül, címfölvételeinek száma ma már közel 10.000-re rúg. E katalógus kinyomtatása egy újabb fontos lépés lenne a német nemzeti bibliográfia kiépítésének útján.

Mindezek a bibliográfiák válogatás nélkül közlik a könyvek és folyóiratok pusztá bibliográfiai leírását. Ezzel szemben az 1850-ben ZARNCKE által alapított Literarisches Zentralblatt für Deutschland, amelyet 1927 óta a Deutsche Bücherei szerkeszt és ad ki, — csak a fontosabb tudományos irodalmat (folyóiratcikkek is) tartalmazza, de ahol szükséges, magyarázó jegyzeteket is fűz a bibliográfiai leírásához. A folyóirat 36 főcsoportját kb. 45 szakreferens dolgozza fel, — bibliográfiai anyagát (évenként kb. 31.000 cím) egy szintén szisztematikusan tagolt regiszter, a *Jahresberichte des Literarischen Zentralblattes* teszi még jobban megközelíthetővé.

Az új megjelenések könyvkereskedői jegyzékének kiegészítését szolgálja az 1927 óta megjelenő *Monatliches Verzeichnis der reichs-deutschen amtlichen Druckschriften*. Minthogy a Deutsche Bücherei már alapításakor felvette feladatai közé valamennyi német állam hivatalos nyomtatványainak gyűjtését, — amiben első és egyetlen valamennyi német könyvtár között, — természetesen elsősorban hivatott ennek a bibliográfiának a feldolgozására, és evvel a német bibliográfia egyik régi érzékeny hiányának megszüntetésére. Megbízását erre a munkára a közigazgatási reform munkálataival kapcsolatban a birodalmi belügyminisztériumtól kapta, — a birodalom időközben ugyanis szintén belépett a Deutsche Bücherei fenntartói sorába. E bibliográfia elsősorban praktikus célokat szolgál — feladata, hogy a hivatalos nyomtatványok dsungeljében gyorsan és könnyen kezelhető vezetője legyen mindenkinek, aki valami részt vesz a német nép közéletében vagy csak valami kapcsolatba jut vele: a közigazgatás közegeinek, a parlamentnek és hivataloknak, a közjogi testületeknek, a gazdasági szervezeteknek, a politikusoknak, jogásznak és kereskedőnek, de természetesen a könyvtáraknak és a tudománynak is. A 3 főcsoportra (birodalom, államok és városok) tagolt füzeteket név- és tárgymutatók teszik áttekinthetőkké, az év végén ezek a mutatók évi regiszterre foglaltatnak össze és a hatóságok jegyzékével egészíttetnek ki.

A Deutsche Bücherei-nak egy további bibliográfiai vállalkozása az 1930-ban megindított, havonként megjelenő *Deutsches Rundfunkschriftum*, amely egy eddig teljes egészében még fel nem dolgozott irodalmi terület bibliográfiai megmunkálását tűzte ki feladatául. Az alatt a rövid 6 év alatt, ami az első német leadó felállítása óta eltelt, a rádió hallatlan tempóban fejlődött. Technikai kérdéseinek és általában összes sokoldalú vonatkozásainak kutatása és megvitatása egy terjedelmes, teljesen új irodalmi ág keletkezésére vezetett. A nagyszámú önálló publikáció, a több mint 80 rádiófolyóirat, havonta több mint 1200 cikkel, eleven fejlődésről tesznek tanuságot, de már ma is igen megnehezítik az egész terület áttekintését és nagyon szükségessé tesznek egy bibliográfiai útmutatót. Ezért a birodalmi rádiótársaság, mint a rádió továbbfejlődésében érdekelt leadótársaság

gok központi szervezete, összefogott a Deutsche Bücherei-vel egy ilyen szakkibibliográfia megteremtése érdekében. A bibliográfia havi füzetei kb. 60 oldal terjedelemben, tárgyi szempontok szerint áttekinthetően csoportosítják az egész idevágó könyv- és folyóiratirodalmat, s amennyiben ez szükségesnek látszik, a címleíráshoz fűzött rövid magyarázó megjegyzésekben a dolgozatok tartalmáról is tájékoztatnak. A füzeteket szerzői- és tárgymutató egészíti ki, melyek az év végén évi indexé foglaltatnak össze. A bibliográfia 7 fő és 54 alcsoportja könnyű áttekintést nyújt a rádió összes problémáinak irodalmáról. Így pl. a politikusok a *Beziehungen in Presse öffentlichen und sozialem Leben* című fejezetben találják együtt az őket leginkább érdeklő irodalmat, — a művészek és népmívelők *Darbietungen*, a rádióamatőrök *Empfänger der Bastler*, a jogászok *Rechtsfragen* cím alatt. Az ipar nem csak a technika haladásáról tájékozódhatik, hanem a *Wirtschaftsfragen* című fejezetben foglalkozásának kereskedői oldalát illetőleg is értékes anyagot talál.

Ezek az önálló bibliográfiai vállalkozásokon kívül a Deutsche Bücherei egy sor további bibliográfiát támogat, illetve teszi e támogatásával megjelenésüket lehetővé. Meghaladná az itt megszabott kereteket, ha ezeket mind fel akarnók említeni, — csak a történettudomány terén kifejtett bibliográfiai munkásságról teszünk még említést. 1927 óta a Deutsche Bücherei dolgozza fel a Történettudományok Nemzetközi Bibliográfiájának német és danzigai részét. Az 1926 évi irodalmat tartalmazó első kötet megjelenésére már a közel jövőben lehet számítani, s ezt gyorsan fogják követni a további kötetek. Miután e bibliográfia számára amúgy is át kell nézni az egész német könyv- és folyóiratirodalmat, a dupla munka elkerülése érdekében a Deutsche Bücherei átvette a németnyelvű címanyag összegyűjtését a *Jahresberichte für deutsche Geschichte* számára is.

A Deutsche Bücherei bibliográfiai vállalkozásainak ez a rövid rajza nem csak azt bizonyítja, hogy teljes anyaga alapján ez az intézmény hivatott elsősorban arra, hogy a német bibliográfiák központjává legyen, de egyszersmind azt is szemlélteti, hogy milyen mértékben tölti be már ma is ezt a feladatát.

KRÜGER HANS PH. K.

ÚJABB TÖREDÉK A LUPUJ ÉS MÁTÉ VAJDA HARTZÁRÓL VALÓ ÉNEKBŐL.

Erdélyország viszonya a két moldva-havasalföldi vajdasághoz a XVII. század első felében elég nyugodt és barátságos volt. Tulajdonítható ez részben BETHLEN Gábor s a két RÁKÓCZY György körültekintő kormányzatának, amely alatt a szomszédos vajdák nem kockáztathattak semmiféle betörést, mint elődjeik idejében; részben pedig annak a körülménynek, hogy úgy Havasalföldében, mint Moldovában egyfolytában megszakítás nélkül uralkodhatott BASZARÁBA MÁTÉ vajda huszonkét, VASILE LUPUL vajda meg huszonegy esztendőn át. E hosszú idő alatt nem volt hát nehéz a gyulafehérvári udvarban megismerni a vajdák természetét és Erdély iránti magaviseletüket az egymást felváltó magyar és román követjárások tapasztalatai alapján.

A zavartalan jó viszony fenntartását nemcsak Erdély jól fogott politikai érdeke kívánta, hanem még inkább annak gazdasági érdeke, mert — amire először mutattam reá nemrég egyik gazdaságtörténelmi tanulmányomban — évszázados gyakorlat folytán az erdélyiek Moldova és Havasalfölde enyhébb éghajlatú és kövérebb fűvű mezein legeltették ezrekre menő juhnyájakat, amelyek sokféle terméke alkotta az erdélyi nemesek és határszéli vármegyék lakosainak legfőbb jövedelmét. E külföldi legeltetés nyugodt folytathatásának fenntartása életbevágó érdeke volt az erdélyieknek s azt a fejedelmek külön szerződésekkel igyekeztek biztosítani is alattvalóik javára, éberen őrködve azon, hogy azok pontjait a vajdák is hűségesen megtartsák és megbüntessék azokat a tisztartóikat, akik merő kapzsiságból a juhlegeltetés fontos érdekeit veszélyeztették.¹

¹ Lásd bővebben románnyelvű értekezésemben: *Păstoritul Ardelenilor în Moldova și Țara-Românească*. (Academia Română. Memoriile Secțiunii Isto-

Ez a lényegbe vágó anyagi érdek mélyítette az Erdély s a két oláh vajdaság közt idők folyamán kifejlődött jó viszonyt annyira, hogy ha valamely vajdának vagy boérnak a török haragja elől menekülnie kellett, Erdélyben mindig biztos menedékre talált. A fejedelmek vendégszeretete pedig nem egyedül nemes gondolkodásból eredő emberszeretet volt, hanem eredt abból az érdekből is, hogy Erdélyország reá volt utalva gazdasági tekintetben a földrajzilag kedvezőbb fekvésű két szomszédos gazdag országra. Természetes dolog volt hát, hogy a fejedelmek élénk figyelemmel kísérték a moldva-havasalföldi vajdák tevékenységét s ha náluk valami gonoszságot tapasztaltak, nem szüntek megjelenten a török portának. Miután pedig annak is érdeke volt, hogy a hűbéres vajdák jó szomszédságot tanúsítsanak Erdély iránt, már BÁTHORY Zsigmond kora óta gyakori volt, hogy a szultán parancsára az erdélyi fejedelmek seregeket küldtek valamelyik vajda megfenyítésére, aminek eredménye gyakran annak elfogatása s a portára küldése lett.

Igy történt ez II. RÁKÓCZY György idejében is, aki atyafiságos viszonyban élt a szelíd Máté vajdával, de nem szenvedhette a csalfa, nagyratörő «Lupuj vajdát» amint az erdélyiek ezt az eszes, de alattomos moldvai uralkodót nevezték. Fondorkodásait sikerült ugyan ellensúlyoznia, ám mikor tulajdon moldvai követe szájából értesült titokban arról, hogy LUPUJ a portának felajánlta Erdély elfoglalását, ha az neki engedélyt ad arra, hogy az öreg MÁTÉ vajdát elűzze és helyébe a maga vejét, a kozák TIMUST ültesse, RÁKÓCZYNak és Tanácsának önvédelemről kelle gondoskodnia. A moldvai vajda titkos tervének részleteiről a fejedelem LUPUJ vajda elfogott leveléből is megbizonyosodván, a porta hozzájárulásával hadat indított ellene, illetve 1653 tavaszán KEMÉNY János vezérlete alatt magyar sereget menesztett Moldovába, amely LUPUJT

rice. Seria III. Tomul VII. Mem. 6.) București, 1927. (Nagy 8-rétű 104 lap. Függelékül 11 oklevél, köztük kettő magyar nyelvű, 1807—1813-ból.) Ugyanez magyarul, de sajnos jegyzetek nélkül: Erdélyiek legeltetése Moldva-Havasalföldben. (Gazdaságtörténelmi forrástanulmány.) Budapest, 1928; 8-rétű 60 lap. (Különlenyomat a Magyar Gazdák Szemléjéből.)

a fintai csatában leverte, megfutamította és nemcsak Jászvásárt meg Szucsava várát foglalta el, dacára kozák segítségének, hanem vajdai székébe egykori legofetjét, Gheorghe STEFÁNT ültette.

Ez volt LUPUJ vajda büntetése, amiért fondorlatai során «Erdélyre is tanácskozott» úgy számítván, hogy annak román lakossága segélyével nem lesz nehéz azt elfoglalnia. Ezért volt elűzetése nevezetes eseménye Erdélynek, amelyben a magyar seregek moldvai hadjárata részleteiről és megkapó epizódjairól a hazatért vitézek annyit meséltek úton-útfélen, hogy azokat KÖRÖSPATAKI János mezőcsávási református pap versebe foglalván «Lupuj vajdáról való ének» címen 1655-ben ki is nyomatta.¹ Midőn pedig ugyanez év nyarán RÁKÓCZY az öreg MÁRÉ vajda megsegítésére Havasalföldébe is sereget küldött s a hazatérő vitézek elbeszélték, miként verték le LUPUJ csapatait a sopleai csatában, derék papunk azt is megénekelte «Az havasalföldi hartzról való historia» című versében, amely 1656-ban jelent meg.²

E hadi eseményeket s a magyar vitézek cselekedeteit Erdélyben oly általános figyelem és érdeklődés kísérte az egykorúaknál, hogy azokat egy másik költő külön is megénekelte egy harmadik könyvecskében. Ám sajnos, ezt is csupán töredékesen ismerjük abból a 7 leveléből, amelyet néhai KONCZ József marosvásárhelyi tanár 1880-ban a szamosújvári ferencrendi kolostor egyik könyvtáblájából kiáztatott és kiadott.³ Ez a becses töredék 98 négysoros versszakból áll s íme — mint valami csoda folytán — ötven esztendő múlva előkerül annak egy további töredéke, amelyet SALMEN Norbert tanár a brassói Honterus-lycaeumban talált és másolt le részemre abból az alkalomból, hogy nagy Román-magyar könyvészetem I. kötete sajtó alá jutott.

¹ A kolozsvári Erdélyi Múzeumi Könyvtár egyetlen példányáról bőven írtam róla románul, «Căntece istorice vechi ungurești despre Români» című román akadémiai értekezésem (București, 1925) 24—26. lapján, bemutatóban hasonmásban címlapját is.

² Az első híradás a töredékről a «Magyar Könyvszemle» 1876. évf. 319—320 l. A töredék szövege ugyanott, az 1878. évf. 299—300 l. Ismertettem id. román értekezésem 28—34. l.

³ KONCZ József közlése «Ének Lupuj vajda megveretéséről» címen, ugyanott, az 1880. évf. 284—297. l.

Az alig 2 levélnyi újabb töredék a segesvári ROHDE György 1659-iki német naptára borítékául szolgál, terjedelme 32 teljes meg 6 csonka versszak, miután ezek többi sorát az egykorú könyvkötő a naptár beborítékolása alkalmával, mint szerinte értéktelent, lenyeste. A mindkét lapján telenyomatott töredék azt a benyomást teszi, mintha valami próbálappal és nem ív-töredékkel lenne dolgunk. A sok sajtóhiba és helyesírási következetlenség viszont idegen, szász szedőre vall, úgyhogy a töredék azt hiszem brassai nyomtatvány, talán HERMANN Mihály nyomdászé, aki látván, hogy a moldvahasalföldi harcokról szóló énekeket a vásárokon szívesen keresik, rászánta magát egy újabb «ének» kiadására, amit nyilván valami magyar pap vagy tanító írt neki. Így hát a töredék egyben a legelső brassai magyar nyomtatvány lehet s talán az 1657-ik évből való, amikor a lefolyt harcok részletei iránt még élénk volt az érdeklődés.

Nagyon érdekes, hogy a szamosújvári töredék 8 strófája megvan ebben a most előkerült brassaiban is, kettesével egymásután rakva, de jellemző, hogy ennek dacára sem rakhatók össze hibátlanul a meglévő versszakok eredeti sorrendjükben. A brassai töredék így azt a látszatot kelti, hogy versszakai még nem voltak paginálva s azokat szedőjük csupán azért «húzta» le a kezeügyébe eső papírlapra, hogy kijavíthassa őket vagy esetleg a nyomdafestéket kipróbálja rajtuk. Az is meglehet, hogy ezek a szamosújvári töredékben hiányzó versszakok a költemény elejéről és végéről valók, minthogy egyik-másiknak tartalma arra mutat, hogy soknak már nem kellett belőle lenniök. Az új töredék azonban így is rendkívül becses irodalomtörténeti szempontból, hisz újabb adalékkal gazdagítja históriás énekeink sorozatát, 97 sornyi kiadatlan szöveggel bővítvén Koncz József közleményét.

A szamosújvári könyvtárlából — KONCZ leírása szerint — tulajdonképpen két példány került ki, egy 7 levélnyi, amelyet a marosvásárhelyi református kollégium könyvtárában helyezett el, meg egy másik rövidebb, 4 levélnyi, amelyről ő úgy ír, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának adományozta. Csakhogy abba az soha nem került, mert gondosan őrzött 7 leveles példá-

nyát a Múzeum néhai DOBROVSZKY Ágost könyvkereskedőtől 1892 tavaszán vásárlás útján szerezte meg. Nem bírtam kinyomozni, hogy hová jutott a KONCZ által jelzett másodpéldány, pedig kár, hogy nincs meg, miután közleményében (a 288-ik lapon) KONCZ belőle az alábbi félstrófát közli:

Ott Lupuj elfelejtette,
Hogy szakállát megfestette,

arrább pedig (a 294-ik lapon) ezt a strófát:

Az kozákok döggel laktak
Borzot, burjánt egyberaktak,
Mert egyebet nem kaphattak

s e két mutatványból ítélve a lappangó harmadik töredék érdekes szövegváltozatokat tartalmaz, amelyek esetleg kiegészíthetnék a meglévő másik két töredék szövegét.

Nagyobb baj, hogy KONCZ nem ügyelt az egyes lapok őrszavaira. Így a 294-ik lapon közölt «Sok dög első vízben hevert» kezdetű versszak alján ez az őrszó olvasható tisztán: *Mind*, de miután az evvel a szóval kezdődő levél nincs meg, azt kipontozott sorral kellett volna jeleznie. Nem vette észre a 295-ik lap legalján az «Eleget főztek az konyhán» kezdetű strófa alján olvasható *Ennek* őrszót sem, amely után szintén egy . . . sort kellett volna közölnie. Mivel pedig ilyen kezdetű levelünk nincs a Múzeumi példányban, bizonyosra vehetjük, hogy az Énekből legalább két levél hiányzik, bár valószínűbb, hogy négy, amelyből kettő nyilván az Ének elejét tartalmazta.

KONCZ közleményének azonban sajnos, nemcsak ez a fogyatékosága. Ő ugyanis azt írja, hogy a töredéket *betűszerinti bűség-gel* közli, ám összevetve azt a nyomtatvánnyal, első pillanatra észrevehetjük, hogy bizony nemcsak hogy az távol áll a betűszerinti közléstől, hanem sok szót hibásan közöl, sokat meg egyszerűen kihagyott, a hiányzó szavak kiegészítése pedig gyakran nagyon is önkényes, holott nagyítóüveggel még a homályosabb szavak kiolvasása sem került volna nagy fáradságba.

Áttérve a most előkerült brassai töredék bemutatására, meg-

jegyzem, hogy abban a KONCZ-féle példány Könyvszemlei 294—296-ik lapján olvasható alábbi négy 9—9 soros részlete is ismétlődik, melyeknek első sora az alábbi:

1. Megh ijedet Lupul hada	3. Nem volt annyi kívánsága
2. [Vit]ték Stéphan eleiben	4. [Jól] megh tanolták utokban

mindegyik sor után következvén az a 8—8 sor, amit már KONCZ jól-rosszul közölt. De hogy ezek új töredékünkben előfordulnak, azt az egykorú könyvkötőnek köszönhetjük, aki véletlenül meghagyta őket.

Minthogy a brassai töredéket egyszerű próbalevonatnak tartjuk, megkíséreltük annak többi 12 szeletét az Ének elképzelt szerkezetének rendje szerint rendezni, anélkül, hogy azt — még az első KONCZ-féle töredék ismerete mellett is — helyesen rekonstruálhattuk volna. Ily körülmények közt, nem lévén semmi biztos támpontunk, pontokkal jelezzük az egyes nyomtatványszeletek végét, a további véletlenre bízván az érdekes Ének hiányzó részeinek előkerülését.

Az új, brassai töredék ismeretlen strófái ím ezek:

Bé érkezvén fő követe,
Vitézeji feregh vetve,
Kozákfágh volt nagy rettegve,
Gondolván hogy halál vége.	Vértől kardgya nem tilalmas,
.....
Ízfzonyán lőtték az Sánczot.
Pattyantyus bélé arányzot,
Minden Kozák földbe ásott,
Oltalmára kús házakott.
Mindgyarást frigyét jártanak,
Két három nap tractáltanak,
Békeséget kívántanak,
Melyre jo válafzt adtanak.
.....	Efső vizivel megh tólték
Házok, mégis benne űltek,
Czudára méltó hogy éltek,
Mind fejenként el nem vésztek.
.....
Egyik réfze Lupul pártya,
Azon vágyon ákarattya,
Hogy Stéphan népit le vágja,
De vakot vetett koczkája.	Minden marhájok el vezet,
Mely táborokban nagy búfzt tett,
Kozák abban nagy kelve ett,
Súlve főve nem kiméllet.
Stéphan hada diadalmas,
Keze fegyveres s-ártalmas,	

Zavaros viz volt az leve,
 Sártol aligh lázott fzine,
 Bodzagyűkér peterfelyme,
 Mellyet áfott éjjel félve.

[Só] nélkül szűköső[n éltek]

.

[Eg]y kis darab pogácsával,
 A vagy egy kiczin czipoval,
 Ki váfárlott az Kozákkal,
 Más félnek lőtt jutalommal,

[Eg]y kis kenyérvel vehetet,
 Szép uy paplant és fzőnyeget,
 Egy almával vett oly nyerget,
 Az mely egy tallértis meghért.

.

Mikor megh részegűltenek,
 Világra nem efzédtenek,
 Mint holtak úgy hevertének,
 Bofzfuért megh fizettenek.

Egyenként mind le vagdalták,
 Fejeket mind el czapodták,
 Egy oldalos helyre vonták,
 Testek mezitelen hadták.

.

Vitézit halmokban vonták,
 Edgy néhány helyekre hordták,
 Ebek testeket hurczolták,
 Két ho pénzeket megh adták,

Mit koborlottak utokban,
 Az két Olá Országokban,
 Lupul mellet járáfokban,
 El vefztek mind edgy órában.

[Min]den ház latrok voltak,

.

Kiáltottanak gyakorta

Ejjel főtétben modgyokra,
 Átkozodtanak Lupulra,
 Hogy küldötte olyan nagy kénra.

Minden éjjel fzóktón fzóktek,

Hogy fzórnyű képpen éheztek,
 Az ftráfák éjjel lesködtek,
 Kit megh kaptak mind meg öltek.

.

[Lup]ul mégis gondolkodott,
 Hogy keczer megh gyalázodot.
 Probálta az harmadikot,
 Azis markában fzakadott.

[Ugy]an megh vette ő magát,

Egykoron az Lona hidgyát.
 Megh állotta erős utat,
 De megh kerűlték mint kurtát.

.

Beszélgetik nagy örömmel,
 Mint jártak az ellenféggel,
 Rájok mentek kézfűlettel,
 S-Megh fizettek az bőrókkal.

Buskodik magában Lupul,
 Hogy az szerencze jár hátul,
 Eleiben már nem fordul,
 Mivel birt majd mind el pusztul.

.

Az mely két ho pénzt fizetet,
 Az Kozákoknak terjesztet,
 Akkor eszet mágátol vett,
 Jo hogy rejtékben le nem tett.

Még nagyobb fzándéka is volt,
 Az melyben immáron megh holt,
 Erdélyre-is tanácskozott,

.

Megh teczet hogy Máthé Vajda,	Hogy vitézit ne rettennze,
Nem állot harcز hátullyára,	Czak engedelmeffen túrte.
Megh lőtetet egyik lába,	
Megh tőlt vérrel az cizmája.	De Lupul aligh maradott,
Mégis megh nem jelentette,	
Harczoláfnak migh lőtt vége,	

A fenti elrendezésben — hosszú elmélkedés után — abban az elgondolásban nyugodtam meg, hogy a versszakaszok eleje nyilván az Ének legelejéről való, amidőn CHMIELNICKI Bogdán kozák hetmán követé beérkezett ajánlattételével Lupuj vajdához s ő azt elfogadván, kozák csapataival ellenállni próbált az erdélyi hadaknak. De ezektől vereséget szenvedvén, a költő leírja a kozákok szenvedését s az átélt rettenetes éhséget, amelyben bodzagyökeren kelle élniök s oly nagy vala hiányuk, hogy egy cipóért a moldvaiak paplant, szőnyeget kaphattak az éhezőktől, egy almáért pedig olyan nyerget, amely egy tallért is megért. Az események fejleményeként ezután következhetik az elesett kozákok temetésének leírása, valamint a megmaradtak menekülése. Lupuj vajda pedig látván, hogy immár két ízben is vereség érte, harmadszor is szerencsét próbált, ám «az is markába szakadott» a MÁTÉ vajdával vívott csatában, amelyben a hadak jobbik fele magyarokból állott, BOROS János kapitány vezérlete alatt, amint azt KÖRÖSPATAKI János énekéből tudjuk, sok egyéb érdekes adalékkal együtt.

Erre azért is céloznunk kell, mivel néhai KONCZ bácsi érthető lelkesedésében azt írja az általa felfedezett töredékről, hogy «az új lelet nyelvezete jobb, igazi népies nyelv, tele példabeszédekkel, erőteljes fordulatokkal, epikai leírásokkal. Előadása nem oly lüktető, mint amazé, de festőibb; a balladai szaggatottságot, drámai kitöréseket nem ismeri, nem bírja, hanem a nyugodt törekvést célja felé epikaibb hangon festi.» Ezt a fellengős jellemzést mi sajnálatunkra nem írhatjuk alá, mert a bemutatott s most már újabb száz sorral bővült Ének bizony nem igen haladja túl kora énekmondóinak versírási ügyességét, sőt dőcögős strófáit tekintve — melyek méltatására KONCZ nem akart kitérni — az bizony semmivel sem múlja felül KÖRÖSPATAKI János tiszteletes úr költeményét. DR. VERESS ENDRE.

ADATTÁR.

Az Életképek szerkesztőváltozása 1847-ben.

A FRANKENBURG Adolf szerkesztésében megjelent Életképek a múlt század negyvenes éveinek közepén a legnívósabb és legnépszerűbb szépirodalmi divatlap volt. Előfizetőinek száma meghaladta két vetélytársának a Honderűnek és a Pesti Divatlapnak előfizetőit együttevén. Nemcsoda, hogy ezek szerkesztői nem a legjobb szemmel nézték az Életképeket, de míg VACHOT, a Pesti Divatlap szerkesztője beérte a lapja hasábjain indított tollharcra, addig PETRICHEVICH HORVÁTH Lázár, a Honderű szerkesztője a támadó cikkek mellett veszedelmes hírt is költött az Életképeknek. Nem mulasztott el egyetlen alkalmat sem, hogy az Életképeket mint az ellenzék orgánját ne emlegesse és saját lojális működését ki ne emelje. Nem lehetetlen, hogy ép az ő híresztelése emelte az Életképek fontosságát a hivatalos körök szemében.

Bár a politikai hírek közlése az összes szépirodalmi lapoknak szigorúan tilos volt,¹ tagadhatatlan, hogy e lapoknak mégis volt bizonyos politikai színezetük, melyet részben maguknak a munkatársaknak felfogása, másrészt a napi események tárgyalásának módja adott meg. Így az akkori közvélemény a Honderűt konzervatív, a Pesti Divatlapot és Életképeket ellenzéki szelleműnek tartotta s hogy ez a vélemény indokolt volt, ahhoz elég az Életképekben egy-egy *Mi hír Budán?* vagy egy *Darázsok* c. rovatot elolvasni és nem meglepő, ha e korban, mikor a kormány minden áldozatra hajlandó volt a magyar sajtó kedvező befolyásolása érdekében, az Életképek is szemettszűrt és megszüntetésére megindult az akció.

Ennek a kedvező körülmények között megkezdett akciónak az a kormány szempontjából kétes értékű eredménye lett, hogy FRANKENBURG 1847 nyarán kénytelen volt lapja szerkesztőségét JÓKAI Mórnak átadni.

Erről a szerkesztőváltásról FRANKENBURG maga is terjedelmesen megemlékezik emlékirataiban,² mint ő írja: «föl kell jegyeznem némely felőlem táplált balvélemények eloszlatására az irodalom történetéből egy

¹ V. Ö. FERENCZY József: A magyar hirlapirodalom története Budapest, 1887 441. l.

² FRANKENBURG: Emlékiratok III. k. Pest, 1868.

időszakot, mely a marcius előtti idő és hatalom történetére nézve is nem csekély adatul szolgál».¹

Elbeszélése, ha egyes helyeken erősen ellentmond is az Életképek sorsáról tárgyaló hivatalos iratoknak, nagyjában fedi a tényeket és értékes adatokat közöl a tárgyalások menetéről Frankenburg és az ellenzék több jelentős embere, főleg Kossuth között.

Az Életképek megszüntetésére irányuló akció 1846 augusztusában indult meg, FRANKENBURG szerint azzal, hogy HORVÁTH Lázár felkeresvén FRANKENBURGOT azt az ajánlatot tette «felsőbb meghatalmazásból», hogy 4000 forintért mondjon le az Életképek privilégiumáról. Következő nap állítólag KANICZ Manó 8000 forintot ajánlott FRANKENBURGnak, ha privilégiumát egy divatlap indítására átengedi. Néhány nap múlva HORVÁTH Lázár újabb követének FRANKENBURG — állítása szerint — azt a választ adta, hogy amennyiben szellemi befolyása lapjára biztosítva marad, hajlandó az ajánlatot elfogadni.²

Hogy tényleg megvolt-e ez a KANICZ-féle ajánlat és ha igen, összefüggésben volt-e a HORVÁTH-tól közvetített akcióval, mint FRANKENBURG állítja, nem lehet eldönteni. Bizonyos az, hogy a 8000 forintos ajánlat sehol sem szerepel hivatalosan és az is tény, hogy APPONYI György másodkancellár augusztus 26-án hivatalos útra tereli az Életképek ügyét, amit aligha tett volna, ha FRANKENBURG az abban közölt feltételekhez hozzájárulását meg nem adja.

APPONYI a nevezett kelttel u. i. jegyzéket intézett KÜBECKhez, az udvari kamara elnökéhez, melyben értesíti, hogy az Életképek szerkesztője PETRICHEVICH HORVÁTH Lázárral, a Honderü szerkesztőjével folytatott bizalmas tárgyalások szerint hajlandó 1100 előfizetővel rendelkező lapját 5000 forint és 50 arany kifizetése ellenében a Honderü szerkesztőjével kötendő formális és jogerős szerződés alapján megszüntetni és jelentős írói képességeit annak lapjában és a kormány szellemében kamatoztatni. A szépirodalmi lap megszüntetése érdekében kért áldozatot a kancellár részletesen indokolja: Alkotmányos országokban a politika nem korlátozódik az üléstermekbe, hanem áthatol a társasélet minden legapróbb részletébe, minden társadalmi érintkezésbe és egyesületbe s így a szépirodalmi lapok is, melyek a társadalmi élet minden jelenségére kiterjeszkednek, politikai irányt és színezetet nyernek, mit a legtökéletesebb cenzura sem tudna elfojtani. Ezek hatása pedig annál veszedelmesebb,

¹ FRANKENBURG: Id. m. 183.

² FRANKENBURG: Id. m. III. k. 188 és köv. II.

mert nemcsak a művelt és politikával különben is foglalkozó közönség veszi kezébe, hanem mindenki, kevésbbé művelt emberek, nők és az ifjúság is, akik szórakozást keresnek és észrevétlenül politikai elveket szív-
nak be. Az Életképek megszüntetésével az ellenzék kezén egy politikai lap (a Pesti Hirlapot érti) és az alig 400—500 előfizetővel rendelkező Pesti Divatlap maradna, míg a kormányt két magyar (Budapesti Hiradó és Nemzeti Ujság) és egy német (Pester Zeitung) politikai lap és a Honderü támogatja. Ezt az eddig is aránylag kedvező helyzetet a konzervatívok áldozatkészsége teremtette meg — némi kormánytámogatással, de a magánosok eljutottak teljesítőképességük végső határához, az Életképek megszüntetését, bármily kívánatos is az — saját erejükből nem képesek keresztülvinni. Kéri KÜBECK hozzájárulását tervéhez, mely aránylag olcsón egy veszedelmes orgánumtól szabadítja meg a kormányt.¹

KÜBECK nem soká késett a válasszal, aug. 28-án biztosítja az 5000 forintot és 50 aranyat az uralkodó hozzájárulásának esetére.²

APPONYI szept. 1-eji előadásában terjesztette az ügyet az uralkodó elé a KÜBECKnek kifejtett indoklással, hangsúlyozva még a sajtó megnyerésének fontosságát a közelgő országgyűlésre való tekintettel. Az előadást KOLOWRAT véleményezte szept. 23-án s az adott körülmények között hasznosabbnak vélte a lap megvételét, mint a koncesszió megvonását s a szept. 26-án kelt rezolúció a szükséges titoktartás terhe mellett jóváhagyta APPONYI indítványát.³

Míg az aktaváltás folyt, FRANKENBURG már megegyezett az ellenzékkel vagy mint APPONYI egy későbbi jegyzékében írta a FRANKENBURG és HORVÁTH Lázár között megállapított határidő elmúlt.⁴ Szeptember elején FRANKENBURG már tárgyalásban volt az ellenzékkel, mely ugyancsak értékes orgánumának tekintette az Életképeket. Amint ugyanis az Emlékiratokban közölt szept. 4-iki KOSSUTH levélből kitűnik, a tárgyalások folyamán még arról is szó volt, hogy FRANKENBURG a kormánytól felajánlott összeget az ellenzékktől kapja meg. Ez azonban meghiúsult azon meggondoláson, hogy FRANKENBURGTól megvonhatják a lapengedélyt s akkor hiába dobtak ki 4000, hihetőleg 5000 forintot.⁵ A további tárgyalások egy szept. 10-én

¹ Orsz. Levéltár. Kanc. eln. 1846: 752. sz.

² Kanc. eln. titkos 1846: 235. sz.

³ Bécsi Áll. Levéltár. M. K. A. 1846: 1694 sz. — SCHLITZER Hanns: Aus Österreichs Vormärz III. Ungarn, 144—145 l. érinti ezt az akciót olyan formában, mintha tényleg eredményes lett volna.

⁴ Kanc. eln. titkos 1847: 12. sz.

⁵ FRANKENBURG: Id. m. III. k. 193. l.

kelt szerződéshez vezettek egyrészt FRANKENBURG, másrészt gr. BATTHYÁNY Kázmér, KOSSUTH Lajos, gr. RÁDAY Gedeon, PULSZKY Ferenc és gr. TELEKY László között, melynek főbb pontjai:

FRANKENBURG egy jóváhagyott programm szerint szerkeszti lapját és amennyiben ezt hivatalával összeférhetetlennek ítélnék előljárói, hivatalát feláldozza.¹

Ha hivatalát elveszti és az előfizetők száma nem haladja meg az ezret az alulírottak fizetnek a szerkesztőnek évi 400 forintot. Ezernél több előfizető mellett csak annyit, amennyi a jövedelemtöbbletet 400 frttá kiegészíti.

Ha a lap a jelenlegi 2000 frt jövedelemnél többet hoz, akkor 2400 frtig a jövedelem FRANKENBURGÉ, de az ezen túlemelkedő összeg tőkésítendő, addig míg évi 400 frt 6% kamatnak megfelelő 6666 frt 40 kr. tőke össze nem gyűlik. A tőke kamatja FRANKENBURGOT illeti meg, míg a lapot a kívánt szellemben szerkeszti.

Ha az Életképek privilégiumát a kormány visszavonja, vagy ha az előfizetők száma annyira csökken, hogy a lap nem tarthatja fenn magát, az aláírók évi 600 frtot fizetnek, míg a szerkesztő ismét megfelelő jövedelemhez nem jut, ha a 6666 frt 40 kr. addig nem gyűlt össze. Ha össze gyűlt, akkor a tőke FRANKENBURG tulajdonába megy át.

FRANKENBURG halála esetében a tőke, akármennyi is az, a családot illeti.²

FRANKENBURG a kívánt programmot elkészítette és ebben említi meg azt a megállapodást is, hogy RÁDAY a Nemzeti Színház hivatalos organumává fogadta az Életképeket.³ Nem csoda, hogy ezek után FRANKENBURG kedvezőtlenül fogadta a HORVÁTH Lázártól közvetített ajánlatot s jövedelme biztosítva lévén azon igyekezett, hogy a hivatali élet kötöttségétől megszabaduljon. KOSSUTH azonban kikötötte, hogy állásáról lemondania nem szabad, hanem várja meg elbocsátását. A magyar kamara elnöke, SZÉCHEN pedig a «feltűnés elkerülése» érdekében nem akarta elbocsátani, hanem lemondását követelte. Ez lehet körülbelül a valóság FRANKENBURG erre vonatkozó elbeszélésében; elkedvetlenítéséhez hozzájárulhatott az is, hogy az Életképek jelentősebb fellendülése elmaradt.⁴

Ezek a körülmények vihették arra, hogy újlag összeköttetést keresett APPONYIHOZ. Ez sikerült is neki, mert APPONYI 1847 január 12-én újabb jegyzéket intéz FRANKENBURG érdekében KÜBECKHEZ, melyben ismertetvén

¹ FRANKENBURG kamarai tisztviselő volt.

² FRANKENBURG: Id. m. III. k. 197—203. 1. A szerződés egész terjedelmében közölve.

³ Id. m. III. 195—6 és Életképek 1846 okt. 24-iki sz.

⁴ FRANKENBURG: Id. m. III. k. 206—210. 1.

az Életképek újabb sorsát, elmondja, hogy FRANKENBURG pártfogását kérte szorult helyzetében. Mint családosi tisztviselő, képtelen fizetéséből megélni, lapja tekintélyes jövedelméből tartja fenn családját, az ellenzékhez csak a szükség és adott szava köti, kötöttségéből saját erejéből kiszabadulni képtelen, az ellenzéki üzelmek pedig alássák jövőjét, szívesen megszüntetné lapját és állna minden képességével és erejével hivatala szolgálatára, ha olyan helyzetbe kerülne, hogy családjával együtt nélkülözés nélkül megélhet. APPONYI maga részéről helyesnek vélné, ha FRANKENBURGOT jelenlegi minőségében számfelettinek áthelyeznék a kancelláriához, «da FRANKENBURG durch Talent, Fleiss und Kentnisse, sowie durch eine seltene Gewandheit, Correctheit und Eleganz im ungarischen Style, so ausgezeichnet ist, dass seine Anstellung bei der ungarischen Hofkanzlei als ein wahrer Gewinn zu betrachten wäre». A Bécsbe helyezéssel megválna a szerkesztőségtől s a kormány a lapmegszüntetés minden kellemetlen odiumától megmenekedne. FRANKENBURGOT pedig elvesztett nagy jövedelméért évi 600 forintos kegydíjjal kárpótolnák 5 éven keresztül az erre a célra előirányzott 5000 forintból, 5 éven belül pedig bizonyára előlépne. A maradék 2000 frt pedig a Honderü segélyezésére fordítható, mely immár saját erejéből nem tarthatja fenn magát.¹ KÜBECK január 20-án járul hozzá a tervhez,² de APPONYI az ápr. 30-áról kelt előadásában a királyhoz már megváltoztatott indítványt tesz, hogy t. i. FRANKENBURG az időközben megürült kancelláriai fordítói állásra neveztessék ki 600 forint évi fizetéssel és 120 frt lakbérrel. Kiegészítésül pedig 5 éven át az 5000 frtból 280 frtot, összesen 1400 frtot kapjon, az 50 aranyat pedig költözési segélyként utalják ki neki. Mivel pedig az ellenzék üzelmei és az Életképek fennmaradása odáig vitték a dolgot, hogy a kormánytámogató Honderü teljesen tönkrejutott, a maradék 3600 forintból 1600 téríttessék meg APPONYI-nak, melyet ő maga adott további intézkedésig a Honderü szerkesztőjének, hogy a lap megjelenésében fennakadás ne legyen, a 2000 frtot pedig július elsején utalják ki HORVÁTH-nak egyszersmindenkorra szóló segélyként. Végül még arra kéri APPONYI a királyt, hogy bár az állás betöltése a kancellária hatáskörébe tartoznék, az uralkodó nevezze ki FRANKENBURGOT, mert APPONYI a kinevezés politikai háttérét nem publikálhatja, enélkül pedig bizonyára kebelbeli tisztviselők jönnének tekintetbe.³ KOLOWRAT ismét helyesli az indítványt, «als eine politisch begründete Massregel

¹ Kanc. eln. titkos 1847: 12 sz.

² Kanc. eln. titkos 1847: 85. sz.

³ Kanc. eln. titkos 1847: III. sz.

zur bessere Leitung des ungr. Journalwesens» és a királyi elhatározás figyelemzeti APPONYIT, hogy a külön kabinetirattal történő kinevezés eredménye: *az Életképek megszűnése el ne maradjon*. A kinevezés ugyanazon kelttel május 16-án meg is történik.¹ Hivatalos részről most már kevés tennivaló volt hátra. APPONYI máj. 19-én értesítette KÜBECKET a megváltozott elintézésről, kérvén az esedékes összegek kiutalását.² KÜBECK június 8-án értesíti APPONYIT, hogy a kérdéses összegek a kancellár nyugtája ellenében rendelkezésére állanak.³

FRANKENBURG kinevezését megtudván még egy kísérletet tett, hogy jövőjét is biztosítsa és az Életképek szerkesztője is maradjon. Ellenzéki pártfogóinak azt az ajánlatot tette: «ha a szerződésileg biztosított évi hatszáz forint helyett az ennek megfelelő tőke a pesti takarékpénztárban részére azonnal gyümölcsözővé tétetnék: ... kész volnék rögtön beadni lemondásomat».⁴ A szerződő ellenzékiek nem fogadták el ezt az indítványt és a szerződést felbontották, FRANKENBURG pedig máj. 20-án letette hivatali esküjét.⁵

Különös és egyáltalán nem világos pontja az Életképek történetének, hogy sikerült a folyóiratnak a királynak a resolúcióban kifejezett kívánsága ellenére fennmaradnia. A szerkesztőváltozást a helytartótanács jún. 6-án jóváhagyta a központi könyvvizsgáló főhivatal felterjesztésére, mely szerint «az irodalmi téren — könyvbírálati észrevétel alá nem került kísérletei által az újabb korban ismeretessé lett JÓKAY Mór egyéniségét illetőleg semmi oly körülményről, mely miatt az ismételve említett «Életképek» című szépirodalmi lap szerkesztősége elvállalásában akadályoztatnék tudomása nincsen».⁶ Egyebütt pedig semmi nyoma nincs az erre vonatkozó tárgyalásoknak. FRANKENBURG szerint SZÖGYÉNY László alkancellár hathatós közbenjárása mentette meg az Életképeket.⁷ Hogy mivel indokolta FRANKENBURG a lap fennmaradásának szükségességét, azt nem említi. Valószínűleg szerződésének felbontására és súlyos anyagi veszteségére hivatkozhatott — erre mutat JÓKAY szép és tartalmas, de emellett igen óvatos és itt-ott

¹ Bécsi Áll. Levéltár M. K. A. 1847: 941. sz. A kanc. resolúció máj. 15-én kelt.

² Kanc. eln. titkos 1847: III. sz.

³ Kanc. eln. titkos 1847: 138. sz. mellette FRANKENBURG júl. 3-án kelt nyugtái az 50 aranyról és 140 frt segélyről és APPONYI júl. 11-iki nyugtafogalmazványa az egész összegről.

⁴ FRANKENBURG: Id. m. III. 231. l.

⁵ FRANKENBURG: Id. m. III. 234. l. és kanc. 1847: 9123. sz.

⁶ Helytt. 1847: 24057. sz.

⁷ FRANKENBURG: Id. m. III. 232. l.

kétfélekép is magyarázható beköszöntője,¹ valamint FRANKENBURG bécsi önéletrajzának egy részlete.² Emellett pedig bizonyára ügyesen bánt tárgyalásai folyamán a varázsígével, mellyel a kilencvenes évek óta több mint 50 éven át a sajtó terén minden rendelkezést meg lehetett enyhíteni, hogy ez az intézkedés «kínos feltűnést fog kelteni».

Az Életképek kiadói joga FRANKENBURGÉ maradt és évi 1200 ft jövedelmet biztosított neki, hatszázat JÓKAITÓL és hatszázat HECKENASTTÓL. A márciusi napok után HECKENAST a megváltozott sajtóviszonyokra való tekintettel felmondott³ és pedig úgylátszik azonnali hatállyal, mert az 1848 márc 23-iki számon már nem szerepel FRANKENBURG neve. A lap 1848 végéig jelent meg.

GORIUPP ALISZ.

Adatok Frölich János, Frölich Dávid és Serédi János irodalmi munkásságához.

A Szepesség XVII. századi nagy polyhistora, FRÖLICH Dávid írói készségét valószínűen atyjától, FRÖLICH Jánostól örökölte. Mivel azonban SZINNYEI írói lexikonának F. kötete a *Régi Magyar Könyvtár* 3. kötetének megjelenése előtt látott napvilágot, FRÖLICH János kimaradt SZINNYEI nagy művéből. Nem lévén érdektelen figyelemmel kísérni egyes írói hajlamú családok működését, megkíséreltem összeállítani a szétszort irodalmi adatokból FRÖLICH János életének és irodalmi munkásságának vázlatát.

FRÖLICH János ifjú koráról sajátkezű feljegyzést olvashatunk a wittenbergi egyház lelkészavatási jegyzőkönyveiben. Eszerint FRÖLICH Gergely szalóki pap fia volt. Iskoláit részben Késmárkon «Gabelmannus Megalopolitanus», részben Lőcsén «Martinus Sturmius» alatt végezte. Lőcséről atyja falujába, Szalókra került iskolamesternek 1588-ban. Mikor atyja meghalt, Szalók község THURZÓVAL, a szepesi gróffal egyetértésben őt hívta meg atyja örökébe. Ekkor ment ki Wittenbergbe, hogy magát lelkésszé avattassa. A vizsgát a prorektor elnöklete alatt sikerrel kiállta s 1591 január 30-ikán a wittenbergi városi templomban lelkésszé avattatott.⁴

FRÖLICH János atyja, Gergely is szerepet játszó egyén volt, aki 1550-ben

¹ Életképek 1847 jun. 5-iki szám.

² FRANKENBURG: Bécsi Élményeim. 29—30. l.

³ FRANKENBURG: Bécsi Élményeim. 97. l.

⁴ *Wittenberger Ordiniertenbuch*. Kézirat a wittenbergi egyházi levéltárban. Részben kiadva STROMP-RÓNAY: M. Evang. Egyháztört. Emlékek. 1905. (101—102. ll.) Sajnos az 1815-ig terjedő kézirat 1610-től kiadatlan. A kiadatlan részben még 28 magyar lelkész önéletrajzát találtam meg.

a fraternitás ügyében a királynál is eljár s ezidőben végezte be a nagyszalóki egyház evangélikus szellemben való megszervezését.¹

FRÖLICH János azonban vagy nem foglalta el a szalóki lelkészséget, vagy igen hamar otthagya, mert már 1591 őszén mint a leibitzi iskola igazgatója tűnik fel. 1591 októberéből maradt ránk az első irodalmi emlék, amikor a MONAVIUS Jakabhoz írt üdvözlő versek között az ő verse is felbukkan.² Még mint leibitzi igazgató írja 1595-ben, Dávid fia születési évében, emlékversét a lublói KRAUS János feleségének elhunytá alkalmából.³

A fiára is annyira jellemző nyughatatlanság azonban már Jánosban is valószínűen megvolt, mert elhagyta a leibitzi rektorságot is s Stettinbe ment, hogy magasabb tudományos ismereteket szerezzen. Erre vonatkozó forrásunk így adja elő a dolgot: «Er war zuerst Rector in Leibitz: verliesz aber seine Stelle, und gieng nach Stettin in Pommern; wo er sich auf die höhern Wissenschaften legte, unter dem Prorector Christof Butellius, aus der Philosophie, *«über die Cathegorie der Qualität»* disputirte, und den Magister Grad erlangte. Er eignete diese Disputation dem Herrn Johann KRAUS Provisor der 13 Städte und auf dem Schlosze Lublau zu.»⁴

Forrásunk adata egy még *XVI. századi, stettini régi magyar nyomtatvány emléket* őrizte meg számunkra, mégpedig oly híven, hogy a disputatio rövid címét, a praeses nevét és azt is ismerjük, akinek a kis, kétségen kívül latin munka ajánlva volt. Sajnos a művet sem a RMK. nem ismeri, sem azóta nem került elő. Forrásunk szerzője, GENERSICH, aki művét 1804-ben adta ki, azonban annyira pontos, hogy feltehető róla, miszerint ő még látott egy példányt belőle.

FRÖLICH János 1601-ben a késmárki iskola rectora lett s mint ilyen hunyt el 1608 április 20-ikán. Családi viszonyairól Dávid fiának *Stamm-buch*-ja alapján annyit állapítottam meg, hogy sógora, illetve feleségének testvére volt CLEMENTIS Mihály löcsei tanácsos s hogy még egy fia volt: Lajos, aki bátyja lehetett Dávidnak, mert 1616 jún. 2-ikán mint szepesváraljai rector írja be nevét testvére emlékkönyvébe.⁵

Fentiekben sikerült FRÖLICH Dávid atyjának életrajzi kereteit össze-

¹ BRUCKNER: A reformáció és ellenreformáció története a Szepességben. 84. l.

² RMK. III. 813.

³ RMK. III. 854.

⁴ GENERSICH, Ch: Merkwürdigkeiten der Königl. Freystadt Késmárk... II. 226—227. ll.

⁵ FRÖLICH Dávid *Stammbuch*-ját a bécsűjhelyi Neuklosternek nevezett ciszterciata monostor levéltára őrzi. Én az azt felfedező dr. vitéz HÁZY Jenő szíves engedélyével az abból készített jegyzeteket használtam fel.

állítanom s régi irodalmi utalások segítségével egy lappangó vagy elveszett nyomtatványa emlékét kiásnom a feledésből.

Hogy az irodalmi adatok felülvizsgálása Régi Magyar Könyvtári ismereteinket is mily mértékben gyarapíthatja, arra ép FRÖLICH Dáviddal kapcsolatban szeretnék rámutatni.

FRÖLICH Dávid az 1639-ben megjelent *Medulla Geographiae Practicae* c. műve előszavában többek közt ezt írja: «Cum enim *Fastos latinos* anno 1634 Celsissimo Principi Transylvaniae D. D. Georgio Rakoci, *Hungaricos* anno 1638 Tibi Illustris Comes D. D. Francisce de NÁSDAD (sic!), *Latinos* iterum anno 1633 Illustri Comiti D. D. Casparo ILLÉSHÁZI inscriberem, condignis honorariis, et opimis laborum praemiis a singulis liberaliter auctus sum... Illustritates Vestrae per generosissimas, ac prope divinas suas indoles non tantum apud inclitam transylvaniam, et hungaram nationem, ast etiam apud exterarum gentes maximam eixistimationem consecutae sunt.»

A «*Fastos*» szót gr. KEMÉNY József és utána VASS József,¹ kik a Medullával foglalkoztak, tévesen «*versek*»-nek értelmezték, holott maga FRÖLICH is hivatkozik néhány sorral előbb naptárirrodalmi munkásságára («si quid haberem a mea Calendariographia otii...») és az az 1633-ban Löcsén megjelent és ILLÉSHÁZINAK ajánlott latin naptár, amelyre FRÖLICH az előszó idézett szövegében hivatkozik, reánk is maradt.² Kétségtelen tehát, hogy az említett «*Fasti latini* anno 1634» és «*Hungarici* anno 1638» szintén naptárak voltak. Azonban 1634-ből sem hazai, sem külföldi RÁKÓCZINAK ajánlott latin nyelvű FRÖLICH-naptárt nem ismerünk. Az ez évben Breslauban megjelent latin naptár ZABLER Péternek, JUDEX Györgynek és MELETER Jánosnak van ajánlva³ s így nem azonos a FRÖLICH által említett. 1638-ból pedig egyáltalán nem ismert az RMK. magyar nyelvű FRÖLICH-naptárt. A TODORESZKU-könyvtárban azonban utóbb előkerült az 1638-as magyar nyelvű, löcsei kalendarium, amelyik tényleg NÁDASDI Ferencnek van ajánlva s amelyre FRÖLICH fentidézett szavai kétségen kívül vonatkoznak. A háromból tehát már két naptárt ismerünk. Így FRÖLICH szavai, amelyeket a *Medulla* előszavából idéztünk egy általa írt 1634-es Rákóczihoz ajánlott latin és egy azóta elő is került 1638-as Nádasdi Ferenchez ajánlott magyar nyelvű naptár emlékét őrizték meg számunkra, de ezt sem KEMÉNY, sem VASS nem ismerte fel.

¹ VASS: Történelmi adatok gr. Kemény Józseftől. XII. Frölich D. és némely nevezetesebb egykorú emlékezete 1639-ből. Új M. Múzeum. 1859. I. 384—395. ll.

² RMK. II. 482.

³ RMK. III/1. 1499.

Irodalmi utalás őrzi még több FRÖLICH-naptár emlékét. Így Kassa város számadáskönyvében olvashatjuk a következő sorokat: «1635. 6. Septembris. Davidi FRÖLICH astrologo pro calendariis civitati huic dedicatis obtulit honorarii loco amplissimus senatus talleros 10.»¹ Ez évből három FRÖLICH-naptárt ismerünk, az egyik a Gyulafehérvárott nyomott magyar nyelvű «Erdélyországra alkalmazott» Judicium Astromaticum,² amely már a címe miatt sem lehetett a felsőmagyarországi Kassa város tanácsának ajánlva; a másik a Breslauban megjelent Schreib-Calender, amely azonban LANG Jánosnak, GALL Tóbiásnak és HARSTER Jánosnak³ (egy löcsei, egy késmárki és egy rozsnyói polgár) volt ajánlva; a harmadik pedig a TODORESZKU-könyvtár unicum, Löcsén nyomott Almanachja, amely szintén nem Kassa város tanácsának, hanem GUTTSMITTEL Kristófnak van ajánlva. A kassai számadáskönyv bejegyzése tehát *egy újabb Frölich-naptár emléke*, mely naptár 1635-ben jelent meg, Kassa városának volt ajánlva és esetleg Kassán is nyomtatott. Ezt azonban SZTRIPSZKY nem ismerte fel s 1912-ben megjelent APPENDIX-ébe nem iktatta be.

FRÖLICH-naptárról adnak hírt SERÉDI János eperjesi iskolamester azon sorai is, amelyeket 1638-ban írt MEDGYESI Pálhoz: «Ügy tetszik, tavaly kívánt vala Kegyelmed új Calendariumot, de BREWER uram még el nem készítette volt. Én mostan ez esztendeit küldtem Kegyelmednek, amine-mőt a Bártfainak fordítottam, mert FRÖLICH Uram elhasonlott már amat-tól... a löcseinek HERLICIUS Calendariumát fordítottam, de későre tette szerit.»

SZENTIVÁNYI Róbert e sorokat fatálisan félreértette s azt a lehetetlen megállapítást vonta le belőle, hogy «érdekes, hogy a *Frölich-nyomda e korai terméke* (!) teljesen elveszett.»⁴ FRÖLICH-nek tudtommal nyomdája sem előbb, sem utóbb nem volt! A szöveg félreismerhetetlenül arról beszél, hogy 1638-ra FRÖLICH már meghasonlása miatt nem csinált a löcsei BREWER-nyomda részére magyar naptárat, *mint azt előbb tette*. Valóban 1637-ből maradt is reánk löcsei magyar FRÖLICH-naptár⁵ s a meghasonlás ténye magyarázná a folytatásnak az RMK. szerinti hiányát 1642-ig, amikortól kezdve újra vannak löcsei magyar FRÖLICH-naptárjaink. Az 1638-as löcsei naptár azonban, amely a TODORESZKU-könyvtárban van és NÁDASDY-

¹ KEMÉNY Lajos: A kassai könyvsajtó történetéhez. M. Könyvszemle. 1905. 84 l.

² RMK. I. 645.

³ RMK. III/1. 1510.

⁴ Erdélyi Múzeum. 1912. 193 l.

⁵ Sztripszky: No. 1953.

nak van ajánlva, FRÖLICH munkája és az ő neve alatt is jelent meg, ami azt látszik bizonyítani, hogy az összezőrrenés csak rövid ideig tartott és FRÖLICH utóbb mégis adott naptárat BREWERnek már az 1638-as évre is.

Jelentősebb azonban fenti hiradásból az, hogy megtudjuk belőle a következőket: 1638-ban Serédi János két magyar naptárat készített, egyik Bártfán jelent meg s a másik, amit HERLICIUSTól fordított, BREWER kiadásában Lőcsén adatott ki. Ez a két adat annál jelentősebb, mert SERÉDI naptárirói munkásságáról eddig ez az egyetlen adatunk, arról sem SZINNYEI, sem a RMK. nem tudnak. SZENTIVÁNYI állításának cáfolására, hogy az egyiket «FRÖLICH D. szedte Bártfán», kár szót vesztegetni...

FRÖLICH naptárirói munkásságának kezdete mindeddig bizonytalan volt. A múlt évben áztattam ki az egyik berlini könyvtárban egy 1641-re szóló magyar nyelvű FRÖLICH-naptár „C” ívét, amely sem az ezévi kolozsvári, sem a csepregi, sem a TODORESZKU-könyvtárban levő bártfai naptárral nem azonos. Ez az újabb töredék — melynek leírására még e folyóirat hasábjain visszatérek — kormeghatározó FRÖLICH munkásságának kezdetére nézve. E töredéken ugyanis 1641-ben FRÖLICH magát «immár 18 Esztendei Practicus Astronomus»-nak nevezi. Eszerint 1623-ban kezdte el naptárirói működését s így valóban az ezévből ránk maradt, Breslauban megjelent *Diarium oder Newer auch Alter Schreibkalender*¹ lehet a legelső FRÖLICH-naptár.

ASZTALOS MIKLÓS.

Bársony György cáfolói.

A címzetes nagyváradai püspöknek, a magyarországi protestánsok gyásztizede szellemi megindítójának, BÁRSONY Györgynek *Veritas toti mundo declarata* c. híres röpirata, melynek első kiadása 1671-ben jelent meg, második kiadása pedig mindjárt az erre következő évben, nem egy protestáns író indított arra, hogy tollat ragadjon tételeinek megcáfolására. Egynek, a szemmel láthatóan álnevet viselő FREIBERGI KRESTIANSZKY Jóbna k jóval később, csak 1683-ban megjelent művéről eddig csak CZVITTINGERBől tudunk² amennyiben a SZABÓ Károly *Régi Magyar Könyvtára* teljességgel nem emlékszik meg róla. Ám ha behatóbban megvizsgáljuk az ennek III. kötetében 3272. sz. a. leírt s ugyanattól a szerzőtől származó *Kurtze Nachricht*... c. vitairatot, mely LABANSZKYNak a pozsonyi delegatum judicium ismert működését mentegető *Kurzer und wahrhafter Gerichts-Auszug*... c. műve ellen szólott, megtaláljuk benne a 72—105. lapokon az elveszettnek

¹ RKM. III/1. 1352.

² Specimen Hungariae Literatae 1711.

gondolt s BÁRSONYI cáfoló művet is, melynek címe: *Ausführliche Antwort auf die verlarvte Wahrheit entgegengesetzt dem obscuren und bodenlosen Beweis odeer denen falschen Proben...* s amelynek a 73. lapon kezdődő szövege mellett párhuzamosan helyet foglal BÁRSONYI ebből a célból németre fordított munkája is *Entlarvte Wahrheit das ist klarer und gründlicher Beweis oder dreifache Prob...* címmel.¹

Miként ennek az írónak álnév alatt jelent meg a munkája, éppenúgy a BÁRSONYI szembeszálló többi három röpirat szerzője is igyekezett eltitkolni kilétét. Kivált minthogy ezek a többiek, melyek mindannyian latinnyelvűek, nem is tizenkét év múlva, hanem haladéktalanul vállalkoztak a protestáns álláspont kifejtésére. Egynek a nevét már jó ideje teljes hitelességgel ismerjük. A *Molimen Sisypbium...* (Kolozsvár, 1672.) címűnek «Georgius Nicolai Thysanodes R. D. T. V. Q. D. D. M. R.» álnevet öltő szerzője ugyanis kétségtelenül KOMÁROMI CSIPKÉS György volt. Hasonlóképpen tisztázottnak tekinthető a *Falsitas toti mundo detecta...* (Kolozsvár, 1672.) című munka szerzőjének a kiléte is. Annak dacára ugyanis, hogy még újabban is több ízben BETHLEN Miklós volt ilyenül emlegetve, mégis az a másik, t. i. PÓSAHÁZI János írta, akinek szintén tulajdonították némelykor. Errenézve nem kell egyéb bizonyság, mint az a leghitelesebb tanúságtétel, hogy maga BETHLEN Miklós minden kétségeskedés nélkül és minden kétséget kizáró módon emezt nevezi meg a mű szerzőjének.²

Ugyancsak a PÓSAHÁZI tollából kikerültnek gyanították a *Falsitas veritatis toti mundo declaratae...* (Hely és év nélkül) címűt is, persze leginkább olyanok, kik az előbbi a BETHLEN Miklósénak tartották. Mások viszont tagadták, hogy ez utóbbi PÓSAHÁZITÓL származhatott volna, mivel a címlapon a szerző nevét és állását jelző, illetőleg rejtő kezdőbetűk (S. A. S. T. D. P. P. H.) teljességgel nem vallanak őreá. Annyi bizonyos, hogy a P. P. H.-ra csak épen ráfogható, hogy Professor Patakiensis (avagy Publicus) Historiarum (ami azonban nem volt PÓSAHÁZI) volna a jelentése. Az E — úgy látszik — Et helyett van. Az S. T. D. viszont világosan Sacrae Theologiae Doctor akar lenni (ami egyébiránt szintén nem volt PÓSAHÁZI). És ennél fogva az S. A. volna a szerző latin nevének két kezdőbetűje, ami hasonlóképen sehogy sem alkalmazható a PÓSAHÁZI nevére.

1 A Régi Magyar Könyvtár III. k. 2694. sz. a. abban is téved, hogy a LABSÁNSZKY műve III. kiadásának a KRESTIANSZKYÉBAN párhuzamosan közlöttet mondja, holott HELLEBRANT talált még 1675-ből egy a többinél későbbi mainzi kiadást is, a múzeumi könyvtárban pedig van egy 31 lapra terjedő 1683-iki 4 r. kiadás is.

2 Önéletírása. Pest, 1858. I. k. 424. l.

Csakhogya ezt az álláspontot elfoglalók szem elől tévesztik, hogy lehettek ezek a betűk egyenesen azzal a céllal is kiválogatva, hogy félrevezessék az olvasókat, illetőleg esküdt ellenségeiket, kiknek már ismeretessé vált módszerei nem nagyon csábíthatták az ellenők írókat saját nevöknek nyilvánosság elé vitelére, főleg épen azokban az években. És miután évtizedek óta eredménytelennek bizonyult minden kutatás az A-val kezdődő vezetéknevű és S-sel kezdődő latin keresztnévű magyarországi protestáns theologiai doktor után, immár feltétlenül el kell fogadni azt a feltevést valónak, hogy itt épenúgy álnévvel, valamint a betűk komoly jelentés nélküli játékaival van dolgunk, mint a KOMÁROMI CSIPKÉS György munkájánál, ahol mind az álnév, mind a betűk játéka nagyban szerepel (még megfejtethetlenebbül), és mint ahogy a másik két cáfolat szerzője is álnév alá rejtőzött, hogy ismeretlen maradjon a nekik sokat árthatók előtt.

Ám abban a hitben vagyok, hogy a véletlen mégis rávezetett e munka szerzőjének kiletére, aki tényleg nem PÓSAHÁZI János ugyan, de nem is egy A. S. (vagy latin sorrendben S. A.) kezdőbetűjű nevet viselő író. A valódi szerző t. i. az idősebb SZATHMÁRNÉMETHI Mihály, az, aki 1672. jan. 20.-án elüzetvén a katolikus reactio által gönci első papságából, egy évnél tovább állás nélkül tengődött Debrecenben, 1673 márc. 20.-ától fogva pedig kolozsvári lelkész volt. Ő t. i. a Kolozsvárt 1686-ban megjelent *Dominicalis prédikációk toldalékja* c. művének címlapján a neve után sokkal apróbb betűkkel ezeket írja magáról két sorban:

a Kolosv. Orth. Eccles. edgyik m. Praedicatora s a
Christus üldöztetésének társa, az A. S.

Ezután következik üres helyen egy nyomdai vignetta s végül a nyomtatási hely stb. jelzése, minélfogva az idézett második sor utolsó részlete feltétlenül a szerző személyi adataihoz tartozik.¹

Egykori egyházközségéből való elkergetése után tizennégy évre, bujdosásának megszűnte, jobban mondva egy más lelkészi állásban való elhelyezkedése után tizenhárom évre, tehát még mindig a «Krisztus üldöztetésének társa» gyanánt emlékszik meg magáról. Pedig akkor Göncnek már régen volt újra lelkésze, sőt annak idejében bizonyára akár maga is visszatérhetett volna oda, viszont Kolozsvárt véglegesen megtelepedve, ott ekkor még esperesi hivatalt is viselve, egyáltalában nem élt sem szám-

¹ Ez a SZABÓ Károly *Régi Magyar Könyvtár-a* I. k. 1353. sz. a. leírásból nem tűnik ki, azért kellett nyomtatékosan rámutatnom.

kivetésben, sem bujdosásban! Meglehetősen anachronistikus dolog volt hát ennek az emlegetése és annak tűnhetett fel már önmaga előtt is, mert egy pár előzőleg közrebocsátott könyvén régen el is hagyta volt. De úgy látszik, arravaló volt ez alkalommal az egész, hogy átmenetül szolgáljon annak a titkának a bevallásához, hogy ő volt «az A. S.» Csak éppen alkalomnak kereste ki azt a kifejezést arra, hogy emezt közölhesse a nyilvánossággal. Nem lehetetlen, hogy az ezen műve előszavának kelte előtt alig egy hónappal elhunyt PÓSAHÁZIRÓL már éppen akkor is beszélhették, hogy ő volt a szerzője az említett cáfoló műnek, és talán ebből az okból tarthatta szükségesnek, hogy nyomtatásban megrögzítse a való tényállást.

Igaz ugyan, hogy két ízben is felsorolván (előbb a *Dominica catechetica* c. művében, majd pedig éppen ebben) mind napvilágot látott, mind kéziratban levő munkáit, egyik könyvben sem említi a *Falsitas veritatis* ...-t. Sőt a kéziratban maradt műveiként elősoroltak közt is egy ha van olyan, mely katolikus mű elleni polémia lévén, tág értelmezéssel valami ilyfajta tartalmúnak volna tekinthető. Az, amelyet ezzel a címmel említ: *Evangéliumi igazság sajtója, melyben egy Sodoma hegyen termelt szőlőgerezd megsajtoltatott*. De ez a legnagyobb valószínűséggel az apostata BÁTORKESZI SZEGI Lajos János *Szőlőgerezd* c. könyvének volt a cáfolata. Ez a két címjegyzék azonban nem tökéletesen megbízható, már csak azért sem, mert az egyik ellenmond a másiknak. Az előbbinek előszavában 1677. ápr. 23.-án ugyanis olyan két művet is már megjelentnek tüntet fel, amelyeket kilenc év multán viszont kéziratban levőknek mond. Így tehát nincs kizárva, hogy egyébben is írhatott téveset, akár akaratlanul, akár valami okból.

Annyi bizonyos, hogy még ezt is tekintetbe véve sem lehet egyéb magyarázata a könyve címlapjáról idézett két sornak, közelebbről a másodiknak, mint amit előadtam, azaz hogy ő a BÁRSONY egyik cáfolója. Miután pedig 1689-ben meghalt, nem érte meg könyvének semmi esetre sem remélt második kiadását, ami úgy történt, hogy halála után 21 év múlva, az 1710-ben kiadott *Historia diplomatica de statu religionis evangelicae in Hungaria* c. nagyfontosságú mű összeállítója éppen az ő cáfolatát szemelte ki arra a célra, hogy a könyv Appendixében újra közzétegye.

Mindezek után már csak az marad hátra, hogy a FREIBERGI KRESTIANSZKY Jób álnév alatt lappangó író kilétét is megtudjuk valamikor valahonnan.

DR. ZOVÁNYI JENŐ.

Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon.

(Negyedik közlemény.)

«De libris.»

«Libros, quos hic Wiennae in biblioteca mea habeo, lego Joanni Listhio et filio suo Joanni ea conditione, ut quos ex eis voluerit, pro se retineat. Alios autem studiosis Tirnaviensibus pro salute animae meae distribuat, ut ex eis discant.

Libri per me impressi, tam scilicet breviaria, quam alia, quos Franciscus Naghwathi scit ubi sint, omnes distribuantur pauperibus sacerdotibus et aliis studiosis ac ecclesiis inopibus, qui tales non habent. Volumus tamen, ut ante omnia ad capellas meas de Lanser et Nicoleti aliquot ex his pulchre illigentur et ligati dentur.

Libros, qui sint Tirnaviae in domo mea, legarem ecclesiae. Sed ea habet etiam alioqui nunc sufficientes libros, pulveribus obsitos, qui domini canonici, fratres nostri eos non frequentant, neque pulveres obsterunt. Ideo committo, ut ex eis accipiat aliquos pro se magister Nicolaus Telegdinus archidiaconus Zoliensis ad studia sua et similiter magister Nicolaus Dessyth canonicus Strigoniensis et reliqui distribuantur pauperibus scholasticis Tirnaviensibus, qui sunt studiosi.»

Papiron, egykorú másolatban, Bécsben, közös pénzügyi levéltár, Hungarn, 14.387. csomó. — Eredetije Esztergomban, a primási levéltárban, melyen kívül: «Testamentum meum manu mea scriptum» szavak olvashatók, archivum vetus No 93.

100. 1563 február 4.

Schreyber Farkas «von Fünffkirchen armer gefangener» levele valakihez, melyben többek közt ezeket írja:

«Dominus Joannes Vngnad misit me ex provincia Wirtembergensi ex civitate Vraکو ad waywodam Moldavie cum aliquott *libellis impressis* et dedit simul literas ad ipsum dominum waywodam, ut faceret ipse fidem christianam ad linguam Walacham imprimere, in eo obtulit ipse dominus Vngnad operam suam se velle eam impressuram diligenter fieri curare. Scripsit propterea serenissimo regi Maximiliano, domino meo clementissimo etc. pro securo itinere et pro commendatione talis impressure», s kéri, hogy a török fogságból szabadítsák ki. — Ugyanezt leírja németül is.

Staatsarchiv, Bécs, Ungarn, Allgemeine Akten, 87. csomó.

101. 1563 április 6. *Trident.*

A csanádi püspök levele a felséghez, melyben neki a Poli Reginald kardinális életéről írott könyvet küldi meg.

Staatsarchiv, Bécs, Ungarn, Allgemeine Akten, 87. csomó.

102. 1563 május 19.

Kivonat Diósgyőr vára inventáriumából.

Inventarium arcis Diosgyewr per generosos magnificos et egregios Franciscum Thwzronem de Bethlehenfalwa comitem comitatus Arwensis . . . stb. . . . die decima nona mensis maii anno Domini millesimo quingentesimo tertio conscriptum.

— — — — —
In sacello arcis.
— — — — —

Missale haeremitarum 1.—

Missale Romanum 1.—

Liber sententiarum 1.—

Vetus missale ex pergameni.

Orsz. Levéltár, Urb. et Conscr. fasc. 76. No 14.

103. 1563 július 12. *Gyulafejervár.*

II. János király a külföldieknek eltiltja, hogy Magyarországon és Erdélyben könyvekkel kereskedjenek és a könyvkereskedéssel való foglalkozást Kolozsváron kizárólag Schessburger Jánosnak és Falk Ambrusnak, Brassóban pedig Homterus Calixt könyvnyomdásznak engedi meg.

Papiron, Henrici Máté besztercei városi jegyző által kiadott egyszerű egykorú másolatban, Beszterce város levéltárában.

104. 1564 október 18. *Kolozsvár.*

Fodor István kolozsvári bíró levele a besztercei városi tanácshoz, melyben kéri, hogy mindazon könyveket, amelyek az elhalt Wagner Lőrinc után maradtak és amelyek jelenleg a besztercei iskolamesternél vannak, küldje el Cracer Lukács kolozsvári ifjúhoz, mert ezt a könyvek egykori tulajdonosa így rendelte el.

Eredetie papíron, Beszterce város levéltárában.

105. 1564 december 13.

Kivonat Diósgyőr vára inventáriumából.

Inventarium arcis Dyosgyewr, per egregios dominos Andream Kyel-

man consiliarium conscriptum decima tertia die mensis
decembris anni millesimi quingentesimi sexagesimi quarti

Res et vestimenta ad sacellum pertinentia.

Missale heremitarum 1.—

Missale Romanum 1.—

Liber sententiarum 1¹

Országos Levéltár, Urb. et Conscr. fasc. 76. No 14.

106. (1564.) *Év nélkül.*

Az esztergomi prépost előtt Báthori András ügyvédei panaszt emel-
nek Illicini Péter ellen, aki őket és Andrást egy általa írt könyvben
súlyos szidalmakkal illette.

«Coram vobis reverendo domino Mathia Greco preposito maiori et
vicario ecclesie Strigoniensi Georgius Ormankewzy provisor arcis
Sempthe, Benedictus literatus de Beekzoo, Michael Trapezita suo
aliorum procuratorum spectabilis et magnifici domini comitis Andree
de Bathor nominibus proponunt adversus reverendum dominum
Petrum Illitinum doctorem etc. per modum gravis querela actionem
injuriarium intentantes, quod ipse nullis injuriis ab ipsis lacessitus
in prejudicium et gravamen honoris ipsorum animo deliberato
scripsit et posuit in quodam libello superioribus diebus in judicio
contra prefatum dominum Andream de Bathor edito verba et
convitia gravissima, eosdem exponentes et alios procuratores men-
daces, loquaces et garulos appellando et nomen luppi pessime
interpretando. Cum tamen ipsi exponentes nullo homini in toto
orbe terrarum unquam nomen bestie dixerint, nedum ipsi domino
doctori Illicino, tametsi id in se receperit et pro capta suo inter-
pretatus sit», kérik Illicini doctornak 100 forintra való megbir-
ságotását.

Félfv papíron, az esztergomi főkáptalan országos levéltárában: Ladula 20.,
capsa 14. fasc. 7. no. 25. jelzet alatt.

107. 1566 január 4. *Bécs.*

Kivonat az 1565 december 27-én apoplexiában elhalt Belosyth
Ágoston leleszi prépost hagyatéki leltárából.

¹ Tehát a régi pergamenmiskönyv ekkor már nem volt meg.

«Vermerckht was in dem andern Trichl befunden.

Item ain Puechl: Enchiridion Locorum Communium.

Mer 3 pargamenet pabstische Brief an Probst Lelles lautundt, darinne ime etliche Sachen verlichen werden.»

Azután a m. kir. udvari kancellária által kiállított oklevelek és más egyéb levelek mellett: «Item andere Brief die Verleichung der Probstey Lelles betreffendt . . .»

Közös pénzügyi levéltár, Bécs, Hungarn, 14.350. csomó.

108. 1566.

Kivonat a m. kir. udvari kamara számadásaiból.

Regestum proventuum camerae Hungaricae sacratissimae caesareae et regiae maiestatis per me Ladislaum Mossoczy perceptorem in anno Domini 1566. perceptorum et erogatorum.

Exilus praescriptorum proventuum.

10. Maii. Vectori qui vas cum papyro Vienna allatum de navi ad cameram induxit, dati sunt den. 10. Tribus vero baculis, qui imponere curru et deponere vas ipsum iuverunt, dati sunt singulis denarii tres facientes simul den. 19.

Michaëli Panth compactori librorum Poseniensi pro tribus regesti libris in usum rationum contrascribae perceptionis proventuum camerae Hungaricae domini Joannis Forstetteri compactis dati sunt fl. 1 den. 90.

18. Junii. Michaeli Panth compactori librorum Poseniensi pro illigatone unius regesti ad officinam rationariam soluti sunt den. 25.

Calendaria octo per denarios octo ad diversas officinas officialium camerae istius pro hoc praesenti anno 1566. empta sunt den. 64. Ad annum vero proxime venturum 1567 tria diaria in rebeo corio et tria simplicia empta sunt den. 90, facientes simul fl. 1 den. 54.

Regesta pro extractu totius anni proxime elapsi 1565. et pro extractu anni praesentis 1566. ac ad annum proxime venturum 1567. perceptori necessaria, item regesta pro registratura ad officinam domini Pauli Kysserieny registratoris empta et colligata sunt per compactorem librorum Poseniensem hungar. fl. 9 den. 45.

Magyar Nemzeti Múzeum, kamarai iratok, fol. lat. 920/VIII. szám.

109. 1567 március 26—27. *Borsmonostra.*

Kivonat a borsmonostori apátság javainak inventáriumából, melyet Szentgyörgyi István apát halála után vettek fel.

Inventarium rerum et bonorum abbatae beatae virginis Mariae de Borsmonostra in comitatu Soproniensi sitae ... stb. ... 26. et 27. martii anno MDLXVII. digestum in Borsmonostra loco scilicet abbatae et residentiae abbatum.

— — — — —
Item duo missalia in ecclesia existentia et unum graduale.

Item duo libri antiqui [contra haeresim Waldensium.]¹

Három példányban, az Orsz. Levéltárban, Urb. et Conscr. fasc. 2. No 1.

110. 1567 június 17.

Kálmándi Bálint esztergomi érkanonok végrendelete.

In nomine domini nostri Jesu Christi, Amen.

Anno Domini 1567 die junii 17.

Ego magister Valentinus de Kálmánd, custos et canonicus ecclesiae metropolitanae Strigoniensis stb.

— — — — —
Item duobus studiosis Viennae in stipendio Christi existentibus lego florenos decem in moneta.

— — — — —
Item scholasticis Thyrnaviensibus in schola degentibus lego aureos decem.

Két ív összefűzött papíron, az esztergomi főkapitán országos levéltárában
Ladula 122. capsza 68. fasc. 10. No 3. jelzet alatt.

111. 1567 július 2.

Kálmándi Bálint esztergomi érkanonok hátrahagyott javainak jegyzékéből kivonat.

Inventarium bonorum reverendi olim Valentini Kalmándi custodis ecclesia Strigoniensis etc. factum anno 1567, die 2. julii.

— — — — —
Item missale 1.

Item liber sententiarum.

Item Augustinus de civitate Dei.

Item Promptuarium linguae latinae in duobus libris.

¹ A [] közötti rész nem minden példányban van meg.

Item Lexicon biblicum.
 Item sermonum Augustini liber 1.
 Item Biblia.
 Item Calepinus.
 Item Canones concilii Moguntini.
 Item Lyrae 4ta pars.
 Item opusculum Pauli Waygner.
 Item Rupertus super Apocalipsim.
 Item Breviarium 1.
 Item ritus ferri candentis.

 Nicolaus Thelegdy lector propria.

Egy iv papiron, az esztergomi főképtalan országos levéltárában: Ladula 122. capsa 68. fasc. 10. No 4. jelzet alatt.

112. 1567.

Feljegyzés az üresedésben levő egyházi javadalmakról.

De beneficiis vacantibus.

 Tirnaviae etiam sunt aliqui Lutherani imo Calviniani et alii his peiores haeretici, tam ex civibus, quam ex plebis, qui solent versus Debrecen et ad partes Transylvanas negociari.

Hi libellos Hungarice impressos, plus quam haereticos Zwinglianos et alios illius haeretici capti nunc in Tokay Melii divendunt et clam distribuunt. Dignetur maiestas vestra concedere et mandare, ut fiat de his inquisitio et libelli tales comburantur et exterminentur.

Similiter faciendum esse videtur de talibus libellis haereticis etiam hic Posonii et in civitatibus montanis ac superioribus partibus versus Cassoviam. Prohiberique deberet talium libellorum et maxime Calvini et Melii etc. impressio, venditio et emptio.

Két iv papiron, az egri főképtalan magán levéltárában, Numerus 1. divisio 6. fasc. 1. nro 5.

113. 1568 január 21. Nagyszombat.

Oláh Miklós esztergomi érsek halála után a nagyszombati szent Miklós-egyházban talált javak jegyzéke.

Conscriptio seu inventarium rerum universarum reverendissimi domini quondam domini archiepiscopi Strigoniensis in sacello capituli

ecclesiae divi Nicolai Tirnaviae repertarum 21. januarii anno Domini 1568, praesentibus . . . stb.

De libris in eodem scrinio.

Libri quinque Caeremoniarum, ex quibus Radecius excepit unum Breviarium, dicens esse suum. Istaе omnes res sunt in una cista, quae non est obsignata eo, quod in sepultura usus illarum erit necessarius.

De libris.

Libri diversi magni et parvi 44. — Ex his accepit dominus Nicolaus Olahchazar Biblia(m) Germanicam.

Országos Levéltár: Urb. et Conscr. fasc. 75. No 32.

114. 1568 június 11.

Kivonat Zalavár inventáriumából.

«In templo sub turi fracta.

Ibidem libri vilissimi antiqui stercoribus columbinis obducti et per soraces corosi . . . 50.»

Res ecclesiae Zalawariensis.

In altera ladula.

In una scatula diversae literae abbacie Zalawar.

In tercio scrinio.

Sunt diversae literae privilegiales ad abbaciam Zalawar pertinentes.

In templo.

Libri missales 7.

Országos Levéltár: Urb. et Conscr. fasc. 55. No 56.

115. 1568 június 22. Bécs.

Nádasdi Ferenc levele Kanizsai Orsolyához, melyben többek közt ezeket írja:

«Touabba ott nekem Keresturatt egi köniuem maradott, meli ninczen haltiaba köttue, hanem csak kett arkus vagion özue köttuen, kin irtam is immár, kérem k., hogi k. kerestesse meg az én házamban és kildie föl, mert nem lehetek nála neki!».

Staatsarchiv, Bécs, Ungarn, Allgemeine Akten, 278. csomó.

DR. IVÁNYI BÉLA.

MAGYAR KÖNYVESHÁZ.

ADALÉKOK SZABÓ KÁROLY RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁRÁNAK
I—III. KÖTETÉHEZ.

A Todoreszku-Horváth Könyvtár ismeretlen régi magyar
nyomtatványai.¹ (Negyedik közlemény.)

II. kötet.²

I.

[295] [Kolozsvár, 1570.]

[Wilini Sándor] Büchlein 8°.

Könyvtáblából kiáztatott 37 levélnyi töredék. Anabaptista nyomtatvány, mely ugyanebben az esztendőben Kolozsvárott magyar fordításban is megjelent. V. ö. Szabó Károly R. M. K. I. 80. sz. A magyar fordítás ajánlóleveléből kitetszik, hogy a művet Wilini Sándor orvos flandriai eredetiből »tisztá német nyelvre» fordította s úgy küldte meg Dávid Ferencnek, aki alkalmasint a neki tulajdonított magyar fordítással egyidejűleg nyomatta ki. Az ajánlólevél kelte: »Varsoviában 1569-ik esztendőben, 19-dik napján Augustusnak». Hogy ez a magyar szöveg német eredetije, arra Dr. Zoványi Jenő hívta fel figyelmemet. A Todoreszku-katalógus a töredéket így veszi fel: Német nyomtatvány (37 l. töredék). Kolozsvár? XVI. század. A meglevő német szövegrészek a magyar szöveggel híven megegyeznek.

2.

[295] Bártfa, 1595.

EPITAPHIA | GENEROSORVM Et MAGNIFICORVM |
DOMINORVM VALENTINI ET | FRANCISCI BALASSA de Gyar-
math fratrum germa|norum, pie & gloriose, pro fide Christiana in |

¹ A harmadik közleményt l. az 1930. évf. 137—145. lapjain.

² Az utolsó [294] adalékot Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának II. kötetéhez l. Magyar Könyvszemle 1926. évf. 144. l.

diuersis praeliis extinctorum, | Gratitudeinis ergò | A diuersis conscripta. BARTPHAE, | David Guttgesel exendebat | Anno 1595. | 4° A—E 20 sztl. lev.

A gyászversek szerzői Janus Balogus Reuistsensis, Andreas Mvdronius Teutolypschensis, Leonhardus Mokoschinus, senior Ecclesiarum Comitatus Lipto: Martinus Mokoschinus, Rector scholae Nemeth Lypsch., Stanislaus Mokoschinus, Minist. N. Lyp., Michael Petri Priuidiensis és a türóczi jezsuita kollégium növendékei.

Egy példánya megvan Gr. Apponyi Sándor gyűjteményében. V. ö. Végh Gyula: Rariora et Curiosa. 510. sz. Leírta Dr. Dézsi Lajos Balassa Bálint Minden Munkái I. CXLIII. és Magyar Bibliofil Szemle I. 34. 1.

3.

[297] Bártfa, (1612).

Bocatius Joannes Hexasticha votiva, | vel | STRENA POETICA, | Ominis boni gratiâ | Anno | Deo VoLente Erlt MeLIVS | Distributa | Ac principaliter D. D. consecrata | Reg. Hung. | PALATINO | ILLVSTRISS. COM. AC DOMINO | DN. GEORGIO THVRZO de Bethlenfalva, | Com. Arvensi, ejusdemq' Com. Comili perpetuo, | Sacr. Regiae Mitis Consiliario | etc. | Ab | JOANNE BOCATIO. | I. Timoth: 2. vers 1. & 2. | Ante omnia fiant deprecationes, obsecrationes, in|terpellationes, gratiarum actiones, pro omnibus ho|minibus, pro Regibus, & omnibus in eminentiâ con|stitutis, ut placidam qvietam vitam de|gamus, & c. | BARTPHAE | Excudebat Jacobus Kléz. | 8° A—E iv 36 sztl. lev.

Harsányi István Magyar Könyvszemle 1913. évf. 242. l. a sárospataki ref. főiskolai könyvtár kéziratárában őrzött kéziratot másolat nyomán írja le, amelyet Szombathi János sárospataki főiskolai könyvtárnok 1793-ban készített. A másolat azonban nem egészen pontos, mert a Todoreszku-Horváth Könyvtárban lévő, egyetlen ismert példány címlapjának fent közölt leírásától több eltérést mutat.

4.

[298] Lőcse, 1627.

*Kleine Neue und Alte | *Almanach | Mit der kleinen Practi*|ca Astrologica, Auff das Jahr | nach der Gnadenreichen Geburt vn|fers HERM vnnnd Seligmachers | JESU Christi | *1627* | Mit Fleiß gestellet Durch | *M. ALBINVM MÜLLERVM* | Von Straupiß | *Gedruckt zur GEBETCH (sic) | Ben Lorenz Bremer | 8°. Egy íves töredék.*

A *-gal jelölt részek vörösbetűsek.

5.

Kassa, 1628. [Pótlás Szabó R. M. K. II. 451. sz.-hoz.]

Schultz, Daniel Apothea sacra Psalmorum 606. | Daß ist: | *Geistliche
Apothek | **Mit wolrichenden*** | Krautern-Wurzel- und saā- Materien, als
606. schönen Psalmen vnd Liedern angefüllet, darauß Gott | dem Herrn
ein Wolgefälliges Lippen- vnd | Zungen-Opffer durch die Menschen kan |
zubereitet werden. | *Zum Theyl von dem Ehrwürdigen | vnd Hoherleuch-
ten Herrn D. M. Luth: * zum Teil von andern Gottseligen Lehrern | vnd
Geistreichen Personen gemacht; * Gott zu höchstem Lob vnd Ehren* | vnd
allen Christliebenden Herzen zum | seligen Brauch | *Zusammengetragen, Ge-
druckt | vnd Verlegt durch: * | **DANIEL** Schulz, Buchdruckern | zu Caschau |
2c. | *Cum Gratia & Privilegio, S. P. T.* | *Caschau | 1628. | 8° 8 sztl.
lev. + 928 + 8 sztl. levél. Végül csonka. Primitiv fametszetekkel.

Szabó Károly R. M. K. II. 451. sz. a. Klein: Nachrichten III. 360. l.
alapján így adja a címet: Apothece Sacra Psalmorum, oder Deutsches Gesang-
buch enthaltend 606 Lieder, ... Zusammengetragen, gedruckt und verlegt durch
Daniel Schultz Buchdruckern zu Kaschau. Cum gratia et privilegio S. P. T.
Kaschau, 1628. Példányt nem ismer. Fenti leírás adja először helyesen a
teljes címet.

A *-gal jelölt részek vörös nyomásúak.

6.

[299] Lőcse, 1633.

PRIMA | LEGENDI | ELEMENTA | & precationes | aliqvot. |
LEUTSCOVIAE | *Typis Lauretij Breweri,* | Anno 1633. | 8°.

Könyvtáblából kiáztatott két levél.

1644-i lőcsei kiadása leírva Szabó Károlynál R. M. K. II. 651. sz. a.

7.

[300] Lőcse (1635).

Froelichius, David Der Neue vnd Alte | *Almanach* deß Jahrs
nach der heiligen | Geburt vnserß lieben Herrn | vnd Heylandes Jesu | Christi |
1635. Auffn Rips vnd andere | umbliegende Rngersche Spanlschafften.
Wie auch theils auff Siebenbürgen dirigiret vnd | calculiret | Von | *DAVIDE
FROELICHIO* Astronomo zu Reysmarck. | *Gedruckt zur Leutshaw* |
8° A—B iv 14 sztl. lev. + 1 üres lev. egykorú jegyzetekkel.

Hozzájárul külön címlappal, de folytatólagos ftyelzettel:

Kurzer vnd Einfältiger | Bericht. | Von den vier Quarten Finsternüssen
2c. dieses | 1635 Jahres. | Gestellet | Aufß Vngarn vnd Siebenbürgen | durch
DAVIDEM FROELICHUM | *Astronomum (sic) Caesareopoli|tanum,*
B—D iv, 17 sztl. + 1 üres lev.

A *-gal jelzett részek vörös nyomásúak.

8.

[301] Trencsén, 1639.

Minucy s Pranostikau | Hwezdárskau od Davida Fraelichia* | Vmēnj
Hwēzdárského milownjka wedlē spū | sobu M. Bernarta Krakowskeho k
Sléz|ské Morawskému z částky Vhérského a Cze|ského Králowstwj a
Zemi přiležjých, Hory|zontu s pilnostij sprawená a wydaná | K Lētu
Páně: *MDCXXXIX.* (Magyar címer) W Trencjné v Wácsława Wokála.

Hozzájárul külön címlappal:

Pranostyka | menssj Hwēzdárská | o Powětij étyř Czastek | Ročnjch
s pilnostj k Slezské|mu Lyžickému a ginych wukolnjch | Zemi Horyzontu,
sepsal|ná a wydaná. | Od Walentina Hanka Conti|nuatora. | D. F. C. | K
Létu Páně MDCXXXIX. | Páni Roku tohoto Wenusse | Saturnue pomocnj
veci. (Csak a címlap van meg.) 16°.

Primitiv fametszetű fejlécekkel. A *-gal jelölt helyek vörösbetűsek.

9.

[302] Lőcse, 1640.

Nowy a Starý | *Kalendarž* | Na Rok po Narozeni | Pana Krýsta. |
1640 | Kteryžto Rok Pržestup|ny gest a na 336. dnuw. | *Na Horni
y Dolní Vhers|kau Zemj Spra|wený. | Od Davida Frôlichea Hwiěz* |
darže w Kežmarku | *Wytisstěná w Lewoči v Wa|wřince Brewera.* |

Hozzájárul külön címlappal, de folytatólagos ívjelzéssel:

PROGNOSIS | Astrologica, | aneb | *Practika* | Na Rewoluczj
Tohoto | *M.DC.XL. | Roku* | Kterýž | pržestupny gest. | Spraweny na
Hornj y Dolní | Vherskau Zemj. | od | *DAWIDA FRÔLICHIA,* |
Astronoma, giž za: | 17 Leth. 16° A—D iv 31 sztl. + 11 közbekötött
üres levél egykorú bejegyzésekkel.

A *-gal jelölt részek vörösbetűsek.

10.

[303] Pozsony, 1640.

ORPHEUS | SUDANS, | Quem | *ILLVSTRISSIMO* | *COMITI* |
 FERDINANDO PALFY | DE ERDOD, LIBERO BARONI | de
 Vereskô, & Stomffa, | *Cum triennalem Aristotelem*, | Anno Saeculari
 SOCIETATIS JESU, | Publicē in Academia Tyrnaviae, | *Praeside* | R. P.
 NICOLAO VESELENY, | *SOC. JESV, Artium & Philosophiae Doctore*, |
ejusdemque Professore Ordinario, | *Propugnaret*: | Offerebat Illustrissimus
 Patruelis, | *Comes Nicolaus Palfi de Erdôd &c* | *Poëta*. | POSONII, Anno
 MDCXL. | 8° A—B iv 2 sztl. lev. + 11 l.

11.

[304] (Pozsony) 1640.

PANTHEON | AFFECTUS ACADEMICI | In quo | ACADEMIA
 TYRNAVIEN|SIS UNIVERSA ADUMBRATA, | PRIMO SUO |
 ILLUSTRISSIMO CO|MITI FERDINANDO PALFY | DE ERDÔD,
 L. B. DE VERESKÔ, | ET STOMFA, &c. | Praesidente | REVERENDO
 P. NICOLAO | VESELÉNI, SOCIETATIS JESU, AR|tium & Philo-
 sophiae Doctore ejusdemque Or|dinario Professore, | IN PUBLICA LUCE
 DE UNIVERSA PHI|losophia disputanti, animitus applaudit. | ANNO
 SALUTIS HUMANAЕ, | MDCXL. | Societatis JESU confirmatae, C. |
 Academiae Tyrnaviensis, V. | 2° A—G iv 27 l.

12.

[305] Pozsony 1642.

Handbüchlein der | Sodaliät vnser Lie|ben Frauen | Himmelfahrt. |
 In welchen erstlich derselben Regel 2. Die Indulgenz vnnnd Abläß der
 Sodaliät. | 3. Daß Gebett vor vnd nach der | Bruderschaft. 4. Die Glau-
 bens|bekanntnuß für die so auffgenom|men werden. Das Gebett so der |
 spricht so auffgenomien wird. | Die Antwort deß H. | Praefecti 2c. | Getruet
 zu Preßburg 1642. 12° 22 l.

13.

[306] Lőcse, 1654.

In festivitatem Nuptialem | VIRI | *Reverendi, Nobilis & Doctissimi*
Domini | SAMUELIS SERPILII | Diaconi Ecclesiae Leibicen. fideliss. |
 SPONSI, | ac | *Pudicae & benē moratae* Virginis | CATHARINAE | *Viri*

Reverende, Clariss &c Doctis: Domini | MATTHIAE VITI, Pastoris
dictae | Ecclesiae praeclarē meriti Filiae | SPONSAE. | *die 21. Octobr.*
Anni 1654. | *Deo & Homini bus faven,* | *celebratam* | comportata Symbola. |
LEUTSCHOVIAE, | Typis LAURENTII BREVERI | 4°.

Háromlajos töredék.

14.

[307] Váradi, 1656.

Tarpai, Andreas DISPUTATIO SCHOLASTICA, | De **SCIEN-**
TIA MEDIA. | Quam | Supremo favente Numine | Sub Praesidio | Cla-
rissimi Doctistimique Viri, | D. ANDREAE S. TARPAI, | in inclita
Varadiensium Schola Recto|ris dignissimi; Publicē ventilandam proponit |
JOANNES DEBRECENI, | Cont. S. Sch. Illust. Váradi. | *Ad diem*
30. Novembris, loco horisque solitis | VARADINI, | Apud ABRAHAMUM
KERTESZ SZENCIENSEM. | MDCLVI. 4° A—B iv 8 sztl. lev.

15.

[308] Lócse, 1659.

Czickaeus, Philippus Disputatio Metaphysica Prima | De | De OB-
IECTO METAPHYSICAE | Nónnullis Philosophorum sententiis | oppo-
sita | & MODERATORE DN. VALENTINO PERACKIO, b. t.
Gymn. Schemn. Rectore fidelissimo, &c. | à PRAESIDE & AUTORE
PHILIPPO CZICKAEO, Varall. LL. & Phil. Stud. h. t. Coll. Secundario, |
RESPONDENTE | MELCHIORE GEITNERO Warall. | in eodem
Gymn. horis privatis ad diem 15. Aug. eruditae φιλοσοφῶν disquisitioni |
exposita, | LEUTSCHOVIAE, | E Typographia Breveriana | *Anno*
MDCLIX. | 4° A—C iv 10 sztl. lev.

16.

[309] H. n. (Kolozsvár) 1660.

EPICEDION | In mortem | VIRI REVER. AC CLARISS | D
IOHANNIS TSERI APACII, | SS. THEOLOG. DOCTORIS EIUS-
DEMQ | & HEBR. L. PHILOS Q. NATURAL. | IN COLLEGIO
REFOR. CLAUDIOP. PROFESSORIS | DILIGENTISSIMI | ITEM-
QVE PRIMI EIVSDEM COLLEGII | REFORMATORIS. | QUI |
Ob vigilias, & indefessum in re literariâ pro... vendâ studium, dum

maximum artibus lu|men prae|bet, ipse Phthisis & Hect... n valescentis
vi sensim exha... | Anno aetat. 35. prid. Caland. Jan. labente | Anno |
VItaM pLaCIDē flnIt: | novoq̃; mox ineunte | Moerens soLe CaDente
ParnassV₈, sVo parentat Phoebo |

Ivrétű egylapos nyomtatvány, amelynek fele van meg. A meglevő rész a következők gyászverseit foglalja magában: Mogyorósi Elek, Portshalmi András, Karátsonfalvi Zakariás, Abafai András, Sz. Orsébeti György, Gidófalvi Péter, Beszterczebányai Mihály.

17.

[310] Lőcse, 1660.

Scharf, Iohannes Iohannis Scharfii, | Theol. D. & Prof. P. Witte|ber-
gensis, Senioris, & Prae|positi | MANVALAE | LOGICUM, | Ex Aristo-
tele, & Philip. Me|lanchthone, Communi Germaniae | Praeceptore ita
concinnatum, ut po|tiss. Log. praecepta propriis ipsorum | verbis propo-
nantur | *Editio Octava* | Auctior & emendatior, | CUM PRAEFATIONE |
Adversus Cavilla & Crimina Ca|umniatorum & Novatorum | hodiernorum. |
LEUTSCHOVIAE, | *Typis & Sumptibus*, LAURENTII BREVER, |
Anno MDCLX. 8° 24 sztl. lev. + 359 l.

18.

[311] Lőcse, 1661.

Czickaëus, Philippus Σὺν Θεῷ | DISSERTATIO | METAPHYSICA |
de | RATIONE FORMALI | E|NTIS, | quam | Auctore | IEHOVA
OPTIMO MAXIMO, ENTE infinito, summo, simplicissimo | PRAE-
SES PHILIPPVS CZICKAEVS *Varall.* | *humaniorum Literarum &*
Phil. Cultor, h. t. Scholae | *Schemnicianae Collega Secundarius*, Respon-
dente | *MATTHIÄ PRICHRADNI Rakossiensi, in eodem* | *ludo eruditae*
placidæq̃ φιλοσοφῶντων disquisitioni | *submitte* | Ad diem Februarii | horis
ante- & pomeridianis. | Leutschoviae, Typis Laurentii Breveri. 4° A—B iv,
6. sztl. lev.

19.

[312] Szeben, 1662.

A Neubart-féle kalendárium németnyelvű kiadásának könyvtáblából kiáztatott 8 csonka ívre terjedő töredéke. Megvan a Prognosticon cím-lapjának fele, amelyről a hely és év megállapítható.

20.

[313] Lőcse, 1667.

Pawlowitz, Michael Q. D. B. V. | *ΕΠΙΤΑΣ* | Controversiarum Physi-
carum | De | CAVSIS CORPORIS | NATVRALIS, | quam | Auxiliante
Deo | In Illustri Gymnasio Montano-Novisoliensi, | sub Praesidio | M.
IOHANNIS HEINZELII | p. t. Ejusdem Gymnasij Rectoris meritis-
simi, ac | diligentissimi Dn. Praeceptoris et Promotoris sui aeternūm
colendi, devenerandi | Publicae disquisitioni subjicit, MICHAEL PAW-
LOWITZ Turoceno-Jessensis, Autor & Resp. | ANNO MDCLXVII. |
Ad diem 24. Mens. Maji. | horis, locoq; consuetis | Leutschoviae, | Typis
SAMUELIS BREWER. | 4° A—E iv, 8 sztl. lev.

21.

[314] Bártfa, 1670.

Außerlesene | Geistliche Lieder | D. Martini Lutheri | und anderer geist-
reicher | Mit etlichen beygefügt | schönen, kurzen, andäch|tigen Gebeth|lein |
für Christliche Andäch|tige Herzen. | VON H. J. J. J. J. J. | Gedruckt und ver-
legt | Durch | Thoman Scholzen | Mit-Bürgern und Ge|meiner Stadt |
Buchdruckern | Anno Christi 1670. 8° 188 l. + 2 sztl. lev.

22.

[315] Lőcse, 1677.

Schöne | Andächtige | **Gebettlein** | inn diesen gefährlichen zeiten | son-
derlich zu ge|brauchen | 1677. — Kolophon: Gedruckt zur Leutschau | bey |
Samuel Brewern | Im Jahr: | 1676.

64° A—H₈ 64 sztl. lev.

Csonka címlaptalan példányának hiányzó A_I—A_{III} levelei és címlapja a
Dr. Kardeván Károly birtokában levő egyetlen ismert teljes példány nyomán
1929-ben facsimile-lapokkal pótolattak. A Todoreszku-Horváth Könyvtár nyom-
tatott katalógusa a kolophon nyomán tévesen 1676-ra teszi a kis nyomtatványt.

PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN.

TÁRCA.

JELENTÉS

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA-
NAK ÁLLAPOTÁRÓL AZ 1929. ÉV ELSŐ FELÉBEN.

Az előző évek jelentéseiből jólismert szűkös pénzügyi keretek között indult meg és folyt le az 1929. esztendő is. Érezhetően mutatkozott a dotáció hiánya elsősorban könyvbeszerzésünk menetén. Számos, gyűjtési körünkbe vágó külföldi nyomtatványról voltunk kénytelenek lemondani, mert megvásárlásukra a meglevő állományból nem tellett költség. Úgy-szintén megoldhatatlan kérdés a beérkezett könyvek köttetésének ügye; könyvkötőműhelyünk tevékenysége ez évben is szünetelni volt kénytelen. Pénzhiány miatt elmaradt a két új raktárterem világításának megoldása, minek következtében a könyvraktárnak amúgy sem alkalmas s a vas-állványok és polcok sűrű sorai által még sötétebbé vált termék használata még napfényes időben is bajossá vált. Munkaerő elégtelensége miatt abbamaradt a cédulakatalógus szoros betűrendjének felülvizsgálása és kiigazítása, továbbá a cédulákat magukban foglaló tokoknak tartalmukszerinti jelzése; a diszművek és editio princeps-ek felállítása, számozása és minden egyes darab új számának a szakkatalógusba, valamint a cédulakatalógusba való bevezetése szintén az elvégzendő munkák közé tartozik.

Könyvtárunk külföldi kapcsolatait továbbra is fenntartani igyekezett. Több külföldi könyvtárral állott a folyó évben a szokásos kölcsönzésen kívül érintkezésben, tájékozást szolgáltatva szakkérdésekben hozzánk intézett megkeresésekre. Így nyújtottunk bibliográfiai útbaigazítást a bécsi Nationalbibliotheknek a magyarországi mezőgazdasági munkások statisztikája dolgában, továbbá a berlini Preussische Staatsbibliotheknek körkérdésére a magyarországi kötelespéldány rendszerre vonatkozólag. Résztvettünk a budapesti egyetemi könyvtár és a Bibliográfiai központ társaságában a római nemzetközi könyvkiállításon, továbbá az amsterdami nemzetközi gazdaságtörténeti kiállításon.

Könyvtárunk bélyegygyűjteménye MELCZER Aladár ny. tábornok szak-

avatott gondozásában az elmúlt év folyamán jelentékenyen bővült és rendszerezett. A magyar kir. posta vezérigazgatóságával megbeszélte megállapodások szemmeltartásával a következő csoportok szerint került az anyag felállításra: 1. Magyarország bélyegkiadványai használt és használatlan példányokban; 2. Ausztria; 3. a szomszédos és a volt központi hatalmak bélyegei.

A magyar használt gyűjtemény csaknem teljes, a használatlan több hiányt mutat, úgyszintén a 2. és 3. pont alatti csoportok is.

A gyűjtemény örvendetesen megszorodott anyagát áldozatkész magánosoktól és vállalatoktól MELCZER tábornok gyűjtötte egybe. A gyűjtemény naplózott anyaga kb. 7500 drb.-ból áll, nem számítva a másod- és többes példányok jóval nagyobb számát.

A személyi változások között fel kell jegyeznünk dr. NYIREŐ István Erzsébet tudományegyetemi könyvtárőr távozását, kit a miniszter úr önagyméltósága a debreceni egyetemi könyvtár teendőinek ellátásával bízott meg. Dr. NYIREŐ, aki új állását áprilisban foglalta el, 1923 VII. 20. óta működött könyvtárunknál. Egyike volt a könyvtár legképzettebb tisztviselőinek, akit széleskörű könyvtártani ismeretei mellett a könyvtárügy fanatikus szeretete jellemez. A könyvtár átszervezési munkálatait dr. LUKINICH Imre igazgató útmutatásai alapján dr. NYIREŐ foganatosította nagy ügyszeretettel, lelkiismeretességgel és türelemmel. Nemcsak a nagyvonalú átalakítások, hanem az egészen aprólékos részletek is egyaránt érdekelték és foglalkoztatták. A személyében érzett veszteségünket egy új, fejlődő intézet nyeresége enyhíti. Eltávozott továbbá körünkől TABORSKY Ottó reálgimnáziumi rendes tanár, akit a miniszter úr május 22-én kiadott rendeletével szeptember hó 1-ével középiskolai tanári szolgálatra osztott be. TABORSKY Ottó 1927 szept. óta teljesített könyvtárunk levéltári osztályában szolgálatot jóakarattal, ügyszeretettel és gondos munkával, kiérdemelve e rövid idő alatt, amit közöttünk töltött, úgy kollégái, mint a vezetőség bizalmát és ragaszkodását.

A könyvtár igazgatóját, dr. LUKINICH Imrét a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úr folyó évi január hó 24-én a budapesti egyetemen rendszeresített keleteurópai történeti tanszékre nyilvános rendes tanárrá nevezvén ki, távozásával az Orsz. Széchényi Könyvtár vezetésében mélyreható változások állottak be. A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 430—0/4—1929 és 430—0/3—1929. sz. rendeletével hozzájárult ahhoz, hogy «tekintettel az Orsz. Széchényi Könyvtár gyűjtési körének és forgalmának folytonosan fokozódó növekedésére, ez intézmény természetes

tagoltságának megfelelően három, adminisztratív tekintetben önálló osztályra tagoltassék; még pedig, a szervezeti kérdés érintetlenülhagyása mellett, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárára, a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályára és a Magyar Nemzeti Múzeum Hirlaposztályára.

A jelenleg üresedésben levő vezetői állások, valamint az Orsz. Széchényi Könyvtár fentvázolt széttagolása folytán keletkező új osztályvezetői állások betöltésére nézve tett javaslatot magamévá teszem és ehhez képest

a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályának vezetésével megbízom dr. JAKUBOVICH Emil magyar nemzeti múzeumi főkönyvtárnokot;

a Magyar Nemzeti Múzeum Hirlaposztályának vezetésével megbízom dr. RÉDEY Tivadar magyar nemzeti múzeumi könyvtárnokot;

a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának vezetésével megbízom dr. HÓMAN Bálint főigazgatót s az ő irányítása mellett leendő állandó helyettesítésével dr. ZSINKA Ferenc magyar nemzeti múzeumi könyvtárnokot;

továbbá hozzájárulok ahhoz, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának, Néprajzi Osztályának és Történeti Osztályának anyagából önálló Zenetörténeti Osztály létesíttessék és ennek vezetésével dr. ISOZ Kálmán, a Magyar Nemzeti Múzeum főkönyvtárnoka bizassék meg».

Dr. LUKINICH Imre könyvtárigazgató június hó 18-án adta át a Széchényi Könyvtárat dr. HÓMAN Bálint főigazgatónak, aki megköszönve öt esztendő rendkívüli viszonyai között hűséges odaadással és nagy önfeláldozással végzett munkáját, átadta az egyes osztályokat a miniszteri rendelettel megbízott vezetőknek.

A könyvtár életéről az év első felében a következő részletes adatok nyujtanak tájékozást.

Nevetesebb *gyarapodásaink* a következők:

Nyomtatványi osztály: FRIGYES kir. herceg és IZABELLA kir. hercegnő öfenségeik ajándéka aranylakodalmuk alkalmából: ANACREON: *Convivialia semiambia*. Roma, 1781. APIANUS, Petrus: *Astronomicum Caesareum*. Ingolstadt, 1540. *Biblia polyglotta*. Tom. I—VIII. Antwerpen, 1569—73. *The holy bible*. Cambridge, 1763. BASKERVILLE: *Bonifacius VIII. Decretales*. Basel, 1476. GRATIANUS: *Decretum V. I. 2.* Mainz, 1472. *Description des arts et métiers*. Tom. I—28. Paris, 1761—89. FENELON, Fr.: *Les aventures de Telemaques*. Amsterdam, 1734. HORATIUS: *Opera*. V. I. 2. London,

1733—37. LA FONTAINE: *Fables choisées*. Tom. 1—4. Paris, 1755—59.

VAN BAERLE, Kasper: *Blyde inkomst de Maria Medicis*. Amsterdam, 1639.

Hírlaptár: Nevezetesebb gyarapodás nem volt.

Kézírtatlár: Nevezetesebb gyarapodás nem volt.

Levéltár: Örökletéivel ABAFY Miklós, JESZENSZKY Imre (Vidékpuszta), a KORONGHI-LIPPICH-család, Pujoni PATAKY Károly közvetítésével P. PATAKY Sarolta, továbbá PODHRADSKY Andor (Egerszólád) és a gr. SZÉCHÉNYI-nemzettség egészítette ki korábban letett családi levéltárárt, DARÓCZY Zoltán közvetítésével JESZENSZKY Imre letette a SISKOVICH-család és gróf WORACZICKY Olivér (Bruxelles) a br. IZDENCZY-család iratait, gr. ZICHY István pedig Kisjenő veszprémmegyei község iratait helyezte el levéltárunkban örökletétképpen.

A Címereslevelek csoportja a következő 7 darabbal gyarapodott: 1. Bécs 1563 jun. 17. I. FERDINÁND címereslevele FISCHER, másképp GIL-LÁNYI Miklós és felesége VÓSZOCSÁNYI Erzsébet részére (hamis). 2. Kassa 1606 márc. 8. BOCSKAY István címereslevele KÁLLAY János részére (eredeti). 3. Pozsony 1610 dec. 2. II. MÁTYÁS címereslevele IZDENCZY György részére (másolat). 4. Bécs 1696 jan. 21. I. LIPÓT IZDENCZY Márton részére (másolat), mindkettő a br. IZDENCZY-iratok között. 5. Bécs 1698 nov. 27. I. LIPÓT GUGANOVICH Miklós, felesége CIAKICH Johanna, gyermekei, továbbá a MANDLICH- és AUTONOVICH-család részére (eredeti, a SISKOVICH-iratok közt). 6. Bécs 1616 I. LIPÓT ISKEY András és SZOGETHY András részére (rongált eredeti). Végül 7. Bécs 1845 okt. 10. V. FERDINÁND bárói diplomája NÉVERY Károly részére (másolat a br. IZDENCZY-iratok közt).

Megemlíthető még a gyarapodásból a nyitrai káptalan 1363. évi oklevele, mely áttétel útján, továbbá a pozsegai káptalan 3 darab 1494. évi kiadványa, melyek a br. IZDENCZY-iratokkal kerültek a Levéltár őrizetébe. Vétel útján szereztük meg WESSELÉNYI Ferenc és gr. SZÉCHY Anna Mária néhány értékes oklevelét, hasonlóképpen vétel útján jutottunk CZEKELIUS Aurél nagynevű hidtervező-mérnök műegyetemi jegyzeteihez, levelezéséhez, díszokleveleihez, híd- és vasútépítési, továbbá Szeged újjáépítésére vonatkozó tervrajzaihoz, fényképeihez és szabadkőműves irataihoz. Dr. BITTÓ Béla min. tan. közvetítésével MINDSZENTHY Béla pozsonyi fényképész által III. ISTVÁN királynak a csallóközi, nyéki nemesek számára 1165-ben kiadott oklevelét és ennek középkori átiratait fényképeztettük le. Ajándékba kaptuk I. FERENC császár és király özvegyének, KAROLINA AUGUSZTÁNAK Bécsben 1867 dec. 13-án kiadott diplomáját, mellyel gr. ZICHYNÉ CSÁKY Gabriellát csillagkeresztes hölgygé nevezi ki. A gr. SZÉ-

CHÉNYI vemzetség letétjei között van az Orsz. Testnevelési Tanács 1929. évi elismerő oklevele a hozzátartozó aranyéremmel. Gr. ZICHY István letétjében Kisjenő község két levelezőkönyve érdemel említést, melybe 1824—1862-ig a községhez intézett felsőbb rendeleteket, parancsokat és körözyényeket írták be teljes számmal.

A Zenei osztály gyarapodásából ki kell emelnünk LAJTHA László ajándékát, ki egy BARTÓK Béla-kéziratot és JEMNITZ Sándorét, ki saját szerzeményének kéziratát ajándékozta gyűjteményünknek. A vételek közül ki kell emelnünk az ajándékpénzből vásárolt 17-ik századi «Csikcsobotfalvi kéziratot», mely valószínűleg KÁJONI kezeirása, azonkívül a KÁLDY Gyula levelezéséből vásárolt 20 igen értékes darabot, melyeknek megszerzését a Főigazgatóság által engedélyezett külön összeg tette lehetővé. A berlini WERNER-WOLFHEIM-féle nevezetes árverésen csak úgy tudtunk résztvenni, hogy a Zenei osztály egy barátja az ehhez szükséges pénzt kölcsön adta, akinek e pénzt az év folyamán részletekben vissza fogjuk fizetni. Ezen az árverésen megszereztük a következő nevezetes darabokat: DEMANTIUS: *Timpanum militare, Ungarische Heerdrommel und Feldgeschrey*, Nürnberg, 1600; továbbá: RAUCH: *Currus triumphalis*, Bécs, 1648

A könyvtár tiszviselőinek munkássága:

Nyomtatványi osztály.

HAVRÁN Dániel osztályigazgató vezette az ajándék- és vételnaplót, intézte a vásárlást és a nyomtatványi osztály folyó ügyeit.

Dr. SIKABONYI Antal könyvtárnok végezte az elszakított területek könyvanyagának feldolgozását, rendezte azt hely, év és betűrend szerint. A mindinkább gyarapodó gyűjtemény bővítése céljából katalógusokat nézett át, levelezéseket folytatott és megrendeléseket eszközölt. Rendezte az elszakított területekről származó plakátokat. Végezte egy Genfbe küldött speciális bibliográfia készítését.

Dr. PANITY Vukoszava könyvtárnok egybevetette a Militaris szak anyagát a cédulakatalógussal az esetleges hiányok megállapítása végett, kiegészítette és folyószámozását folytatta. A háborús- proletár- és képes-plakát gyűjteményt rendezte.

Dr. ZSINKA Ferenc könyvtárnok folytatta a kéziratári katalógusok átnézését, eljutott a Fol. Hung. 940. számig. Alkalmi bibliográfiákat készített és a könyvtárhoz érkezett tudományos kérdésekben felvilágosításokat adott. Március hó végével átvette az átszervezési munkákat és segédkezett az igazgatónak az adminisztrációs munkában.

Dr. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán dr. könyvtárnok végezte a TODORESZKU-

HORVÁH-könyvtár számozását, revideálta a Régi Magyar Könyvtárat, segédkezett az APPONYI-gyűjtemény felállításában.

Dr. GORIUPP Alisz alkönyvtárnok átszámozott 2079 foliókötetet, rendezte az apró foliókat, kivezetett 2745 tételt a szakkatalógusból. Kikereste és átszámozta az utalólapokat, szétoztotta és rendezte a foliócédulákat betűk szerint.

LAVOTTA Rezső zeneművészeti előadó készített 3101 fő- és 1152 utalólapot, kikereste és visszahelyezte a folytatásos művek céduláit, revideálta a bibliográfiai központ jegyzékét.

HÓMAN Borbála könyvtártiszt írt 1872 fő-, 576 utaló- és 765 kartonlapot. Beosztott 356 lapot. Júl. 1-től betegszabadságon volt.

PATAKY Alice polg. isk. tanárnő, beosztott tisztviselő a Symbolikus Nagypáholy könyvtárának anyagából végezte a könyvek sorszámozását és ellátta őket sorszámcédulákkal (4400—5052), másolta a könyvcédulákat 5052 számig. Névjegyzékbe vette a sorozatos folyóiratokat és a számozatlan könyveket. Helyettesített a főigazgatóságon és a könyvtár titkárságon.

A könyvkölcsönzést LÁSZLÓ Gyula múzeumi főtiszt végezte. Az olvasóteremfelügyeletet pedig dr. KUMLIK Emil ny. könyvtárigazgató látta el.

Hirlaptár.

Dr. KEMÉNY György, a hirlaptár vezetője 264 évf. hirlapról és folyóiratról nyilvántartólapot készített. Véglegesen katalogizált 121 évfolyamot. Átvett 5933 kötelespéldányt, 3782 hirlapszámot bevezetett a nyilvántartóba, rendezte őket és a hiányokat megállapította. Kartotékcédulát készített 100 külföldi folyóiratról. Vezette a kölcsönzési naplót, az iktatást és postakönyvet. Végezte a külföldi folyóiratok rendezését s egyéb adminisztratív munkákat. A hirlaptárat június 18-ig vezette.

Dr. GÁSPÁR Margit könyvtári s.-tiszt készített 459 ideiglenes és 90 végleges cédulát. Számozott 300 új tételt, megállapította 60 kötet hirlap hiányát. Kivezetett 350 különböző című folyóiratot a nyomtatványi osztály szakkatalógusából. Egyesített 650 nyomtatványosztályi cédulakatalógus lapot a hirlaptár katalógusával. Írt 410 kartotékcédulát. Az élőanyag helyrajzi katalógusának másolatát elkészítette az 10.001—12.751 tételig. Átvett 3525 kötelespéldányt s a beszámozott élő hirlapanyagból kiválogatta az időközben megszűnt hirlapokat. Feldolgozta a belügyminisztérium sajtóosztályától kapott elszakított területi anyagot.

Kézírttár.

Dr. RÉDEY Tivadar könyvtárnok, az osztály vezetője intézte a fel-

merült meghatározások és vételajánlatok ügyét és az osztály hivatalos levelezését. Időnként igazgatói megbízásból nem kéziratári természetű ügydarabokat is elintézett. Ellátta a Magyar Könyvszemle szerkesztésének teendőit.

Dr. RÉDEYNÉ HOFFMANN Mária dr. könyvtárnok folytatta a THALLÓCZY-anyag feldolgozását és naplózta az új beszerzéseket.

Dr. BARTONIEK Emma alkönyvtárnok folytatta a középkori kéziratok leíró katalógusának munkáját. Ideiglenes cédulákon elkészítette a Cod. Lat. medii aevinek 124 darabját, befejezve ezzel a csoport theológiai részét. Elvégezte a római-görög auktorokat, a történelmi műveket, a szépirodalmiakat, természettudományiakat, matematikaiakat és a philosophiaiakat, összesen 120 darabot. Végezte a kéziratári kiszolgálást és a kölcsönzést.

Dr. HALÁSZ Gábor önkéntes gyakornok a THALLÓCZY-anyag cédulázásában eljutott a W kezdőbetűs írókig. Elkészítette a PULSZKY-hagyaték kiadás tervezetét és összeszedte a vonatkozó kézirat- és levétári anyagot. Készített történelmi bibliográfiákat megbízás szerint.

Levéltár.

Dr. JAKUBOVICH Emil főkönyvtárnok, a levéltári osztály vezetője adminisztrálta az osztályt, vezette az ideiglenes növedéki naplót, tanulmányozta a vételre felajánlott, áttett, letéteményezett és ajándékba kapott anyagot, készíti a levéltári törzsanyag tájékoztató ismertetését.

Dr. CZOBOR Alfréd beosztott vm. főlevéltárnok végezte a letett családi levéltárak feldolgozását, folytatta a BORONKAY-levéltár rendezését, regisztrálta a tavalyi feldolgozatlan törzsanyagbeli iratokat, végezte a kutatók kiszolgálását és egyéb folyó ügyeket.

TABORSKY Ottó beosztott középiskolai tanár folytatta a br. NOPCSA-család levéltárának rendezését, végezte a gépelési munkákat, a hiteles másolatok készítését, résztvett a folyó munkákban.

Dr. KOZOCSA Sándor szakdíjnok befejezte a Roffi BORBÉLY-család levéltárának rendezését, részben feldolgozta a Szandai SRÉTER-család levéltárát, segédkezett adminisztratív természetű munkáknál.

Zenei osztály.

Dr. ISOZ Kálmán főkönyvtárnok, az osztály vezetője folytatta a gr. SZÉCHÉNYI Viktor-féle ajándék feldolgozását. Rendes adminisztratív teendőkön kívül helyettesített egyéb osztályokban és idegeneket kalauzolt.

Kötelezpéldány osztály.

Dr. GULYÁS Pál főkönyvtárnok a vezető-, ellenőrző- és irányítómun-

káján kívül törzskönyvezte a kötelezpéldányokat, szerkesztette a Magyar Könyvészetet és megreklamálta az évnegyedes kimutatásokból hiányzó könyvanyagot.

ISTVÁNFI Károly könyvtári főtiszt benaplózott 4586 kötelezpéldányt 376 tételben, beosztotta és nyugtatta a végleges bibliográfiai cédulákat, nyilvántartotta a nyomdaváltozásokat, beosztotta a kimutatásokat, végezte az expediciót: 106 ajánlott és 812 egyszerű levelet.

Az adminisztrációhoz voltak beosztva PARÁDI Lászlóné könyvtártiszt és KERNER Lujza napidijas.

A könyvtár használata: A nyomtatványi osztályban 8715 olvasó használt 27.518 kötetet. A hirlaptárban 2657 kutató használt 7327 darabot. A kézirattárban 180 kutató használt 3 középkori és 331 újkori kéziratot és 427 irodalmi levelet. A levéltárban 91 kutató használt 22.007 iratot.

Kölcsönzés: nyomtatványi osztályban 2801 térítvényen 4714 kötet, hirlaptárban 181 térítvényen 701 kötet és 337 füzet, a kézirattárban 20 térítvényen 4 középkori, 42 újkori kézirat és 4 fénykép, a levéltárban 51 térítvényen 12.356 irat.

Fedezet hiányában a könyvkötés szünetelt.

Gyarpodás a nyomtatványi osztályban: ajándék 466 db és 76 plakát, vétel 188 db, hivatalos kiadvány 3 db, csere 14 db, áttétel 18 db. *Hirlaptárban:* kötelezpéldány 27.026 szám, ajándék és áttétel 421 évf. és 450 ujságkivágás, vétel 36 évfolyam és 10 db hirlap kivágás. *Kézirattárban:* ajándék 14 db, vétel 237 db, csere 20 db, áttétel 7 db. *Levéltár:* ajándék 14 db, vétel 428 db, örökletét 438 db, áttétel 378 db. *Zenei osztály:* kötelezpéldány 24 kóta és 1 könyv, ajándék 4 nyomtatvány, 2 kézirat, 1 kóta és 2 kép, vétel 1 kézirat, 22 levél és 4 könyv, áttétel 1 könyv és 1 hangjegy.

Vételre fordított a nyomtatványi osztály 2007.53 pengőt, 70 frankot, 105.25 márkát, 32.60 osztr. schillinget és 376 csehkoronát; a *Hirlaptár* 1237.99 pengőt, 117.15 márkát, kötetetésre és javításra 11.80 pengőt, borítékkartonra és zsinigre 640 pengőt; a *Kézirattár* 1186 pengőt; a *Levéltár* 223.04 pengőt; a *Zenei osztály* (ajándékpénzből) 778 P 63 fillért és 46 marka 20 pf.-et költött, külön főigazgatói javadalomból pedig 300 P-ért vásárolt.

ZSINKA FERENC †.

JELENTÉS

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRI OSZTÁLYAINAK ÁLLAPOTÁRÓL AZ 1929. ÉV MÁSODIK FELÉBEN.

I.

Az Országos Széchényi Könyvtár.

Az Országos Széchényi Könyvtár vezetését június 18-án átvéve, hozzákezdtem a halasztást nem tűrő tennivalók elvégzéséhez. Ezek között legelsőnek kellett az 1926 óta feldolgozatlanul felhalmozódott accessióval foglalkoznom. Ismeretes, hogy dotációnk szűk volta miatt már az utolsó háborús évek óta nem került egyetlen tétel kivételével számbavehető költség könyvkötésre. Amíg remélhető volt a megjelölt célra valamely rendkívüli összeg beállítása, addig elődöm abban az egyébként helyes felfogásban, hogy kötetlen könyvet a gyűjteményben véglegesen elhelyezni nem kívánatos, a vasbútorzatú nagy könyvraktárteremben a folyton gyűlő anyagot az érkezés sorrendjében felállította a kísérő katalógus-cédulákkal együtt. Ez a könyvanyag az 1929. évben már úgy felszaporodott, hogy benne eligazodni senki sem tudott, tehát valamiféle feldolgozása — még ha nem is szándékoztunk fűzött volta miatt a közönség kezébe adni — immár elodázhatatlanná vált. Megbíztam tehát dr. KEMÉNY György múzeumi könyvtárnokot a mintegy 15.000 darabot kitevő könyvhalmaz feldolgozásával, aki a megfelelő munkaterv megbeszélése után hozzáfogott és egy melléadott munkaerő segítségével remélhetőleg a jövő év közepére használatra alkalmassá tudja tenni a hatalmas anyagot. Használatra alkalmassá, de nem használhatóvá! Mert, mint említettük, az így felállított anyagot a közönség kezébe ezután sem adhatjuk mindaddig, míg a könyveknek bekötése biztosítva nem lesz. Fájdalmas látni, hogy még a háborús évek alatt a könyvkötésen keresztül vitt takarékoság mily kietlen circulus vitiosus elé állított bennünket: vagy elzárjuk a kutatás elől az újonnan szerzett anyagot, ekkor nem teljesítjük a Könyvtár alapfeladatát, vagy szabaddá tesszük, akkor kitettük a Könyvtár e laza anyagát a biztos pusztulásnak, széthullásnak.

E feldolgozással kapcsolatban vált elodázhatatlanná a nagy raktár-terem világítási kérdésének megoldása. A vasállványok beépítése következtében sötétté lett raktárban a feldolgozás nem volt végezhető, hanem ki kellett szállítani a könyveket a szomszédos folyosóra, majd ugyanezt az anyagot újra vissza kellett helyezni, ami tetemes idővesztéssel járt. Ezért kénytelen voltam gondoskodni legalább akkora területrészt világításáról, amekkora az új anyag elhelyezése számára kijelölt terület. Megállapodtam a SIEMENS-SCHUCKERT céggel, amely a szükséges munkákat a kijelölt részen az év végére előkészítette s az új év első napjaiban befejezte.

Ezt az anyagot az elődöm által előkészített ú. n. raktárrendszer figyelembevételével állítjuk fel numerus currens szerint és könnyebb kezelhetőség céljából benne bizonyos tárgyi csoportosítást állapítottunk meg. Mivel az átszervezési munkák befejeztével az egyes szakok anyagát oly elhelyezésben találtam, hogy azokba az új növedék már nem iktatható be, a negyedévenként beérkező kötelespéldány-anyagot, valamint a többi új szerzeményt dr. KEMÉNY György az általa felállított csoportokban veszi számba az 1930. év végéig. Egyidejűleg sürgős feladattá vált az anyag leltárának, kartotékcéduláinak felállítása s a közönség számára hozzáférhetővé tétele, valamint annak a szakrendszernek a lehető hamar való elkészítése, amely szerint a kartotékcédulák a jövőben felállítandók lesznek.

Vásárlásaink ezalatt az időszak alatt is abban a keretben folytak, mint az előző félévben, csak a magyar vonatkozású legszükségesebb külföldi, ill. idegennyelvű munkák megvásárlására szorítkoztunk, e részben sem szerezve meg távolról sem mindazt, amit egy nemzeti és országos könyvtárnak kielégítő gyarapodása megkövetelne. Nyomasztóan érezzük az idegen imperium alá került magyar szerzők által írt s általában minden magyar tárgyú könyv megszerzése körüli mulasztásunkat. Csak töredék az, amit az elcsatolt területek könyvtermeléséből megszerezünk sikerült és bizonyára gyűjtésünk még elhanyagoltabb volna dr. SIKABONYI Antal könyvtárnok ez irányban kifejtett agitatorikus buzgalma és ügyszeretete nélkül. Örömmel említjük itt fel a miniszterelnökség 5000 pengős adományát, mely tetemes mértékben volt segítségünkre e könyvek vásárlása körül.

A külföldi kollégiumok és magyar intézetek, továbbá a belföldi egyetemi intézetek és könyvtárak intenzív munkája az eddigi évekhez képest szokatlanul megnövelte a könyvkölcsönzést és a vele kapcsolatos

munkákat, elannyira, hogy ellátását a titkár hovatovább képtelen lesz elvégezni.

Egy a közönség köréből elhangzott panasz visszhangjaként felmerült Könyvtárunk délutáni nyitvatartásának kérdése. Könyvtárunk a legutóbbi időkig 9 órától délután 4 óráig állott a közönség számára nyitva, azonban a fűtési, világítási és egyéb költségeket a könyvtár költségvetése nem bírván meg, a délutáni nyitásról az akkori vezetőségnek le kellett mondania. Előterjesztésünk a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr önagyméltósága előtt van és nem kétséges, hogy hajlandósága ezt a kérdést a kedvező megoldás felé viszi.

Könyvtárunk anyaga két kiállításon is szerepelt, nevezetesen az Orvostörténeti kiállításon szeptember havában az Iparművészeti Múzeumban és a lengyel történettudósok látogatása alkalmából a Múzeum előcsarnokában rendezett lengyel történelmi kiállításon. Mindkettőn jelentékeny számú régi és újabb magyar könyvünk és kéziratunk volt kiállítva. Kisebb méretű alkalmi kiállítást rendeztünk a boroszlói egyetemi tanárok látogatása alkalmából a TODORESZKU-HORVÁTH Könyvtár anyagából, valamint résztvettünk a Szent István-napi ünnepségekre készített alkalmi kiállításon néhány kézirattal Múzeumunk előcsarnokában.

Az év végére hosszabb feldolgozás után elkészültünk a Symbolikus Nagypáholy szabadkőmíves könyvtárának felállításával. Ez a könyvanyag egy része csupán az 1928-ban a belügyminisztérium által a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozott szabadkőmíves könyvanyagának. HAVRÁN Dániel c. könyvtárigazgató felügyelete alatt a rendezés munkáját PATAKI Alice végezte a könyvek mellé csomagolt helyrajzi cédulakatalógus alapján. A feldolgozás megállapította, hogy a könyvtár magyar nyelvű anyagának legnagyobb, tehát magyar szempontból legértékesebb része hiányzik; ez még a páholy székhelyén történt becsomagolás előtt kivétetett s ezidőszerint ismeretlen helyen lappang. A GALILEI- és HAJNAL-páholyok anyagát, mivel a régészeti osztálynak az általuk elfoglalt helyre szüksége volt, a ládából kivétettem s más hely hiányában a Könyvtár I. emeleti nagy raktártermében rakattam le. Ez az anyag egyelőre még nincs felállítva.

Az 1929 : XI. t.-c. záradékában kilátásba helyezett végrehajtási utasítás elkészítése során a törvény V. fejezetét tevő s a kötelespéldányt előíró rendelkezés végrehajtási utasításának tervezetét dr. GULYÁS Pál főkönyvtárnok referátuma alapján elkészítettük, így semmi sem áll útjá-

ban, hogy az új törvény a nyomdatermékek hathatósabb beszolgáltatását tegye mielőbb lehetővé.

Az Országos Széchényi Könyvtár adminisztratív szétválasztása alkalmával a Könyvtárhoz a következő tisztviselők nyertek beosztást: HAVRÁN Dániel c. könyvtárigazgató, dr. GULYÁS Pál főkönyvtárnok, dr. KEMÉNY György könyvtárnok, dr. RÉDEYNÉ dr. HOFFMANN Mária könyvtárnok, dr. SIKABONYI Antal könyvtárnok, dr. PANITY Vukoszava könyvtárnok, dr. PUKÁNSZKYNÉ dr. KÁDÁR Jolán könyvtárnok, dr. BARTONIEK Emma alkönyvtárnok, LAVOTTA Rezső zeneművészeti előadó, LÁSZLÓ Gyula könyvtári főtiszt, dr. ISTVÁNFİ Károly könyvtári főtiszt, HÓMAN Borbála könyvtártiszt, dr. PARÁDI Lászlóné könyvtártiszt, AKANTISZ Viktor könyvművészeti előadó, MONDOKNÉ SCHRÖDER Margit kezelő, KERNER Lujza napidíjas, dr. KOZOCSA Sándor szakdíjnok, dr. HALÁSZ Gábor önkéntes gyakornok, PATAKY Alice beosztott polg. isk. tanárnő, dr. KUMLIK Emil ny. egyet. könyvtárigazgató.

A Könyvtár személyi viszonyainak ismertetése során örömmel emlitem fel HAVRÁN Dániel főkönyvtárnok kitüntetését, akinek a Kormányzó Úr Öfömlétsága a könyvtárigazgatói címet adományozta. A HAVRÁN Dánielt ért tisztesség a Könyvtár egész személyzetét meleg örömmel töltötte el, mert személyét becsüljük, nagy könyvtári tapasztalatának és aprólékossáig terjedő tudásának mindnyájan gondtalan élvezői vagyunk.

HÓMAN Borbála könyvtártisztnek a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr folyó évi július elsejétől számítva, nyugdíjazását megelőzően hat havi szabadságot engedélyezett.

A főigazgató úr nov. 30-án 321/1930. sz. átiratával CSIZIK Nóra szaknapidíjast további szolgálattételre könyvtárunkhoz osztotta be.

Dr. KOZOCSA Sándor szakdíjnok november 1-től 1930 május hó 1-ig a Néprajzi osztály könyvtári teendőinek ellátására ideiglenesen átküldetett.

Ügyszintén dr. PARÁDI Lászlóné a Bécsben egy évre tudományos kutatásra kiküldött dr. GORIUPP Alisz alkönyvtárnok helyettesítésére a Magyar Nemzeti Múzeum Hirlaposztályába ideiglenesen kirendeltetett.

Dr. HALÁSZ Gábor önkéntes gyakornok az 1929/30. tanév tartamára a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 470—53/58—1929. sz. alatti rendeletével egy belföldi kutatási ösztöndíj élvezetében részesült.

Kegyeletes ünnepséggel emlékezett meg könyvtárunk dr. TODORESZKU Gyuláról, könyvtárunk nagyszívű gazdagítójáról halálának tizéves

fordulóján, nov. 27-én. A sírnál összegyűlt ismerősök és a Könyvtár tisztségviselői előtt a megboldogultnak el nem hervadó emlékezetét a Múzeum főigazgatója idézte fel meghatott szavak kíséretében.

Örömmel jegyezzük fel, hogy kiadványaink száma ez év során megszorodott eggyel. Dr. GULYÁS Pál megírta *A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században* c. munkát, amelyet a Magyar Nemzeti Múzeum Baráti Egyesülete adott ki, illusztrációs anyagának tetemes része pedig a Térképészeti Intézettel fennálló csereviszony szolgáltatásaképpen nyert klisékből került ki.

A végzett könyvtári munka a következő beosztás szerint folyt: *Nyomtatványi osztály.*

HAVRÁN Dániel c. könyvtárigazgató vezette az ajándék- és vételnaplót, intézte a vásárlást és az osztály folyó ügyeit.

Dr. KEMÉNY György könyvtárnok vezette az 1926. év óta összegyűlt mintegy 15.000 drb könyvet kitevő anyag feldolgozását, továbbá az olvasótermi anyag esetről-esetre való pótlását. Segédkezett az orvostörténeti kiállítás nyomtatványainak kiválogatásában.

Dr. SIKABONYI Antal könyvtárnok gondozta az elcsatolt területek nyomtatványait, rendeléseket eszközölt, gyűjtött, résztvett folyómunkában.

Dr. PANITY Vukoszava könyvtárnok összeírta a Militaris szak hiányait, megkezdte a háborús gyűjtemény könyvanyagának átszámozását, felállította annak magyar nyelvű anyagát, esetről-esetre helyettesített a könyvkölcsönzésnél, lebonyolított egy berlini csereakciót.

Dr. PUKÁNSZKYNÉ dr. KÁDÁR Jolán könyvtárnok átvette és számoztatta az APPONYI-könyvtár hungarikáit. Kezelte az Ősnyomtatványok, Régi Magyar Könyvtár, régi aprónyomtatványok, TODORESZKU-HORVÁTH-könyvtár gyűjteményeit, becsléseket folytatott. Rendezte a cyrillbetűs nyomtatványokat. A magyarországi német nyomtatványokból ideiglenes kiállítást rendezett. Kiválogatta és felállította az Imp. m. gyűjteményt.

LAVOTTA Rezső zeneművészeti előadó irt 3384 főlapot és kartont és 1225 pótlapot. A folytatásos művekből a cédulák egy részét kivette és visszahelyezte a tokokba.

PATAKY Alice polg. isk. tanárnő, beosztott tisztségviselő a Symbolikus Nagypáholy könyvtárának számozatlanul maradt könyveit összevetette a számozott könyvekről készített jegyzékkel, rendezte és jegyzékelt a számozatlan könyveket, átköltöztetette a GALILEI- és HAJNAL-páholyok könyvtárát. Irt 1424 cédulát, helyettesített a titkárságon, segédkezik a dr. KEMÉNY György által vezetett könyvtári feldolgozásban.

MONDOK Károlyné kezelőné szeptember 10-től a könyvtárba beosztva, rendezte az elemi iskolai tankönyveket, a folytatásos műveket csoportosította, 899 kartont és főlapot, 148 utalólapot 283 folytatásos cédulát írt, továbbá 530 db kartonlapot gépelt az olvasóterem részére.

CSIZIK Nóra szaknapidijas december 1-től a könyvtárba beosztva, másolta a könyvtár szakrendszerének leírását, a köteleespéldány tervezet-höz mintalapokat rajzolt.

Kézirattár.

Dr. RÉDEYNÉ dr. HOFFMANN Mária könyvtárnok végezte az 1929-es anyag leltározását, cédulázását, szakkatológusba és a végleges növendék-naplóba való bevezetését. Ilymódon feldolgozta a THALLÓCZY, CSENGERY, SCHÖNHERR, ZEMPLÉNI hagyatékot, segédkezett akták készítésében és kéz-iratbecslésben.

Dr. BARTONIEK Emma alkönyvtárnok feldolgozott a középkori kódexek közül ideiglenes cédulákon a végleges katalógus részére 142 darabot.

Dr. HALÁSZ Gábor önkéntes gyakornok feldolgozta THALLÓCZY Lajos hagyatékának mintegy 8000 darabra menő levelezését és kézirati anyagának cédulázását, belekezdett a PULSZKY-HAMPEL-KERN hagyaték feldolgozásába. Helyettesített a titkárságon, kölcsönzésnél, külföldieket kalauzolt, kutatókat szolgált ki.

Kötelesepéldány osztály.

Dr. GULYÁS Pál vezetésével ISTVÁNFI Károly könyvtári főtiszt beiktatott 809 csomagot, elintézt 423 reklamációt, 349 levelet, benapló-zott 6407 kötelesepéldányt és 7370 apró nyomtatványt.

A titkári munkakört a gépelési munkával együtt KERNER Lujza napidijas látta el.

A könyvtár használata. A könyvtár helyiségeiben: a nyomtatványi osztályban 8416 olvasó használt 22,730 kötetet. A kézirattárban 146 kutató használt 8 középkori, 254 újkori iratot, 555 irodalmi levelet.

Kölcsönzés: a nyomtatványi osztályban 2667 térítvényen kikölcsönöz-tett 4203 mű. A kézirattárban 14 kölcsönző kivett 3 középkori, 23 új-kori iratot, 1 facsimilét és 9 Petőfi ereklyét.

Gyarapodás. Nyomtatványi osztály: ajándék 911 db, vétel 337 db, áttétel 178 db, csere 409 db. *Kézirattár:* ajándék 108 db, vétel 90 db kézirat és 37 köteg, hagyaték 11 db, 8 láda és 4 doboz anyag. A gya-rapodásból 81 db újkori kézirat, 20 db irodalmi analecta, 63 db iro-dalmi levél, 44 db pedig a fényképek és lemezek csoportjába esik.

Vételre fordított a nyomtatványi osztály 1434·80 pengőt, 3106·40 csehkoronát és 107·53 márkát. A kéziratár 4092 pengőt.

Nevezetesebb szerzemény a nyomtatványi osztályban SEELMANN, Ch.: *Solertis studiosi lineamenta*. Wittenberg, 1695. RMK. III. 3972.

Könyvkötésre előkészítetett 110 mű.

Csere: SCHOLZ Jánossal. BARTHIUS, Conradus: *Ödenburgisches Rathaus*. Pressburg, 1670 c. munkát cserebe adtuk SEELMANN Christianus főntebb említett munkájáért. A Térképészeti Intézettel állandó csereviszonyba léptünk, mely szerint Könyvtárunk földrajzi vonatkozású könyveket és térképeket ad a Térképészeti Intézet által végzett kliséanyag elkészítése ellenében.

Ajándékaikkal könyvtárunkat a következők gyarapították:

I. A nyomtatványi osztályban:

Akademie der Wissenschaften Wien; Alapy Gyula, 2 db; Angermayer Károly; Angermayer Károly nyomdája, 2 db; Antal Jenő, Harkány; Antalfy Andor 5 db; Athenaeum nyomda.

Balázs András; Baranyai József, 3 db; Baranyai Zoltán Gení, 21 db; Barna János, 6 db; Sipeky Balázs Károly, 2 db; Belügyminisztérium, 34 db; Beöthy Kálmán, Esztergom; Berecz Dezső; Berzsényi Dániel irod. és műv. társ. Kaposvár, 3 db; Biblioteca Nazionale, Montevideo; Bibliothèque Nationale de Sofia, 7 db; Birinyi Lajos, Cleveland; Bittermann Gyula, Baja; Boross Kálmán; The Brooklyn Institut; Budapest kereskedelmi és iparkamara; Budapest székesfőváros közlekedési r. t.; Budapest székesfőváros V. ker. reálgimnáziuma; Budapest székesfőváros statisztikai hivatala, 9 db; Budapesti poliklinikai egyesület; vitéz Bokor Ignác, Sopron.

The Christopher Publishing House, Boston; Comisuiunea monumentelor istorice, Kolozsvár; Commissie voor Geschiedkundige Publikazien, Haag 6 db; Concordia nyomda, 41 db; Csáky Sándor; Csányi Károly; Csillaghegyi Árpád-fürdő.

De Battenberg Domingo, Páris; Debrecen polgármesteri hivatala; Debrecen város Múzeuma, 2 db; Deutsche Bücherei, Leipzig; Dobránszky Béla; Dollinger Gyula; Domány Gyula; Duma Czikko Gyula; Dworzszak Dezső.

Eckhardt Sándor, 2 db; Egyed István; Egyházi Műintézet r. t., 4 db; Erdélyi N., 28 db; Éremtári Osztály, 234 db; Ernyey József, 14 db; Érseki iroda, Eger; Európa áru- és podgyászbizt. intézet; Erzsébet Tudományegyetem, Pécs.

Farkas László, Jászkarajenő; Fekete Mihály; Felsőház háznagyi hivatala, 22 db; Ferenczi Miklós; Finn Irodalmi Társaság, Helsinki 2 db; Finn Konzulátus; Fischer és Krausz nyomda, 2 db; Fleischmann Gyula, 2 db; Földmívelésügyi minisztérium 2 db; Földrengési Observatórium; Fővárosi Hirdető Vállalat, 9 plakát; Fővárosi nyilvános könyvtár, 2 db; Fővárosi peda-

gógiai könyvtár, 2 db; Franklin Társulat; Frigyes kir. herceg és Izabella kir. hercegnő, 11 db; Führer Adolf; Fülöp Zsigmond.

Galamb József; Gálócsy Árpád; Gabocsa László, 166 db; Globus nyomda, 2 db; Grenzbote nyomda, 10 db; Grexa Gyula; Grósz Fritz, Berlin; Gulyás Pál; Gyalui Farkas, Kolozsvár; György Lajos, Kolozsvár.

Haász Aladár, 177 db; gr. Hadik János; Havas Sándor; Herczeg Árpád; Hiersemann Karl, Leipzig; The Hispanic Society Amerika, New-York, 11 db; Hoffmann Imre; Hoffer András Debrecen, 3 kötet; Hóman Bálint, 42 kötet; Honti János; Hortobágyi Ágost, Kaposvár; Horváth Géza, 5 db; Horváth Jenő, 19 db; Horváth Károly; Höllrigl József.

I. B. U. Sz.; Institut Agraire International, Moskva 2 db; Institut Internat. Universitaire Italien, Roma; Institut National Ossolinski, Lemberg, 3 db; Instituto Oswaldo Crus, Rio de Janeiro; Internat. Presse-Ausstellung, Köln; Irk Albert Pécs, 7 db; Isoz Kálmán, 29 db.

Jakabffy Elemér; Jankovits Marcel; The John Czezar Libray, Chikago, 2 db; Jónás Elemér; Joób Irén; József Műegyetem rektora; Prinz Joussuf Kamal, Kairó 3 db.

Kabos Ármin; Kamoczky Fr. Warsava; Kanadai Magyar Ujság, Winnigrag; Karch Kristóf; Karkony Jenő; Károlyi Sándor, 2 db; Kereskedelemügyi minisztérium, 4 db; Képviselőházi iroda, 26 db; Kir. Magyar Tudományegyetem növénykertje; Könyvnyomda r. t., 27 db; Özv. Krécsey Béláné; Kungl. Universitets Bibliotek, Uppsala, 3 db; Külügyminisztérium, 3 db.

Lantos r. t.; Leffler Béla, Stockholm 3 db; Leszlényi Imre; Lengyel, követség konzuli osztálya; Létményi I.; Library of Congress, Washington; Lósy-Schmidt Ede; Lovassy Sándor, 2 db; Lucifero Armando, Crotone; Ludwig Maximilian Universität, München, 4 db.

Magyar Bibliofil Társaság; Magyar kir. állami 22 felmérési felügyelőség, 15 db; Magyar kir. bányamérnöki és erdőmérnöki főiskola, Sopron; Magyar kir. központi statisztikai hivatal, 6 db; Magyar kir. legfőbb állami számvevőség, 4 db; Magyar kir. meteorológiai és földmágnassági intézet, 3 db; Magyar kir. Operaház, 3 db; Magyar kir. postavezérigazgatóság, 10 db; Magyar kir. szabadsálműi hivatal, 14 db; Magyar kir. vasuti és hajózási főfelügyelőség, 4 db; Magyar gyorsíró társaság, 7 db; Magyar-holland társaság; Magyar Kálvin-szövetség, 10 db; Magyar Méh kiadóhivatala; Magyar Szó szerkesztősége, Buenos-Aires, 5 db; Magyar Történelmi Társulat; Magyar Tudományos Akadémia; Magyar vegyészeti gyárosok orsz. egyesülete; Magyarországi Könyvolvasók szövetekezete, Vác; Magyary Zoltán; vitéz Málnási Ödön Eger, 2 db; Manchester Museum; Minerva nyomda; Ministère de l'Instruction Publique, Paris, 3 db; Ministère de l'Instruction Publique, Warsawa, 2 db; Miskolci Jogászséglet; Musée de Georgie, Tiflis; Museums-Verein, Aachen.

National Bibliothek, Wien; The National Laboratory of psychical research, London; Nemzeti Tornaegylet; Németh Antal, 2 db; Népies Irodalmi Társaság; Nyárády Mihály, Demecser, 2 db; Nyírvíz Szabályozó Társaság, Nyiregyháza.

Orlay Ferenc, 44 db; Orsz. Könyvforgalmi és Bibliografiai Központ, 111 db; Orsz. Magyar Képzőművészeti Társaság, 2 db; Országos Társadalom Biztosító Intézet; Ostward Josephina; Odorai József, 2 db.

Palóczy Edgár, 2 db; Pauler Ákos; Pázmány Péter Tudományegyetem rektora, 5 db; Pécs város polgármestere; Pfeiffer Miklós; Pletz Pál; özv. Pórszász Lajosné, 175 db; Postavezérigazgatóság, 2 db.

Rass Károly, 5 db; Rendőrfőkapitányság, 47 db; Rijks prenten Cabinet, Amsterdam; Romhányi Sándor; Rudnyánszky Miklós.

Schimpl Árpád; Sebestyén József, Kőpec; Séve Albert, Páris; Sociedad, economica de amigos del Pais, Malaga; Solty János, Szeged; Schröder Attila; Sisic Ferdo, Zagreb; Spitzer Sándor, 3 db; Slonansky Notar, Praze; Stadelmann Gusztáv; Studium r. t.; Sors Pál; Süveges Elek, Miskolc, 2 db; Szabó Károly; Szabó László, 2 db; br. Szalay Gábor, 3 db; gr. Széchényi Bertalan, 2 db; Szegedi kir. törvényszék; Szekzárdy József; Székely Miklós; Székelykereszturi Casino; Szt. Erzsébet nyomda, 4 db; Szinai szerk., 5 db; Sziklay Ferenc, 11 db; Szőlőligeti r. k. egyházközség; Szuchy József, 3 db.

Tábori Kornél; gr. Teleki Pál; Temesváry János, 2 db; Tébe igazgatósága; Thienemann Tivadar, Pécs; Tirts Rezső; Tomcsányi Nóra és Tamás, 6 db; Tormay Cecile 4 db; Tóth László Róma, 6 db; Történeti Osztály.

Universitäts Bibliothek Innsbruck, 4 db; Universitäts Bibliothek Uppsala;

Váci Múzeum Egyesület, 2 db; Vallás- és közoktatásügyi miniszt., Varsó, 7 db; Várady Ferenc; Vármegyei Könyvkiadó; Veszprém vármegyei Múzeum; Vikár Béla; Vilhelm Eckmans Universitetsfond, Upsala; Vin ze Károly, Cartere U. S. A. 3 db; Vissnyovszky Rezső; Vizrajzi Intézet.

Washington University, St. Louis; Wick Béla, 13 db; Wigand nyomda, 21 db; Mme Robert de la Willéhervé, Le Havre.

Zolnai Vilmos.

II. A kéziratárban:

Albrecht kir. heceg; Apáthy István hagyatéka, 1 láda.

Bálint Ambrus; Binder Jenő, 8; Bráz Béla.

Cserép József, 2.

Domanovszky Sándor, 4.

Erkel Istvánné, 3; Ernyey József, 20.

Farkas Gyula, 16.

Hampel fivérek, 4 láda; br. Hatvany Lajos, 3; vitéz Házy Jenő; Hegedűs Lóránt, Hóman Bálint, 9.

Kaszedze herceg, 2; Kozocsa Sándor; dr. Király Ernő hagy.

László Gyula; Lukcsics Pál.

Özv. Madách Emmánuelné hagy.; Magyar Könyvszemle szerkesztősége, 3; Magyar Nyelv szerkesztősége; Majovszky Pál.

Osvát Ernő, 8.

Özv. Pórszász Lajosné, 16; Pukánszky Béláné.

Románné Goldzieher Klára.

Schönherr nővérek, 19 köteg.

Tomcsányi Nóra és Tamás.

Vargha Damján, 4; Gabriel Wells.

Zempléni Árpád hagy. 3 láda, 4 doboz; Zsinka Ferenc, 3.

ZSINKA FERENC †.

II.

Levéltári Osztály.

Használat: A II. félévben a Levéltári Osztályban 289 kutató használt 71,620 db iratot, 41 térítvényen pedig kikölcsönöztünk 383 db iratot.

Gyarapodás: A Levéltári Osztály anyaga e félévben vétel útján 58 db, ajándékozás útján 290 db, más osztályból való áttétel útján 51 db, öröklétét útján 3456 db, 69 csomag és 15 doboz, hivatalos úton készült felvételtől. 22 db, összesen tehát 3877 db, 69 csomag és 15 doboz irattal, illetőleg aprónyomtatvánnyal, könyvvel, fényképpel és pecséttel gyarapodott.

E gyarapodásból 33 db esik a középkori oklevelek, 3522 db, 69 csomag és 15 doboz az újkori iratok, 2 db a címereslevelek, 2 db a címereslevél másolatok, 9 db az 1848/49-es iratok, 26 db a genealógiai táblák, 6 db az iratjegyzékek, 53 db a céhiratok, 125 db a gyászjelentések, 13 db a pecsétek, 11 db a szakkönyvek, 4 db az apró nyomtatványok, végül 71 db a fényképek csoportjára.

Vételre 411'40 pengőt fordítottunk. (Ebből 200'— pengő az 1930. év folyamán fizettetik ki.)

Ajándékaikkal dr. BALOGH Jolán, CZAKÓ Károly, DARNAY Kálmán (Sümeg), ERDŐS Dezső (Szucsány, Szlovenszko), ERNYEY József, GLASER Lajos, HEGEDŰS Lóránt, gróf HUGONNAY Kálmán, gróf KÁROLYI Lászlóné szül. gróf APPONYI Franciska (Fót), a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára, Barone Alessandro Augusto MONTI della Corte (Rigoline di Corte Franca, Brescia), OSTFFY Lajos (Ostfi-Asszonyfa; kétizben), báró PETRICHEVICH-HORVÁTH Emil, POGRÁNYI-NAGY Félix, dr. Sipeki BALÁS Károly, TEMESVÁRY János és dr. TORNIA Gyula (Csákova, Románia) gádzagitották a Levéltári Osztályt.

Új öröklétként dr. GÁMÁN Béla a Nagykállovai és Benczenczi GÁMÁN-család levéltárát, PÉTERFFY Lajos az Ikácsi és Atyai PÉTERFFY-család levéltárát, Domahidi dr. SIPOS Zsigmond a Domahidi SIPOS-család levéltárát, SZENTIVÁNYI Gáborné pedig az Iklódszentiványi SZENTIVÁNYI-család levéltárát helyezte el Osztályunkban.

Korábban letéteményezett családi levéltáraikat a következők egészítették ki: ABÁFFY Miklós (kétizben), dr. NYÁRÁDY Mihály (Kék), Pujoni PATAKY Károly, PODHRADSKY Andor (Egerszólát, ötizben), ROSTHY-FORGÁCH Ferenc, gróf SZÉCHÉNYI Viktor, SZILASSY Béla (Losonc, Szlovénzkő; kétizben), SZINYEI-MERSE Jenő, SZIRMAJ József tábornok és vízei TALLIÁN Károly.

Kiegészítette ezenkívül KÖLCSEY Dezső közvetítésével özv. id. ÁBRÁNYI Kornélné szül. Gelei KATONA Klementina a KÖLCSEY-család levéltárát, dr. BERZEVICZY Albert a BERZEVICZY-család berzeviczei ágának iratait, dr. HÓMAN Bálint (harmad-izben) a DARÁNYI-iratokat, végül pedig dr. LUKCSICS Pál a KAPY-család levéltárát.

A gyarapodásból megemlítendőnek tartjuk legelőször azt a jutányos áron megszerzett, 20 darabból álló középkori oklevélsorozatot, mely jórészt a JÁK-nemzetségből eredt SITKEY-családra vonatkozik. Legrégibb, 1238 körüli darabja tatárjárás előtti okleveleink csekély számát gyarapítja. Ezenkívül még két ÁRPÁD-kori darab van a sorozatban: BALDUIN vasvári ispánnak 1244 körüli oklevele és a vasvári káptalan egy, a XIII. század végéről való, szintén év nélküli kiadványa. Hét ANJOU-kori és tíz XV—XVI. századi darabja leginkább királyi, országbírói és hiteleshelyi kiadvány, de van ezek között két, nálunk meglehetősen ritka, közjegyzői oklevél is. Nem kisebb ritkaság ezeknél a somlyóvásárhelyi apáca-konventnek egy 1521. évi kiadványa, ezt szintén vétel útján szereztük meg. Középkori oklevelekben gazdag az újonnan letéteményezett PÉTERFFY-család levéltára is, erről azonban számszerinti adatokat még nem mondhatunk, mivel a letéteményező levéltárának középkori darabjait már régebben dr. KOMÁROMY András ny. orsz. főlevéltárnoknak kölcsönözte ki s tőle azokat csak legújabbán sikerült visszaszereznünk. Egy másik, újonnan letéteményezett levéltárban, a GÁMÁN-családében, 11 db középkori oklevél van, melyek legnagyobbbrészt Krassó-Szörénymegyére vonatkoznak. Közülük az értékesebbeket PESTY Frigyes kiadta *A Szörényi bántóság történeté*-ben. A többi, újonnan letéteményezett és kiegészített családi levéltárak anyagából csak a SZINYEI-MERSE Jenő kiegészítése mutat fel 1 db középkori oklevelet.

Címereslevél-gyűjteményünk 1 db eredetivel és 1 db átirattal s két másolattal gyarapodott. Ezek a következők: 1. III. FERDINÁND királynak Pozsonyban, 1655 május 3-án MATTHÓ István és György, továbbá Soós Mihály, György és János részére kiadott címereslevele. 2. APAFFY Mihály erdélyi fejedelemnek Gyulafehérvárt, 1669 február 18-án Kovásznai

SZÉKELY Miklós számára adományozott címereslevele, mely I. FERENC király 1829 március 20-i átiratában jutott birtokunkba. A két másolat pedig: 1. 1610 január 1. II. MÁTYÁS király címer- és nemességmegerősítő levele a Vizeki TALLIÁN-család számára. 2. 1669. február 17. Gyulafehérvár. APAFFI Mihály erdélyi fejedelem címereslevele a Várfalvy PATAKY-, FODOR-, FÜLÖP-, TÖVISI- és BARLA-családok számára.

Az újkori anyag gyarapodásából Gelei KATONA Istvánné szül. KÖLCSEY Antónia 1838—39. évi napló-töredéke, anthológiája és levelezése érdemel említést, KÖLCSEY Ferenc kisebb kézirat-töredékével együtt. Kizárólag újkori iratokat tartalmaz a Domahidi SIPOS-család és az Iklód-szentiványi SZENTIVÁNYI-család újonnan letéteményezett levéltára. Gróf SZÉCHÉNYI Viktor pedig a gróf SZÉCHÉNYI Ödön basa, török tábornoknak és a konstantinápolyi tűzoltóság főparancsnokának családjára vonatkozó anyakönyvi kivonatokkal egészítette ki a grófi nemzetség levéltárát.

DARÁNYI Ignác iratait harmadizben gyarapította dr. HÓMAN Bálint a nagy államférfiú gazdasági irataival és levelezésével.

1848/49-es iratgyűjteményünket dr. Aless. Aug. MONTI della Corte (Brescia) MONTI ezredesnek a magyar hadsereghez szóló, 1849 augusztus 20-án kelt felszólításával gazdagította. Hasonlóképpen gyarapította gyűjteményünket ERDŐS Dezső (Szucsány, Szlovenszko) 7. nagyrészt KLAJKA György tábornok által kiadott s az olaszországi magyar légióra vonatkozó darabbal. Vétel útján szereztük meg az 1849-ben külföldre emigrált hazafiak névsorát és életrajzi adatait tartalmazó füzetet, mely egykor KOSSUTH Lajos tulajdonában volt.

Céhirataink gyűjteményét ERNYEY József a székesfehérvári kovács-, csiszár-, köteles- és szijgyártó-céhnek 53 db iratával szaporította.

Megemlítendőnek tartjuk a Kézirattárból Osztályunkba áttett 40 db iratot is, mely a gróf BATTHYÁNYI-család XVIII—XIX. századi levelezésének töredéke.

Fényképgyűjteményünk gyarapodásából megemlítjük: II. ENDRE, Horvátország, Dalmácia és Chulmia hercegének a pharai püspökség számára 1198-ban kiadott s a bécsi Staatsarchivból újabban Belgrádba vitt oklevelének fényképét, melyet POGRÁNYI-NAGY Félix szerzett meg számunkra Belgrádból; továbbá MIKLÓS esztergomi érsek 1183. évi, országos levéltári oklevelének fényképmásolatát, melyet hivatalosan készítettünk, azután az OSL-nemzetség 5 drb. legrégebb, XIII. századi oklevelének és az egyik, 1222. évi oklevél nagy függőpecsétjének fényképét, melyekkel a nemzetség egyetlen, még életben levő férfitagja,

OSTFFY Lajos, ajándékozta meg Osztályunkat. Ugyanő másodizben 6 db középkori, köztük 3 db. ÁRPÁD-kori királyi oklevél fényképével is gazdagította gyűjteményünket, a három elsőnek eredetije családja ostffy-asszonyfai levéltárában, a többi három Sopronvármegye levéltárában őriztetik. Hasonló gyarapodása a gyűjteménynek három db magyar lovaspecsétről készült felvétel, melyeket dr. BALOGH Jolántól kaptunk, valamint MIHÁLY oláh vajda 22 db erdélyi vonatkozású oklevelének fényképe, melyet hivatalos úton készítettünk. BÁRÓ PETRICHEVICH-HORVÁTH Emil a kolozsvári Erdélyi Múzeumban letett családi levéltárának 21 db középkori és 7 db XVI. századi iratáról készült felvételével gazdagította gyűjteményünket. E családi levéltár középkori része leginkább a kolozsmegyei SUKI-család iratait tartalmazza s így kaptuk meg a fényképek között ZSIGMOND király 1418-ban Konstancban SUKY János részére kiadott, eddig ismeretlen címereslevelének képét, melyről azt tudtuk megállapítani, hogy címerképét ZSIGMOND király két, ugyanezen évi, Konstancban kiadott, eddig is ismert címereslevelének festője festette.

PODHRADSKY Andor örökletétől, a család tulajdonjogának fenntartásával, KNESCHKE értékes, kilenc kötetes *Deutsches Adelslexikon*-jával gyarapította szakkönyvtárunkat.

Munkásság: Dr. JAKUBOVICH Emil nemzeti múzeumi főkönyvtárnok, a Levéltári Osztály vezetője, adminisztrálta az Osztályt. Vezette az ideiglenes növendéki naplót, tanulmányozta a vételre felajánlott, ajándékba kapott és letéteményezett anyagot. Feldolgozta a gyarapodások régibb anyagát, segédkezett a lengyel-magyar kiállítás anyagának kiválogatásában. Fogadta és felvilágosította az érdeklődőket és kutatókat. Fogalmazta és diktálta a hivatalos iratokat, leveleket és jelentéseket, ellenőrizte az Osztály tisztviselőinek munkásságát.

Dr. CZOBOR Alfréd beosztott vármegyei főlevéltárnok augusztus havában helyettesítette az Osztály vezetőjét. A tiz év szerzeményeinek kiállításáról visszahozott, úgyszintén a költözködés után még rendezetlenül maradt anyagot átvizsgálta és helyére visszaosztotta. Válogatta, rendezte, majd visszahelyezte a lengyel-magyar kiállítás anyagát s ezzel liquidálta a kiállítást. Feldolgozta a PODHRADSKY-, ROSTY-FORGÁCH- és ABÁFFY-levéltár-kiegészítéseket és kisebb szerzeményeket, rendbeszedte s részben regesztázta az 1929. évi szaporulatot. Átnézte a Nagyréti DARVAS-levéltárt s kiválogatta belőle a nyomtatványi osztálynak és hirlaptárnak átadandó anyagot; hasonlóképpen átválogatta a körülbelül 1600 kötetre rugó, DARVAS Béla-ajándékozta könyvtárat. Folytatta a BORONKAY-család

levéltárának rendezését. Átnézte a Domahidi Sipos-család levéltárát és a KIRÁLY János egyetemi tanár hagyatékában levő okleveleket. Megvizsgálta és átvette a letéteményezett levéltárakat és hivatalos kiküldetésben átvizsgálta a letéteményezni szándékolt vagy vételre felajánlott levéltári anyagot. Kiszolgálta és felvilágosította a kutatókat és érdeklődőket, elintézte a genealógiai és heraldikai kutatásokat és megkereséseket.

TABORSKY Ottó beosztott középiskolai tanár július 15-től 31-ig helyettesítette az Osztály vezetőjét. Folytatta a br. NOPCSA-család levéltárának rendezését és darabonként való regesztázását. Végezte a gépirási munkálatokat, vezette a kölcsönzési naplót, feldolgozott kisebb szerzeményeket, kiszolgálta az érdeklődőket és kutatókat. Július 1-től 15-ig és augusztus 1-től 31-ig szabadságon volt. Szeptember 1-jére visszarendelték a II. kerületi főreáliskolához.

Dr. BORZSÁK István nemzeti múzeumi könyvtárnok szeptember 17-én kezdte meg szolgálatát a Levéltári Osztályban. Az általános helyi tájékozódás és palaeographiai előképzés és gépirás-tanulás mellett feldolgozta a SIDÓ-, BEÖDY- és KUN-család iratait s részben a PÉTERFFY-család levéltárkiegészítését és egyes törzssanyagbeli új szerzeményeket. Végezte a kölcsönzési ügyeket, kutatók kiszolgálását, raktári kereséseket, gépirási munkálatokat és egyéb folyóügyeket.

Dr. ifj. IVÁNYI-GRÜNWALD Béla nemz. múz. I. oszt. segédtsízt szeptember 3-án kezdte szolgálatát Osztályunkban. Átvette és folytatta a br. NOPCSA-család levéltárának rendezését, végezte annak fasciculálását s megkezdte katalógizálását. Feldolgozott a növendéki anyagból több, kisebb, újkori tételt. Segédkezett a lengyel kiállítás anyagának kiválogatásában, visszaosztásában és a DARVAS-könyvtár átválogatásában. Intézett kölcsönzési ügyeket, kutatókat szolgált ki, végezte a gépirási munkálatokat s végzett egyéb folyóügyeket.

Dr. VÁCZY Péter nemz. múz. I. oszt. segédtsízt szeptember 3-án jelentkezett szolgálatátételre, állása elfoglalása után azonban rögtön betegszabadságra ment, melyről november 20-án érkezett vissza s szolgálatát ekkor kezdte meg. Feldolgozta a DARVAS- és SIMONYI-család levéltárának középkori anyagát és egyes, kisebb, törzssanyagbeli tételeket, vezette az iktatókönyvet és a kutatók kiszolgálásában, továbbá az anyag visszaosztásában segédkezett.

Dr. KOZOCSA Sándor nemz. múz. szakdíjnok megkezdte a SIDÓ-, BEÖDY- és KUN-család iratainak évszámozását, végezte a szakkönyvtár cédulázását, kisebb szerzemények feldolgozását, kölcsönzéseket. Kutatókat

szolgált ki s iratokat osztott vissza. Segédkezett a lengyel kiállítás és a DARVAS-könyvtár anyagának kiválogatásában, végzett gépirási munkálatokat s más folyó ügyeket. Július 1-től 15-ig szabadságon volt és szept. végével visszarendeltetett az Országos Széchényi-Könyvtárba.

JAKUBOVICH EMIL.

III.

Hirlaposztály.

Az Országos Széchényi Könyvtár vezetésének adminisztratív tekintetben három önálló osztályra történt tagolása folytán a Hirlaposztály 1929 június hó 18-án kezdte meg az új keretek között működését. E napon vettem át a Magyar Nemzeti Múzeum Főigazgatójától az osztály vezetésével miniszteri rendelet útján történt megbízásomat. Az osztály tisztviselőinek létszámába egyidejűleg Dr. GORIUPP Alisz alkönyvtárnok és Dr. GÁSPÁR Margit könyvtári segédtiszt nyert beosztást. Július és augusztus hó folyamán, amikor az osztály tisztviselői nyári szabadságidejüket élvezték, a minimálisan csekély létszám mellett a halaszthatatlan napi munkák elvégzése céljából már helyettesről is gondoskodni kellett s ezért augusztus második felében az akkor egyidejűleg távollevő hirlaposztályi tisztviselők pótlására az Orsz. Széchényi Könyvtárból Dr. PARÁDI Lászlóné könyvtár-tiszt osztatott be szolgáltatételre, ki az augusztus hó folyamán a tudományos segédszemélyzet állományából a tudományos tisztviselői státusba előléptetett Dr. GÁSPÁR Margit mellett az osztály folyó és adminisztrációs munkáit végzi. Szept. első felében Dr. GORIUPP Alisz családi gyász eset miatt rendkívüli szabadságon volt távol, majd okt. hótól kezdődőleg tíz havi tanulmányi szabadságra Bécsbe távozott. A Hirlaposztálynak tisztviselői létszáma az adminisztratív különválást megelőző időkben is magasabb volt a mostaninál s ezért az osztály irányítását átvéve, nyomban hangsúlyoznom kellett, hogy ily kevés munkaerővel a legszorosabban vett napi teendőket is csak bajosan láthatjuk el s kértém, hogy legalább valamely fiatal munkaerőnek rendelkezésünkre való bocsátásával történjék némi segítség osztályunk helyzetén. Szept. közepe táján be is osztatott hozzánk Dr. HEVESI András önkéntes gyakornok, de már egy hónap múlva külföldi tanulmányainak folytatására ő is szabadságot nyert és Párizsba utazott. Helyébe új munkaerőt osztályunk mindezekig nem kapott.

Osztályunk e félévi munkavégzése elé súlyos technikai akadályok is gördültek. Alig hogy az őszi beálltával a szabadságról visszatért tiszt-

viselők rendszeres munkájukhoz hozzáfogtak, az épületrész fűtő-berendezésének átalakítási munkálatai miatt hónapokon át használhatatlanná vált osztályunk egész területe s ezidőn át kénytelenek voltunk a Széchényi-könyvtár raktártermeiben elhelyezkedni. A folyó napi teendőket itt is hiánytalanul elláttuk s emellett a korábban megkezdett revíziós munkát (a forradalom utáni hirlapanyag hiányainak megállapítását, az ezek pótlására irányuló rendszeres levelezést és az így rendezett anyagnak katalógizálását és felállítását) is közelebb juttattuk befejezéséhez. E munka közben állandóan éreznünk kellett a kényszerelhelyezkedés közben beállott nehézségeket, melyekhez a tél beköszöntével még az is hozzájárult, hogy az ideiglenesen rendelkezésünkre bocsájtott munkahelyiségek — a Széchényi-Könyvtár emeleti szárnyának legvégén — a rendes hőmérsékletig felmelegíthetők nem voltak, s a tisztviselők itt csak egészségük veszélyeztetésével láthatták el kötelességüket. Fokozottan áll ez az osztály altisztjeire, kik a minden fűtési lehetőségtől megfosztott hirlapraktárakban végezték az átalakítási munkák egyes fázisai után ismételten megkívánt nagytakarítások által még terhesebbé vált szolgálatukat. Kötelességem ilyen körülmények között nyomatékosan kiemelni mind a tisztviselőknek odaadó s minden nehézséggel elszántan szembeszálló buzgalmát és ügyeszeretetét, mind pedig altisztjeink példás kötelességtudását, mellyel e szinte embertelenül kegyetlen viszonyok között is zúgolódás nélkül kitartottak munkahelyükön.

A legrosszabb időpontban bekövetkezett s az osztály egész területét egyidőben felduló kőműves-, lakatos- és asztalosmunkák a félév második felében az osztály használatát s egész forgalmát megakasztották, az anyag hozzáférhetetlenné válása, valamint az altisztek más irányú lekötöttsége miatt olvasótermünkben a hirlap- és folyóirathasználatot főigazgatói hozzájárulással kénytelen voltam hónapokra felfüggeszteni. E zárlatot azonban teljes merevséggel sohasem értelmeztük s adott helyzetekben a pillanatnyi viszonyokhoz igazodva még így is iparkodtunk a könyvtár nyilvánosságával szemben fennálló kötelességünknek megfelelni.

Anyagi eszközök hiányában még kevésbé birtunk megfelelni egy másik, t. i. a részünkre kötelességszerű szolgáltató nyomdakkal szemben fennálló kötelességünknek. Kötelességszerű példákat mi múzeális megőrzés céljából kapunk s az ezt hangsúlyozó törvény szelleméből nyilván következik, hogy az így nyert anyagot hibátlanul konzerválni is tartozunk. Kétszeresen áll ez a mindennél romlandóbb rotációs papírosra nyomtatott hirlapanyagra, mely megfelelő védő táblák nélkül pár esztendő alatt megtöredezik és szélein akárhányszor meg is csonkul. Osztályunkban a bekö-

tetlen anyag oly ijesztő mennyiségűvé szaporodott, hogy ennek sorsáért felelősséget vállalni már-már alig lehet. Legkevesebb hat-nyolcszáz kötet az, amit, — mint úgyszólván naponta igényelt anyagot — haladéktalanul be kellene köttetni, az egész kötésre váró anyag terjedelme pedig több mint ugyanannyi ezer kötetre tehető. Minthogy osztályvezetői megbízatásom óta — a Könyvtár régi tartozásainak tervbevett rendbehozására való hivatkozással — dotációban egyáltalán nem részesültem, rendszeres kötetésre gondolnom sem lehetett s egy-két hónap óta átmenetileg csak annyit bírtam kieszközölni, hogy havi 100—100 pengőnyi árban a nagy fővárosi napilapok néhány évfolyamát beköttessem s ezáltal a használatnak átadhassam.

Az osztálynak válságos anyagi helyzetéből következik az is, hogy állományát vásárlás útján egyáltalán nem volt módunkban gyarapítani. Két véletlenül felmerült alkalommal csere útján egészíthettük ki gyűjteményünket a *Hazánk* című folyóiratnak 1858—1860. évi három kötetével illetőleg a *VAHOT-féle A Nagyvilág Képekben* című folyóiratnak 1855-re szóló egyetlen évfolyamával, valamint a *Budapesti Hiradó* 1845. évi II. félfolyamával. Ezek közül az első két tétel merőben hiányzott gyűjteményünkől, az utolsó pedig ezideig hiányosan őrzött harmad példányunkat egészíti ki egy FÁY András tulajdonosi névbejegyzésével ellátott kötettel.

Ajándékozás útján történt nagyobb mérvű gyarapodásról szintén nem számolhatunk be. Egyes hiányaink pótlására alkalmas anyaggal CSIKI Ernő, HÓMAN Bálint és NÉGYESY László gazdagították gyűjteményünket.

A csere útján szerzett 5 kötet, az ajándék útján érkezett 35 évfolyam és az Országos Széchényi könyvtárból áttett 28 csonka évfolyam mellett a gyarapodás többi része kötelespéldányok útján történt. Ez úton a félév folyamán 23,455 darabhoz jutottunk.

Az osztály tisztviselőinek munkássága a félév folyamán a következőképen oszlott meg.

Dr. GORIUPP Alisz alkönyvtárnok az osztályban szept. 1-től kezdődően nyert beosztást. A hó első felében rendkívüli szabadságon volt, szept. 16—30 között helyrajzi katalógus másolásával foglalkozott, s lemásolt 418 tételt. Okt. 1-től kezdődőleg tanulmányi szabadságon Bécsben tartózkodott.

Dr. GÁSPÁR Margit alkönyvtárnok július 1-től 15-ig, továbbá aug. 21-től szept. 9-ig szabadságon volt. Egyébként folytatta a régi hirlapok hiánymegállapítását és reklamálását. Átnézett 4000 hirlapszámot. Cédulázott és borítékolt 1263 kötet hirlapot, ebből 120 kötet hirlapot az új

cédulakatalógusra vezetett, írt 100 új cédulát, átszámozott 250 kötet hirlapot. A megállapított hiányok kiegészítése végett szerkesztőkhöz, illetőleg kiadókhoz írt 255 kéréslapot. A megszállt területi hirlapanyagból rendezett 3800 számot. Dr. PARÁDI Lászlóné könyvtáristisz szept. 1-től átvette a kötelespéldányként érkezett hirlapszámokat, összesen 23,455 darabot, írt 527 ideiglenes cédulát. Reklamálta a hiányzó lappéldányokat és pedig 207 hirlapot 179 lev. lapon. Rendezte, cédulázta, benaplózta és beosztotta az 1927—29. évről elmaradt alkalmi lapokat, számszerint 57-et. Cédulázta a beérkező külföldi hirlapszámokat. Vezette a Hirlaptár kölcsönzési naplóját. Végezte a Hirlaptárban előforduló adminisztrációs és gépirásos munkákat.

Dr. HEVESI András önkéntes gyakornok. 1929 szept. 1-től ideiglenes beosztást nyert az osztályba. Rendezte a július és augusztus folyamán számonként beérkező fővárosi és vidéki lapokat. Megcédulázott és borítékolt 32 köt. hirlapot, megírt 26 reklamációt; az e hóban elküldött reklamációt a kötelespéldányosztályban rávezette a megfelelő nyomdatörzslapokra. Rendezett a könyvmegosztó lapszámok közül 6000 db-ot és ezt 8 kötetbe osztotta. Okt. 23-tól kezdődőleg három hónapi szabadságra Párizsba távozott.

Használat:

a) Helyben: 2343 esetben 6827 kötet.

b) Kölcsönzés: 64 esetben 163 kötet és 74 füzet.

REDEY TIVADAR.

IV.

Zenetörténeti osztály.

Az 1929. év második felében a gyarapodás oroszlanrésze kötelespéldányokból állott. Az ajándékok közül említésre méltók a következők: RADNAI Miklós: *Tűzes seb vagyok* (ADY). Ének-zong, eredeti kézirat. KLEINECKE Hilda: RICHTER János ismeretlen festőtől való olajfestésű arcképe (1870 körüli időből). A félévi gyarapodást a következő táblázat mutatja:

	Hangjegy- kézirat	Elméleti kézirat	Zenei levél	Nyomtatott hangjegy	Nyomtatott könyv	Kép	Összesen
Kötelespéldányok	—	—	—	299	83	—	382
Vétel	—	—	—	13	4	—	17
Ajándék	1	—	—	28	—	1	30
Csere	—	—	1	—	—	—	1
Áttétel	—	—	—	—	5	—	5
Összesen	1	—	1	340	92	1	435

Ehhez számítandó az első félév növekedése: kötelezpéldány 24 hangjegy és 1 könyv. Vétel 1 hangjegykézirat, 22 zenei levél, 2 hangjegy, 15 könyv. Ajándék: 1 zenei kézirat, 1 elméleti kézirat, 1 hangjegy, 4 könyv, 2 kép. Áttét: 1 hangjegy és egy könyv, összesen 75 darab.

A Zenetörténeti Osztályba a vezető tisztviselőn kívül még egy segéd-tisztviselő van beosztva, aki azonban további intézkedésig más múzeumi tárban teljesít szolgálatot; így az osztály egyetlen tisztviselője végzi az összes teendőket. Július 1-től aug. 15-ig helyettesítette a Könyvtár igazgatóját.

A Zenetörténeti Osztály már évek óta tervezi egy, az Osztály anyagával foglalkozó, időszakonként megjelenő publikáció kiadását; ezt azonban fedezet híján mindig el kellett halasztanunk. Idén sikerült azonban ehhez, úgyszólván bevezetőként — addig, amíg a viszonyok jobbra fordulnak — a Muzsika című zenei szaklap felelős szerkesztőjét, PAPP VIKTOR urat ama tervnek megnyerni, hogy lapjában a Zenetörténeti Osztály részére állandó rovatot nyisson. Így a Muzsikában, lehetőleg minden számban, egy-két lap az *A Nemzeti Múzeum Zenei Osztályának Közlései* címen a Zenetörténeti Osztály vezetőjének rendelkezésére áll oly célból, hogy: «legrégebbi nemzeti közgyűjteményünk, a Magyar Nemzeti Múzeum zenei osztályának anyagáról, zenei gyűjteményeinek gyarapodásáról beszámoljon, ismertesse az újabb szerzeményeket, a régebbi anyag ritkaságait és kiemelkedőbb érdekességeit, továbbá zenetörténeti adalékokat tegyen közzé, mindenben szolgálva a Nemzeti Múzeum érdekeit.» Az 1929-ik évben ilyenképpen 16 lapnyi közlemény jelent meg.

Osztályunk anyaga iránt az érdeklődés állandóan nő s különösen nagy az érdeklődés a zenei osztály könyvanyaga, a tudományos munkák iránt. A közös könyvtári olvasóteremben — az év utolsó negyedében (statisztikát csak ez időtől vezettünk) — 100 kutató 389 művet használt. A kölcsönzések száma is állandóan növekszik.

Az ajándékozók névsora: CSATKAI Endre (Sopron), JEMNITZ Sándor, KLEINECKE Hilda, LAJTHA László, MAJOR Ervin, MOLNÁR Antal, PROCOPIUS Béla, RADNAI Miklós, RUTTKAY Aladár, Society for the Publication of American Music (Washington), Vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minisztérium.

ISOZ KÁLMÁN.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRI TISZTVISELŐINEK
IRODALMI MUNKÁSSÁGA AZ 1929. ÉVBEN.

HAVRÁN DÁNIEL

c. könyvtárigazgató.

1. A könyvtár külföldi anyagának közlése az Orsz. Bibliografiai Központ központi címjegyzékében.
2. Könyvismertetések a Magyar Könyvszemlében.

DR. ISOZ KÁLMÁN

főkönyvtárnok.

1. Liszt és Budapest. (Muzsika. 1—2. sz.)
2. Szerelemhegyi András Nemzeti Melódiái. (U. o. 3. sz.)
3. Wagner Richard ismeretlen levele Szemere Bertalannéhoz. (U. o. 4. sz.)
4. Hahn János és Rózsa Lőrinc orgonái Kolozsvárt. (U. o. 5. sz.)
5. Kísérletek Erkel «Hunyadi László»-jának párizsi színrehozatalára. (U. o. 8—9. sz.)
6. I. Rákóczi Ferenc udvartartásának zenészei. (Zenei Szemle 53—60. l.)
7. Az elődkiadásokról. (Literatura, 289. l.)
8. Zenei Szemle. (Protestáns Szemle 1—6. és 8—10. számaiban.)
9. Szerkesztette és legnagyobb részében írta a «Nemzeti Múzeum Zenei Osztályának Közlései» c. rovatot a Muzsika 3., 4., 5., 6—7., 8—9. számaiban.

DR. JAKUBOVICH EMIL,

a Levéltári Osztály vezetésével megbízott főkönyvtárnok, a M. Tud. Akadémia levelező tagja, a M. Nyelvtud. Társaság titkára.

1. Ómagyar Olvasókönyv. Tudományos Gyűjtemény XXX. kötet. Pécs, 1929. (Pais Dezsővel.)
2. Biblioteka Jagiellońska. Katalog wystawy ... Polsko Wegierskich. (Századok, 1929.)
3. Titkári jelentés a Magy. Nyelvtud. Társaság 1928. évi működéséről. (Magyar Nyelv, 1929.)
4. Szerkesztette a Hivatalos Értesítőt a Turul 1929. évf. 1—2. és 3—4. füzetében a M. N. Múzeum Levéltári Osztálya középkori anyagának gyarapodásáról.

DR. GULYÁS PÁL

főkönyvtárnok, egyetemi c. ny. rk. tanár, a Szt. István Akadémia rendes tagja.

1. Az 1929. évi magyar bibliográfia. (Korvina, 1929. 1—53. sz.)
2. Melius Péter breviáriumának címképeről. (M. Könyvszemle, 1929. évf.)
3. Mantskovit Bálint, a vizsolyi biblia könyvnyomtatója. (Prot. Szemle, 1929.)
4. Nekrológok. (Irodalomtörténet, 1929. évf.)
5. Folyóirat Szemle. (U. o., 1929. évf.)
6. Sopron német nevének egy 16. századi etimológiája. (M. Nyelv, 1929. évf.)
7. Könyvismertetés. (M. Könyvszemle, 1929. évf.)
8. Magyar életrajzi lexikon. Bp., 1929. 6. füzet.
9. A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században. Bp., 1929. I. füz. 4. rétd.

DR. RÉDEY TIVADAR,

a Hirlaposztály vezetésével megbízott c. és j. főkönyvtárnok.

1. A Napkelet színházi rovatának vezetője, színházi kritikákat írt a folyóirat ezévi huszonkét füzetében.
2. Magyar színpadi siker Milanóban. (Napkelet, 8. sz.)
3. Rákosi Szidi. (Napkelet, 9. sz.)
4. Pantomimelőadás. (Napkelet, 9. sz.)
5. Török Sophie: Asszony a karosszékekben. (Napkelet, 12. sz.)
6. Ritoók Emma: Pán megváltása. (Napkelet, 19. sz.)
7. Odry Árpád Othellója. (Napkelet, 22. sz.)
8. Előadás a debreceni Ady-Társaság Babits-ünnepén Az istenek halnak, az ember él címmel. (Megjelent a Debreceni Szemle III. évf. 3. sz.)
9. Felolvasást tartott a Magyar Történelmi Társulatban 1929 dec. 19-én, Péterfy Jenő és a történetírás címmel.
10. Szerkesztette az Országos Széchényi-Könyvtár Magyar Könyvszemle c. folyóiratát és ennek Bulletin c. melléklapját.

DR. KEMÉNY GYÖRGY

könyvtárnok.

1. Szakkatalógus-tervezet az Orsz. Széchényi-Könyvtár részére és egységes munkatervezet a hátralékos anyag gyors feldolgozására. (Kézirat.)

2. Ismertetés a Zentralblatt für Bibliothekswesen 1928. évf. cikkeiről. (M. Könyvszemle, 1929.)

3. Előadás a Foederatio Emericana Lautania corporatiójában a magyarországi népviseletekről. (Vetített képekkel.)

4. Felolvasás a Bpest., X. ker. Pongrácteplei kultúrünnepségen Az erdélyi irodalom s az erdélyi lélek címmel.

DR. SIKABONYI ANTAL

könyvtárnok.

1. Az elszakított területek nyomtatványainak gyűjtéséről, céljairól, fontosságáról. (Kézirat.)

2. Rádiófelolvasás: Jókai ifjúsága.

3. Rákosi Jenő, a publicista. Tanulmány a Rákosi-Emlékkönyvben.

4. Alapy Gyula: Kultsár István és könyvtára. (M. Könyvszemle, 1929.)

5. Résztvett a Rákosi Jenő-Emlékkönyv szerkesztésében.

6. Sajtó alá rendezte Rákosi J. cikkeinek gyűjteményét.

DR. PANITY VUKOSZAVA

könyvtárnok.

A Magyar Asszonyok Könyvtára magyar-, olasz-, francia-, angolnyelvű anyagának leíró lajstroma. (Kézirat.)

DR. ZSINKA FERENC

az Orsz. Széchényi-Könyvtár h. vezetésével megbízott könyvtárnok.

1. Szerkesztette a Protestáns Szemlét és a Magyar Protestáns Egyháztörténeti adattár XIII. kötetét.

2. Ismertetések a Protestáns Szemlében és Az Erő-ben.

DR. PUKÁNSZKY BÉLÁNÉ KÁDÁR JOLÁN DR.

könyvtárnok.

1. A Todoreshku-Horváth-Könyvtár ismeretlen régi magyar nyomtatványai. (Magyar Könyvszemle, 1929. 1—2. füz.)

2. Der Verfall des deutschen Theaters um 1850. (Deutschungarische Heimatsblätter. 1929. 1. sz.)

3. Wiener Anfänge der ungarischen Schauspielkunst und das deutsche Theater in Ungarn. (U. o., 3. sz.)

4. Wiener Bühnenüberlieferung im ungarischen Volksstück. I. Das Volksstück als Literaturgattung. (U. o., 4. sz.)

5. A pesti magyar és német színészet harca a Bach-korszakban. (Napkelet, 1929. 9. sz.)

DR. BORZSÁK ISTVÁN

könyvtárnok.

Gyarapodásjegyzékek a M. N. Múzeum Néprajzi Tárának könyvtáráról a Néprajzi Tár Értesítője részére.

DR. BARTONIEK EMMA

alkönyvtárnok.

Magyar történeti forráskiadványok. Budapest, 1929. (A magyar történettudomány kézikönyve. I. 3/b. sz.)

DR. GÁSPÁR MARGIT

alkönyvtárnok.

Sajtó alá rendezte a kémiai tudományos irodalom 1900—1925. évi bibliográfiáját.

DR. VÁCZY PÉTER

I. oszt. múzeumi segédtsízt.

1. A városi könyvek jogtörténeti fontossága. Miskolc (1929).

2. A városi polgárok vérdíja Werbőczynél és a budai jog. Miskolc (1929).

3. Bruckner Győző: Kray Jakab. (Századok, 1929.)

DR. IFJ. IVÁNYI-GRÜNWARD BÉLA

I. oszt. múzeumi segédtsízt.

Gr. Széchenyi István Hitel c. munkájának tudományos kiadása a M. Tört. Társ. Fontes vállalatában. (Sajtó alatt.)

DR. KOZOLSA SÁNDOR

könyvtári segédtsízt.

1. A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda története. 1577—1927. (Magyar Könyvszemle, 1929. I—II. sz.)

2. Toepfer, Ludwig: Über das Büchersammeln. (U. o.)

3. Kortársaink. 1—6. (U. o.)
4. Rákosi Jenő: Emlékezések. (U. o. III—IV. sz.)
5. Irodalomtörténeti repertorium. 1928 második fele. Első közlemény. (Irodalomtörténeti Közlemények, 1929. II. füz.)
6. Irodalomtörténeti repertorium. 1928 második fele. Második, bef. közlemény. (U. o. III. füz.)
7. Amade László ismeretlen levelei. (U. o. IV. füz.)
8. Orczy Lőrinc levele. (U. o.)
9. Rebellis-ének a Péro-lázadásról. (U. o.)
10. Szász Károly ismeretlen sirversei. (U. o.)
11. Irodalomtörténeti repertorium. 1929 első fele. Első közlemény. (U. o.)
12. Magyar Liszt-bibliográfia. (Muzsika, 1929. 1—2. sz.)
13. A Roffi Borbély-család zenei kéziratai. (U. o. 6—7. sz.)
14. Zeneirodalmi repertorium. 1929. I. negyed. (U. o.)
15. Dosztojevszkijé emlékiratai. (Magyar Világ, 1929. 2. sz.)
16. Holmi. (Juhász Gyula írásai. U. o. 4. sz.)
17. Ágytakaró. (Móricz Zsigmond új novellás kötete. U. o.)
18. Oláh Gábor. (U. o. 5. sz.)
19. A XIX. század nagy magyar költői. (Császár Elemér könyve. U. o.)
20. Orgonabúgás. (Balázs István versei. U. o. 6. sz.)
21. Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. (Összeállította Ferenczi Miklós. U. o. 7. sz.)
22. Az irodalom élete. (U. o. 8. sz.)
23. A modern magyar irodalom. (Várkonyi Nándor könyve. U. o. 10. sz.)
24. Költők és verseskönyveik. (U. o.)
25. Benedek Péter. (U. o.)
26. Könyv és kultúra. (U. o.)
27. Reviczky Gyula. (U. o. 11—12. sz.)
28. Új magyar nyelvkönyvek. (U. o.)
29. Gyöngyösi és a barokk. (Nagy László tanulmánya. U. o.)
30. Erdélyi diákok. (U. o.)
31. Én, Ady Endre. (Vajthó László tanulmánya. U. o.)
32. Az új magyar líra. (Komlós Aladár könyve. U. o. 13. sz.)
33. Irodalom és politika. (Kodolányi János Futótűz c. könyve. U. o.)
34. A magyar esztétikai irodalom története. (Mitrovics Gyula könyve. U. o.)

35. Mohács. (Krúdy Gyula történelmi regénye. (U. o.)
36. Képzőművészeti Szemle. (U. o.)
37. Komjáthy Jenő. (U. o. 14. sz.)
38. Ha rád gondolok... (Vers. U. o.)
39. Könyveim. (U. o.)
40. Tóth Árpád. (U. o. 15—16. sz.)
41. A magyar ifjúság jövője. (U. o.)
42. Aköltészet fejlődésének problémája. (Nagy László tanulmánya. U. o.)
43. Légy jó mindhalálig. (U. o. 17. sz.)
44. Lükettő talaj. Berend Miklósné nagy regénye. (A Falu. 1929. 1. sz.)
45. Petroleum. Upton Sinclair nagy regénye. (U. o.)
46. Groteszk és Arabeszk. (Poe Edgar elbeszélései. U. o.)
47. Szűzmáriás királyfi. (Tamási Áron nagy regénye. U. o. 2. sz.)
48. Állomástól-állomásig. (Révai Erzsébet elbeszélései. U. o.)
49. Népkönyvtár és népművelés. (U. o. 3. sz.)
50. Vihar a galambház felett. (Marek Antal regénye. U. o.)
51. Magyar Költők. (U. o. 4. sz.)
52. A fekete arab. (Privsin Michail két elbeszélése. U. o.)
53. Szendrey Júlia. (Nők Ujságja, 1929. 31. sz.)
54. Bethlen Margit grófnő. (U. o. 32. sz.)
55. Erdős Renée. (U. o. 33. sz.)
56. Szederkényi Anna. (U. o. 34. sz.)

DR. HALÁSZ GÁBOR

önkéntes gyakornok.

1. Zilahy: Valamit visz a víz. (Napkelet, márc. 15.)
2. A magyar regény problémája. (Magy. Szemle, március.)
3. A magányos költő. (U. o., május.)
4. Két kis recenzió. (U. o.)
5. A líra halála. (Napkelet, június 1.)
6. Az újabb regényről. (U. o., szept. 1.)
7. Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája, 1926. év. (Magyar Könyvszemle, 1929. 1—2. füz.)
8. Divéky Adorján: A lengyelországi könyv- és levéltárak magyar-vonatkozású anyaga. (U. o.)
9. Antonio Bonfini MCDXXVII—MCMXXVII. (U. o.)
10. Pulszky Ferenc és felesége kézirati hagyatékának kiadástervezete. (Kézirat.)

DR. CZOBOR ALFRÉD

beoszt. vm. főlevéltárnok, a M. Herald. és Geneal. Társ. titkára.

1. Új adatok Eger várának 1710-i történetéhez. (Hadtört. Közl. 1929.)
2. B. Forster Gyula: Koros és a Berényiek. (Turul, 1929.)
3. Köpeczi Sebestyén: A brassai fekete templom Mátyás-kori címerei. (U. o.)
4. Madarassy László: Mezőmadarasi Magyar Pál és János útja Maros-Székből Gömörbe. (U. o.)
5. Josef Pilnáček: Staromoravštirodové (ösmorva nemzetségek). (U. o.)
6. Nyárády Mihály: A nagybányai Horthy-cs. szabolcsi három nemzedéke. (U. o.)
7. Titkári jelentés a M. Herald. és Geneal. Társaság 1929. évi működéséről. (U. o.)

SZAKIRODALOM.

Társadalomtudományi bibliographia. Budapest közkönyvtárainak 1926. évi szerzeményei alapján. III. évfolyam. Szerkesztette: dr. KRISZTICS Sándor. (1213. l.)

Ez a tekintélyes kötet, mely az előszó szerint «körülbelül 25.000 címet» tartalmaz, a Magyar Sociographiai Intézet kiadványainak nyolcadik darabja. Az intézet rendeltetésül az 1924 augusztus hó 2-án kelt 2146 számú miniszterelnöki rendelet «a magyar állam és a környező országok közérdekű viszonyaira vonatkozó adatok nyilvántartását» jelölte meg, azt kellene tehát vélnünk, hogy ebben a kötetben ilyen irányú anyagot is fogunk találni. Az anyag átvizsgálása után azonban azt kell megállapítanunk, hogy az angol, német és francia társadalomtudományi bibliographiában szakszerű tájékoztatást nyújt, a «környező országok» társadalomtudományi irodalma azonban — a német, francia és angol nyelveken rottak kivételével — csaknem teljesen hiányzik. Önkénytelenül arra a régi szállóigére kell gondolnunk, hogy «Graeca sunt, non leguntur», a szerb, román és cseh nyelven írott anyag érthetetlen a kiadó intézet számára s ennek következtében egyszerűen figyelmen kívül maradt. Nem akarjuk a jelen kötetben fekvő nagy és értékes munkát kisebbiteni, de úgy látjuk, hogy a bibliographia ilyen összeállítása nem egyeztethető össze az intézet rendeltetésével. Ha egy hasonló rendeltetésű német intézet kiadványa alkalmazta volna ezt a módszert, az teljesen érthető lenne, de egy magyar intézetnél ez már azért is hiba, mert p. o. az angol gyakorlatilag nem bírhat ránk nézve olyan jelentőséggel, mint p. o. a cseh anyag.

Sajnos, a kiadványból nem tudhatjuk meg, hogy melyek voltak az intézet eddigi kiadványai, pedig a borítólapon elég hely lett volna azok felsorolására s az olvasót érdekelhette volna ez a felsorolás. Ennek következtében ellentmondást látunk a címben feltüntetett korlátozás, t. i. hogy a bibliographia Budapest közkönyvtárainak 1926-ik évi szerzeményei alapján készült és a felsorolt könyvcímek között, amelyek sorában egész sereg olyan könyvcímet találunk, amelyeknél nincs megjelölve, hogy melyik budapesti közkönyvtárban található meg. Minthogy erre nézve a szerkesztői

előszó is hallgat, az olvasó kénytelen a bibliographia régibb évfolyamaihoz fordulni felvilágosításért s a második évfolyam előszavából aztán megtudhatja, hogy a bibliographia nem csupán a budapesti közkönyvtárak szerzeményeiről számol be, amint ezt a kiadvány címe után hinnünk kellene, hanem a «magyar, német, francia és angol nemzeti bibliographiák» anyagából is táplálkozik. Ezzel szemben mindenekelőtt arra gondolunk, hogy miért maradt ki az olasz nemzeti bibliographia? Az talán kevesebb értékű a francia nemzeti bibliographiánál? Vagy nem áll olyan közel hozzánk, mint az angol nemzeti bibliographia? Az olasz bibliographia mellőzését mindenesetre meg kellett volna indokolni, mert így indokolás nélkül méltán hívhatja ki a kritikát! Ebben a formában a kiadvány az 1925 óta a Statistisches Reichsamt kiadásában megjelenő *Bibliographie der Socialwissenschaften* című havi kiadványhoz áll a legközelebb, mert ez is főleg német, francia és angol könyv- és folyóiratanyagból táplálkozik. A német kiadványnak azonban a magyar kiadvánnyal szemben az óriási előnye, hogy havonként tájékoztatja az érdeklődőt, amivel szemben a magyar kiadvány a szerkesztői előszó szerint 1928 decemberében zárta le az 1926. évi anyag ismertetését, amikor az anyag egy része már elavult.

A szerkesztői előszóból azt is látjuk, hogy a folyóiratcikkekkel szemben a budapesti közkönyvtárak által beszerzett könyvek feldolgozását nem autopszia útján végeztette az intézet, hanem könyvcímekkel operált. Azt mondja ugyanis a folyóiratcikkekről szóló rész után: «Ez a hiba a könyvek beosztásánál kevésbé fordulhat elő, bár bibliographiánk exakt-ságát nagyban előmozdítaná, ha módunkban volna a beosztásra kerülő könyvek közül azokat, amelyeket a fővárosi könyvtárak beszereznek, szintén autopszia alapján beosztani.» Nagy és tiszteletreméltó vállalkozás tisztán könyvcímek alapján bibliographiát szerkeszteni, különösen DEWEY-féle decimális rendszerben, ahol minden könyv helyét precízen meg lehet jelölni. Nem is hibákra akarunk e kijelentés következményeképpen rámutatni, hanem azt akarjuk megállapítani, hogy az intézet által végzett munka tulajdonképpen a budapesti közkönyvtárak kooperációja alapján lenne elvégzendő s ez a kooperáció nem csupán a bibliographia szempontjából lenne előnyös hanem magát a könyvbeszerzést is jótékonyan befolyásolná, mert nem történhetné meg az, hogy kisebb fajsúlyú munkát több könyvtár is beszeress az értékesebb munka az összes könyvtárak érdeklődési köréből kiesik.

A kiadvány címanyagát s a címanyagnak beosztását nem tehetjük

kritika tárgyává, mert a könyvek jelentős része nincs meg a budapesti közkönyvtárakban, tehát hiányzik a tárgylagos kritika alapfeltétele. Azt azonban megemlítenünk tartjuk, hogy a szakbeosztás címszavainak német, francia és angol nyelvű közlését nem látjuk eléggé indokolva, mert a DEWEY-féle tizedes rendszer számjegyei ezt önmagukban is elvégzik s a kiadvány a magyar olvasóközönség számára készült: a németet, franciát vagy angolt alig fogja érdekelni az, hogy a budapesti közkönyvtárak 1926-ban milyen társadalomtudományi könyvanyagot szereztek be, a saját társadalomtudományi szakbibliographiájukat pedig megtalálják ott, ahonnan a Sociographiai intézet a könyvcímet kiírta.

Megemlítenünk tartjuk továbbá azt, hogy bizonyos szerkesztési pongyolaságok a kiadvány futólagos átnézésénél is kicsillanak, amelyek gondosabb revízió mellett eliminálhatók lettek volna. Így sok könyvcím mellől elmaradt a lapszám megjelölése, p. o. KUN József: *Gróf Tisza István*, RUDWIN: *Bibliographie de Victor Hugo* stb. Sok könyvcím alól elmaradt továbbá a budapesti közkönyvtár megjelölése, ahol a könyv biztosan megtalálható, p. o. a *Bibliographie der Socialwissenschaften* megvan Budapest Székesfőváros Nyilvános Könyvtárában s valószínűleg több budapesti közkönyvtárban megvan a szerkesztő *Magyar kormányzati bibliographia* című munkája is.

Ismertetésünket azzal zárjuk le, hogy azt az elismerésre méltó munkát, melyet az intézet a társadalomtudományi bibliographiának szentelt, szívesebben látnók az eredeti cél szolgálatában, t. i. a környező államok társadalmi, politikai stb. viszonyainak ismertetésében, amelyre óriási szükség lenne nem csupán kormánypolitikai, hanem nemzetvédelmi szempontból is.

DR. GÁRDONYI ALBERT.

Gulyás Pál: *A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században.* Budapest, 1931. A M. N. Múzeum Barátainak Egyesülete támogatásával kiadja az Országos Széchényi Könyvtár. 2° 272 + LXVII. l. 281 hasonmással.

GULYÁS könyve a magyar könyvnyomtatás XV. és XVI. századi történetének első kritikai összefoglalása. Az erős kritika a könyv legfőbb értéke és érdeme. Előzői eredményeit szigorú kritikai rostán szűri át. Felfogásában is szakít a régi romantikus beállítással, amely színes fantáziával a XVI. század magyar könyvnyomtatójában valami víg bohémet látott, akit «a változatos, de nélkülözésekkel telt cigányéletnek a varázsa» csábított. GULYÁS ezzel szemben mélyreható kutatások alapján

világítja meg a XVI. századi magyar könyvnyomtatás történetét mozgató gazdasági és világnézeti rugókat. De nemcsak egész beállításában, hanem az egyes adatokban is érvényesül az a szigorú kritika, amely elvet minden helyt nem álló, kalandos feltevést. Az ő adatai mind a legmódszeresebb forráskritikai megállapításokból szűrődnek le; legtermékenyebb és legmegbízhatóbb forrása mindig maga a nyomdatermék, ahol csak lehet, ott autopszia alapján írja le, gondosan elolvassa a művek érdekes és beszédes előszavait és utóhangjait, amelyek a magyar nyomdászat történetének eddigelé csodálatosképpen teljesen elhanyagolt kincsesbányái. Minden más forrást is ismer és felhasznál, de csak okkal, móddal és kritikával. Érdekes, hogy egész jelentéktelen tévedései is csak olyankor fordulnak elő, mikor legmegbízhatóbb elődeinek megállapításait mégis átvesszi. Így olvassuk FRAKNÓI nyomán, hogy a budai krónikában «a nyomtatáshoz használt betűfesték mély fekete színe élesen válik ki a vízjegynélküli erős fehér papirosalkotta háttérrel» (20 l.). A budai krónika papirosa nem vízjegynélküli, legalább is a Nemzeti Múzeum könyvtárának példányában, amelyet ebből a szempontból megvizsgáltam, a 2. levéltől kezdve, csaknem minden páros levélen és néhány páratlanon is, világosan látható a mérleget ábrázoló vízjegy. — Ugyanígy CSÜRÖS nyomán mondja, hogy HUSZÁR Pál FROBENIUS mesterjegyét utánozta (113. l.), amit maga igazít helyre a 268. l. 25. jegyzetében, amely szerint HUSZÁR Pál mesterjegye CRESPIN János genfi könyvnyomtatóé nyomán készült.

Kritikája nem fantázia és ötletlányból származó, röghöztapadó szárazság: sokszor ő maga vet fel kínálkozó tetszetős ötleteket, amelyeket azonban erős kritikai vénája folytán rögtön el is vet. A maga megállapításaival szemben sem elfogult, nem ragaszkodik hiú makacsságból az egyszer kimondott szóhoz, ha az ellenkezőnek igazságáról meggyőződik. A mű két füzetben jelent meg s így lehetséges, hogy már a második füzetben helyreigazítja egyes olyan feltevéseit, amelyeket nem talált elég helytállóknak. Így később elveti azt feltevését, hogy 1587-ben Kolozsvárott jezsuita nyomda működött, mert noha egyes jelek támogatják, nem tudott döntő bizonyítékot találni. (103., 209. l.)

Erős kritikai vénája olykor talán kissé túlságosan szigorúvá teszi előzőivel szemben. Annyi bizonyos, hogy érdemleges összefoglaló munka nem állott rendelkezésére, de a részletmonografiák között sok érdemes munka akad, melyek közül elsősorban ki kell emelnünk FERENCZI Zoltán tanulmányát a kolozsvári nyomda történetéről. Eredményeiket a fejlődő tudománynak mindenesetre revideálnia kell, de tévedéseik, alaptalan kom-

binációik az alapvetők szükségszerű botlásai. Aki töretlen úton halad, örül minden nyomnak, minden feltevésnek és lehetőségnek, amely az ismeretlen bozótba utat vágni látszik. Az alapvetést szükségképpen nyom követi a kritika, amely azouban mégis csak az alapvetésen épül.

GULYÁS anyagát egyes nyomdák szerint tárgyalja, ami igen világossá, áttekinthetővé teszi, bár megvan az a hátránya, hogy elvesztjük benne a fejlődés fonalát. Ezt az elkerülhetetlen hátrányt pótolja végső és legszebb fejezete a magyarországi nyomdák belső életéről, amely nemcsak technikai szempontból ad felvilágosítást könyvnyomtatóinkról és műhelyeikről, hanem bevilágít hányatott életükbe is abban a korban, amikor a legtöbb nyomdász még nem iparos és nem üzletember, hanem világnézetek harcosa. A könyv jelentőségét emeli, hogy szerzője az egész európai könyvsajtó történetének alapos ismerője s így követni tudja a külföldre vezető szálakat is s a hazai viszonyokat sokszor világítja meg külföldi analógiákkal.

GULYÁS óriási feladatra vállalkozott; munkája egyszerre két művet képvisel, nagy tudományos apparátussal készült szakmunka s egyben a nagyközönség igényeit is szemeltartó könyv. Ebből sok egyenetlenség származik, amelyekről azonban legkevésbé a szerző tehet. Ennek inkább a mi szegénységünk az oka. Könyvpiacunk nem bírna ki két könyvet egy tárgyról s így egy embernek kell vállalnia egy műben a tudós kutató s a népszerűsítő szerepét.

A népszerűsítésnek leghathatósabb eszköze a könyv gyönyörű és eddig páratlanul gazdag illusztratív anyaga, amelyet a szerző fáradtságot nem kímélve állított össze. A hasonmások legnagyobb része most első ízben jelent meg s az egész illusztratív anyag fölöttébb alkalmas arra, hogy közelebb vigye a régi magyar nyomdatermékeket a szakemberek körein kívülálló közönséghez is.

Nagy érdeme a könyvnek a teljesség is. Kiterjeszkedik a külföldi könyvnyomtatókra is, akik a magyarság szolgálatában állottak a magyarországi könyvnyomtatás megindulása előtt és azokra a magyar könyvnyomtatókra, akik ugyanakkor, mikor Magyarországon külföldi nyomdászok kezdik boldogulásukat keresni, a külföldi nyomtatás tevékeny munkásai. Azonban itt is szigorú kritikával vet el minden kalandos feltevést. Könyve mindenesetre hatalmas dokumentuma annak, hogy XV. és XVI. századi könyvtermelésünk kibírja a kritikai rostát és nincs szükségünk arra, hogy akár anyagát, akár jelentőségét alaptalan kombinációkkal próbáljuk növelni. Kíváncsú volna, hogy ezt a kötetet minél előbb

kövesse a XVII. század magyar nyomdászatának hasonló jellegű története, amely az első kötet mutatóját is tartalmazza. Igen gyümölcsöző lenne idegen szöveggel is megjelentetni. Egy ilyen gyönyörű kiállítás, gazdag illusztratív anyagú komoly tudományos könyv bizonyára jobb propaganda lenne a sok kétesértékű alkalmi füzetnél, ami ma Magyarországról idegen nyelven megjelenik.

Végezetül a teljesség kedvéért még két szerény adattal járulok hozzá GULYÁS hatalmas anyagának kiegészítéséhez. HELTAI nyomdatermékeinek számát meg kell toldanunk eggyel. WILLINI Sándor *Könyvetske az igaz keresztényi keresztiségről* c. műve (RMKI. 80. sz.), amelyet DÁVID Ferenchez írt levele szerint flandriai nyelvből németre fordított s így küldött meg DÁVIDnak, WILLINI német szövegében *Büchlein* címen is megjelent Kolozsvárott Heltainál és pedig alkalmasint a magyar fordítással egy esztendőben. Csonka, 37 lapból álló példánya megvan a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának TODORESZKU-HORVÁTH gyűjteményében.¹

A másik adalék Coresi diakónus erdélyi működésére vonatkozik. A szebeni érseki könyvtárban HODOS talált egy cirilbetűs énekeskönyvet (Octoih mic), amelyet kolofonja szerint Brassóban 1557-ben nyomott. OPREA logofatul és CORESI diakónus BÉGNER (BENKNER) János brassói bíró parancsára, amikor Magyarországon IZABELLA és fia JÁNOS, JÁNOS fia, Romániában PATRASCU vajda és Moldvában ALEXANDRU vajda uralkodott.² Ebből egyrészt az következik, hogy CORESI diakónus erdélyi működésének kezdetét nem 1560-ra, hanem legalább is 1557-re kell tennünk. Másfelől BIANU abból, hogy a kolofon OPREAT nevezi meg első, CORESIT pedig második helyen, azt következteti, hogy CORESI OPREA segédje volt; Oprea viszont LIUBAVICI DIMITRIE Logofatulnak volt a segédje, ez pedig unokája VUKOVICI BOJIDAR híres velencei könyvnyomtatónak, amint ez az 1547-ben Târgovistében megjelent *Apostol* kolofonjából kitűnik. BIANU szerint ezzel bizonyossággá válik az a feltevés, hogy CORESI mester-ségét Velencéből Romániába jött szerb nyomdászoktól tanulta. Így GULYÁS-nak az a feltevése, hogy CORESI a nyomtatás mester-ségét a brassói HONTER nyomdában sajátította el, mindenesetre kétségesnek látszik.

PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN.

¹ A Todoreszku-Horváth gyűjtemény-katalógusában (A. M. N. Múzeum Könyvtárának Címjegyzéke VII. Budapest, 1922. 32. l.) mint *Német nyomtatvány* Kolozsvár? XVII. sz. szerepel.

² A könyvet Bianu ismertette a román akadémia 1909 szeptember 11-i ülésén. V. ö. Analele Academiei Romane Seria II. Tomul XXXII. 1909—10. I. 17—18. l.

Diesch, Carl: *Bibliographie der germanistischen Zeitschriften*. Leipzig. Hiersemann, 1927. XII, 441 p. (*Bibliographical publications germanic section modern language association of America*. Ed. by Frederick W. J. HEUSER. Vol. I.)

A «Modern Language association of America» 1921. évi baltimorei összejövetelén F. W. J. HEUSER, a bizottság elnöke, azt a javaslatot tette, hogy a germanisztikai szakosztály az amerikai könyvtárakban található német nyelvi és irodalmi vonatkozású folyóiratokról bibliografiát adjon ki. A javaslatot elfogadták és ennek alapján született meg az a nagy irodalmi vállalkozás, amely a német és amerikai népet kulturális vonatkozásban is egymáshoz közelebb hozta és amely a két nép egymás iránt való érdeklődésének kétségtelen jele.

A terv csakhamar tette vált. Különböző tanácskozások után a választmány úgy határozott, hogy először Németországban állítsanak össze egy lehetően teljes bibliografiát a német nyelvű és tárgyú irodalmi folyóiratokról és ennek alapján készítsék el a hasonló tárgyú, Amerikában levő anyagok jegyzékét. HEUSER Németországban ezt a vállalkozást számos germanistával és könyvtárossal beszélte meg, akiket a tárgyra vonatkozó elgondolásokról és részletkérdések felől is kikérdezett. Az ily úton nyert információkat azután a philadelphiai «Modern language association» évi gyűlésén terjesztette elő és hagyatta jóvá.

Tekintettel arra, hogy e speciális bibliografia összeállításának szempontjai hazai bibliografusainkat is bizonyára érdeklik, röviden összefoglaljuk a német szakemberek részéről kidolgozott és mindenhol elfogadott irányelveket, amelyek a mű előszavaiban találhatók meg. E hatalmas anyag bibliografiai közlésénél kimondták, hogy az 1800 előtt megjelent folyóiratoknál a német nyelv és irodalom fogalmát a legtágabb értelemben kell venni és így mind az általános, mind pedig a tudományos jellegű folyóiratokat fel kell dolgozni. A XIX. és XX. század anyagánál a folyóiratok nagy számára való tekintettel szigorúbb elhatárolást tartottak szem előtt. A nyelvi és irodalmi területeken kívül a szomszédos disciplinákból csak azokat a folyóiratokat jelölték ki, amelyek a két főtárgy mellett különösen tekintetbe jöhettek. Hogy az anyag túlságosan el ne aprózódjon, bármilyen kíváncsi is lett volna, mégis mellőzték az almanachok és zsebkönyvek irodalmát. Azok az alapelvek, amelyek mértékül szolgáltak és a munka gyakorlati megvalósítása közben alakultak ki, a következőekben foglalhatók össze: Egyrészt a folyóiratok és hasonlónemű

publikációk kiválogatása terén szigorú szempontokat állítottak föl, másrészt azonban a germanisztika fogalmát mégsem lehetett tisztán a nyelvi és irodalmi területekre korlátozni. Elsősorban ide kellett vonni a történelemtudomány széles területét, mert történelmi folyóiratokban, sőt a kis helytörténeti lapokban is nagy anyag található a germanisztika számára. Ezen a területen természetesen bajos a szigorú elhatárolás. De ha egyes esetekben a történelmi folyóiratok felvétele, úgy látszik, hogy túllő a célon, mégis meg kell hagyni, mert legtöbbször jobb a bőségesebb, mint a kevesebb anyag. Ez a terület is hozzájárult, hogy a folyóirat fogalmát a könyvtári feldolgozás szempontjából is sikerült megállapítani és a folyóiratokhoz számították a nem kimondottan folyóirat jellegű periodikus kiadványokat is.

A szerző maga elismeri, hogy a teljességet elérni egy ily terjedelmű bibliográfiánál nem lehet és azért hálás minden hiánynak és tévedésnek helyreigazításáért. Különösen az újabb idők anyaga számára tudatos válogatást kellett eszközölni, hogy a bibliografia terjedelme ne terjedjen túl az áttekinthetőség határain; és az egyes folyóiratok minél jobban közeledtek a jelenhez, annál szigorúbban kellett a kiválasztásukra ügyelni. A szerző abban a tudatban adta ki munkáját, hogy abban lényeges hiány nem mutatható ki. Elvből kimaradtak: a kereskedelmi bibliográfiák, a tisztán forráspublikációkat tartalmazó sorozatok, a napilapok és a népszerű tisztán szórakoztatásra beállított időszaki lapok, amelyek minden irodalomtörténeti vagy egyéb tudományos érték nélkül jelentek meg. Elmaradtak — különösen a régebbi időkből — olyan címek is, amelyek valahol már említve voltak, de bibliografailag, a föllelhető anyag hiánya miatt, nem mutathatók ki.

A bibliografia anyagának alapja a Preussische Staatsbibliothek állománya. Ehez a régebbi nagyszámú bibliografiai munkák anyaga járul; különösen GOEDEKE, KAYSER, HEINSIUS, a *Deutsche Bücherverzeichniss*, a British Museum katalógusa, a germán filológia és az újabb német irodalomtörténet évi jelentései, PAUL-nak *Grundriss der Germanistischen Philologie*, a *Literarisches Echo* regisztere és még sok más bibliografiai munka. Az ezekből nyert címek a porosz Gesamtkatalog után s ahol ez elégtelennek bizonyult, a német könyvtárak tudakozó irodáitól nyert válaszok eredményeiből kaptak kiegészítést vagy helyesbitést, amelyek ezekkel a megjegyzésekkel lettek ellátva. Az *Union list of Serials in the Libraries of the United States and Canada* (Provisional edition) 1926 decemberében megjelent füzetét már nem lehetett rendszeresen átdolgozni, mert így

a bibliografia elkészülése bizonytalan időre eltolódott volna. Így azután az *Union list* anyagát csak alkalmi címkiegészítésre vagy helyesbítésre használták föl. Ha ezért a külföldi folyóiratirodalomban — különösen az angol Magazin-irodalomban — a kiválasztás elveinek szigorúbbaknak kellett volna lenni, mint a hasonló tárgyú német folyóiratokban, ha bizonyos hiányok e téren fájdalmasan érezhetők, ez a körülmény az egész bibliographia létrejöttének módjából magyarázható.

Minden cím után a folyóirat feltalálásának helyei közül csak egyet jelöltek és csak azoknál a folyóiratoknál található több helyjelzés, amelyeknek teljes sorozata egy könyvtárban nem található fel. Ha a folyóirat a Preussische Staatsbibliothekban föllelhető, akkor e könyvtárnak helyszámával jelölték a folyóiratot; csak ha a folyóirat ebből a könyvtárból hiányzik vagy nem teljesen található fel, jött tekintetbe egy másik könyvtár, amelynek a folyóirat teljesen birtokában van. A Preussische Staatsbibliothek helyszámán kívül minden más könyvtár helyszámát mellőzték, főként e helyszámok összegyűjtésének nehézsége miatt. Ha a folyóirat egy könyvtárban sem volt föllelhető, a cím után a folyóiraatra vonatkozó bibliografiai utalással jelezték a folyóiraatra vonatkozó adatokat. A szerző megjegyzi, hogy sok ilyen bibliografiai utalást kellő utánjárással könyvtári jelzéssel kellett volna pótolni, de ez hosszas időrabló, kutató utánjárást igényelt volna.

A bibliografia anyag hat csoportra oszlik. Az első csoport a XVIII. század tudományos és kritikai, a második csoport ugyanennek a századnak szórakoztató és szatirikus folyóiratirodalmát öleli fel. A harmadik csoport a klasszikus és romantikus korszak, a negyedik a színházi folyóiratok jegyzékét adja. A következő fejezetnél a XIX. és XX. század általános és szórakoztató folyóiratirodalmát nyújtja, külön csoportokkal a német és idegennyelvű (németalföldi, flamand és friz, svéd, dán-norvég és izlandi, angol, francia és más nyelvek folyóiratait) folyóiratok szerint. A hatodik csoport a XIX. és XX. század tudományos irodalmát öleli fel és ez négy részre oszlik: a) általános tudományos folyóiratok, akadémiai és társulati irományok, egyetemi irományok, a könyvtártudományt, a tudományos bibliografiát és a könyvkereskedelmet tárgyaló folyóiratok; b) nyelv és irodalomtudományi folyóiratok; c) történelmi folyóiratok; és végül d) a különböző más tudományágakba tartozó folyóiratok. A csoportokon belül a sorrend kronológikus, az egyes éveken belül pedig az egyes folyóiratok az abc rendje szerint következnek.

A folyóiratok címeinek megállapításánál általában a porosz utasítás

volt mérvadó. A nyomtatvány megjelenési éve csak ott van ismételten jelezve, ahol az évfolyam megjelenésének ideje nem egyezik a címben közölt évszámmal. A közlésnél a folyóirat első évfolyamának helyesírása volt irányadó, a későbbi apró helyesírási változtatások nincsenek külön jelölve, kivéve akkor, ha a folyóirat egész címe megváltozott.

A bibliografia anyagának fölvétele az eredeti terv szerint 1922-ben végződött volna. Mivel azonban a befejezés a tervezettnél hosszabb időre tolódott ki, számos folyóirat, amely a következő esztendőekben kezdődött, szintén belekerült az anyagba és így a bibliografia anyagát, amennyire lehetséges volt, az 1926. évig egészítették ki. A címfölvételeknél, tekintettel a felőlelt anyag nagyságára, bizonyos következetlenségek is találhatók, de ezek nem vonnak le a mű értékéből.

A bibliografiát a hiányokat pótló későbbi betoldások után a címjegyzék és a kiadók jegyzéke fejezi be. Bár kétségtelenül megnagyobbította volna a regisztert, de szerintünk nem lett volna fölösleges az anyagnak az egyes országok szerint csoportosított tárgymutatója sem, ami a mű áttekintését még jobban megkönnyítette volna.

A munka a magyarországi folyóiratirodalom forrásául ZUBER Marianne-nak a *Német Philológiai Dolgozatok* sorában megjelent munkáját és PETRIK Gézának bibliografiáját használta fel 1897-ig. De, különösen a XIX—XX. századra vonatkozóan, a magyarországi anyag közlésében a mű nagyon hiányos, tekintettel arra, hogy a munkatársak a magyar anyagot egyáltalán nem ismerték és ennek következtében még PETRIK bibliografiájában közölt anyagnak jórészt sem vették fel. E hiányokon a magyarországi német irodalomnak legújabbán német nyelven is megjelent alapos története bizonyára segített volna.

Eredetileg a második kötetnek tervezett amerikai germanisztikai tárgyú anyag közlése tárgyalanná vált azáltal, hogy az American Library Association magára vállalta a *National Union List of Serials* kiadását. Ezért a Modern Language Association 1923. évi közgyűlésén a választmány azt a megbízatást nyerte, hogy FRELS által Leipzigben Németország számára egy *Germanistenführer*t állítson össze. A harmadik kötetként az Egyesült-Államok számára összeállítandó *Germanistenführer* összeállítását határozták el.

KELÉNYI B. OTTÓ.

Rümann, Arthur: *Das illustrierte Buch des XIX. Jahrhunderts in England, Frankreich, Deutschland, 1790—1860.* Mit 235 Abbildungen. Im Insel-Verlag zu Leipzig. 1930.

A. RÜMANN 1916-ban elárverezte XIX. sz.-i francia és német illusztrált műveinek gyűjteményét. Ezek katalógusának anyagát az angol művészetre vonatkozó adatokkal kibővítve, bibliografiai és művészeti szempontból egyaránt értékes könyvben bocsátotta gyűjtők és tudós érdeklődők rendelkezésére. A kulturális viszonyok rövid áttekintése után fejlődéstörténetileg külön-külön fejezetben tárgyalja mind a három ország illusztrált könyveinek művészetét. A kulturális átalakulás a három országban egyszerre ment végbe a századfordulón; csakhogy RÜMANN nem a francia forradalomban látja elsősorban az átalakulás hajtóerejét, hanem abban a naturalisztikus irányban, amely *Angliában* már jóval korábban kezdődött s azután a kontinensre is átvetődött. Ez az új irány először az irodalomban RICHARDSON regényeiben mutatkozott s HOGARTH ciklusával folytatódott. HOGARTH moralizáló, polgári jelenetei azonban nemcsak az irodalom megváltozott szelleméből vezethetők le, hanem a XVII. sz.-i németalföldi kismesterek művészetéből is. A mindennapi élet ábrázolásával foglalkoztak, ez pedig a polgárságé volt s az antikizáló irányt pathétikus szellemével kiküszöbölték. A merev klasszicista FLAXMANN tehát épúgy kivétel számba ment, mint a genialis William BLAKE vizionárius műveivel, melyekhez a szöveget többnyire maga írta.

A vezetés szerepét Anglia hosszú ideig meg is tartotta, mindennek előtt a művészet összes technikai területein. A már-már hanyatlásnak indult fametszet újjászületése Th. BEWICK nevéhez fűződött, ki a fametszés egész technikáját átalakította, fával, szerszámaival együtt, hogy a síma és elegáns rézkarccal versenyképessé tegye. Felfedezése 1770-től fogva diadalmenetben vonult végig egész Európán. De mivel a siker Angliában többé-kevésbé a technikai kiképzésen alapult, művészetükben kevés volt a vezető egyéniség. Inkább Londonból kisugárzó, önmagukban egységesen formált egyes körök vagy iskolák alakultak, de egymástól szigorúan különváltak. BEWICK köréhez tartoztak az aquatintával készült «*coloured-books*» különösen jellegzetes képviselői; kora legnagyobb karikatúristája: ROWLANDSON, HARVEY, THURSTON stb. De még nagyobb hírre emelkedtek a DICKENS-illusztrátorok, G. CRUIKSHANKKAL az élükön, kinek egyénisége fénykorában majd mindent elhomályosított maga körül, s aki fantasztikumával, nem közönséges szuggesztív erejével nemcsak hazai művészekre volt óriási hatással, hanem külföldiekre is, mint DAUMIERA, DORÉra, SCHROEDTERre, HOSEMANNTA. E körhöz tartozik még SEYMOUR, LEECH, STANFIELD stb. s «az igazi DICKENS-illusztrátor»: Hablót K. BROWNE (PHIZ), ki az író 14 főműve közül 10 darabot illusztrált. A jel-

lemzés biztonságában CRUIKSHANKkel vetekedett, de finomságban s a fel-felragyogó dickensi líra és gyengédség visszaadásában felül is múlta őt. TENIELLEL kezdődik az a későbbi generáció, mely a *Punch* köréből nőtt ki. Köztük találjuk J. MEADOWT, kora legkiválóbb SHAKESPEARE-illusztrátorát, A. CROWQUILLT, a diabólikus LANDSEERT, MULREADYT, THAKERAYT, az ismert humoristát, ki főleg saját műveit illusztrálta s szertelen, túlzott természet jellemzi, jókedv, mely minduntalan a grimaszba csap át. A XIX. sz. közepe táján az angol képzőművészetben teljes fordulat állott be. A romanticizmus és praerafaelizmus iránya jutott uralomra. A *Punch* művészei mellett az *Etching-club* s a *Sixties* nagy művészcsoporthoz lépett föl. Az *Etching-club* tagjai a rézkarcot és metszetet kultiválták, a *Sixties* a fametszetet. Legnagyobb táboruk utóbbiaknak volt. Hozzájuk tartozott a fanatikusan romantikus W. BLAKE, GILBERT, «az angol *Doré*» s legtekintélyesebb tagja a kornak Dante Gabriel ROSSETTI, kinek figurái minden romantika mellett sem tagadják meg a klasszicistát. Folyóiratukba rajzoltak THOMAS, WHISTLER, HUGHES, HOUSTEN, FOSTER és a praerafaelista mozgalom tulajdonképeni úttörője, J. Everett MILLAIS.

Más volt a helyzet *Franciaországban*. Itt nem egyes csoportok alakultak, hanem egyetlen nagy művészeti iskola élt és fejlődött logikusan, elsőrangú tehetségek egész sorával. S más lévén a politikai helyzet, más lett a művészet fejlődése is. A királyi udvar koncentrált kultúrájával döntőhatású volt a XVIII. sz.-ban. Főnemeseiből s gazdag polgárokból kerültek ki az első bibliofilek, kiknek egymásközi versengése a művészeket egyre kiválóbb tevékenységre sarkalta. De a páratlan luxusra hatalmas reakció felelt, ROUSSEAU, VOLTAIRE, MONTESQUIEU, DIDEROT személyében. E hatás alatt a könyvművészet is teljesen átalakult. Francia és régi klasszikusok pompás kiadásai eltűntek. Olcsóbb fércművek, erotikus olvasmányok elégitették ki a polgáribb ízlést szerényebb köntösben. A rézkarcvignetta elmaradt. S mire a művészet újra föllendült, litográfia és fametszet léptek a helyébe. A litográfia terén úttörő egyéniség GÉRICHAULT; lótanulmányai e technika ősnymtatványai közé számítanak. Már a festészetben és grafikában utódja, DELACROIX vérbeli illusztrátornak mutatkozik. S FAUST lapjai (1828) valóban csúcspontot jelentenek a francia könyvművészetben. A litográfiában még E. ISABEY, DAUBIGNY s a háborús illusztrátorok között BELLANGÉ, MEISSONNIÉ, CHARLÉ, RAFFÉ, Horace VERNÉ kell említenünk. 1825—35 között divatba jött a «vignette romantique», a könyv egyetlen képével, a címlappal, melynek egyik legfőbb képviselője Toni JOHANOT volt, s test-

vére, Alfréd, majd NANTEUIL, GIGOUX, DEVÉRIA, LAMI stb. De nagyobb lendületet csak 1835 körül vett a francia könyvművészet, midőn virágzásnak indult a Londonból meghonosodott fametszet új technikája. JOHAN-NOT MOLIÈRE: *Műveihez* készült 800 vignettjével megnyitotta a könyv-illusztrátorok sorát. A francia népnek a forradalom óta egyre fokozódó politikai érdeklődése a művészetet is a politika szolgálatába hajtotta s így alakult meg 1831-ben a *Caricature*, oly orgánus, mely a kor eseményeit gyors és könnyen érthető formában tárta a nép elé. Itt csatáztott a szerkesztő, PHILIPON LAJOS FÜLÖP ellen, míg a szeptemberi törvények el nem tiltották a politikai karikatúrát. De nyomban rá helyébe lépett a *Charivari*, teljesen politikamentes, polgári ízével, melybe a legnagyobb francia művészek dolgoztak, mint CHARLET, DAUMIER, DECAMPS, GAVARNI, GIGOUX, GRANDVILLE, RAFFET stb., körülbelül ugyanazok, akik a *livre à vignettes*nek oly ragyogó színvonalát megteremtették. Szellemes, könnyen odavetett egy-két vonással kacagtató, örök típusokat teremtetek a francia polgárság köréből, amilyenek MONNIER Joseph PRUDHOMMEJA, vagy DAUMIER szájhőse, Robert MACAIRE. A *Philipon* kör leggeniálisabb művésze DAUMIER volt, a francia könyvművészet büszkesége, kit már kortársai korán felfedeztek. BALZAC, a karikatúra MICHELANGELOJÁNAK nevezte. Félelmetes ellensége LAJOS FÜLÖPnek a *Caricature*ben s fölényes gúnnyal vett üldözőbe bírakat, ügyvédeket, orvosokat. Nagy népszerűsége tette szert mellette a zsurnalistahetségű CHAM és BERTALL szövegközi kis ötletes, mindig művészi vignettjeivel, kinek fantáziája később teljesen a mesevilágban kalandozott. Ide követte őt a fiatal DORÉ is. Nagyon helytelenül DAUMIERVEL egy füst alatt szokták említeni GAVARNIT, a párisi élet és erkölcs, párisi elegáns típusok, grizettek, lorették meg-rajzolóját. DAUMIER szenvedélyes, drámai, GAVARNI lírai, lágy, tetszetős. Ragyogó fantáziájával, elragadó gall humorával világszerte hírnévre emelkedett DORÉ, kinek működése óriási tömegéből csak legfőbb remekművét, a *Contes drolatiques*-ot említjük. Benne Franciaország elvesztette utolsó romantikusát és utolsó nagy illusztrátorát.

Ismét más a helyzet *Németországban*. A harmincéves háborúval beállott politikai szakadozottság olyan viszonyokat teremtett, mely a kultúrára és művészetre is hatással volt. Kis államok keletkeztek, kis udvarok megannyi kis, művészeti centrummal. Fejlődésük nem volt oly zárt és egységes, mint a nagy londoni és párisi iskoláké, de épp ezért az iskola az egyes művészekre nem nyomta rá annyira bélyegét. Udvari és polgári művészet, klasszicizmus és romantika majdnem egymás mel-

lett fejlődtek. A barokk és rokokó idején a német könyvművészetnek még nem volt jellegzetesen német képe, még túlságosan idegen befolyások érvényesültek, csak a lipcseieknek volt saját iskolájuk BERNIGEROTH vezetése alatt. De a klasszicizmussal egyre több új és önálló iskola keletkezett, melynek rendkívül gazdag és sokoldalú tevékenysége a XIX. században folytatódott.

A század elején még WINCKELMANN szelleme uralkodott s a klasszicista FLAXMANN *körvonalas* rajzolósi módja lelkes fogadtatásra s egész művész-csoport utánzására talált. Ebben az antikizáló stílusban dolgozik CARSTENS, GENELLI stb. Mellettük RAMBERG kitűnő humorával megcsinálta vidám szatírájékként e stílus travesztiáját, az *Iliast* is. Klasszicista stílusban gyökerezik, de kifejezésben izig-vérig romantikus: RETSCH, kinek színpadi szcenírozása még a legutóbbi időkig is hatott. SHAKESPEARE-illusztrációi az egész világon ismeretesek. Lelki rokona a szintén SHAKESPEARE-illusztrátor: RÜHL. Hogy a kontúrrajz milyen életteli s kifejezőteljes tud lenni, mutatják FÜHRICH illusztrációi. (*Hermann és Dorothea*.)

A német *romantika* első nagy képviselője: Peter CORNELIUS kilép CARSTENS antikizáló szférájából és CHODOWIECZKI száraz polgáriságából, hogy így nemzeti hagyományokból táplálkozva s erős olasz hatás alatt, megalapítsa új, szenvedélyes, drámai és monumentális művészetét. A lovagi romantikában (*Niebelungének, Armer Heinrich*) ő vezetett, a vallásos romantikában OVERBECK és FÜHRICH. SCHNORR VON CAROLSFELD ahhoz az OVERBECK-féle körhöz tartozik, kiket «ó- és újrómai, nemzeti, hazafias festőnek» gúnyoltak. A heroikus romantikusok sorát RETHEL fejezi be, ki erős és világos előadás tekintetében DÜRERT választotta mintaképül. Monumentális ábrázolásaival s az aacheni városháza freskóival megteremtette a heroikus illusztrációs-stílust. Grafikus művészete csúcspontját azonban *Haláltánc*-sorozata jelenti. E hat lapjával a legnagyobbat teremtette, mit a művészet DAUMIER RUE *Transnonainja* mellett a forradalom szellemének köszönhet. Semmiféle iskolába be nem sorozható, egészen külön áll minden befolyástól SCHWIND művészete. A bécsi charmemal bíró nagy mesemondó pathetizáló, mint a romantikusok, ugyanakkor nyárspolgári, telve csipős gúnnyal, nyers zamattal, mint SPITZWEG s a többi müncheni karikaturista és bensőséges lírai, szívhezszóló, mint RICHTER.

A romantikus hangulathoz hozzátartozott a rokokóból átvett *almanachok* és zsebkönyvek divatja. Ezekben élt tovább CHODOWIECZKY gyöngéd, polgári művészete és MEILÉ, kiknek örökébe lépett RAMBERG, e fárad-

hatatlan fantáziájú, mindig friss improvizátor és karikaturista; az első, ki Németországba angol szellemet és stílust hozott. Az *almanach* a legkülönbözőbb művészek találkozóhelye s ugyanilyen gyűjtőszerepe volt az *illusztrált* folyóiratoknak is. Az egyes városok művészi stílusa (mely egyre határozottabban alakult ki), ezekben tükröződik a legvilágosabban. Öt fő művészeti centruma volt Németországnak. A *drezdai* iskola az elavult klasszicizmust próbálta reformálni, RICHTERrel az élén, kinek mese- és népköltési illusztrációi a külföldet is bejárták. A fametszet reformja is az ő nevéhez fűződik. A *düsseldorfiak* első idejét félénk bizonytalanság jellemzi, de csakhamar friss erőre kapnak s a *Düsseldorfer Monatshefte* főmunkatársa, SCHROEDTER már csupa derű, humor, játékos zsenialitás s RITTER politikai szatirái is kifogyhatatlanok szellemes ötletekben. Münchenhez s SENEFELDER nevéhez fűződik a litografia feltalálása. Itt találjuk később KAULBACHOT, LIEZEN-MAYERT is. A politikai karikatúrák rajzolói a *Fliegende Blätter* köré csoportosultak, melyet K. BRAUN alapított. Mellette dolgozik POCCHI, BUSCH, OBERLÄNDER stb. Berlinben GUBITZ a fametszet fontos művelője, HOSEMANN, a «berlini GAVARNI», a lithografiáé, de mindnyájukat árnyékba borította MENZEL *nagybíró Geschichte Friedrichs des Grossen*-jával. A hamburgi művészek közül RUNGE és SPECKTER nevével találkozunk leginkább.

Itt említjük még, hogy a német romantika illusztrációs stílusára a legnagyobb befolyással voltak DÜRERnek Miksa császár imakönyvéhez készült rajzai, melyeket STRIXNER 1808-ban lithographia-sorozatban adott ki. Ebből tanult SCHROEDTER, HOSEMANN, MENZEL is.

Az említett főcentrumokon kívül számos német városban virágzott még könyvművészet, de azoknak nem volt oly határozott jellege és így kifelé hatástalanok maradtak.

R. HOFFMANN MÁRIA.

Réau, Louis: *La gravure en France au XVIIIe siècle. La gravure d'illustration.* Paris et Bruxelles, Les éditions G. Van Oest. 1928.

RÉAU Louis könyve kitűnő kiegészítése COHEN közismert, bibliofilek számára nélkülözhetetlen katalógusának a XVIII. század francia illusztrációs könyveiről, mert ez a bevezető s magyarázó szövegen kívül magukat a metszeteket tárja eléink, a század művészetének egyik legelragadóbb kifejezését.

XIV. Lajos uralma alatt a képekönnyv aránylag ritka s nem számítva a kisebb ornamentikát, az ünnepélyes és komoly címlap volt a

könyv egyetlen díszé. 1730 óta ellenben az illusztrált könyvek egész légiója árasztja el a könyvpiacot. Sőt a kiadó kénytelen majd minden munkát képekkel díszíttetni, mert nélkülük a legjobban megírt könyvnek sincs keletje. A képek valósággal elárasztották a szöveget, melynek sok esetben csak mellékes, majdnem fölösleges szerep jutott. A vignette nem diszkrét díszé többé a gondolatnak, hanem öncél. Annál is inkább, mert az illusztrált írók nem mindig voltak a legillusztrisebbek. DORAT kis erotikus verseit pl. rég elfeledték volna EISEN metszetei nélkül.

A XVII. század a címlap, a XVIII. század pedig a GONCOURTOK szerint a vignette százada.

De a két század képeskönyvei között más különbség is van. XIII. és XIV. LAJOS uralma alatt a művek csaknem mind vallásosak voltak a későbbi világi művészettel szemben. BERNARD PICARD még 1720-ban a *Biblia képeit* rajzolta ugyan, de Amsterdamban adta ki, a menekült hugenották számára. Párizs inkább részesítette előnyben a gáláns tárgyú műveket. Főleg az erotikát. A művészek megrajzolták, mit az írók nem mertek elmondani, de hangjuk nem sülyedt a pornografiáig. A fél szóval való kifejezés művészete e kor legjobb rajzolóinak legelragadóbb, legutánozhatatlanabb képességei közé tartozott. Obszcénitást, izléstelenséget inkább idegen utánczók kedveltek. A két század témabeli különbségéből következő stílusbeli különbségük is. XIV. LAJOS kora művészetének ünnepélyes méltóságát a festészetben könnyebb, szellemesebb és ragyogóbb felfogás váltotta fel.

A vignetta általában két művész munkáját vette igénybe: a rajzolóét, aki kitalálta és megkomponálta a tárgyat s a metszőét, ki rézre vitte át ennek gondolatát. A XVII. században az illusztrációs művész csaknem mind festő, mint GILLOT, OUDRY, BOUCHER. Csakhogy ezek könnyedén papírosra vihették eszméiket, anélkül, hogy a metszővel törődtek volna, kire az interpretálás nehéz feladata várt s így nem egyszer előbb hivatásos rajzolóknak kellett precízíroznia a vázlatot. Az átrajzó szerepe olyan döntő volt, hogy JOMBERT szerint LA FONTAINE *Meséit*-t legalább annyira COCHIN művének kell tekintenünk, mint OUDRYénak. S így kellett átrajzolni BOUCHER *Molièrjét* LE CARS-nak vagy FRAGONARD *La Fontanie-meséit* BORELnek is.

A képeskönyvek egyre nagyobb elszaporodása azonban megteremtette végül a század közepe táján a speciális könyvrajzolókat, milyenek GRAVELOT, MOREAU LE JEUNE stb.; elsörendű tehetségek, akik minden elnagyolás nélkül, a leggondosabb s legminuciózusabban kidolgozott mintákat adták

át metszőiknek. Ezeknek feladata ezzel könnyebb lett ugyan, de a LE BAS és WILLE iskolájából kikerült gravőrök azért most sem voltak egyszerű másolók, hanem valóban munkatársai GRAVELOTnak, EISENnek, MARILLIERnek, stb.

Az illusztrációs művészet három főkorszakra oszlik. Az első 1700—1750-ig terjed. Az áthidaló szerepét a mult század stílusa és az új között B. PICARD töltötte be, Sebastian LE CLERC tanítványa, ki Hollandiába telepedve, tanítványaival DU BOURG-ral és FOLKEMÁVAL nagy intenzitást fejtett ki a francia illusztrált könyvek termelésében. Művei igen változatosak s a két századnak megfelelően részben vallásosak, részben profán előkészítői a jövő korszaknak.

Az első párizsi művész vérbeli herceg: ORLEÁNSI FÜLÖP, ki XIV. LAJOS féltékenységtől téltenségre kényszerítve, szabad idejét a művészeteknek szentelte. De valószínűbb, hogy sokkal inkább mesterének, Antoine COYPELnek tulajdonítható az amatőr RÉGENS neve alatt szignált *Daphnis és Chloé*-sorozat, melyet OUDRAN metszett rézre s látott el címlappal. — WATTEAU mesterének, Claude GILLOTnak legszebb munkái illusztrációk HOUDARD DE LA MOTTE műveihez. E lapos mesék, melyek a kiskorú XV. Lajosnak vannak ajánlva, a művész valóban szellemes és finom metszeteinek dicsőségében sütkéreznek. De a XVIII. század és minden idők illusztrált könyveinek legtokéletesebbje OUDRY remekműve: LA FONTAINE *Válogatott meséi* 4 kötetben. A 276 vázlat eredetileg nem is könyvnek, hanem a beauvaisi szőnyeggyár számára gobelintervnek készült s ezért kellett COCHIN FILSnek pótolnia a rajznak azt a precizitását, amit OUDRY a komponálás hevében elmulasztott. De nemcsak COCHIN, hanem a legkiválóbb rajzművészek egész táborá vett részt e könyv előállításában, mint FESSARD, FLIPART, BAQUOY, LE MIRE stb. S elég fontos szerep jutott Michel PAPILLONnak is, ki a virágfestő BACHELIN után a fejezetvégi virágdiszt fára metszette. Néhány mesét, mely különös elevenséggel fogta meg OUDRY fantáziáját, mint pl. *A molnár, a fia és a számár*-t, több lapon is megrajzolta, valóságos ciklusként. — Egyetlen illusztrált könyv versenyezhetett e század első felében az OUDRYÉVAL: BOUCHER *Molière*-je 6 kötetben. A *Komédiák* BOUCHER legtokéletesebb műve ebben a zsánerben s — RÉAU szerint — talán minden munkája közül a legörökebb is. E 33 rajzban a kifejezés finomabb, szellemesebb, mint mitológiai festményein, melyek nem mindig mentesek az unalomtól. Kosztüm, architektúra, mind a kor ízléséhez vág, de ez a tudatos anakronizmus külön bájt ad képeinek.

A második periódus 1750—1774. A könyvművészet aranykora. Leg-

kiválóbb képviselői: COCHIN, kit már LA FONTAINE-nel kapcsolatban említettünk. Rajza mindig korrekt, tudós, kissé hideg. Különösen a címlap specialista s ennek keretén belül az allegória nagy kedvelője, amit néha zavaros és gyerekes rébuszok túlzásáig vitt. S bár DIDEROT az allegóriát steril, gyöngye agyvelők mentsvárának csúfolta, COCHIN mégis a legjobb francia rajzolóknak számított. Senki sem kezelte az írót és a karcoló tüt nagyobb könnyűséggel, mint ő. — GRAVELOT: RESTOUT és BOUCHET tanítványa. A konkurrenciától elbátortalanodva, Londonba költözött, hol tizenhárom év alatt — miközben GAINSBOROUGH-nak is mestere volt — tehetsége sajátos izre tett szert. Angol előkelőség és francia kedvesség egyesültek rajzaiban. Főművei: BOCCACCIO *Decameron*-ja, MARMONTEL *Erkölcsei Meséi*, VOLTAIRE, stb. Bátyja elárulja trükkjét, melynek figurái könnyed báját és természetes mozdulatait köszönhette. Három kis manneken-nel dolgozott, melyeket Londonban készíttetett, egész az ujjakig hajlítható drótból, komplett ruhatárral. — E vérbeli párizsi mellett a flamand EISEN kevésbé könnyed és elegáns. Vidám érzékiség, merész terv, pogány zabolátlanság jellemzi. Mint rajzoló és ornamentista egyaránt virtuóz. Részt vett OVIDIUS illusztrálásában BOUCHER-val és MOREAU-val, de legfontosabb két műve: LA FONTAINE és DORAT: *Csókjai*. LA FONTAINE *Meséi*-nek prospektusa büszkén hirdette, hogy EISEN metszeteiben obszcenitás nélkül rajzolta meg a legpikánsabb momentumokat s a művésszel kapcsolatban RUBENSET, TENIERST s a gráciákat említi. Segítségére volt még a leghíresebb gravőrökön kívül CHOFFARD, címlapjával, arabeszekkel és záróképekkel. — Másik művéről DORAT *Csókjairól* kora megállapította, hogy gálásabban közepszerűbb versfaragót még nem illusztráltak. — CHOFFARD tiszta ornamentista, de ezen a téren művészete páratlan. A cul-de-lampe zsenije. Gyakran egyetlen frappáns formába a történet egész filozófiáját, vagy egy elbeszélés egész pikantériáját bele tudta sűríteni. Irodalmi műveken kívül óriási változatát produkálta az Utazási naplók, aukció- és egyéb katalógusok illusztrálásának. A kor legtokéletesebb vignetistája J. M. MOREAU, MOREAU LE JEUNE, megkülönböztetésül fivéréől, a tájképfestőtől. Egész fiatal korában Szentpétervárra került, hogy rajzot tanítson az akadémián, melyet akkoriban alapított ERZSÉBET cárnő. De mestere halálával visszasietett Párizsba, hogy LE BAS műhelyébe álljon be tanulni. Csak két legfontosabb művét említjük, mint a könyvművészet legsikerültebb darabjai közül valókat. BENJAMIN DE LA BORDE *Chanson*jait és ROUSSEAU műveinek illusztrációit. Előbbit inkább MOREAU dalainak lehetne nevezni, mert úgy látszik, minden poézis és minden muzsika a vignetekben

keresett menedéket, melyek telve vannak gráciával és frissességgel. A gyűjtemény négy kötetből áll, de a költő az első kötet után összeveszve MOREAUVAL, a további köteteket kellemes, de kevésbbé kiváló művészekre bízta. — ROUSSEAU művében a képek valósággal egy testet öltöttek a szöveggel. MOREAU úgy bele tudta magát élni az író gondolatvilágába s annak ritmusába, mintha csak egyetlen genialis agy munkája volna az egész. JULIE és SAINT-PREUX első csókját a *Nouvelle Héloïse*-ben ROUSSEAU sem rajzolta volna másképp. De nemcsak az invencióban volt elsőrendű MOREAU, hanem a kivitelben is. Elrendezés, fényelosztás, mozdulatok és kifejezés valódiságában talán még GRAVELOT-n is túltesz. S nemcsak magát a jelenetet adja, hanem a keretet is hozzá. Bútorok, kosztümök a képen a kor elsőrendű dokumentumai.

A harmadik korszak 1744—1800-ig terjed. Itt találjuk elsősorban MARILLIERT, ki szintén történeti festőnek indult. Főműve az obskurus DÈS FONTAINES abbé költeményének *Diana fürdőjének* illusztrálása. Itt is, mint a *Csókók*-nál, minden érdem a művészé. De DORAT halhatatlansága érdekében *Meséi* számára is megtalálta a maga kitűnő művészt MARILLIER-ben. E kis munkát már XVI. Lajos stílusa jellemzi. Ovális keret, szalagok, girland. MARILLIER nagysága a végtelen kicsiben rejlik. Figurái elevenen mozognak tallérnagyságú mezőben. Többi műveiben is az ízlésnek ugyanazt a tisztaságát és az ornamentumok utánózhatatlan gráciáját találjuk. E kor kisebb mesterei: MONET és BINET különösen a kényesebb témákat kedvelték, a fügefalevél alkalmazását s MONET amatőr hívei számára mindig félretett egy-egy lapot «avant le nuage ou la draperie». Leghíresebb műve: CHODERLOS DE LACLOS: *Liaisons dangereuses*-je. BINET torzfiguráiról ismeretes. LE BARBIER álklasszikus akadémizmusa gyakran hideg és mesterkélt. Mégis híven fejezi ki korának szentimentalizmusát GESSNER műveivel. DUPLESSI-BERTAUX és a breton QUEVERDO a metszet miniatúráiban specialisták. DUPLESSI-BERTAUX elég ügyesen utánózta CALLOT-t. QUEVERDO elragadó vignetteket rajzolt a század végén nagyon divatos kis almanachokba, melyeket marokinba, vagy selyembe kötve nőknek adtak ajándékkul. Ő a francia CHODOVIECZKY. MONSIAU és DEBUCOURT aquatintával próbáltak friss életet belevinni a metszetekbe. Mind hiába.

A századvégi vignette a teljes hanyatlás képét mutatná, ha e kis mestereket nem váltaná fel e generáció két legnagyobb festője: FRAGONARD és PRUDHON. FRAGONARD vignettekkel, virágokkal, fejlécekkel, cul-de-lampe-okkal diszította bájos utitársának s mecénásának, *Saint-Non* abbénak *Voyage pittoresque*-jét, de legjobb munkája második útja alkalmából készült:

LA FONTAINE *Meséi*. Sajnos, a forradalom megakadályozta műve teljes megjelenését, melyre valósággal rátermett s mellyel még EISENT is fölmulta volna.

PRUDHON fejezte be a XVIII. század illusztrációinak ciklusát, mielőtt a dauidi klasszicizmus győzedelmeskedett. Művei közül csak a legfőbbet említjük, *Daphnis és Chloe*-t, melyben a szerelem misztériumát oly érzéki bájjal tárja elénk, melyet hiába keresnénk a szeretetreméltó RÉGENS *Idilljei*-ben.

S említés nélkül hagyjuk a már többször szóba került, legkiválóbb mesterektől diszített utazási naplókön kívül, az ünnepek könyveit, aukciókatalógusokat, almanachokat, melyek mind híven tükrözik a XVIII. század ízlését és egész Európa művészetére hatással voltak.

R. HOFFMANN MÁRIA.

Le Guide di Roma. *Materialien zu einer Geschichte der römischen Topographie.* Unter Benützung des handschriftlichen Nachlasses von Oskar Pollak, herausgegeben von Ludwig Schudt. Wien—Augsburg 1930, dr. Benno Filser Verlag, 8-ad r., XX. 544 l.

Nincs még egy város az Örök Városon kívül, amelynek topográfiájával, műemlékeinek leírásával akkora irodalom foglalkozna. Ebben az irodalomban — amelynek kezdetei messze visszanyúlnak a könyvnyomtatás megteremtette irodalmi publicitáson túl egészen a korai középkorba — megfelelő tájékozódást szerezni eddig csaknem lehetetlen volt. Az olasz bibliográfiai irodalom egészen napjainkig, a nemzet politikai széttagoltságának megfelelően, ezen a tudományos területen is nélkülözte az egységes munkát. Emilio CALVI munkája, amely az olasz SZABÓ Károly és PETRIK akart egyszersmind lenni, szerzője halála után csonkán, befejezetlenül maradt.

Pedig ez a Róma-irodalom úgy történeti, mint különösen archeológiai és műtörténeti szempontból szinte megbecsülhetetlen értékű forrásanyagot rejt magában, amelyet a tudomány az anyag szétszórtsága és az előkészítő bibliográfiai kutatások hiánya miatt, alig vagy egyáltalán nem értékesíthetett a kutatások során. Csak a legújabb idők hoztak ezen a téren is jelentős változást. Elsősorban Christian HUELSEN munkásságát kell itt említeni, akinek Róma középkori keresztény templomairól írott munkája (LE CHIESE DI ROMA NEL MEDIO EVO, Firenze, 1927, v. ö. SZÁZADOK, 1929, pp. 543—47.) már az írott és nyomtatott Róma-irodalom felhasználásával készült. GALASSI—PALUZZINAK 1923-ban megindított folyóirata (ROMA) hasonlóképpen nagymértékben hozzájárult a régebbi Róma-irodalom anya-

gának módszeres felhasználásához, illetőleg az irodalmi anyag kritikai rendszerezéséhez.

Teljességgel hiányzott azonban eddig egy olyan tudományos rendszerezés — amely ebben a beláthatatlan anyagban nemcsak bibliografice eligazított volna, hanem az értékelés és az egyes irodalmi átvételek kérdését is, ami az ilyen természetű anyagnál döntő fontosságú — csak megközelítőleg is tisztázta volna. Ezen a hiányon már a barokk Róma korán elhalt kitűnő műtörténész Oskar POLLAK óhajtott segíteni, amidőn a topográfiai forrásanyag publikációjának bevezetéseképpen kiadni szándékozott a római nyomtatott guidák bibliográfiáját is. POLLAK azonban nem jutott túl az anyaggyűjtésen és az általa összegyűjtött anyagot egészítette ki és dolgozta fel módszeresen az itt fekvő testes kötetben Ludwig SCHUDT, a római Biblioteca Herziana könyvtárosa.

Munkájában csakis a nyomtatásban megjelent gudiakkal foglalkozik, ezek közül is csak azokat veszi figyelembe, amelyek kizárólag Rómával foglalkoznak; az itáliai utikönyveket, amelyek egy-egy részben foglalkoznak az Örök Várossal, SCHUDT teljes figyelmen kívül hagyta. Műve még ilyen korlátozások mellett is hatalmas kötetté bővült. Legbecsesebb része az a tíz íves bevezetés, amelyben SCHUDT a guida-irodalom típusait foglalja össze és megállapítja, hogy egyes szerzőknél mennyi az eredeti és mennyi az átvétel. Ez munkájának leglényegesebb, valóban alapvető része. SCHUDT a guidákat tartalmuk szerint négy csoportra osztva tárgyalja: a tulajdonképpeni guidák; tudományos topográfiák; hagiológiai iratok; didaktikai iratok. Ezekhez csatlakoznak az antik Róma megmaradt emlékeit, valamint az egyes emlékeket tárgyaló művek ismertetése. A mű második része a hasonló beosztás szerint készült bibliográfia, amely 1286 címet foglal magában.

SCHUDT a római gyűjteményeken kívül a nagy európai gyűjtemények anyagát is felhasználta. Magyar gyűjteményeinkben nem kutatott, de a mi nagy könyvtáraink nagyon hiányosak is a római guida-irodalmat illetőleg. A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának egyik ősnymtatványa (*Mirabilia Rome*, v. ö. HORVÁTH Ignác: 782) értékes és a szakirodalomban eddig egyetlen ismert variánsa ugyanennek a legrégebbi guida típusnak, de COPPINGER, HORVÁTH nyomán, 4047. szám alatt már regisztrálta is. Az Egyetemi Könyvtár ősnymtatványa pedig, amelyik az 1692-iki bejegyzés tanúsága szerint a pozsonyi jezsuiták könyvtárában volt, az *Indulgentiae Urbis Romae* csoportba tartozik és HAIN: 9174. szám alatt van felvéve. De SCHUDT ezekkel nem foglalkozik, mert a *Mirabilia* ki-

adását csak egyszer veszi fel, különben HAINRA és pótlékaira hivatkozik, ami helytelen eljárás, mert egy ilyen bibliográfiától joggal elvárható a lehető teljesség. A magyar vonatkozású római templomok közül csupán a Santo Stefano Rotondora vonatkozólag találunk itt adatot. SCHUDT itt ROSCIUS és GALLONIUS munkáit említi, amelyek különösen a templom martiriumokat ábrázoló freskóival foglalkoznak.¹

SCHUDT maga is minduntalan említi műve fogyatékoságait, amelyeket mentsen az, hogy első kísérlet. Bár kétségtelenül vannak hiányai, de erre a mentségre semmi szüksége sincsen a szerzőnek, munkája még hosszú ideig alapvető mű marad a keresztény Róma topográfiájának és műtörténetének tanulmányozásához.²

TÓTH LÁSZLÓ.

Fremdsprachige Publikationen über die Čechoslovakei.
Praha, 1928. 8-ad r. 146 l. Az Orbis könyvkereskedés 2. számú katalógusa.

A csehszlovák állam félhivatalos propaganda könyvkereskedése ebben a gazdag tartalmú jegyzékben foglalta össze egyrészt azokat a műveket, amelyek Csehszlovákiára vonatkoznak, vagy csehszlovák íróknak idegen nyelvű fordításai s amelyek könyvtári forgalomban ma is kaphatók. Így ez a katalógus némiképp átmenetet képez GULYÁS Pál bibliográfiája (*A magyar szépirodalom idegen nyelven*, Budapest, 1920) és PIKLER Blanka—BRAUN Róbert: *Általános magyar könyvjegyzék* (II. kiadás, Budapest, 1927) című praktikus célú összeállítása között.

A katalógus huszonhat nyelven megjelent kiadványokat sorol fel, ezek között magyar nyelvűeket is. A magyar rész azonban nagyon szegényes, mindössze 11 könyvet foglal magában, ezek közül négy a Panoráma

¹ A Magyar Bibliophil Társaság 1923-iki kiállításán (A nyomtatott könyv díszítése) 191. szám alatt szerepelt GALLONIUSnak egy másik munkája (*De Ss. Martyrum Cruciatibus Antonii Gallonii Rom. Congregationis Oratorii presbyteri liber*, Roma, 1594), amely a keresztrefeszített hitvallók mártírságát írja le, de munkája a római templomok mártír vonatkozásaival nem foglalkozik és nem a guida-, hanem az egyházi irodalomhoz tartozik. Miután a Santo Stephano Rotondo freskóit (amelyekről GALLONIUS publikált 1591-ben egy leírást: SS. Martyrum certanima prout in templo S. Stephani in Caelio Monte visuntur expressa. Roma, 1591, v. ö. SCHUDT 1281. szám) TEMPESTA és POMARANCIO festették, érdemes volna GALLONIUS két művének képeit összehasonlítani a Santo Stefano Rotondo freskóival. A könyvet Antonio TEMPESTANAK 25 önálló fametszete díszíti. A ritka könyv (v. ö. Philippe SARTON párizsi könyvkereskedő 1929 novemberében kiadott 13. számú katalógusában: 450. szám) ELEK Arthúr birtokában van, akinek a könyv kikölcsönzéseért ehelyütt mondok őszinte köszönetet.

² A magyar Róma-irodalom összeállítását VÁRADY Imre végezte el sajtó alatt lévő olasz-magyar bibliográfiájában.

útikönyvek című sorozatban megjelent útikalauz, a többi pedig cseh pénzen megjelent propaganda kiadvány, illetőleg MASARYK három munkájának magyar fordítása. Becses azonban ez a bibliográfia, mint a cseh politikai propaganda irodalom összeállítása, továbbá a cseh irodalom külföldi hatásainak ismertetése szempontjából is. Bennünket a COMENIUS-irodalom elég bő és soknyelvű összeállítása érdekel különösebben.

BARANYAI Zoltán nemrégén keserűen állapította meg, hogy francia nyelven ma jóformán semmit sem tudunk annak az érdeklődőnek a kezébe adni, aki a magyar irodalomról és művészetről tájékozódni akar (Széphalom, 1928. 336—344 ll.). A helyzet ezen a téren azóta se javult és méltán nézzük irigységgel a csehszlovák propagandát, amely ilyen hatalmas és soknyelvű, változatos anyagot tud a hazája iránt érdeklődő idegennek a rendelkezésére bocsájtani.

T. L.

A magyar tudományos irodalom bibliográfiája 1901—1925., IV.: Matematika, összeállította: GÁSPÁR Ilona dr. Budapest, 1930. XI + 83 lap, 8°.

Az Országos Könyvforgalmi és Bibliografiai Központ kiadványainak sorozatában jelent meg ez a hézagpótló munka. GÁSPÁR Ilona dr. a magyar matematikusok negyedszázados munkásságát nagy alapos-sággal dolgozza fel 27 szakcsoportba beosztva és kiterjeszkedve a külföldön és idegen nyelven megjelent művekre is. A felsorolt 1897 munka szakszerű csoportosítása könnyen kezelhetővé teszi a könyvet; s egyrészt világos képet ad a magyar matematikusok által feldolgozott problemakörökről, másrészt a szakembernek nagy segítséget nyújt a kimerítő és világosan rendezett munkák, sőt a folyóiratokban megjelent kisebb cikkek felsorolásával is. A bibliográfia a külföld számára is használhatóvá válik azáltal, hogy a csoportok és a jelentősebb magyar művek címét német fordításban is közli.

PAUDLER ÉVA.

Szalay József: *A könyvről és a könyvszeretetről.* (Széphalom-Könyvtár. 23. sz.) Szeged, 1931. 8°. Szeged Városi Nyomda. 22 l.

A kis füzet valóban egy vérbeli bibliofil munkája, aki át van hatva a könyvek szeretetétől. Fáradtságot nem ismerve gyűjtötte gazdag és értékes könyvtárát, mely már tizezer kötettel dicsekedhetik. Kutatásai, utazásai során felmerülő könyvészeti tanulságait, tapasztalatait sűrítette össze ebben a kis tanulmányában, mely, amennyire ötletszerű, éppolyan vonzó és kellemes olvasmány. Nem szakemberek számára íródott munka, de

még a könyvtártudomány bűvárai is haszonnal forgathatják, mert lelkese-
dést meríthetnek belőle, megbecsülni és szeretni az emberi kultúra leg-
tisztább megnyilatkozását: a könyvet. SZALAY saját könyvtárával arány-
lag keveset foglalkozik s inkább csak a külső, mondhatnám, hogy ebből
a szempontból mellékes körülményeket világítja meg. Így röviden bemu-
tatja a könyv fejlődésének technikai fázisait a legrégibb időtől a gram-
mofonlemez-könyvekig. Foglalkozik a könyvterjesztés akadályai-
val, a cenzurával és index-szel, a magyarországi és külföldi híresebb magán-
könyvgyűjtőkkel, mindig hangsúlyozva a magyar könyv kulturális misz-
szióját, majd rátér saját gyűjteménye feldolgozási módszerének tárgya-
lására. SZALAY értékes könyvtárát a *grangerizáló* módszerrel rendezte be.
GRANGER Jakab XVIII. századi anglikán lelkész értékes bibliofiljellegű
könyvtárát úgy rendezte be, hogy a könyvekhez sok, a könyvvel kap-
csolatban álló képet, metszetet köttetett. SZALAY modernebb könyvtári
miliójében ezt úgy oldotta meg, hogy könyveiben «a szerző sajátkezü
ajánlása, vagy legalább is kézirata és arcképe, további, a művel vonat-
kozásban álló képek, a könyv előfizetési felhívása, megjelenésekor kelet-
kezett bírálatok s ismertetések, esetleg a szerző gyászjelentése, nekrológja,
az emlékére rendezett ünnepek nyomtatott műsora, a tulajdonos exlibrise,
szindarabnál a színlap stb.» emelik a könyv értékét. Pl. a HAVAS-féle
PETŐFI-kiadás 48. sz. számozott példányának első kötetébe SZENDREY Júlia
három, a másodikba PETŐFI Zoltán két és a harmadikba PETŐFINEK *A virá-
gok* c. költeménye van eredeti kéziratban bekötve. Könyvtárában így
vannak meg VÖRÖSMARTY, KISFALUDY Sándor, ARANY János, ÁBRÁNYI
Emil, ADY Endre, SZÁSZ Károly, a műfordító, TOMPA, JÓKAI, GÁRDONYI,
SZABOLCSKA, HERCZEG Ferenc, BABITS, MÓRA Ferenc, TÖMÖRKÉNY, JUHÁSZ
Gyula, KOSSUTH, DEÁK, SZÉCHENYI, TISZA István, stb. művei. Végül magya-
rázatát adja dolgozata alkalmiságának: az egyik a SOMOGYI-Könyvtár fél-
százados évfordulója és ugyancsak 50 éves fordulója annak, hogy a
fiatal diák SZALAY «szülei könyveiből elcsent darabokkal» megteremtett
egy gazdag és ritkaságaival valóban unikumszámbamenő értékes magán-
könyvtárát.

KOZOCSA SÁNDOR.

Jancsó Benedek Emlékkönyv. Az Efe «Jancsó Benedek Tár-
sasága» megbízásából szerkesztette: *Asztalos* Miklós. Budapest, 1931.
Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 8°, 413 l.

A tizennyolcadik század végétől kezdve az egyre izmosodó nem-
zetiségi gondolat váltotta fel a régi nemzetfogalmat és a közös területen

kulturális egységben békésen megférést megbontották az egy nyelvet beszélők, egy fajhoz tartozók centrifugális törekvései. A fejlődés tragikussá vált a magyarság sorsára, hiszen ugyanazok az erők, amelyek az ő öntudatosodását, nyelvi fellendülését szolgálták, tették alattvalókból ellenségekké a hazai idegen népeket. A nemzetiségi kérdés a múlt század negyvenes éveiben már teljes élességében kibontakozott, megoldatlan maradt a kiegyezési korszak túlzottan optimista és kapkodó politikájában s megoldatlan ma is a trianoni erőszakos és korcs válasz ellenére. A háború utáni magyar nemzedék életfeladata az igazi megoldásra rátalálni. Jól érezte ezt ASZTALOS Miklós, aki egy korábbi munkájában megrajzolta WESSELÉNYI-nek, az első nemzetiségi politikusnak a képét, midőn a békebeli Magyarország utolsó nemzetiségi politikusának emlékkönyvét erre a centrális témára építette föl. A személynek kijáró emlékezősek mellett alapos történelmi és időszerű cikkek folytatják a nagy tanító szellemében munkálkodást. Nyelvészetnek (TREML Lajos román kontinuitást cáfoló értekezésében), szellemtörténetnek (DEÉR József tanulmányában, amely a magyarok és horvátok első kapcsolatait érdekesen helyezi el a koraközépkor szellemi világában), jogtudománynak (AJTAY Gábor, Szász Zsombor és mások cikkeiben), gazdaságtannak, statisztikának, geopolitikának, emberföldrajznak (TELEKI Pál gróf cikkében meg SZABÓ Pál Zoltán mintaszerű tanulmányában a Dél-Dunántúl száz év alatti népességhullámzásáról), publicisztikai szempontoknak egyaránt rész jut a közös feladatból. Maga a szerkesztő találó és jogos ötlettel a református iskolaügy sorsát a HABSBURG-uralom alá került Erdélyben a román impériumváltozással és a mai magyar kisebbség helyzetével állítja párhuzamba, rámutatva a két politika közötti nivósülyedésre. A múlt és jelen problémái után a jövőendő tennivalókra próbál feleletet keresni PONGRÁCZ Kálmán, OTTLIK László nagy feltűnést keltett tanulmányához kapcsolódva és ALBRECHT Ferenc a kiegyezési korszak nemzetiségi politikáját bírálva. Mindkettő az illuziómentes, változott körülményekkel számotvető felfogást sürgeti és az orvoslást egy olyan fejlődési fok eljövételétől várja, amelyben már (ALBRECHT szavai szerint): «nem lesz a nemzetiségi elv államalkotó faktor, hanem egy okos és belátó kompromisszum létesül a nemzeti állam, a geopolitikai tényezők és az államfenntartásra képes fajok között» (155—156 l.). A munka neheze, az új államkoncepció kidolgozása még ezután következik.

A sikerült kötet munkatársai főleg a fiatal nemzedék sorából kerültek ki, jelentős részben éppen a könyvtárunk tisztviselői közül.

HALÁSZ GÁBOR.

Évi jelentés a veszprémvármegyei múzeum és múzeumi könyvtár 1929/30. évi fejlődéséről és évvégi állapotáról. — Irodalmi mellékletekkel. — Összeállította: *Laczkó Dezső* múz. igazgató. Veszprém, 1930. Egyházmegyei könyvnyomda, 8°, 46 l.

A múzeumnak főleg a régészet területén eredményes munkáját és gyarapodását, valamint a könyvtár használatát ismertető jelentés után a kötetben a következő helyi vonatkozású értekezéseket találjuk: Dr. GUTHEIL Jenő: *Veszprém, Szent Imre városa. Adatak Veszprém Szent Istvánkori történetéhez*; RHÉ Gyula: *Új Árpádkori templommaradványok Veszprémben*; Dr. RIBÓ Zoltán: *Csikász Imre † veszprémi szobrászművész életrajza*. A már harmadik évi beszámolót kísérő irodalmi melléklet mindenesetre hasznos gondolatnak bizonyult. n.

Máté Károly: A könyv morfológiája. Tanulmány a XVI—XVII. századi magyar irodalom történetéhez. Budapest, 1930. 53 l. (Minerva Könyvtár XXX.)

HORVÁTH János és THIENEMANN Tivadar vezették be irodalomvizsgálatunkba a gyümölcsöző morfológiai szempontot. Az irodalmi formák és a közönség változásának története mellett nem maradhatott el az irodalmiság közvetítőjének, a könyvnek formai fejlődésrajza sem. Ezt a munkát végezte el régi magyar nyomtatványok alapján MÁTÉ Károly, szerencsés példát adva a könyvészeti adatok szellemtörténeti hasznosítására. Főleg THIENEMANN elvi alapvetése nyomán bőséges idézetekkel tárgyalja a címlap alakulását a címnélküliségtől a barokk végtelen címekig, az írói öntudat kibontakozását a névtelenség, névrejtés, magakicsinyítés stádiumain keresztül, a dedikáció szerepét és ezzel kapcsolatban a maecenas jelentőségét, a könyvnyomtatónak a szellemi részbe is befolyását, végül az olvasóval törődés kezdeti jeleit az elő és utószavakban. A gazdag és az irodalomtörténettől még úgyszólván teljesen kiaknázatlan régi magyar könyvanyagot lelkiismeretesen áttanulmányozta; bárcsak e formai ismerkedés után most kedvet kapnának kutatóink tartalmuk feldolgozására is. H. G.

A Fővárosi Nyilvános Könyvtár Értesítője. 1929. Új folyam 9. kötet. 1—4 sz. Budapest, 1930. Budapest Székesfőváros Házinyomdája. 8°. 231 l.

Az évenként rendszeresen megjelenő *Értesítő* 9-ik kötete az 1929. évről szól. A könyvtár munkásságáról szóló jelentés (1—26 l.) után az új

gyarapodás válogatott jegyzékét (27—197 l.), majd a rendszeresen járó folyóiratok (199—205 l.) lajstromát találjuk. Az *Értesítő* egy a keresést megkönnyítő névmutató (207—231 l.) zárja be. ENYVVÁRI Jenőnek a könyvtár kitűnő igazgatójának jelentéséből értesülünk arról a valóban nagyarányú használatról, melynek a Fővárosi Könyvtár örvend s arról a megerőltető munkáról, amelyet az elégtelen számú alkalmazottnak a használat lebonyolítására kell fordítania s amiről legjobban a számok beszélnek. 1929-ben a könyvtár egymillió kötetnél többet juttatott olvasói kezéhez. A könyvtári rendes munkákon kívül serényen folytak az új otthonba, a WENCKHEIM-palotába való átköltözés előmunkálatai, amelyeket az épület átalakítási és berendezési munkái — amelyekre a könyvtár igazgatójának döntő befolyása volt — előzték meg. A gyarapodás képét néhány szám világítja meg, a központi Könyvtár 9431, a tizenkét fiókkönyvtár 34,524, összesen tehát 43,865 darabbal gyarapodott. Könyvbeszerzésre a Központi könyvtárnak 132,000 P, kötésekre 33,907 P, a fiókkönyvtáraknak beszerzésekre 120.000 P, kötésekre szintén 33,907 P javadalma volt. Egyéb dologi kiadásokra más javadalmi tételek nyújtanak fedezetet. Katalógusok dolgában — az *Értesítő*n kívül — az *Aktuális kérdések irodalma* c. sorozatban öt lajstrom, valamint a *Budapesti Gyűjtemény Bibliográfiai Munkálatai* c. sorozat 1-ső füzeté — melyekről megjelenésükkor megemlékeztünk volt — hagyta el a sajtót.

I. K.

Code international d'abréviations des titres de périodiques.

Paris. 1930. Institut intern. de coop. int. 8^r 12 l.

A szellemi együttműködés nemzetközi intézete egyik albizottságával kidolgoztatta a folyóiratok címei rövidítésének nemzetközi szabályzatát. Ezt franciául és angolul a fenti című füzetkében kiadta. A szabályzat kiegészítéséül szolgál az általános rövidítések jegyzéke. A munkának főelőnye a világosság, a könnyű áttekinthetőség s hogy kerüli a rövidítések túlzásba vivését. Az általános szabályokat hét, a különlegeseket öt pontba foglalja össze. Már az első mondat megadja a szabályzat szellemét. Ez a mondat így szól: A folyóiratok címét úgy rövidítsük, hogy az könnyen legyen kiegészíthető. Nem ismeri azt a fátylat, melyet a céhbeliak a mesterség titkosságának emelésére a legegyszerűbb dolgokra szeretnek borítani. Célszerű volna e szabályzatot magyar fordításban is kiadni, mert ebből nemcsak a rövidítések szabályait lehet megtanulni, hanem azt is, hogy hogyan lehet egy szabályzatot világosan megírni.

I. K.

Pongrácz József: *Dr. Antal Géza dunántúli református püspök irodalmi munkássága.* Pápa, 1929. Főiskolai nyomda. 8° 29 l. 1 mell.

E bibliográfia kiadására ANTAL Géza lelkész-tanár 40-ik évfordulója szolgáltatta a külső alkalmat. Maga a könyvészeti összeállítás azonban még hét évvel vissza megy, hogy a nagymunkásságú püspök ifjúkorának első költői kísérleteitől kezdve, irodalmi munkásságának egész képét adja. A cikkek és értekezések időrendi felsorolása, egy rövid életrajzzal felér, mert kiviláglik belőle miként tér át az ifjú ember a szépirodalom mezejéről a filozófiára, a hitélet, az országos és a városi politika területére, mint működik hazája és egyháza érdekében a külföldön. A könyvészet öt csoportba különítve sorolja fel a címeket u. m.: I. Önálló művek és fordítások. II. Cikkek, értekezések. III. Képviselőházi beszédek. IV. Szerkesztés. V. (Címe nincs. Tartalmazza: a munkatársi és felülvizsgálói működésnek, felsorolását; az ANTAL Gézáról szóló irodalmat; az arcképeket.) Hogy mily lelkiismeretes pontossággal készült ez a könyvészeti összeállítás, mutatja, hogy a hibát kereső összesen három helyet talált, amelyeknél a lapszám nincs megadva, ... alighanem azért, mert a szóbanforgó kiadványok nem voltak kézben. Erről a bibliográfiáról el lehet mondani — amit minden műről el kellene mondhatni, de sajnos nem lehet, hogy — gonddal és szeretettel készült. I. K.

A SZERKESZTŐSÉGHEZ BEKÜLDÖTT KÖNYVEK:

Kir. Magy. Egyetemi Nyomda Budapest: BESSENYEI György: A törvénynek útja. Tudós társaság. (Magyar Irodalmi Ritkaságok. Szerkeszti VAJTHÓ László. 1. szám.) Budapest, 1930.

Magy. Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára, Budapest: GÁRDONYI Albert: Régi pesti könyvkereskedők. (Az Orsz. Széchényi Könyvtár kiadványai. Szerkeszti JAKUBOVICH Emil és RÉDEY Tivadar. 2. sz.) Budapest 1930.

Magy. Nemzeti Múzeum Zenetörténeti Osztálya, Budapest: Petőfi-dalok. Összeállította ISOZ Kálmán. (Magy. Zeneművek Könyvészete.) Budapest, 1931.

Magy. Meteorológiai Társaság, Budapest: Dr. AUJESZKY László: Védekezés az időjárási károk ellen. (A Magy. Meteorológiai Társaság kiadványa, 2. kötet.) Budapest, 1930.

Fővárosi Nyilvános Könyvtár, Budapest: A Főv. Nyilv. Könyvtár Értesítője. 1929. Új folyam, 9. kötet, 1—4. sz. Budapest, 1930.

Magy. kir. Állami Térképészet, Budapest: VÖRÖSS József: Bevezetés a fotogrammetriába. (A Térképészeti Közöny 3. sz. külön füzet.) Budapest, 1931.

Studium Könyvkiadó R.-T., Budapest: Világirodalmi Lexikon. (Külföldi irodalom.) Szerkesztette: Dr. DÉZSI Lajos. I. kötet. *A.—Ecrevisse.* Budapest, 1931.

Debrecen sz. kir. város . . . könyvkiadóvállalata, Debrecen : Dr. Csűrös Ferenc: Debrecen város és a Tiszántúli ref. egyházkerület tulajdonát tevő könyvnyomda fejlődésének története. (Debrecen, 1931.)

Magy. Tudományos Intézet, Tartu (Dorpat): CSEKEY, Stephan v.: Aus den Forschungsarbeiten des Ung. Wissenschaftlichen Instituts in Tartu (Dorpat). (Bibliotheca Hungarico-Estica Instituti Litterarum Hungarici Dorpatensis. Edidit Stephanus de CSEKEY. 8—13.) Tartu-Dorpat, 1930.

Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, Münster in Westfalen: PUKÁNSZKY, Béla v.: Geschichte des Deutschen Schrifttums in Ungarn. I. Bd. (Deutschum und Ausland. Studien zum Auslandsdeutschum und zur Auslandskultur. Herausg. v. Georg SCHREIBER. 31/36. Heft.) Münster in Westfalen, 1931.

Magy. Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára, Budapest: GULYÁS Pál: A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században. Budapest, 1931.

Vasvármegye és Szombathely város kultúregyesülete és múzeuma, Szombathely: A Vasvármegyei Múzeum Könyvtárának II. sz. gyarapodása 1927 okt. 1-től 1930 szept. 30-ig és Jelentése 1929. évi működéséről és állapotáról. Összeállította: Dr. PÁVEL Ágoston. Szombathely, 1930.

Széphalom-kör, Szeged: Dr. BIBÓ István: Könyvtáraink racionalizálása. A szegedi egyet. könyvtár tíz éve. (Különlenyomai a Széphalom 1930. 10—12. számából. (Szeged, 1930.)

Kultura Könyvkiadó, Pozsony-Bratislava: SKULTÉTY József: Még egyszer a volt Felső-Magyarországról. Válaszul Iványi Béla «Felső-Magyarországról» c. füzetére. Turóc-Szent-Márton, 1931.

Magy. Történelmi Társulat, Budapest: SZENTPÉTERI Imre: Magyar Oklevéltan. (A Magy. Történettudomány Kézikönyve. Szerk. HÓMAN Bálint. II. köt. 3. füz.) Budapest, 1930.

Ref. főiskola igazgatósága, Pápa: PONGRÁCZ József: Dr. Antal Géza dunántúli ref. püspök irod. munkássága 1881—1928. A negyvenéves lelkész-tanári jubileumra összeállította: —, Pápa, 1929.

Az Erdélyi Férfiak Egyesülete «Jancsó Benedek Társasága», Budapest: Jancsó Benedek Emlékkönyv. Szerkesztette: ASZTALOS Miklós, Budapest, 1931.

Nagy Nemzeti Múzeum, Budapest: Gróf Apponyi Sándorné. (Különleny. a Magy. Könyvszemle 1930. évfolyamából.) Budapest, 1930.

Société des Nations. Institut International de Coopération Intellectuelle, Paris: Code International d'Abbreviations des Titres de Périodiques. Paris, 1931.

Szent István-Társulat, Budapest: HICHENS, R.: Allah kertje. I—II. — ORCZY Emma: Sir Percy visszaút. — HAGGARD, H. Rider: A két D'Arcy. — CRAWFORD, Marion: Don Orsino. — S. BOKOR Malvin: Az utolsó Árpád. — BLASKÓ Mária: Építsünk együtt. — KRISTON Endre: Patkó Pista. — Dr. LINTNERNÉ FITTLER Vilma: Jézuska pajtásai. — PONGRÁCZ Irén grófnő: Klárka hercegnő kalandjai. — SZENT ISTVÁN KÖNYVEK: 89. sz. TRIKÁL József: A lélek rejtett élete. — 90—91. sz. PETRÓ József: A szentmise törté-

nete. — 92. sz. MESZLÉNYI Antal: A magyar jezsuiták a XVI. században. — 93. sz. MIHELICS Vid: Az új szociális állam. — 94. sz. ÉNIK Gyula: Prémek és prémes állatok.

Otto Harrassowitz, Leipzig: VORSTIUS, Joris: Internationaler Jahresbericht der Bibliographie. Erster Jahrgang. 1930. Leipzig, 1931.

Tóth László: Pázmány Péter ismeretlen levele a magyar Pálosok reformja ügyében. (Különleny. a Magy. Könyvszemle 1930. évfolyamából.) Budapest, 1930.

Dr. Szalay József: A könyvről és a könyvszeretetről. (Széphalom-Könyvtár 23. sz.) Szeged, 1931.

Dr. Wolf Rózsi: Szent Imre a képzőművészetben. (Különleny. a Magy. Katolikus Almanach 1930—31. évfolyamából.) Budapest, 1931.

Mieth E. J. István: Pythagorastól Mussoliniig. Budapest, 1931.

Kölcsey Dezső: A Kölcsey-, másképp Szenté-Mágócs-nemzetség. Kölcsey Ferenc. Budapest, 1930.

Bisztray, Jules de: La Bibliothèque de l'Université de Budapest et le Bureau Central Bibliographique des Bibliothèques Publiques de Hongrie. Paris, (1931).

Dr. Temesváry János: Hét erdélyi püspök végrendelete. (Erdélyi Tudományos Füzetek. Szerk. Dr. GYÖRGY Lajos. 1031. 34. sz.) Cluj-Kolozsvár, 1931.

Máté Károly: A könyv morfológiája. Tanulmány a XVI—XVII. századi magy. irodalom történetéhez. (Minerva-könyvtár XXX.) Budapest, 1930.

Terbe Lajos: Petőfi és a nép. Budapest, 1930.

Tóth László: Magyar volt-e III. Calixtus ellenpápa? (Különleny. a Történeti Szemle 1930. évfolyamából.) Budapest, 1931.

Wolf Rózsi: Ismeretlen Michelangelo-iratok. (A Római Magyar Intézet kiadványai.) Róma-Budapest, 1931.

FOLYÓIRATOK SZEMLEJE.

Zentralblatt für Bibliothekswesen. 47. évf. I—II. füzet. 1930. A folyóirat vezetősége nyilván azon igyekszik, hogy lehetőleg széles olvasókör érdeklődésének tegyen eleget; nagyobb terjedelmű tanulmány így alig található, annál több a sokféle kiterjedelmű cikk. W. MENN a németnyelvű bibliográfiai irodalomban kevésbé ismert nagy hollandi könyvtárak (Hága Királyi Könyvtár, Leiden, Utrecht Egyetemi Könyvtár) szervezetét ismerteti: könyvtártechnikai szervezetük elmaradottságának okát abban látja, hogy tisztviselőik nem könyvtári szakemberek, hanem szaktudósok sorából kerülnek ki. — H. HILLE T. L. Yüan «Libraries in China. Peking 1929» c. tartalmas füzetének adatait közli bő kivonattal; G. REISMÜLLER keletázsiai tanulmányútján tett tapasztalatairól számol be. — Érdekes cikkek tájékoztatnak a könyvtártechnika és a katalógizálás időszerű problémáiról. U. LEO — a frankfurti nyilvános könyvtárak központi címjegyzékének folyó munkálataival kapcsolatban — a porosz katalógizálási szabályzat (Preussische Instruktion) tételeit boncolja. — W. WEINREICH a *Gesamtverzeichnis der Ausländischen Zeitschriften* nagyméretű vállalkozásához fűz kritikai megjegyzéseket. — Technikai és katalógizálási tanácsokban különösen gazdag a 8/9. kettős szám, amely a «Verein deutscher Bibliothekare» 1930 júniusában Lübeckben lezajlott gyűlésén tartott előadások kivonatát is hozza: CH. WEBER a porosz egyetemi könyvtárak reálkatalógusairól, J. KINDERVATER a vezérszókatalógus problémáiról, K. SCHELLENBERG a címleírás technikájáról értekezik; H. FUCHS és R. JUCHHOFF a *Preussischer Gesamtkatalog*-ga kapcsolatos kérdéseket feszegetik. — G. LEYH a tübingeni Egyetemi Könyvtár kezelési szabályzatának viszontagságos történetét vázolja az új (1929) szabályzat életbelépésének alkalmából. — M. STOIS a bajor kötelespéldányrendelet kapcsán felmerült jogeseteket boncolja. — A túlnyomórészt rövid könyvtártörténeti közlemények között is akad figyelemreméltó. W. GOTTSCHALK *Die Bibliotheken der Araber im Zeitalter der Abbassiden* c. tanulmányában egy eddig nem eléggé ismert területre vezet minket. — A középkori könyvjegyzékek ismeretét gyarapítja W. SCHMIDT, *Ein Bücherverzeichnis des St. Katharinenklosters zu Nürnberg* c. tanulmányában. — P. TROMMSDORF a braunschweigi *Collegium Carolinum* 1748-ból fennmaradt első könyvtári instrukcióját ismerteti levéltári anyag alapján. — Felső-Ausztria reformáció-korabeli könyvtárügyének R. STUMPFEL szorgalmas tanulmányt. — B. BISCHOFF E. A. LOWE monumentális reprodukciós művéhez *Scriptura Beneventana* (Oxford, 1929) közöl kiegészítő adatokat. A híres humanista, H. RANTZAU könyvtárából származó könyvekre hívják fel a figyelmet R. BÜLCK és F. ZOEFFL. — Érdekes elméleti kérdéseket fejtetget J. VORSTIUS, *Zur Theorie der primären Natio-*

nalbibliographie c. tanulmányában; primär bibliográfián érti az egyes országokban heti-havi időközben összeállított új megjelenések bibliográfiáját; ennek a periódikus könyvészetnek összeállítására tesz jól átgondolt javaslatokat. — Rendszeres beszámoló lelkiismeretesen tájékoztat a könyvészeti irodalom újdonságairól.

DR. BARTHA DÉNES.

Zeitschrift für Bücherfreunde. Új folyam. XXII. évf. (1930). 1—5. szám. A Zeitschrift főlapjában nemcsak szorosan a könyvnek — mint nyomtatványnak — kedvelői részére hoz tanulságos és érdekes cikkeket, hanem az igazi könyvbarátnak is, kit a könyvön mint nyomdaipari jelenségen kívül annak szellemi tartalma is melegen érdekel, a Beiblatt pedig rendkívül gondosan hordja össze mindazt, ami a könyvgyűjtőre nézve a megjelenések, a szakirodalom, egyesületi élet, kiállítások területén nevezetes és tudomásul vételre méltó. Figyelemre méltó Henrik REUSS (e néven 39-ik) hercegének a német bibliofilát a franciával szemben védő, nemzeti önérzettől fűtött polemikus irata GRAUTOFF Ottó dr.-nak, a német-francia társulat alapítójának válaszával együtt, mely kiemeli a franciák elismerését a szép német könyvvel szemben s a kölcsönös kritika helyességét s örömmel üdvözlí REUSS herceg felszólalását, kívánva, hogy ilyfajta megbeszélések a szaklapokból a napisajtóba is mennének át, hogy «a német könyvművészet újból a mindennapi beszéd tárgya legyen». Érdekes UMEKICHI TANAKA japán tanár cikke: *Japanische Kinderschriften und Äsop-Übersetzungen* címen, melyben míg egyrészt régi — a hittérítő jezsuiták által japánul, latin betűkkel már 1593-ban kiadott s az azóta megjelent ESOPUS fordításokkal ismertet meg, addig sajnálja a szép japán könyvet s szeretettel írja le annak báját. SCHÜRMEYER W. hosszabb tanulmányának *Der Bibliotheksraum als Architekturproblem* első fejezetét, mely a középkori és a renesszansz könyvtárak állványrendszerü felállításáról szól, közli. A 2-ik számban STUBEN-RAUCH Herbert: *Der falsche Don Quixote* címen ír e sokat emlegetett regény második kötetének sorsáról, a mű hírnevét kihasználó hamisítóról s adja a különféle kiadások címlapjának hasonmásait. MEINER Annamária az olasz ösnyomtatványok szignetjeiről, WIEYCK H. a bekötési táblákon látható írás betűiről értekezik. MEYER Kathi azzal a kérelemmel fordul a bibliofil társaságokhoz, hogy kiadványaikat mindig egyező összefoglaló címen jelentessék meg, mert a most divó szokás ugyanegy sorozatot annyi — árnyalataiban, szórendben — módosuló névvel jelöl meg, hogy a könyvtáros, kire általános szabályok követezése kötelező, ugyanazon társaság kiadványait a legkülönbébb címszókön kénytelen felvenni, ami nemcsak nagy munkatöbbletet jelent, hanem lehetetlenné teszi az összetartozó kiadványok feletti áttekintést is. SIGERIST Henry E. tanár megállapítja egy kézirat alapján, hogy az Augsburgban 1491-ben megjelent *Versehung des Leibs* c. munkának Heinrich LONFFENBERG von Fryburg ein Priester a szerzője. A kéziratot kultúrtörténeti szempontból érdekes képek díszítik. SCHOLTE J. H. a termékenység szigetéről, a Robinsonádok emez érdekes előfutáráról és számos átdolgozásáról, fordításáról értekezik. JUNK Wilhelm kíváncsnak tartja, hogy az antikvár könyvkereskedelem szokványait szabályozzák s egységes szokvány-kodexbe összegyűjtve adják ki. MARLE Frigyes a francia könyvekben található ajánlásokból mutat be egy csokorra való

A 4/5 kettős füzetben BAUER Konrad F. ismerteti KLEUKENS Friedr. Wilh. és a Ratio-Presse munkásságát: művészi illusztrációkkal és szép nyomással ékes kiadványait. LANCKORONSKA Mária grófnő a 18-ik századi délnémet könyv-illusztrálásról ír és számos hasonmással igazolja állításait. Rendkívül érdekes JUCHHOFF Rudolf cikke: *Das Ende der Sandgusstheorie*. A GUTENBERG-COSTER elsőégi vitának ez alighanem befejező közleménye. A vitában ZEDLER az ellenfele, ki COSTER elsőége mellett tör lándzsát. ZEDLER heves vitáiban döntő érvül öntés technikai elméletét vonultatja csatasorba. JUCHHOFF éppen ezen technikai eljárás tarthatatlanságát bizonyítja okfejtéseiben. OEHLER Richard a majna-frankfurti egyesített könyvtárak igazgatója, a felépítendő frankfurti nagy könyvtárra vonatkozó terveivel kapcsolatban s azok magyarázatául *Zukunfts-bauten wissenschaftlicher Bibliotheken* című dolgozatában több óriásarányú (2—4¹/₂ millió kötetes) könyvtár épületeiről írván, megállapítja, hogy a raktárak részére legcélszerűbbeknek a toronyszerű épületeket tartja. Kisebb alapterületen óriás tömegű könyv helyezhető el; a könyvek függőleges irányban jobban és gyorsabban szállíthatók, mint a vízszintes irányban húzódó raktárakban. A felépítendő nagy könyvtár vázlatos tervét is bemutatja, melynek előnye, hogy az első torony után még két másik lesz emelhető, anélkül, hogy az épület beosztásán változtatni kellene. A terv megvalósítása persze ott is pénzkérdés, mint a kultúra általában az.

I. K.

Archiv für Buchgewerbe und Gebrauchsgraphik. 67. évf., 1930. 1—9. füzet. A változatlanul fényes kiállításban kihozott folyóirat cikkei között számos történeti és könyvészeti szempontból figyelemreméltó munka is található. — F. BOCKWITZ a «Civilité» néven ismert betűtípus legújabb irodalmát ismerteti: Robert GRANJON lyoni nyomdásznak ezt az érdekes alkotását (1557) a 16. század végén Flandria több nyomdája (köztük nem csekélyebb, mint Chr. PLANTIN) átvette és utánozta. — G. A. BOGENG *Expansion der graphischen Kultur* címen mélyenszántó tanulmányban a nyelvhasználat és írásbeliség viszonyát és egymásra kölcsönhatását helyezi szellemtörténeti megvilágításba. — A 3. füzet vezető helyén H. BOCKWITZ nagyszerű illusztrációs anyag kíséretében a «Deutsches Museum für Buch und Schrift» megalakulását és összetételét vázolja: a gyűjtemény legértékesebb darabjai H. KLEMM gyűjtéséből származnak. — Tanulságosan mutatja be E. HÖLSCHER néhány modern nagy kiadó cég (Neuerburg, Inselverlag, Diederichs, Reichl, Fischer, stb.) nyomdászjelvényének fejlődését; a művészi formaadás és szimbolika problémáinak összefonódása különösen érdekessé teszi tanulmányát. — H. BOCKWITZ kitűnően illusztrált cikkben bőven méltatja G. A. E. BOGENG legújabbán megjelent könyvét «Geschichte der Buchdruckerkunst, Der Frühdruck». — G. SCHWIDETZKI pedagógiai és művészettörténeti szempontból figyelmet érdemlő tanulmányban *Das Tier im deutschen Bilderbuch* vázolja a német állatábrázolás művészi fejlődését és jelen irányait. — O. BETTMANN, *Wege zum neuen Buche* c. fejtegetésében a tipográfiai kiállításnak a modern szellemi szükségletekkel való összhangba hozására tesz figyelemreméltó javaslatokat. — O. PELKA a könyvnyomtató cégbe való felvétel formalitásainak történetéhez közöl érdekes adatokat; többek között de VISE 1621-ben megjelent «Depositio cornuti typographici» c. dramatizált játékából és ugyanennek J. RIST-féle átdolgozásából

(1654) hoz jellemző szövegrészeket. — A 8. füzetben E. DARMSTÄDTER Franz v. KOBELL, a galvanografia feltalálójának érdemeit méltatja. — G. MENZ a könyvforgalomnak a gazdasági életben elfoglalt sajátos helyzetét világítja meg *Das Buch als Ware und Wirtschaftsfaktor* című tanulmányában. — H. SCHREIBER, *Bucheinbände der Renaissance mit Rollen und Platten* cím alatt gondos tanulmányban HAEBLER nemrég megjelent jelentős könyvéhez «Rollen und Plattenstempel des 16. Jahrhunderts» közöl kiegészítő adalékokat. — Értékes cikkek világítják meg a nyomdászipar művészeti oldalát is; P. KERSTEN a modern francia és német kötetművészet irányait teszi összehasonlítás tárgyává; R. BRAUNGART a bélyegnyomás művészi kialakításáról értekezik. — A *Buchkünstler und Gebrauchsgraphiker der Gegenwart* rovatban Georg SALTER berlini illusztrátor-tervező művészetét ismerjük meg. SALTER színházi dekorációk tervezésével kezdte pályáját; ma kiváltképpen könyvborítéktervezéssel foglalkozik; ezen a téren ötletei eredetisége, néha szinte a brutalitással határos realizmusa nagy jelentőséget biztosítanak számára. — A nyomdaüzem technikai részét illető tanulmányok közül különösen figyelemreméltó R. RUSS cikke *Vom jetzigen Stand der Reproduktionstechnik*. NICOLAUS háromfolytatásos közleményben amerikai útján tett tapasztalatairól számol be, különös tekintettel a technikai újításokra. — A tartalmas füzetek tanulmányi részét a gazdag szakirodalomból ismertetése egészíti ki.

DR. BARTHA DÉNES.

Le Bibliographie Moderne. 1928 július — 1929 december. 142—144-es együttes szám mellyel 1930 végén befejezte XXIV-ik kötetét. Paul M. BONDOIS: *Un projet d'organisation des archives municipales* c. cikkében ismerteti LENGLET abbénak 1750-ben beadott tervezetét, melyben a városi levéltárak egységes szabályok szerinti leltározását, az ügydarabok számon- és rendbentartását javasolta. A terv azzal az indokolással, hogy pénzbe kerül, félretétetett. Félix HERBET a Fontainebleau-i könyvtár történetét közli. Pierre MAROT a lotharingiai levéltár oklevelei visszaadásának időpontját állapítja meg. H. CHABAUT: *Les débuts de l'industrie du papier dans le Comtat-Venaissin aux XIVe — XVe siècles* címen eredeti okmányok közlésével jellemzi e délfraancia terület (Avignon a székhelye) első papirosmalmainak történetét. Ernest COYECQUE részletesen ismerteti a közjegyzői levéltáraknak állami ill. városi levéltárakban leendő elhelyezésére vonatkozó 1928. évi március 14-iki törvényt, történetét és az első alkalmaztatását Párizsban. E törvény a közjegyzők irodájában őrzött és 125 évnél régebbi okmányokra vonatkozik. Amilyen önként érthető, hogy e már csak történelmi értékkel bíró okmánytömegnek nyilvános levéltárakban a helye, épp oly nehéz volt azt keresztül vinni. Vaskalaposság, féltékenységi, maradiság, a családi, vagyoni-titkokat féltők akadékoskodása 1864 óta állotta útját annak, hogy ez az egységes javaslat korább őltsön testet (s így is csak egy szavazattöbbséggel ment keresztül a francia szenátusban). A közjegyzői irodák kézzől kézre menvén, az előd irattömegéből az utód gyakran csak azokat veszi át, melyekre szükség lehet, tehát az újabbkoriakat, míg a régi írásokat a volt közjegyző családjánál hagyja, ahol azután e nagy terhet jelentő írástömeg padlásra, pincébe kerül, s előbb-utóbb elpusztul. E közjegyzői irattárakban a XVI-ik századból őrzött okmányok nagy számban találhatók. COYECQUE a törvény szövegét is közli s

igen helyesen hozzászól, hogy nem elég az, ha egy törvényt megcsináltak, azt keresztül is kell vinni. A keresztülvitel módjára ad igen talpraesett utasítást, melyet ő alkalmazott a levéltárak átvételénél s egyúttal közli 70 átvett közjegyzői irattár darabszámát és a segédmunkaerővel, az átvételre fordított órák számát is. Igen kitűnő e folyóirat krónika rovata melybe mindenfelől pontos értesülések futnak be. Ezek közül csak a következő két hírt ismétlem a tanulság kedvéért. Magyar bibliografia. Megjelent a Magyar Életrajzi Lexikon *néhány fürete*... stb. Román bibliografia. Megjelent a Contributsioni a la bibliografia româneasca *harmadik kötete*... stb.

I. K.

Magyar Grafika. 1930. XI. évf. 7—12. számok. A kettős számokban megjelent folyóirat 7—8-as füzetét az a különlapon mellékelte híradás vezeti be, hogy WANKÓ Vilmos, ki két és fél évig távol tartotta magát a folyóirattól, újból bekapcsolódott a Magyar Grafika «szakkulturális feladatainak irányításába». *Miből áll és mit akar az új tipográfia* a címe Jan TSCHHOLD cikkének, amely szerint «amellett, hogy nincsenek történelmi mintaképei, legjobban jellemzi még a modern tipográfiát az, hogy szereti az új technikai eljárások alkalmazását» s mindazt ami ebből következik: gépszedést, fényképeket és fényképeszeti eljárásokkal készült képeket, normalizálást, olcsó könyveket s így tovább. Végezetül, összesítésképpen, az elvetett régi szabályok pótlásául átveszi Karl TEIGE (Prága) tantételeit, amelyek nagyon harciasan hangzanak pl: «Tradícióktól és előítéletektől való felszabadulás.» «Egy plakát, amelynek messziről fel kell tűnnie, más feladat elé állítja a tipografust, mint egy tudományos könyv vagy egy verseskötet.» GEYER Raoul: *Párizsi levél a szakoktatásról* címen összefoglalja az ottani szakoktatási intézeteket s mindama helyeket, hol könyv dolgában okulni lehet. Kár, hogy a lelkesedés fölényeskedésre ragadtatja s végül kijátssza a nagy ágyút, mondván: «És tudod-e testvér, hogy Pestről Párizsig igen hosszú az út?» Persze hogy hosszú, de hosszú az az idő is, amellyel a franciák korább kezdhették kultúrájuk fellendítését és hosszú az a számjegy is, amely Párizs gadagságát jelzi... Löwy László: *A mélynyomás általános elterjedésének lehetőségeiről* értekezésén, a mélynyomásos eljárásról s a vele kapcsolatos munkálatokról ad általános képet. *Az ólom: vére a nyomdának* rámutat a gépszedők s általában a nyomdászok ama hibájára, hogy a betűólommal nem törődnek, azzal nem bánnak a kellő szakértelemmel (túlhevítés) s nem figyelnek annak felfrissítésére, pihentetésére. PÉTER András a *Régi egybázművészeti kiállítás*-nak miniatűrjeit, könyveit és kötéseit ismertette. Igen kedves a rövidített név mögé rejtőzött (— BÖKE —) író *Az én első szedésem* című kis elbeszélése. — A 9—10 sz. füzet újítást hozott. Ezentúl a lapnak állandó melléklete lesz a *Nyelvművelő*, mely a «magyar nyelvhelyesség és helyesírási kérdések megvitatására» fog szolgálni. Igen helyes gondolat. Az abban felmerülő kérdések, így nemcsak a közelálló szakemberek, hanem távolabbi körök hozzászólására is alkalmat fognak nyújtani. Így mindjárt a Magyar Grafika e füzetében PÉCSI Józsefnek *Fotó és reklám* címen olvasható, tárgyát illetőleg igen érdekes cikke is, nyelvhasználát, sőt nyelvrontás szempontjából a Nyelvművelő kritikai kése alá veendő. Ebben a cikkben arról van szó, hogy a fényképezést a reklám szolgálatába kell állítani s hogy erre igen alkalmas mód az, ha a fényképfelvételekből megfelelő részt vagy több

fénykép részleteit kivágva, azokat a nyomtatott betűkkel, mint szöveggel, alkalmas módon összeszerkesztve, falragasz vagy reklám megalkotására felhasználjuk. Mindez szép és jó volna, ha ennek előadására nem használna annyi idegen szót, amit azzal, hogy minden mesterségnek megvan a maga «tájszólása» nem lehet menteni. A fotográfiának igen jó magyar szava a fénykép s így az összes e művelettel kapcsolatos ténykedéseknek vagy szerszámoknak megvan a maguk, a mindennapi nyelvhasználatban *élő* szavuk. Fáj a szemnek ilyet olvasni: fotokamara, fotomasina, fotoműterem, fotoatelier, amit fényképezőgépnak, fényképészeti műteremnek könnyűszerrel lehet leírni. Nem akarom a cikk tömördek és szükségtelen idegen szavát kipécézni, csak egyet szeretnék, ha egy új eljárást, mint amilyen a fényképes plakát, ne szolgai átvétellel, idegen szóval jelöljük. Használjunk magyar szót, még mielőtt a foto beidegződne. A fényképes reklám se sokkal hosszabb szó, mint a fotoreklám. Lehetne mindezekre — esetleg HELMECZY-féle dícséretes rövidítéssel is — magyar szót használni, kitalálni. Éppen e cikk után néhány lappal NEMES György tervei között látom: Raffia füstszűrő szipka, amivel a nicostop-os spiclit mondja jó magyar kitétel. (Az előttem ismeretlen fordítóval örömmel szorított gondolatban kezett.) Lám előkelő idegen szó helyett milyen jó és helyes magyar szavunk van. Miért írjuk e rémes szót: Foto: PINTÉR Zs. és miért nem inkább: PINTÉR Zsuzsi fényképfelvétele. — *Fototipográfia* a címe Dr. BETTMANN Ottó (Berlin) cikkének, ki a fénykép és a betűkadta képből összetett plakátokról ír. BORTNYIK Sándor: *Az új fotoművészet* címet használja arra, hogy *A mai művészi fényképezésről* írjon, elmondván azt, amit a fényképkiallítások már hirdettek, hogy t. i. a felvett tárgyon látni, vajjon csak gyakorlott fényképész munkáját szemléljük-e vagy olyan egyénét, ki a festőművész szemével válogatta ki tárgyát. Sajnos a «foto» kitétel az ő írását is elcsúfítja. TSCHUHOLD cikke sem maradt visszhang nélkül s a *Miből áll az új tipográfia — a nyomdász szemüvegén keresztül* című cikk írója bár elismeréssel adózik az újítók mesterének, mégis hosszú tapasztalatok alapján, amelyek során sok újítást és próbálkozást csinált végig, sorba cáfolja a mult tagadóját s elveti a normalizálást, mert azt nem szabad az individualitás fölébe helyezni. Vég-eredményül azt kívánja, hogy a nyomdász folyton tanuljon, nehogy a rajzoló föléje kerüljön. WANKÓ Vilmos *A leegyszerűsített tipográfiáról* ír igen nagy elméleti és gyakorlati tudással. NOVÁK László *Egy nyomtatványkiállítás és tanulságai* c. cikkével jelent meg a munkatársak sorában s hozta magával régismert alapos szaktudását. GRÓSZ Ernő *Egy és más a szedőgépölmről* címen a szedőgépekkel felszerelt nyomdák-*nak* ad tanácsot az ólom tisztítására, keverésére. — A 11—12-ös füzet két kimagasló cikke GEYER Raoulé és WANKÓ Vilmosé. Előbbi *Hogyan készül a reklám* címen jól összefogva ismerteti az Agence Havas nagyarányú reklám-vállalatát. Ez nemcsak elhelyezi, hanem ki is gondolja, meg is tervezeti és el is készítteti a megrendelők reklámjait. A képanyaggal gazdagon élénkített cikk igen jó betekintést enged a nagyarányú intézmény egyik ágába, a hirdetésibe. WANKÓ az *Uhertype fényzedőgép*-et ismerteti. Öröndetes, hogy magyar ember, UHER Ödön találmányáról van szó, melynek rövid leírását itt még rövidebbre fogva közölni, nem volna értelmes. A találmány lényege, hogy a szedőgépre emlékeztető billentyűzet útján, fényérzékeny szalagra veti-

tődnek a sorok. E végtelen szalagról egy másik gépen a sorok egymásalá fényképeződnek egy a sorok szélességének megfelelő s a sorokra merőlegesen haladó filmre. Erről viszik át a mélynyomású hengerekre a «fényszedést». A nyomdásziparra a találmány hordere ma még nem is sejthető. WANKÓ felfogása szerint elsősorban a napilapokat érdekli ez az új találmány. A többi cikk közül felemlítendő: SZÖNYI Lászlóé *A vízjegyekről*, RUBINYI Mózes megemlékezése *Wolfner Józsefről*. LAUPÁL Antal a *Művészet és technika a modern könyvnyomtatóiparban* címen értekezik. A nyomdász szakembereket érdeklő rövidebb, hosszabb szakcikk és minták nagy sora teszi tanulságossá a füzeteket. A fontosabb cikkeket, német fordításban (vagy kivonatban) az *Ungarische Graphik* c. mellékletben olvashatják a külföldi érdeklődők.

Isoz K.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Nagy Lajos király oxfordi kódexe, a Bécsi Képes Krónika kora és illuminátora.

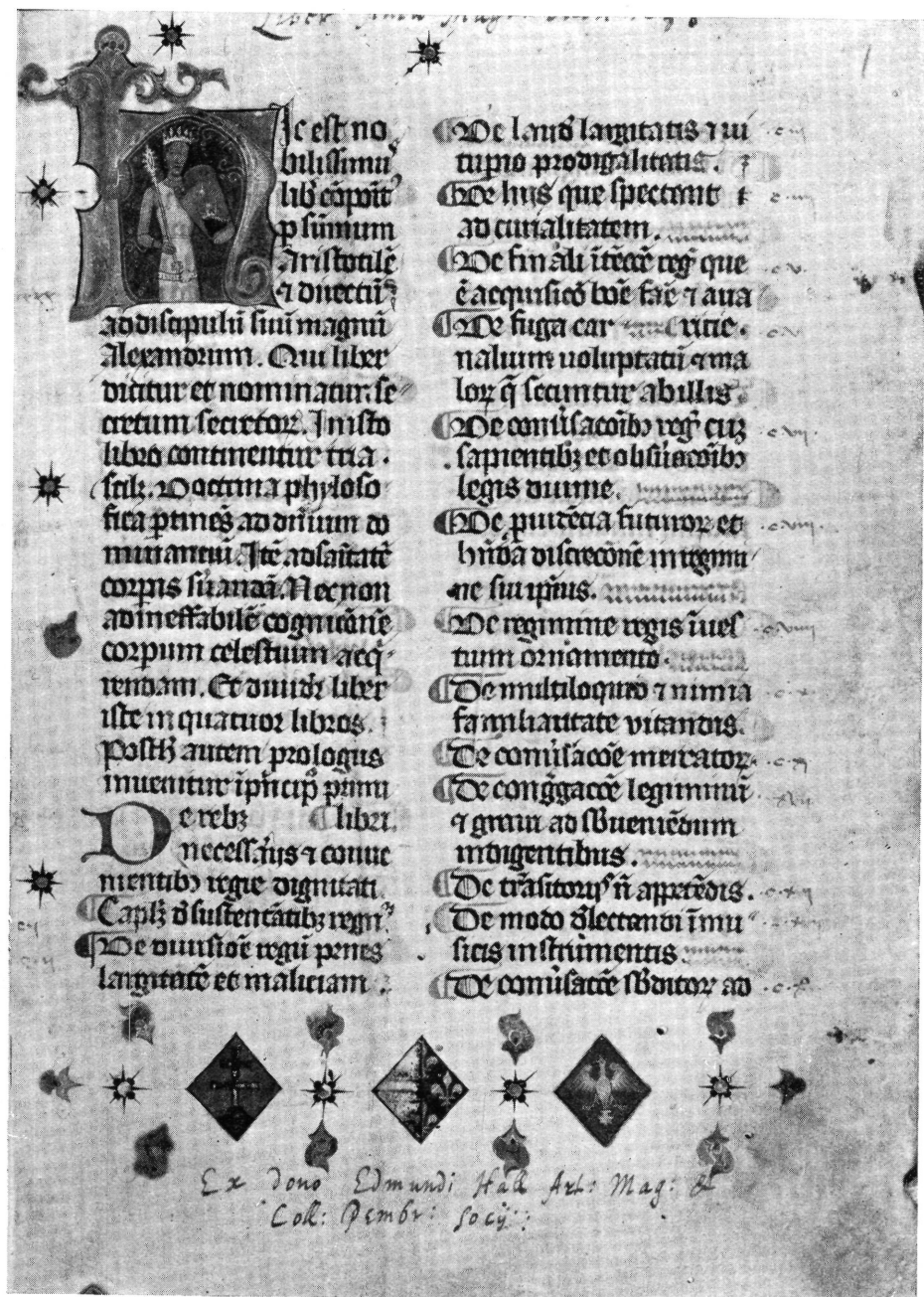
A Magyar Könyvszemle 1929. XXXVI. évf. 239—41. lapján GULYÁS Pál már méltatta HOFFMANN Edithnek a Magyar Bibliofil Társaság kiadásában «Régi magyar bibliofilek. Bpest, 1929.» címen megjelent díszes művét. Nem térhetünk azonban napirendre a kitűnő mű felett anélkül, hogy az illusztris szerzőnek a műben először említett egy végtelen becsű felfedezésére külön is fel ne hívjuk a középkori magyar kódexek és a magyar miniatür-festészet iránt érdeklődő olvasóink figyelmét.

A régi magyar bibliofilek sorát Nagy Lajos királlyal nyitván meg a szerző¹, elsősorban megcáfolja CSONTOSI János azon állítását, hogy e királyunk «jeles könyvtárának» négy darabja máig is fennmaradt. Az objektív vizsgálatot mind-eddig csak egyetlen darab, a Bécsi Képes Krónika állta ki, de a szigorúan tudományos kritikával így lecsökkentett számot gyarapítja is szerzőnk egy másik, bibliografiánkban eddig alig ismert hiteles darabbal, melyről azután művének egyik legszebb eredményeképpen azt is megállapítja, hogy ugyancsak a Bécsi Képes Krónika illuminátorának kezéből került ki (21—22. l.). Magunk részéről hozzátehetjük, hogy scriptora is feltétlenül azonos.

A nemcsak szövegére legfontosabb, de külső kiállítására is legpazarabb díszű középkori kódexünk, a műben művészettörténetileg részletesen méltatott (17—21. l.) Bécsi Képes Krónika ezen testvérét az oxfordi Bibliotheca Bodleiana őrzi. Kiállítása sokkal egyszerűbb, szövege is számtalan ennél korábbi és későbbi kódexből és több ősnymtatványból sok változatban ismeretes s a középkorban általánosan ARISTOTELESnek tulajdonított *Secretum Secretorum* című keleti eredetű apocryph munkát tartalmazza. A kódexet a magyar irodalomban csak PONGRÁCZ József említi a Magyar Könyvszemle 1912. évf. (új folyam XX. köt.) 6. l. a 2. számú hosszabb jegyzetben. Már ő rájött arra, hogy a kódex Nagy Lajos királyunké volt, de a Képes Krónikával való testvéri viszonyát nem ismerte fel.

Hogyan, mily úton-módon került Nagy Lajos király ezen kódexe Angliába? Nem tudjuk. A címlapján olvasható két, XVII. századi bejegyzésből csak az

¹ Könyvbarát királyaink sorát bátran kezdhette volna a szerző «Könyves» Kálmán királyunkkal, kiről a Bécsi Képes Krónikában olvassuk, hogy: Qui ab hungaris *Cunues Calman* appellatur. Eo quod libros habebat. (M. FLORIANUS: Hist. Hung. font. dom. II. köt. 206. l.) Már KÉZAI is *Qunwes* (*Qunuves*) *Kalman*-nak nevezi őt, u. o. II. 88. HARTVIK püspök is e királyunknak ajánlotta Szent István-legendáját, melyet előszava szerint az ő meghagyásából írt meg (u. o. I. 32).

NAGY LAJOS KIRÁLY
oxfordi «Secretum Secretorum» kodexének címlapja.
(Bodleian Library MS. Hertford Coll. 2.)

állapítható meg, hogy már csaknem háromszáz évvel ezelőtt is Oxfordban volt s bizonnyára a Magdalena Hall kézírataival került letétképp a Bodleian Library-be.

A címlap felső szélén olvasható bejegyzés: «*Liber Aulae Magd. Oxon. 1658.*» A lap alsó szélén: «*Ex dono Edmundi Hall Art. Mag. & Coll. Pembr. Socij.*» Legelőször egy XVII. század végéről való katalógus: *Catalogus Librorum Manuscriptorum Angliae et Hiberniae. Oxoniae, 1697. Tom. I. Part. II. p. 84.* említi a 2514. 3. szám alatt a kódexet. Mai jelzete a Bodleianában *MS. Hertford College 2. (E. N. 2.)*

A kódex kötése egyszerű újkori bőrkötés, szövege 66 hártylevélre terjed. A kéthasábosan írt címlapon a szöveget a mű titulusa a következő szavakkal vezeti be: «*Hic est nobilissimus liber compositus per summum Aristotilem et directus ad discipulum suum magnum Alexandrum. Qui liber dicitur et nominatur secretum secretorum. In isto libro continentur tria, scilicet: Doctrina phylosofica pertinens ad dominium dominancium. Item ad sanitatem corporis seruandam. Nec non ad ineffabilem cognitionem corporum celestium acquirendam. Et diuiditur liber iste in quatuor libros. — Posthec autem prologus inuenitur in principio primi libri.*»

Mivel — mint említettük — a mű szövege számtalan XIII—XV. századi kódexből és az 1472. évvel kezdve több ősnymtatványból sok változatban ismeretes, közülük kódexünk facsimilében is mellékelte címlapjának folytatólagos szövegét, hogy annak rokonsága a mű más kézíratos vagy nyomtatott szövegeivel könnyebben kideríthető legyen. A scriptor az első hasáb végén megkezdi, a másodikon folytatja a *Secretum Secretorum* első könyve fejezeteinek felsorolását:

«*De rebus necessarijs et conuenientibus regie dignitati.*

Capitulum de sustentantibus regni.

De diuisione regum penes largitatem et maliciam.

A második hasábon:

De laude largitatis et uituperio prodigalitatis.

De hijs, que spectant ad curialitatem.

De finali intencione regum, que est adquisicio bone fame et auaricie.

De fuga carnalium uoluptatum et malorum, que secuntur ab illis.

De conuersacionibus regum cum sapientibus et obseruacionibus legis diuine.

De prouidencia futurorum et habenda discrecione in regimine sui ipsius.

De regimine regis in uestium ornamento.

De multiloquio et nimia familiaritate vitandis.

De conuersacione mercatorum.

De congregacione legiminum et grani ad subueniendum indigentibus.

De transitorijs non appetendis.

De modo delectandi in musicis instrumentis.

De conuersacione subditorum ad...»

A pseudo-aristotelesi *Secretum Secretorum* (sive liber de regimine regum et principum) keleti: szir, kald, vagy legnagyobb valószínűség szerint arab eredetű, középkori, talán VIII. századi királytűkör. Több szövegváltozatban ismeretes előszava szerint öreg korában ARISTOTELES írta volna e művet tanít-

ványa, Nagy Sándor használatára, hogy ez belőle az uralkodás művészetét, testi épségének és egészségének megóvását megtanulja, megismerje a természet tüneményeit, az ember lelki és testi alkatát, hogy alattvalói közül barátait, tanácsadóit, hadvezéreit s kormányzó társait szokásaik, erkölcsaik és fiziognomiájuk alapján kiválaszthassa. ARISTOTELES eredeti görög művét — ugyancsak az előszó szavai szerint — először kaldeai, azután ebből arab nyelvre fordították volna. Az arab fordítást TRIPOLISI FÜLÖP találta meg Antiochiában s ura, GUIDO VERE DE VALENCIA — az egyes változatok szerint — tripolisi vagy tyrusi püspök, vagy ami legkevésbé valószínű, Roger BACON kiadása szerint, nápolyi érsek számára latin nyelvre fordította.

A Secretum Secretorum a legtöbb szövegváltozatban prologusra és négy részre vagy könyvre oszlik: I. Prima est de regum varietate et moribus eorum et regimine. II. Secunda pars est de regimine sanitatis. III. Tercia est de mirabilibus utilitatibus nature et artis et morum. IV. Quarta est de mirabili eleccione amicorum et bajulorum regis per naturales proprietates corporum et hec sciencia vocatur Phisonomia.¹

Érdekes tanulmány tárgya lehetne vizsgálni, mennyiben követte Nagy Lajos királyunk az uralkodás művészetében a számára lemásolt Secretum Secretorum tanácsait és utasításait.

Oxfordi kódexének külső kiállítása, mint HOFFMANN Edith leírásából tudjuk és a szíveségéből rendelkezésünkre bocsátott facsimiléről első pillanatra is észrevehetjük, hasonlíthatatlanul egyszerűbb a Bécsi Képes Krónikáénál. Csak címlapja van díszítve, de korántsem oly pazar pompával, mint a testvérkódexé. Szövegkezdő **H** iniciáléjában Nagy Lajos király nyulánk alakját látjuk szembenéző, kissé balra fordult térdképben. A király térdig érő ruházata világos színű, öve bizonyára aranyos, mint a Képes Krónika hasontárgyú miniatűrjein, látható jobb karjának meze a köpenytől eltérő színű. Fején nyílt, leveles aranykorona, jobbában vállán nyugtatott hosszú, arany kormánypálca van. Baljában hosszúkás,

¹ A Secretum Secretorumot a XIII. század második felében Frater Roger BACON, a nagynevű angol minorita dolgozta át. BACON szövegét bevezetéssel és jegyzetekkel kiadta Róbert STEELE, Opera hactenus inedita Rogeri Baconi. Fasc. V. Oxonii, 1920. STEELE kiadására Dr. BALOGH József igen tisztelt barátom volt szíves figyelmemet felhívni.

A Secr. Secr. irodalmát l. még: L. GEIER: Aristoteles und Alexandros. V. Rose: De Aristotelis librorum ordine et auctoritate. 1863. U. ő: Aristoteles pseudepigraphus. 1870. A. L. JOURDAIN (Jordanus): Recherches critiques sur les traductions latines d'Aristote. Páris, 1819.

A Secr. Secr. incunabulum-kiadványait l. Lud. HAIN: Repertorium Bibliographicum. Vol. I. pars. 1. Stuttgart-Páris, 1826. 220. l. 1779 s köv. számok; Gesamtkatalog der Wiegendrucke. Leipzig, 1926. II. 2481 s köv. számok.

A Secr. Secr. egy XIV. századi kódexét a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának Kézirattára Cod. Lat. medii aevi 31. sz. alatt őrzi, címe: Incipit liber moralium de regimine dominorum, que alio nomine dicitur secretum secretorum compositus ab aristotele ad alexandrum. A múzeumi kódex úgy szövegében, mint főképp a fejezetek sorrendjében nagyon eltér Nagy Lajos oxfordi kódexétől, de BACON átdolgozott kiadásától is.

felülről lefelé keskenyedő, kerekaltalpú torna- vagy tárcsapajzsot tart, mely felső jobbsarkán az öklelőfa számára karélyosan ki van vágva. A pajzs mezeje három színnel kétszer vágott. Legvilágosabb a pajzsláb, legsötétebb a pajzsfej, mint ez a Képes Krónika miniatűrjein számtalanszor ismétlődik.¹ A legszélesebb középső mezőben aranykoronás sisak látható az Anjouk oromdiszével, a strucc-tollak közt cölöpösen álló, arany patkót harapó struccfejjel. A miniatűrkép egyes viselettörténeti és címertani részletei tökéletesen egyeznek a Képes Krónika hasonló tárgyú ábrázolásaival. Találón mondja HOFFMANN Edith, hogy «a király karcsú alakja mintha a Krónikából lépne felénk».²

A címlap alsó, szélesebb margóján három egyenesen álló, sarkára állított, négyszögletű (ruta-)pajzs — a Képes Krónikának is jól ismert, kedvelt pajzsformája — látható. A középső a vörös-ezüst vágásos és kékben aranylillimos egyesített magyar-Anjou címerrel, a heraldice jobboldali a vörösben zöld hármashalmon álló ezüst kettőskereszttel, a baloldali a vörösben kiterjesztett szárnyú fehér lengyel koronás sassal. A címlap ezen négy címere együtt igazolja, hogy a H iniciálé királyi alakja nem ábrázolhat mást, mint Nagy Lajos királyunkat.

Az iniciálés betű testének és a lapszéleknek művészi polychrom levél-ornamentikája, valamint jellegzetes aranymagvú, fekete csillagocskái is elvitázzhatatlanul a Képes Krónika illuminátorának kezére vallanak, hajszálny azonos-sággal számtalanszor ismétlődnek a Krónika iniciáléin és lapszélei díszein.

Egyazon kéz rötta a két kódex vastag, fraktur-betűs, merev gotikus írását, nagy betűit és miniatült caput-jeleit is. Az illuminátor és scriptor bizonyára nem volt egyazon személy.

Amidőn mármost HOFFMANN Edith rendkívüli jelentőségű művészettörténeti megállapítását kétségtelen hitelűnek fogadjuk el, e megállapításból levont következtetéseit is tökéletesen igazoltaknak látjuk. Első következtetése az, hogy az azonos művész kezéből kikerült két testvérkódex, a Bécsi Képes Krónika és az oxfordi pseudo-ARISTOTELES kódex is Magyarországon készült. Mivel pedig a művésznek a Nagy Lajos király számára készített két könyvön kívül semmi más munkáját nem ismerjük, kétségtelennek tarthatjuk, hogy a művész a király udvari festője volt.

A szerző második következtetése az, hogy a két, külső díszére és — tegyük hozzá — írására is olyannyira egyező kódex keletkezési idejére nézve sem lehet feltételeznünk nagyobb különbséget.

Alig vitatható HOFFMANN Edith észrevételének helyessége, hogy az oxfordi kódexet elég szűk időközre datálja a címlapján látható lengyel címer. Nagy Lajost 1370 novemberében koronázták lengyel királlyá, 1382 szeptemberében pedig meghalt. A kódexet tehát a két dátum közt írták. A fentiek alapján ebből bizvást következtetést vonhatunk a Képes Krónika keletkezésének idejére is.

A Krónika szövege pompás címlapjának kezdőszavaiban az 1358. évvel

¹ L. pl. TOLDY F.: Marci Chronica. Pest, 1867. XX., XXII., XXXIV., LVI. l. utáni képes táblákon.

² A H iniciálé nagyított képét I. HÓMAN-SZEKFI: Magyar Történet II. köt. 256—57. l. közti képtáblán, jobboldali alsó kép.

keltezve van: «Anno domini M^oCCC^o Quinquagesimo octauo. FERIA tertia infra octauas Ascensionis eiusdem domini incepta est ista Cronica de gestis hungarorum». Ez a dátum azonban csak a Képes Krónika szövegére vonatkozhatik. Az 1358. évben foglalta írásba «collecta ex diversis cronicis veteribus» a Krónikának általunk megállapított és azóta a magyar történeti irodalomban általánosan elfogadott kompilátora, KÁLTÍ SZOMAJON FIA MIHÁLY FIA MÁRKUS, székesfehérvári őrkanonok az 1330-as év eseményeivel befejezetlenül abbahagyott krónika-szöveget. MÁRKUS működésére éppen az 1358. évből találtuk az utolsó két adatot, azután végképp eltűnik szemünk elől. Alig lehet kétséges, hogy a szövegező kevéssel ez év után elhunyt, talán műve is csonka maradt. Már életrajzi adatainak kikutatásakor kifejeztük azon véleményünket, hogy «a Képes Krónika bécsi kódexét nem tartjuk MÁRKUS kezeirésének. Az csak művének díszesen illuminált másolata lehet. De hazánkban írt másolata. Olasz iskolára valló, csodás finomságú képeit csak olyan — akár magyar, akár olasz művész — miniátor festhette, aki saját szemeivel látta s jól ismerte a magyar, kún és oláh viseletet.»¹

HOFFMANN Edith megállapítása szerint ez a díszesen illuminált másolat legalább is egy évtizeddel fiatalabb az 1358. évvel datált szövegnél. Ő «1370 tájára», mindenestre «a lengyel királlyá koronázást közvetlenül megelőző időre» teszi «a király számára készült díszes másolat» keletkezését (22. l.). Bizonyára azért, mert a Képes Krónikában, sem címlapján Nagy Lajos magyar s Anjou címerei mellett, sem egyebütt nem találjuk még meg a lengyel címet, mely a királyt csak 1370 novemberétől, lengyel királlyá történt koronázásától fogva illette meg.

Csak ez egy pontban, a Bécsi Képes Krónika tüzetesebb datálásában, vagyunk kénytelenek korigálni HOFFMANN Edith következtetését.

Az oxfordi pseudo-Aristoteles-kódexet a címlapjára festett lengyel címer mintegy 12 évi időköznyi pontossággal (1370 novembere — 1382 szeptembere, ekkor halt meg Nagy Lajos) datálja.

Csodálatosképpen eddig még senki sem vette észre, hogy a Bécsi Képes Krónika díszes címlapján is van egy kép, melyből a kódex keletkezésének idejét még az oxfordi kódexénél is tüzetesebben meg lehet határozni. Ez a kép alexandriai Szent Katalinnak a szöveg-kezdő A iniciálé felső nyílásában látható miniatűr ábrázolása, jobbában a megdicsőülését jelző pálmaággal, baljában vértanuságának eszközével, a kerékkel.²

¹ JAKUBOVICH Emil: Adalékok legrégebb nyelvemlékes okleveleink és krónikáink íróinak személyéhez. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai. 20. szám. Bpest, 1924. 15—19. l. és Magyar Nyelv, 1925. évf. 34—38. l. A kún viseletet legpregnánssabban Kún László király és gyilkosainak képein szemlélteti. (L. Millenn. Magyar Nemzet Története II. köt. 567. l.; Magyar Történelmi Életrajzok. Szabó Károly: Kún László. 191. l.) A tatárokat is kún viseletbe öltözteti. (U. o. 116. és Millenn. Magyar Nemz. Tört. II. köt. 486. l.) Az oláh viselet rendkívüli naturalis és hű ábrázolását l. az I. Károly királynak 1330-ban Bazaráb havasalföldi vajda ellen viselt hadjáratát illusztráló két utolsó miniatűr képen. (L. HÖMAN-SZEKFÜ: Magyar Történet II. köt. 280. l. utáni képtáblán és Mill. Magyar Nemz. Tört. III. köt. 103 és 104. l.)

² Hogy a kép Szent Katalint ábrázolja, észrevette már PÖR Antal a Millenn.

Az A iniciálé alsó szárai közt két koronás alak, balról egy férfi, jobbról egy idős nő, térdepelve, imára kulcsolt kézzel fohászkodik fel a szenthez. A baloldali alak kétségkívül Nagy Lajos király, a jobboldali: anyja, idősb (Lokietek) Erzsébet királyné († 1381). A csodálatosan finom miniatűrképen haja — mint ezt Bécsben az eredeti kódexből megállapítottuk — szürkés-fehér színnel ősznek van festve és határozottan megkülönböztethető a Krónikában sárgás-barna színnel szökehajúaknak festett nőkéttől. A térdeplő koronás női alak ezért tehát nem ábrázolhatja Nagy Lajos király feleségét, a bosnyák Kotromanics Erzsébetet, akinek 1370-ben és a következő években még három leánygyermek született.

Mi okból került mármost Szent Katalin képe a Krónika címlapjára és miért lehet a képből a kódex korára következtetést vonnunk?

A Magyar Tudományos Akadémia könyvtára a gróf Teleki-család adományából *Lat. Cod. 4-rét 12. szám* alatt őriz egy 1462. évből való papír-kódexet. Az irodalomban néha «*Teleki-kódex*», máskor hibásan «*Turóczi-kódex*» név alatt szerepel. Ez a kódex egyebek közt a Bécsi Képes Krónika közvetlen másolatát is magában foglalja a következő kolophonnal: «Ista cronica est incepta per Thomam Clericum de N. et finita est per me Anthonium de Endreffalwa, natum Pauli fecz. Scripsimusque Domino Benedicto plebano de Zowath, nacione de Senpetherwasara sub anno Domini Millesimo quadringentesimo sexagesimo secundo, de Cronica Dezpoti descripta, quam Illustrissimus Princeps, Rex Francie, eidem Domino Dezpoti in preclarum munus pretullerat etc.»

Már TOLDY Ferenc megállapította, hogy a despota, aki a francia királytól «nagyon becses ajándékul» (in preclarum munus) a másolt krónikát kapta, az 1456. évben elhunyt Brankovics György rác fejedelem volt, aki Zsigmond királytól Nándorfehérvár és más végvárok átengedéséért Magyarországon nagy uradalmakat (Bösörmény, Debrecen, Tokaj stb.) kapott és még Hunyadi Jánossal is állandó, hol barátságos, hol ellenséges érintkezésben állott. Az ajándékozó francia király pedig VII. Károly (1422—61.) volt.¹

Az akadémiai Teleki-kódexben olvasható krónika betűről-betűre meg-egyezik a Bécsi Képes Krónika szövegével és a Bazaráb vajda ellen viselt 1330. évi hadjárat leírásánál «*quatenus*» szóval éppúgy, mondat és sor közben végeszakad, mint a Képes Krónikának. A krónika tehát, amelyet Brankovics György nagybecsű ajándékul a francia királytól kapott s amelyet hat esztendővel halála után, 1462-ben egyik volt uradalma középpontjához, Debrecenhez alig két órányira eső Szováti község plébánosa, Szentpétervásári Benedek lemásoltatott, a Bécsi Képes Krónika volt.²

Magy. Nemz. Tört. III. köt. 642. lapján, a Képes Krónika címlapjának a kötet 166—167. lapjai közt közölt színes hasonmásához adott magyarázatában.

¹ TOLDY: Marci Chronica, Praefatio 7. l.

² SZOVÁR község a XV. században hol Bihar-, hol Szabolcsmegyéhez tartozott. Ma Hajdúmegyében van, Debrecentől délnyugatra (CSÁNKI: Magyarország történelmi földrajza I. köt. 625. l. U. o. a rác despota debreceni uradalmáról I. köt. 597—8. és 638. l.). Benedek szováti plébános nyilván a hevesmegyei Pétervásárra (u. o. I. köt. 55. l.), az egyik másoló pedig talán a nógrádmegyei Endrefalvára (u. o. I. köt. 97. l.) való volt.

Hogy került a Képes Krónika a francia király tulajdonába? TOLDY Ferenc már erre is megadta a választ: Nagy Lajos király küldte eljegyzési ajándéku V. Károly francia királynak, midőn leányát, Máriát a francia király másodszülött fiával, Lajos orleánsi herceggel eljegyezte.¹ Mint alább látni fogjuk, már 1877-ben is jól tudták és később a Képes Krónikával kapcsolatosan DÉKÁNI Kálmán is észrevette, hogy TOLDY a magyar királyleány nevében tévedett. Nem Máriát, hanem Katalint jegyezték el a francia királyfiával, Valois Lajossal. DÉKÁNI ez alapon a másolás idejét, szóval a Képes Krónika elkészültét, a megírás — 1358 — és az eljegyzési szerződés megkötése — 1374 — közé tette.²

A Képes Krónika címlapján látható Szent Katalin-képet s a kép korhatározó jelentőségét ő sem látta meg.

A jegyes valóban nem Mária volt, hanem Katalin, Nagy Lajos király és ifjabb Kotromanics Erzsébet királyné elsőszülött leánya. Katalin pedig szüleinek tizenhétévi házassága után, 1370 júliusában született. Keresztatyja Osl nemzetségbeli Kanizsai István zágrábi püspök volt, aki később eljegyzése ügyében sokat járt követségben a francia királynál Párizsban, és a pápánál Avignonban.³ A Katalin nevet pedig bizonyára anyai úke: Árpád-házi Katalin, V. István király leánya után kapta, aki a szerb Dragutin István király felesége volt. Leányukat, Erzsébetet ugyanis Nagy Lajos feleségének, ifjabb Erzsébet királynénak nagyapja, idősb Kotromanics István bán vette nőül.⁴

1374 áprilisától decemberéig sűrűn jártak a magyar és francia követek Buda-Párizs és Avignon közt, hogy a négyéves kis magyar királylány, Katalin és a francia király, V. Károly másodszülött fia, Valois Lajos orleánsi herceg közt kötendő eljegyzés és házasság feltételeit megvitassák, hozzá a pápa beleegyezését is megszerezzék és az eljegyzési szerződést és pótszerződést megkössék. Az eljegyzési szerződés 1374 decemberében Budán meg is kötötték, de a diplomáciai tárgyalások tovább folytak. A követek most már Nápolyt is járták, mert a királyi szülők az ifjú pár számára Johanna nápolyi királynő halála esetére a nápolyi trónt akarták biztosítani. Sőt Nagy Lajos azt is kikötötte, hogy ha leánya, Katalin örökös nélkül és előbb halna el, mint leendő férje, akkor a nápolyi királyság és minden tartozéka a magyar királyra szálljon vissza. A tárgyalásoknak a kis menyasszony, Katalin királyleány 1376-ban bekövetkezett halála vetett véget. Nagy Lajos király szép tervei meghiúsultak.⁵

¹ Marci Chronica, Praefatio 7. 1.

² DÉKÁNI Kálmán: A Bécsi Képes Krónika. Erdélyi Múzeum 1915. XXXII. (új folyam X. köt.) 41—42. 1. L. még: Magyar Történelmi Tár 1877. XXIII. köt. 32. 1. és Turul 1888. VI. köt. 70. 1.

³ Turul 1890. VIII. köt. 189. 1.

⁴ WERTNER Mór: A középkori délszláv uralkodók genealógiai története. Temesvár, 1891. 216—18. 1.

⁵ Magyar Történelmi Tár 1877. XXIII. köt. ÓVÁRY Lipót: A Nagy Lajos és V. Károly francia király között tervezett szövetségre vonatkozó oklevelek (1374—76) 31—82. 1.; Magyar Diplomáciai Emlékek az Anjou korból. III. köt. 77., 86. stb. 1.; FRANKÓI Vilmos: Nagy Lajos házassági politikája. Különnyomat a Budapesti Szemle 1913. évi 433. számából 22—26. 1.

Korán elhunyt kedves leánya emlékére építtette a király a székesfehérvári koronázó székesegyház déli oldalához a Szent Katalin kápolnát, melyben később az ő tetemei is nyugalomra találtak.¹

Mindez megmagyarázza, miért viseli a francia királynak küldött Képes Krónika címlapján Szent Katalin képét. A kis menyasszony védőszentjét festették rá a nagy pompával kiállított eljegyzési ajándéokra. Más magyarázatát nehéz is lenne adni a kitüntető helyre festett szentképnek.

A völegény, Lajos orleánsi herceg egyik védőszentjének — a másik IX. Szent Lajos francia király volt — Szent Lajos toulousei püspöknek (1275—97) miniatűrképe szintén megvan a Krónika végén (70. b. l.), az egyik ugyancsak A betűs iniciálében. Palástját a vágásos magyar és a lilomos Anjou egyesített címerrel díszes — mint az oxfordi kódexben — négyszögletű pajzs képezte csatt tartja össze, mert anyja, V. István királyunk másik leánya, Mária, atyja pedig Anjou II. Károly nápolyi király volt.

A Képes Krónikát tehát, még ha valóban Nagy Lajos király számára készült volna, sem kezdhették 1370 júliusa előtt, mert ekkor született Katalin királyleány. De pazar pompájú kiállítása mutatja, hogy directe reprezentatív célra, eljegyzési ajándéknak készült. Az eljegyzési tárgyalások ideje: az 1374—1376 közti két év tehát egészen pontosan meghatározza a Krónika korát. A 146 lapnyi szöveg tisztázása és a közel másfélszáz (147) kép vázlatának megrajzolása s felettebb gondos kifestése bizonyára lefoglalta ennek a két évnek nagy részét.

Nem lehetetlen, hogy Franciaországból is nászajándékként került vissza a Krónika. Brankovics György szerb despotának egyik leányát szintén Katalinnak nevezték. Férje a történelmünkől jól ismert Cillei Ulrik volt.² Úgy lehet, a figyelmes francia király, VII. Károly, a címlapján levő Szent Katalin-kép miatt kedveskedett éppen e kódexszel a despota leányának.

1462-ben — mint láttuk — Magyarországon volt a Képes Krónika. Az akkor hol Szabolcs-, hol Bihar megyéhez számított, ma hajdúmegyei Szóvát község plébánosa számára másolták.

A XVI. században valószínűleg török kézen volt a kódex. VARJÚ ELEMÉR már 1904-ben észrevette, hogy címlapjának jobb felső szélén és azonfelül több más lapjának margóján is félig kivakart arab betűs jegyzetek látszanak. Ezeket Kögel-rendszerű, kvarc-prizmás, ultraviolet sugaras fényképfelvételek segítségével 1923-ban ZSINKA Ferenc betűzte ki. Ugyanő kutatta fel azt is, hogy a bécsi Udvari Könyvtárnak 1608—1636 közt működő nagynevű igazgatója, TENGNAGEL Sebestyén által készített Tabulae Codicum: 9531. számú katalógusában No. 456. Hist. Lat. jelzet alatt már feltalálható «Hungariae Chronicon Manuscriptum» címen a kódex. TENGNAGEL kezével írt azonos jelzetet és címet viseli ugyanis a Képes Krónika, címlapjának jobb felső szélén.³

¹ Millenn. Magy. Nemz. Tört. III. köt. 342. l.; REISSENBERGER Lajos és HENSZLMANN Imre: A nagyszombati és a székesfehérvári régi templom. Bpest, 1883. 71. l.: HENSZLMANN: Nagy Lajos király sírkápolnája.

² Turul 1890. VIII. köt. 33. l.

³ Magyar Könyvszemle 1923. XXX. köt. 248—50. l.

Az Udvari Könyvtár kéziratainak MAUCHTER Máté készítette 1652. évi katalógusában (I. kötet), a 173. lapon már a szabatosabb: «*Chronica Vngarica cum figuris*» címmel szerepel. Mai őrzőhelyére, a bécsi volt császári és királyi Udvari-, most Nemzeti Könyvtár kéziratárába legkésőbb a XVII. század első harmadában került a Bécsi Képes Krónika, körülbelül egyidőben P. mester (Anonymus) Gestájával. Nyilván mindkettőt ezernyi más kincssel és régiséggel a művésztkedvelő Rudolf király számára harácsolták össze Magyarországból.¹ Az sem lehetetlen, hogy a Képes Krónika a Korvinából került török kézre Buda elfoglalása után.

A Képes Krónika mai kötése egyszerű újkori, aranynyomású osztrák császári címeres bőrkötés. Idősb Erzsébet királyné párizsi házi oltárkája, vagy aacheni címeres csattjai, meg Nagy Lajos máriacelli fogadalmi képe segítik fantáziánkat annak elképzelésében, hogy az eredeti kötéstábla a fejlett Anjou-kori magyar iparművészet és zománcos ötvösség minő remeke lehetett Európa egyik leggazdagabb uralkodójának nászajándékán. A szerb despota vagy a török ennek anyagát nyilván könyvtáblánál gyakorlatibb célokra is fel tudta használni.

Ismerjük immár a legszebben megszerkesztett középkori magyar krónika (illetve szabatosabban, címlapjára írt titulusa és HÓMAN Bálint megállapítása szerint ez is «*gesta*») kompilátorának, KÁLTY Márkusnak nevét és vázlatos életrajzát is. Megállapítottuk a művéről vett pazar pompájú másolat, a Bécsi Képes Krónika készültének pontos idejét, rendeltetését, sőt vándorlásának történetét is. Próbáljuk meg végül kutatni, ki lehetett Nagy Lajos királyunk azon udvari festője, aki a legdiszesebb középkori magyar kódexet és egyszerűbb testvérét, az oxfordi pseudo-aristotelesi Secretum Secretorumot illuminálta. Ha egyebet nem, negatív eredményeket e kérdésben is tudunk felmutatni.

A budavári Mátyás-templom renoválása alkalmával a domonkos-rendiek Szent Miklós egyházának romjai fölé épített régi pénzügyminiszteri palota lebontott részének alapjaiból 1880 májusában előkerült egy tekintélyes nagyságú sírkő, melyet később a Mátyás-templom nyugati főkapúja mellett balról a kőfalba illesztettek. A művészek ma is használt, három üres pajzsocskás címerét viseli. Gót minusculás felirata azt is elárulja, hogy valóban festő-művész epitaphiuma volt. A felirat így hangzik: † anno. domini. m. ccc. lxx die. invencionis. sancte. crucis. obit. magister. iohannes. pictor. regis. hungarie. amen.²

Erre a János mesterre, Nagy Lajos király festőjére szerettünk gondolni, ha a Képes Krónika mesterét kutattuk. Most már biztosan tudjuk, hogy János festő nem illuminálhatta sem a Krónikát, mert ezt 1374–76 közt készítették, sem az oxfordi kódexet, mert ezt meg csak 1370 novembere után kezdhették, János mester pedig már 1370 május 3-án meghalt.

Nagy Lajos királynak más két udvari képirójáról is van tudomásunk.

Sopron város levéltárának D. jelzetű fiókjában, leginkább annak első fasciculusában van egy csomó XIV. századi oklevél, mely Soprontól észak-

¹ Magyar Könyvszemle 1927. XXXIV. köt. 93. l.

² SZENDREI János: János festő sírköve. Archaeologiai Értesítő 1880. Új folyam VI. köt. 281–82. l.

keletre, a Fertő partján fekvő Meggyes község akkori birtokügyeire vonatkozik. A legkésőbb kelt oklevelekből megtudjuk, hogy a birtokot Nagy Lajos leánya, Mária királynő 1385-ben Sopron város polgárainak adományozta, mert utolsó birtokosa: Herthul vagy Herthlinus fia Miklós örökös nélkül elhalálozván, birtoka megszakadás címén a koronára szállt. A soproni polgárokat a győri káptalan még azon évben ellentmondás nélkül bevezette Meggyes birtokába, ezek pedig a magvaszakadt ifjabbik Meggyesi Miklós özvegyének, Dorottya asszonynak férje után járó hitbére fejében 50 magyar márkát fizettek le. A birtokkal kerültek így azután a reá vonatkozó korábbi oklevelek is Sopron város levéltárába.¹

Ezen korábbi, 1326—1383 közt kelt oklevelekből pedig az tűnik ki, hogy az örökös nélkül elhunyt ifjabb Meggyesi Miklósnak atyja, idősb Miklós, Nagy Lajos királynak volt kedves képvisője és címerfestője, ennek atyja Herthul mester még I. Károly királyt s azután még Lajost is híven szolgáltá ugyanilyen minőségben.

A győri káptalan 1326. évi kiadványa megemlíti, hogy Herthul mester, a király úr festője Sopronmegyében, a Fertő tó mellett és Rákos vár közelében fekvő Meggyes nevű birtokát a király kegyelméből érdemes szolgálataiért kapta: «magister Herthul *pictor* eiusdem (... serenissimi principis domini Karoli...) *domini regis*, cui possessionem Meydies vocatam iuxta lacum Ferthew et prope castrum Rakws in comitatu Supruniensi ex regia munificencia meritoriis suis serviciis contulit...»²

Drugeth János nádor 1331. évi ítéletlevelében «*possessio Medies*»-sel kapcsolatban ismét szerepel «magister Hertul, *pictor domini nostri regis*».³

1348-ban már Nagy Lajos nevezi festőjének Hertul mestert, de fiának, Miklósnak ilyenmő udvari szolgálatát még nem említi: «quod Nicolaus filius magistri Hertul *pictoris nostri*...»⁴

1352 augusztus 7-én, Budán kelt levelében Lajos király címerfestőjének, Hertul fia Miklósnak szolgálatait magasztalja. Miklós már gyermekkorában a király szolgálatába szegődött és abban híven kitartva, kiérdemelt jutalomként a királytól Meggyes nevű birtoka határában a Fertő tavon szedett királyi vámost kapta: «quod quia Nicolaus filius Hertul *cimerarius noster* ab evo sue puericie nostris serviciis inherendo, nobis in ipsis serviciis sibi confisis continue perseverando, gratos semper et acceptabiles exhibuit famulatus, propter que regie remunerationi se dignum efficere studuit et acceptum, ob hoc ad instantissimam eiusdem Nicolai filii Hertul supplicationem, tributum nostrum, quod in villa eiusdem Nicolai filii Hertul, Medyes vocata in comitatu Supruniensi existenti, in lacu Ferteu exigi pro nostra maiestate est consuetum, eidem Nicolao filio Hertul et per eum suis heredibus et successoribus dedimus, donavimus et contulimus perpetuo et irrevocabiliter percipiendum».⁵

¹ CSÁNKI; id. mű III. köt. 620. l.; Vitéz Házi Jenő: Sopron szab. kir. város története. I. köt. Oklevelek 204—209. l.; Hazai Okmánytár I. köt. 282. l., II. köt. 149. l.

² Vitéz Házi Jenő: id. mű I. köt. 47. l.

³ U. o. I. köt. 58. l.

⁴ U. o. I. köt. 90—91. l.

⁵ NAGY Imre: Sopron vármegye története. Oklevéltár I. köt. 237. l.

1356 március 12-én kelt függőpecsétetes privilegiális levelében Lajos király Meggyes nevű birtokában hű festőjét, Hertul fia Miklóst — aki a birtokot, melyet atyja I. Károly királytól kapott, de szükségstől kényszerítve elzálogosított és eladott, saját pénzén újból visszaszerezte — új-adomány címen megerősíti. A király ezen oklevélben még elismerőbb szavakkal dicséri Miklós hű szolgálatait, különösen pedig festőművészetét, mellyel neki sok és különféle nemű kedves és tetszetős művet művelt és ajánlott fel, melyekben ő királyi felsége méltán gyönyörködhetett és fog is gyönyörködni: «quod Nicolaus filius Hertul *fidelis pictor noster*... universas porciones, terras et utilitates possessionis Medwes vocate in comitatu Supruniensi existentis per inclitum principem quondam dominum Karolum olym regem Hungarie illustrem... patrem nostrum karissimum eidem Hertul patri suo pro suis serviciis donate perpetue et collate... redemisset, liberasset et reoptinuisset... Nos siquidem petitionibus eiusdem Nicolai diligenter exauditis, attendentes fidelitates et meritoria servicia eiusdem, *qui arte pictoria varia et diversa eo cara, quo placibilia opera nobis paravit et optulit, in quibus regalis nostra excellencia merito potuit et poterit delectari*, volentes eius serviciis graciosus regio adesse cum favore, predictam possessionem Medwes vocatam... eidem Nicolao... nunc titulo nove donacionis nostre perpetuo et irrevocabiliter dedimus, donavimus et contulimus possidendam...»¹

Sajnos, éppen a minket leginkább érdeklő korban ritkulnak meg a királyi festőművész-család birtokára vonatkozó oklevelek a soproni levéltárban.

Lajos király egy 1373. évi oklevelében Miklós deák (Nicolaus litteratus) felterjesztésére parancsot ad a német Nykil fraknoi comesnek, hogy Hertul fia Miklós fia Miklóst védje meg mindenkivel szemben Meggyes (Medwes) birtokában. Az oklevél ugyan az idősb Miklósnak, a királyi festőnek fiát, ifjabb Meggyesi Miklóst szerepelteti már a birtok tulajdonosául, atyját — kétszer is említvén nevét — nem mondja még néhainak, igaz, hogy nagyatyját, Hertult sem, aki pedig már régen meghalt: «Nicolao filio Nicolai filii Hertul... ipsum Nicolaum filium Nicolai.»²

Nem tudjuk tehát megállapítani, hogy élt-e még azon kérdéses korban Miklós királyi festő.

Ugyanígy a győri káptalan egy 1383. évi oklevele «nobilis vir Nicolaus filius Nicolai filii Hertlini *condam domini Karoli regis Hungarie felicis memorie pictoris* de Medyes» kitételében már az ifjabb Miklóst említi nemes birtokosul, de csak nagyatyját, Hertlinust nevezi néhainak, atyját, idősb Miklóst — többször is ismételvén még nevét — egyszer sem: «annotatus Nicolaus filius Nicolai... supradicto Nicolao filio Nicolai» stb..³

1385-ben — mint említettük — már ifjabb Miklósnak is magvaszakadt.

Nagyon gyenge hajszálba kapaszkodnánk, ha a felsorolt adatok alapján azt akarnók bizonyíttatni, hogy idősb Meggyesi Miklós királyi festő illuminálta a Bécsi Képes Krónikát és oxfordi testvérkódexét. Fentebbi adataink felsorolá-

¹ Vitéz HÁZI Jenő: id. mű I. köt. 107—109. l.

² U. o. I. köt. 166—167. l.

³ U. o. I. köt. 200—202. l.

sával inkább csak azt akartuk igazolni, hogy a magyar Anjouknak, I. Károlynak éppúgy, mint Nagy Lajos királynak voltak állandó alkalmazású, hivatásos, nem egyházi renden lévő udvari festők s a két illuminált kódex műhelyét bizvást kereshetjük HOFFMANN Edith-tel a királyi udvarban. JAKUBOVICH EMIL

Ismeretlen Corvin-kódex. A milánói Ulrico HOEPLI-cég 1931 máj. 21. és 22.-én Zürichben egy eddig ismeretlen CORVIN-kódexet bocsátott árverésre, melyet — mint azt a nevezett cég szíves volt velem közölni — 5700 plus 10% svájci frankért egy HORNBY nevezetű londoni gyűjtő váltott magához.

A kódexet az aukció katalógusának 71. száma következőképpen írja le:

«*Martialis M. V.* Epigrammata. Pergamen kézirat. XV. sz. In—4°, 25×16 cm, 201 lap; humanista írás, iniciálék és fejezeteknek arannyal, nagy arany iniciálék indafonatos alapon; az első lapon arannyal díszített, színes keret, melynek jobboldalán MÁTYÁS király szép arcképe, alsó részén pedig cimere látható az MA betűkkel; ugyanezen lapon nagy betűkkel, szürke alapozáson: PRAEFATIO | MARCI | FLACCI | VALERII MARTIALIS POETAE | HISPANI EX BIL | BILI IN LIBROS | EPIGRAMMATVM INCIPIT | LEGE FELICITER | SPERO me secutum in li | bellis tale temperamentum; ut de illis queri non possit: | ...; F. I. v., 14. sor: M. FLACCI VA. M. POETAE BIL | BILITANI EPIGRAMMA AD CATONEM. | Nosses iocosa dulce cum sacrum florum: | Festosque lus: et licentiam uulgi: |; F. 201. v. 6. sor: Fucinus et pigri taceantur stagna Neronis: | Hanc norint unam saecula Naumachiam: — |

Jó állapotban levő kézirat, kivéve egy kis vakarást az első lapon és egy vízfoltot az 52—54. lapokon; három lap hiányzik, a II. és III., a XIII. és XIV. és a XVI. és XI. könyv között (Liber de spectaculis). XVII. századi vörös marokénkötés.

A további leírás nápolyi munkának mondja a kódexet, melynek két lapját fénynyomatú mellékleten közli. A kézirat eredetéről a HOEPLI-cég nem tudott felvilágosítást adni.

A kódex CORVIN-volta felől semmi kétség nem merülhet fel, a címer kifo-gástalanul régi és mindennél világosabban beszél arról, hogy a kézirat valóban a budai királyi könyvtár része volt.

Az arckép azonban, melyet a katalógus MÁTYÁSÉNAK mond, nem az övé. Se fejtartása, se vonásai nem emlékeztetnek MÁTYÁSRA. MÁTYÁST mindig hátravetett fejfel, fejedelmi tartással ábrázolják a miniatorok. A feje mindig dús-fürtű, a haján vagy korona vagy babérkoszorú. Soha sincs olyan, a haját elfödő öreges sapka a fején, mint amilyent itt látunk s a ruha mindig szabadon hagyja a nyakát. Az ő arcképeinek típusa, mint tudjuk, azért vált ilyen állandóvá, mert természetszerűleg sohasem készülhettek az élet után, hanem csak köz-ismert érmei nyomán s ezért az ábrázolás mindig csak ezekhez igazodhatott. Ez az arckép tehát csak egyszerű könyvdisz. Akkoriban divatos volt, hogy ideálfejekkel vagy alakos ábrázolásokkal élénkítsék a címlapok díszes, ornamentális kereteit.

Azonkívül arckép csak rendelt kéziratba kerülhet bele, ez a kézirat pedig nem rendelt, hanem a könyvpiacra készen vásárolt darab és csak itthon fes-

rették bele Mátyás király címerét. Nyilvánvalóvá válik ez, ha összehasonlítjuk a címlap rajzát a címerével: a címer durvább munka, kontúrjai bizonytalanok, hiányzik belőle a keret többi részének precizitása s ahogy a két bőségszaru közé nehézkesen és túlságosan nagy méretekben beilleszkedik, nem lehet kétségünk afelől, hogy később a budai műhelyben festették a keretbe. Erre vallanak az MA (M[athias] A[gustus]) betűk is, melyek szintén hozzáfestések és csak itthon készült címerek mellett fordulnak elő.

Olaszországban rendelt s ott arcképpel ellátott kéziratból nem hiányozna MÁTYÁS király emblémái sem.

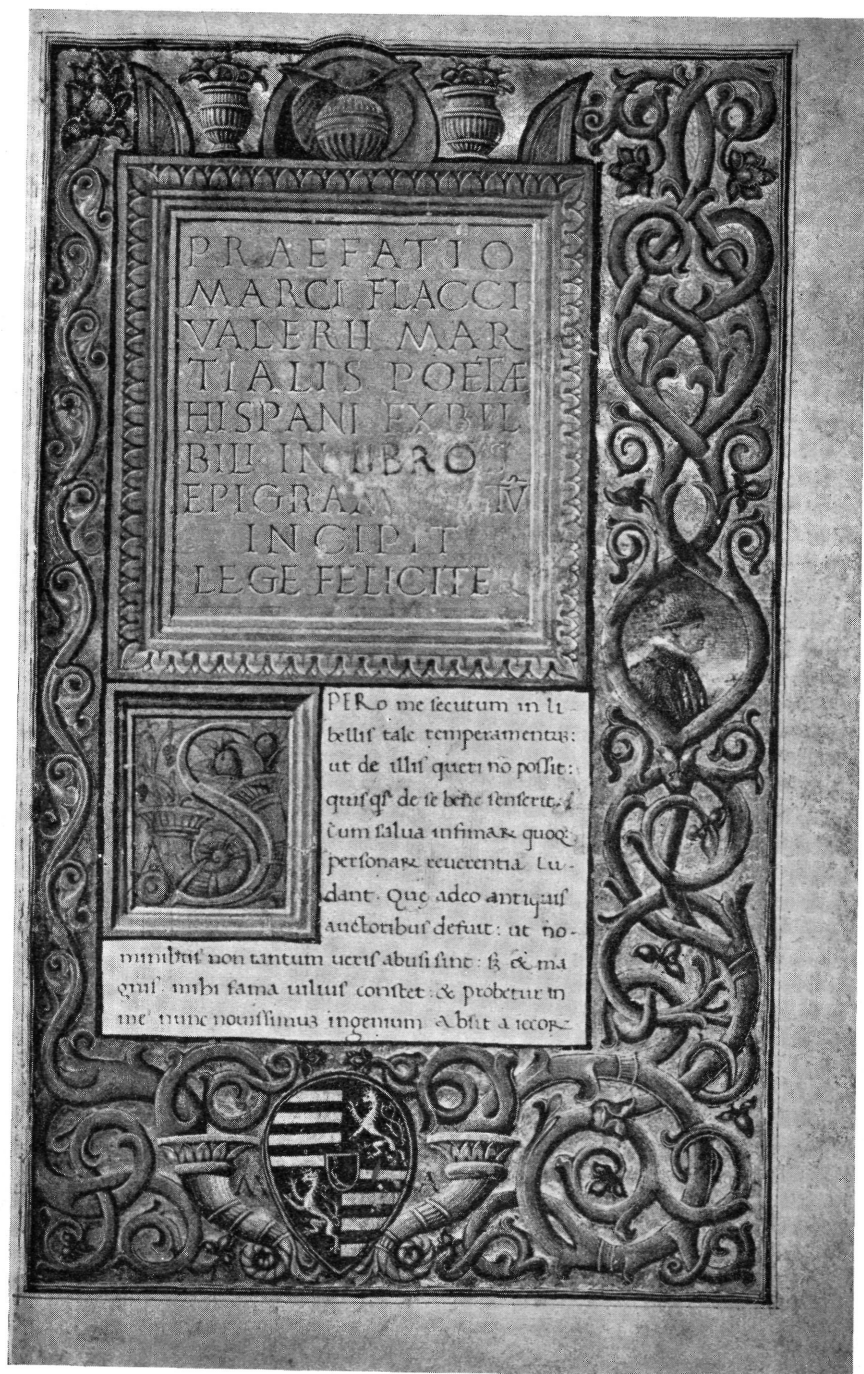
A katalógus nápolyi munkának mondja a festéseket, ami szintén nem helyes. Ilyen vaskos, színes indák s olyan rajzú iniciálé, mint a címlapé, nem fordul elő Nápolyban, csak Felsőolaszországban, ahonnan számtalan CORVIN-kódex származik. A Corvinában mindenesetre figyelemreméltó típust jelent, mert a fennmaradt darabok között nem igen fordul elő hozzá hasonló.

Érdekes az új CORVIN-kódex tartalmi szempontból is. Eddig ugyanis nem volt ismeretes olyan CORVIN-kódex, mely MARTIALIS epigrammáit tartalmazta volna, jóllehet egykorú adatokból tudjuk, hogy MARTIALIST olvasták Budán. Tudjuk, hogy Francesco SASSETTI küldött egy MARTIALIST a királynak.¹

Az elmondottakból kiderül, hogy a kézirat nem tartozik a legdrágább CORVIN-kódexek közé, de gondos és szép munka s több szempontból érdekes darab. Azonfelül CORVIN-kódex nagyon ritkán kerül piacra. Csaknem húsz éve van annak, hogy CORVIN-kódexek utoljára eladásra kerültek (a MORGAN-könyvtárba származott remek DIDYMUS s a CICERO és ERNST Lajos könyve) s mindig kevesebb a valószínűség arra, hogy ismeretlen darabok felmerüljenek. Nagyon sajnálatos tehát, hogy a MARTIALIS is Londonnak jutott. DR. HOFFMANN EDITH.

Gr. Berchényi László Luzancy-i könyvtára. II. RÁKÓCZI Ferenc fővezérnek, BERCHÉNYI Miklósnak László nevű fia, tudvalevően fényes katonai pályát futott be. Franciaországban. 1778-ban mint Franciaország marsallja fejezte be életét. Életének utolsó tizenkét esztendejét Luzancyban töltötte. Monsi kastélyában elég tekintélyes könyvtára volt, melynek jegyzékét br. FORSTER Gyula közölte: *Utóhang gróf Berchényi László Franciaország marsallja történetéhez* (Bpest, 1929) c. füzetének 89—116. lapján. A leltár a forradalom III. évében készült nivóse hó 19. napján. 428 sorszám alatt sorolja fel a kastélyban lefoglalt nyomtatványokat és kéziratokat, melyek kevés kivétellel Maux város könyvtárába kerültek. A jegyzék a név szerint ismert szerzők műveit betűrendben sorolja fel, ezután az anonim munkákat lajstromozza a következő szakok szerint csoportosítva: Théologie, Jurisprudence, Sciences et Arts, Belles-Lettres és Histoire s végül a kéziratokat veszi számba. A nyomtatványok sorában számos magyar és magyar vonatkozású munka is akad. Nevezetesen: BÉL Mátyás: *Notitia Hungariae*. Bécs, 1735—42. (5. és 9. sz.), BÉL Mátyás: *Compendium Hungariae geograph.* Pozsony, 1767 (409. sz.), BONFINIUS (jegyzőkönyvben Bonifius néven), Basel, 1543. (25. sz.), *Campagne de M. le prince Eugène en*

¹ V. ö. FÖGEL J. cikkét a FRANKÓI, FÖGEL, GULYÁS, HOFFMANN-féle *Bibliotheca Corvina* c. munkában Budapest, 1927. 20. l. (olasz kiadás).

MARTIALIS EPIGRAMMÁI.

Corvin-kódex.

(London. Hornby-gyűjtemény.)

Hongrie. Lyon, 1718. (190. sz.), ISTVÁNFFY (jegyzőkönyvben Istvananeffius néven): *Regni Hungarici Historia*. Köln, 1685. (22. sz.), MELIBOER: *Der Ungarische Sprachmeister*. Pozsony, 1754. (301. sz.), *Testament politique et moral du prince Rakóczi*. La Haye, 1751. (178. sz.), WERBÖCZY (jegyzőkönyvben Werbdez néven), *Corpus juris Hungarici*. Nagyszombat (15. sz.), *Szent Biblia*. Ford. Káldi György. Bécs, 1626. (34. sz.), HELTAI: *Cronica az magyaroknak dolgairól*. Kolozsvár, 1575 (43. sz.), *Histoire des révolutions de Hongrie*. La Haye, 1739 (48. sz.), Xavier Szent Ferencnek Jézus társaságából való india apostolának élete 1759 (79. sz.), [VANEL]: *Histoire des troubles de Hongrie*. Paris, 1685 (140. sz.), *Histoire du prince Ragotzi*. Paris, 1707 (258. sz. és 311. sz.), *Histoire intéressante ou relation des guerres du Nord et de la Hongrie au commencement de ce siècle*. Hamburg, 1756 (296. sz.), *Histoire d'Eméric Comte de Tekeli*. Köln, 1693 (312. sz.), *Histoire des troubles de Hongrie*. Paris, 1690 (411. sz.). A könyvgyűjtemény tulnyomó része történeti és földrajzi művekből áll. Nagyobb számban van még képviselve a hadtudomány és a jogtudomány, elvétve akadnak theologiai, műtörténeti és orvostudományi művek is. Feltűnően szegényes az irodalom. BOCCACCIO novelláinak francia átdolgozása (249. sz.), GESNER: *Der Tod Abels* (313. sz.), SOUBENILLE: *Polexandre* (132. sz.), HUBERT: *Choix de poésies allemandes* (404. sz.), MARMONTEL: *Contes moraux* (255. sz.), MOUHY: *L'amante anonyme* (228. sz.), Mme DU NOYER: *Lettres historiques et galantes* (139., 215., 330. sz.), LE SAGE: *Le diable boiteux* (325. sz.), VOLTAIRE: *Le Huron ou l'Ingénu* (122. sz.) és *La Henriade* (254. sz.), *Bibliothèque de campagne* (129. sz.), a *Nouvelle Bibliothèque de campagne* (247. sz.), a *Amusements de campagne* (321. sz.), a *Cabinet des fées* (343. sz.) és a *Proverbes dramatiques* (354. sz.) néhány kötete s több névtelen regény. Érdekés, hogy míg ROUSSEAU műveinek egy tízkötetes gyűjteménye (423. sz.) is szerepel a könyvtárban, addig VOLTAIRE a már említett két szépirodalmi alkotásán kívül csupán néhány történeti munkával volt képviselve a marsall könyvtárában.

G. P.
Garampi bécsi nuncius levele Kézai Simon krónikájának eredeti kéziratáról. A magyar történettudománynak fájdalmas vesztesége, hogy KÉZAI Simon krónikájának eredeti kézírata 1782 körül elkallódott és nyomára, — dacára a leg gondosabb kutatásoknak, — máig se sikerült jutni. Újabban SEBESTYÉN Gyula, de különösen DOMANOVSKY Sándor végeztek rendszeres és beható kutatásokat a codex megtalálása érdekében, de eredmény nélkül.¹

DOMANOVSKY arra az eredményre jutott, hogy a kodexet HORÁNYI 1781-ben, mindenesetre még november hónap előtt kapta kézhez és kivitte Bécsbe, hogy ott kinyomattassa. Ez az eljárása, DOMANOVSKY megállapításai szerint, kellemetlen feltűnést keltett az akkori magyar tudományos körökben. 1782 elején azonban a kodex már ismét Pesten volt, dacára, hogy a kézirat első kiadása, 1781 november 30-iki keltezéssel, Bécsben, a KURZBÖCK-féle nyomdában készült. Miután ezt a kiadást úgy HORÁNYI, mint CORNIDES, — aki segítségét HORÁNYINAK felkínálta, de betegsége miatt ígéretét nem válthatta be, — csak

¹ Kutatásait részletesen leírta: *Kézai kódexéről*, Békefi Emlékkönyv, Budapest, 1912. pp. 81—91.

hiányosan javították át, azért HORÁNYI Pesten, 1782 július 14-iki kelettel, LANDERER özvegyének nyomdájában újra kiadta. Körülbelül ezzel egyidejűleg tűnik el az eredeti kézirat is, amely — DOMANOVSKY szerint — 1782 nyarán még bizonyára HORÁNYI birtokában volt. DOMANOVSKY végső konklúziója szerint továbbiakat a kézirat sorsáról CORNIDESnek, PRAYnak és különösen ZARKA Jánosnak ma még lappangó levelezésétől remélhetünk, akik mindhárman nagy gondnal és — mondhatjuk — aggodalommal kísérték figyelemmel HORÁNYI eljárását a kodexszel kapcsolatban.

Most egy adat került elő arra vonatkozólag, hogy HORÁNYI 1781 késő őszén Bécsben a KÉZAI-kodexet szakértő ismerőseinek megmutatta. Bécs akkori tudós köreiben előkelő helyet foglalt el a pápai nuncius, Conte Giuseppe GARAMPI, aki mielőtt a diplomáciai pályára lépett, a vatikáni levéltár prefektusa volt. Már Rómában, később lengyelországi nunciusi működése idején (1772—75), élénk érdeklődést tanúsított a magyar történelem, különösen a magyar egyháztörténelem iránt. Ez természetszerűleg még csak fokozódott, amikor 1776-ban a bécsi nunciatúrát foglalta el, ettől az időtől kezdve közvetlen személyes vagy levélbeli érintkezésbe lép a magyar tudományos élet akkori képviselőivel.¹ Legközvetlenebb ismeretséget mégis KOLLER Józseffel tart fenn, akivel KOLLER római tartózkodása idején (1766/7) ismerkedett meg. GARAMPI már lengyelországi tartózkodása alatt is, de kiváltképpen bécsi működése állandó levelezésben állott KOLLERrel, amely nem szakadt meg GARAMPINAK 1785-ben bíbornokká történt kinevezésével sem, hanem állandó maradt a bíbornoknak 1792 májusában bekövetkezett haláláig. GARAMPINAK KOLLERhez intézett leveleit, hat kötetbe, szigorú időrendi egymásután szerint bekötve a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárának olasz gyűjteménye őrzi (jelzete: **Quart. Ital. 33, I—VI.**), ahová az HORVÁT István hagyatékából került.²

GARAMPI 1781 október 26-án Bécsből a következőket írja KOLLER Józsefnek: «Il P. HORÁNYI è ora qui; e mi ha mostrato un codicetto membranaceo contenente una Cronaca d'Ungheria scritta da Simone de KÉZA a LADISLAO III. Ma si trattiene molto sulle origini favolose del Paganismo, e da S. STEFANO in qua è brevissimo, scorrendolo non vi ho trovato cosa, ch'io pensi poter essere utile ai lavori o di Lei o del nostro Sig. ^{ro} Can. ^{co} SZALAGI.³

GARAMPI előadásából világos, hogy HORÁNYI nemcsak futólag mutatta meg a kodexet GARAMPINAK, hanem azt hosszabb időre nála is hagyta, úgy hogy a nunciusnak módjában állott azt átolvasni. Ezek után írja KOLLERnek, hogy a kodexben nem talált semmi olyant, amit akár KOLLER, akár SZALAGYI István — aki szintén GARAMPI tudós baráti köréhez tartozott — munkájánál használhatna.

A nuncius levelét olvasva felmerül most az a kérdés, vajjon a kodex

¹ GARAMPI életére vonatkozólag v. ö. Ladislaus RÓTH: *Zwei Berichte des Wiener Nuntius Garampi über die kirchlichen Verhältnisse um 1776*, Römische Quartalschrift, 1926 és az ott megadott irodalmat. — Továbbá: Turul, 1927, 22—4 ll.

² A tudománytörténeti szempontból is nagyon érdekes leveleket máshol fogom majd részletesen ismertetni, GARAMPI többi, magyar tudósokhoz intézett leveleivel együtt.

³ V. ö. Budapest — Magyar Nemzeti Múzeum kéziratára: **Quart. Ital. 33, IV. 48rr.**

egyáltalán haza került-e Bécsből? Mert CORNIDES, aki 1782 január 22-én Bécsből kelt levelében írja le részletesen a kodexet, alighanem Bécsben látta, DOMANOVSKÝ a Pesten történt autopsiát csak feltevéséként állítja, amint hogy kombináción alapul az is csupán, hogy HORÁNYI a kodexet Pestre visszahozta, itt még elvégezte a segítségével 1782 nyarán a második kiadás korrekturáját és csak ezután vesz nyoma a kéziratnak. Mindez DOMANOVSKÝ-nak kétségtől valószínű, de nem teljesen beigazolt feltevése. A GARAMPI-féle levél és CORNIDES 1782 január 22-iki bécsi tudósítása együtt inkább azt a lehetőséget hagyják nyitva, hogy a kodex Bécsből nem is került vissza, hanem ott kallódott el valami élelmes gyűjtő kezén, HORÁNYI pedig a második kiadás korrekturáját valamelyik meglévő másolat alapján végezte el. A kutatást KÉZAI kodexe után jó lenne ebbe az irányba is kiterjeszteni.

Itt felmerülhet az a kérdés, nem maradt-e a kodex épen GARAMPINÁL? A nuncius későbbi leveleiben sehol sem tesz KOLLERnek említést KÉZAI kodexéről, pedig a levelezés legnagyobb része tudományos kérdések, kutatásai megbeszéléséből áll. HORÁNYI-ról is mindössze egyszer, 1783 január 14-én kelt levelében tesz említést GARAMPI, amely nem túlságosan hízog vélemény HORÁNYI tudományos munkásságáról. GARAMPI ugyanis FILELFO levelei között, 1469-ből, talált egyet egy bizonyos Pannoniai Lászlóhoz intézve, amelyben nagyon dicséri a magyar humanistát egy görög beszéde és egy latin carmenje miatt. GARAMPI azt írja, hogy nem ismeri Pannoniai László nevét, de viszont nincsen türelme megkeresni HORÁNYI zagyvalékában, amely az írkat a vezetőknek szerint osztja be.¹

Ez a megjegyzés arra mutat, hogy GARAMPI nem állt valami közel HORÁNYI-hoz, s így nem valószínű, hogy HORÁNYI a rendkívül becses kodexet bárminő okból is a nunciusnál hagyta volna. Ellenben GARAMPI levele arra látszik utalni, hogy a kodex 1781 őse után nem került többé vissza Bécsből. TÓTH LÁSZLÓ.

Dankó József levele Pietro Antonio Uccellihez Aquinoi Szent Tamás kiadatlan iratairól. Sebastian MERKLE a tridenti zsinat iratainak kiadásával kapcsolatban már hosszú idő óta foglalkozott AQUINOI SZENT TAMÁS *Contra errores Graecorum* című munkájának azon, az őskeresztény írótól vett idézeteivel, amelyeknek eredetije után Guglielmo SIRLETO már a tridenti zsinat idején hiába kutatott. Élénk irodalmi vita folyt ezek hitelességéről a XVIII. század elején a jezsuiták és a dominikánusok között. Nagy mértékben időszerűvé ezeknek a helyeknek a hitelessége vagy nem hitelessége a vatikáni zsinat idején lett, mert SZENT TAMÁS ezekkel a helyekkel éppen azt kívánta bizonyítani a görögökkel szemben, hogy a pápa primátusa és az infallibilitas fogalma már az őskeresztények előtt is ismeretes volt.²

¹ 1783. január 14. Bécs. GARAMPI KOLLER Józsefhez: «... FILELFO lib. 31. pag. 215. scrive una lettera a Ladislao Pannonia con cui lo esalta molto per suoi talenti, e per una Orazione Greca e una Carme Latino, che gli avea comunicati. Essa è dell'anno 1469. Io non conosco un tale Ladislao; e nel zibaldone del P. HORÁNYI, ch'è distribuito in soli cognomi, non ho acritto flemma di ricercarlo. V. ő. Budapest-Magyar Nemzeti Múzeum kéziratára: *Quart. Ital.* 33, V. f. 11.

² V. ő. S. MERKLE: *Unauffindbare Cyrillstellen*, *Historisches Jahrbuch*, 1921, p. 289.

Ezeknek az idézeteknek bonyolult és nehéz kérdése hívta fel Merkle figyelmét Pier Antonio UCCELLI apát írói működésére, aki a mult század második felében egészen 1880 április 6-án bekövetkezett haláláig,¹ mindenestre sokkal nagyobb buzgalommal, mint módszeres kritikával foglalkozott SZENT TAMÁS életével és műveinek kiadásával.

Irodalmi munkásságának legjelentősebb mozzanata volt, amidőn a vatikáni zsinat ülésezése alatt, amikor javában tombolt a harc az infallibilitas kérdése körül, UCCELLI azzal lepte meg a világot, hogy megtalálta SZENT TAMÁS sokat vitatott helyeinek eredeti forrását is.² Megtalálta ugyanis a vatikáni könyvtár 808. számú latin codexében azt a munkát, amelyre SZENT TAMÁS választott iratában. UCCELLI saját munkáját perdöntőnek tartotta, de bármennyire értékes is volt ez a felfedezés, perdöntőnek mégse volt nevezhető, mert Uccelli meg se kísérli bizonyítani, hogy a Cod. Vat. Lat. 808-ban foglalt szövegidézetek valóban hűek és eredetiek-e. A kétely ezekkel szemben nemcsak hogy el nem oszlott,³ de igazolást is nyert s így UCCELLI munkájának értéke korántsem az, aminek ő

¹ A Vatikán félhivatalosa a következő jellemző szavakkal emlékezett meg UCCELLI haláláról: «Jeri alle ore 10 ant. dopo penosissima malattia sopportata con edificante rassegnazione, munito di tutti i conforti della nostra SS. Religione spirava l'anima il Sacerdote Dottor Pietro Antonio UCCELLI in età di anni 66. Distinto letterato ed eruditissimo, egli fu uno dei rinomati paleografi dell'età nostra e dei più indefessi cultori delle scienze tomistiche. Stampò varie opere e la morte ce lo ha rapito mentre stava pubblicando il secondo volume degli scritti autografi di SAN TOMMASO. Il *Contra Gentes* pubblicato dalla tipografia di Propaganda è un monumento degli studii paleografici del compianto Dottor UCCELLI. Noi speriamo che una miglior penna scriverà di questo dotto una dettagliate biografia.» V. ö. L'Osservatore Romano, 1880 április 8. — Arra vonatkozólag, hogy UCCELLI minő hirben állott vatikáni tudományos körökben, jellemző a következő, kevéssel halála előtt megjelent híradás. P. Paolino MANCIANA O. S. B. a subiacoi levéltárban felfedezte AQUINOI SZENT TAMÁS több autográf kéziratát: «L'autenticità di questi preziosi codici è stata unanimamente riconosciuta dai più insigni paleografi, tra i quali basti nominare l'illustre Abbate UCCELLI». A codexek legérdekesebb lapjairól fényképeket készítettek és azt március 7-én adják át a pápának. V. ö. Scoperta di codici preziosi nell'Archivio Sublacense. L'Osservatore Romano, 1880 március 5.

² UCCELLI értekezése: *De'testi esaminati da S. Tommaso d'Aquino nell'opuscolo contro gli errori de' Greci relativamente all'infallibilità pontificia* megjelent a nápolyi *Scienza e fede* c. folyóirat 1870 májusi füzetében és különlenyomatban is.

³ Erre a kérdésre visszatért maga UCCELLI is egy polemikus cikkében (Valore dei testi citati da S. TOMASO D'AQUINO nell'opuscolo contro gli errori de' Greci in rapporto alla supremazia ed infallibilità pontificia), amely az *Il Divin Salvatore* (Cronaca Settimanale Romana) c. hetilap 1870 május 21-iki számában (pp. 529—33) jelent meg Abbate Uccelli aláírással. UCCELLI itt elismeri, hogy többen kétségbevonták SZENT TAMÁS némely, az infallibilitas és a pápai supremáciára vonatkozó, régebb írókból vett idézeteinek hitelességét. Így Giovanni LAUNOIO és Casimire OUDIN, akik személyük miatt se megbízhatók. Tőlük vették most át DÖLLINGER és GRATRY. Ezután elmondja, hogyan jött létre SZENT TAMÁS munkája 1262-ben, majd pedig ismerteti a Libellust, amely a Cod. Vat. Lat. 808-ban van. Itt megtalálhatók a kétségbevont SZENT TAMÁS-féle idézetek. UCCELLINEK ez a cikke megtalálható: Biblioteca Apostolica Vaticana—Bibl. di Consultazione, Filos. — Teologia, Fol. 38. 10.

és egynémelyik kortársa is (így a *L'Osservatore Romano* nekrológiájának írója is) hitte. Ez azonban nem vette el kedvét a tudományos munkától. Még számos kisebb-nagyobb tanulmányt írt, amikor munkássága számára nagy lehetőséget kezdett jelenteni XIII. LEO trónralépése, aki újra megindította a thomizmus tudományos művelését s ennek egyik legelső ténye volt SZENT TAMÁS munkái kritikai kiadásának a megindítása. Ebben még résztvesz UCCELLI, de az ő primitív tudományos módszere már csak nehezen illik bele ebbe a széles alapokra épített tudományos keretbe. Munkásságának tudományos értékét legjobban és legigazságosabban MARTIN GRABMANN jellemzi, aki szerint UCCELLI «mit viel liebender Hingabe, aber mit weniger paleographischer Sicherheit» végezte kutatásait.¹

UCCELLI sok kiadatlan iratot hagyott hátra, amelyeket ma, terjedelmes levelezésével együtt a vatikáni könyvtár őriz. E levelezésnek egyik darabja (Cod. Vat. Lat. 10150, f 16 r—v) UCCELLINEK a magyar tudománnyal való érdekes kapcsolatára utal. Ez DANKÓ József esztergomi kanonoknak² 1875 február elsején kelt válasza UCCELLINEK egy ismeretlen levelére, amelynek érdekességet kölcsönöz, hogy AQUINOI SZENT TAMÁS ismeretlen műveinek kiadására vonatkozik.

DANKÓ József ekkor már régóta közvetlen kapcsolatban állott a legmagasabb római egyházi körökkel. Még bécsi egyetemi tanár korából jól ismerhették ott theologiai irodalmi munkásságát, mert már 1864-ben két római Akadémia tagjává választotta. 1867 nyarán SIMOR János hercegprimással együtt Rómában járt SZENT PÉTER és PÁL apostolok halálának ezernyolcszázéves évfordulóján rendezett ünnepségek alkalmából.

Nagyon valószínű, hogy a tudományos körökkel is kapcsolatokat keresett s ekkor ismerkedhetett meg UCCELLI apáttal is. DANKÓ ekkor valószínűleg kutatott a vatikáni könyvtárban is, erre enged következtetni egy értekezése: *Literatur zu der vatikanischen Bibelhandschrift B. N. 1209, Oesterreichische Vierteljahrschrift für Kath. Theologie*, 1871. Nyilván ez a római tartózkodás teremtett DANKÓNAK olyan jó nevet, hogy CATERINI bíbornok, a zsinatok kongregációjának titkára, aki az egyetemes zsinat előkészítését intézte, 1867 nov. 28-án MARIANO FALCINELLI-ANTONIACCI bécsi nunciushoz intézett iratával KOVÁCS József kalocsai kanonokkal és SCHWETZ osztrák theologussal együtt DANKÓT is kinevezte zsinati theologussá. A nuncius már december 25-én felel CATERINI bíbornoknak. A kinevezéseket az illetékes érsekek útján közölte a kinevezettekkel, mire a főpásztorok azzal feleltek, hogy a kinevezett theologusok, akik egyház-

¹ Mittelalterliches Geistesleben, München, 1926, p. 25.

² DANKÓ József életére vonatkozólag v. ö. KOLLÁNYI Ferenc: DANKÓ József, Magyar Könyvszemle, 1895, pp. 91—3; és u. ö.: Esztergomi kanonokok, Esztergom, 1900, pp. 490—2; PÓR Antal: Emlékbeszéd DANKÓ József 1. tag felett (a M. Tud. Akadémia emlékbeszédei, IX. köt. 2. szám), Budapest, 1897; SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái, II. kötet, 610—6. hasáb; ZELLIGER Alajos: Esztergomvármegyei írók, Budapest, 1888, pp. 28—31. Mindezek azonban nagyon keveset, vagy éppen semmit sem szólnak DANKÓ külföldi kapcsolatairól.

megyéikben a legnagyobb tiszteletnek örvendenek, a legnagyobb örömmel veszik a megiszteltetést, hogy a zsinat munkálataiban résztvehetnek.¹

A kiegyezés következtében beállott alkotmányos változások, de még inkább az Ausztriában is kormányra került liberális áramlat, amely az osztrák egyházi életben is érezte a hatását, készítette nyilván DANKÓT arra, hogy lemondjon bécsi egyetemi tanszékéről és az esztergomi kanonoki méltóságába vonuljon vissza. Valószínű, hogy úgy az osztrák, mint a magyar uralkodó liberális közvéleménynek erősen hangsúlyozott zsinatellenes magatartása is kívánatosá tették az erősen rigorózus felfogású DANKÓ számára, hogy a személyi viszonyaiban beállott változást okul adva, lemondjon a zsinati consultorságról is. Ezt a meglepő és csakis a változott egyházpolitikai viszonyokkal motiválható lépést a nuncius 1868 március 8-án jelentette CATERINI bíbornoknak. Ezek szerint aznap megjelent nála DANKÓ és előadta, hogy a hercegprímás theologus kanonokjává hívta és egyúttal reábizta az esztergomi seminarium rektorságát is azzal, hogy az ott szükséges reformokat hajtsa végre. Ezen megbízatások elől nem térhet ki, ezért nem mehet Rómába, hanem lemond zsinati consultorságáról.²

Bár DANKÓnak ilyenformán nem volt alkalmja sem a zsinat munkálataiban résztvenni, sem Rómában hosszabb időt tudományos munkának szentelni, mégis kapcsolatai a XX Settembre okozta nagy változások dacára is, épek maradtak. 1874-ben utazott ismét hosszabb tartózkodásra Rómába. De még ezt az útját megelőző időre esik DANKÓnak egy tudományos szereplése, amely őt, aki ekkor már inkább bibliográfiával és liturgiátörténettel foglalkozott, ismét közelebb hozta a theologia tudományos műveléséhez és a tárgy közössége

¹ «... commuicato, per mezzo dei rispettivi, arcivescovi ai signori SCHWETZ, DANKO e KOVACS l'alta degnazione di Sua Santità nell'averli scelti a consultori nelle commissioni teologiche pel prossimo concilio ecumenico» e i venerandi Prelati aver risposto che «i tre teologi si recano a grandissimo onore di poter partecipare a questo raguardevolissimo consesso, e, rendendo le più umili grazie, accettano di tutto cuore questo onorevolissimo incarico». V. ö. Eugenio CECCONI: *Storia del Concilio Ecumenico Vaticano, Parte prima*, vol. I., Roma, 1872, p. 77. Teljes szövegben közölve u. ott p. [43].

² «Il DANKO, professore di Scrittura nell'Università di Vienna, per un impedimento sopravvenuto, rinunziava all'ufficio giàaccettato. Oggi (scrive il Nunzio) il suddetto DANKO mi espone, che, chiamato dall'eccellentissimo Primate di Ungheria a ricoprire gli uffici di canonico teologo e di rettore del Seminario di Gran, già vacanti da più di un anno; e, volendo il suddetto Primate introdurre nel detto Seminario delle necessarie riforme, onde avrebbe bisogno sul momento dell'opera del DANKO, egli non potrebbe secondo il suo desiderio, recarsi oggi in Roma per l'ufficio proposto». V. ö. CECCONI op. cit. pp 77—8. A zsinaton nem is vett részt magyar consultor. Kovács József már 1869 július 9-én meghalt, mielőtt még munkához fogott volna. DANKÓ helyére pedig a Rómában élő, lengyel származású Wladimir CZACKI került, akit Th. GRANDERATH S. J. (*Geschichte des vatikanischen Konzils*, Freiburg, 1906, vol. I. p. 82.) tévesen mond magyarnak. CZACKI később XIII. LEO uralkodásának első évtizedében mint párizsi nuncius és kurialis bíbornok rendkívül fontos szerepet játszott az új egyházpolitikai kurzusban. V. ö. Ulrich STUTZ: *Die päpstliche Diplomatie unter Leo XIII.*, Berlin, 1926 és Századok, 1927. pp. 439—45. — A zsinati consultorokra vonatkozólag v. ö. *Collectio Lacensis*, tomus VII, nn. 1044/d, 1045, 1048/d, 1049/a, 1045/b.

folytán Uccelli apáthoz is. Ebben az évben volt AQUINOI SZENT TAMÁS halálának nyolcszázados évfordulója. IX. Prus óhajtására a római «Collegium theologicum Urbis» a világ összes szemináriumaival felszólítást intézett, hogy ünnepeljék meg ezt a jubileumot. Az esztergomi szeminárium ünnepségén 1874 március 19-én DANKÓ mondott hosszabb, értekezésnek is beillő beszédet.¹

DANKÓ szavai szerint az esztergomi szeminárium annál nagyobb örömmel ünnepeli SZENT TAMÁS jubileumát, mert tudja, hogy a pápa is mennyire a szívén viseli ezeknek a sikerét és fényét. Ez kivüláglik abból a levélből, amelyet a pápa P. A. UCCELLIhez, egy bergamoi származású paphoz intézett, aki kiadta SZENT TAMÁSNAK kilenc olyan munkáját, amelyek eddig nyomtatásban nem jelentek meg. A beszéd során, SZENT TAMÁS műveinek ismertetése után, DANKÓ megemlíti azt is,² hogy a Doctor Angelicusnak vannak még más művei, amelyek eddig nyomtatásban nem jelentek meg, de a tudósok mind hevesebben sürgetik, hogy ezek is kiadassanak. A tudósoknak ez a sürgetése elsősorban UCCELLIRE vonatkozik, akinek idézi is mindjárt három SZENT TAMÁS-edícióját.³

Valóban UCCELLI nem szűnt meg a közvéleményt sürgetni kéziratossal Szent Tamás-gyűjteményeinek kiadása miatt. Egyik értekezésének⁴ 1874 május 21-én Rómában kelt előszavában is arról panaszkodik, hogy nem talál kiadót

¹ Sanctitas et doctrina D. Thomae Aquinatis adumbrata sermo sacer Doctori Angelico dictus cum eidem sub auspiciis Emi ac Rmi Dni S. R. E. Cardinalis Joannis Simor Pr. Primatis R. H. et Archiepiscopi saeculares honores deferret Antiquissimum Seminarium S. Stephani Oratore Josepho Dankó E. M. S. Canonico Theologo Seminarii Rectore. Strigonii, 1874, 4-edr. 50 l. DANKÓ ezt a munkáját eljuttatta UCCELLIHOZ is, mert megtalálható a vatikáni könyvtár már említett colligatumában (Bibl. di Consultazione, Filos. — Teologia, Fol. 38.) a 9. szám alatt.

² «Sunt et alia Doctoris Angelici opuscula, quae inedita adhuc dum latent, de quibus s. Litterarum cultores semper ardentibus in votis habuerunt ut typis describantur, quin hactenus illis factum satis fuerit... Postillam super Isaia Mediolani 1848 vulgavit P. A. UCCELLIUS. Idem s. THOMAE AQUINATIS summa contra gentiles quae supersunt ex autographis (Bergomi et Mediolani) in lucem protulit, repetiit I. P. Migne, Paris, 1863. Sermones quadragesimales reperit et vulgavit Fr. Io. Th. GHILARDI Episcopus Monzegalensis, olim ei. Ordinis Praedicatorum, MONREGALI, 1872. (DANKÓ ez utóbbinál téved. Ezt a 26 böjti beszédet nem GHILARDI püspök, hanem UCCELLI adta ki a vatikáni könyvtár 812. latin codexéből, csupán a kiadványt ajánlotta GHILARDINAK. Megvan a vatikáni könyvtár idézett colligatumában.)

³ DANKÓ előadása során megemlíkezik AQUINOI SZENT TAMÁS életének egy olyan magyar vonatkozásáról, amelyről nem beszél a legújabb SZENT TAMÁS irodalom sem. Amikor B. ÖZSÉB 1262-ben Rómába ment, hogy a pápánál kieszközölje a pálosrend szabályainak jóváhagyását, a pápa először nehézségeket támasztott. Ekkor SZENT TAMÁS volt az, aki az ügy kedvező elintézését kérésével és tanácsaival elősegítette. DANKÓ (op. cit. pp. 19, 40.) a pálosrend történetére (Andreas EGGERER: Fragmenta panis protoeremici reliquia. . . Wien, 1663, p. 77.) hivatkozik. Szükséges volna ezt a kérdést módszeresen megvizsgálni, mert SZENT TAMÁS legmodernebb és legpontosabb életrajza (P. Angelus WALZ O. P.: Delineatio vitae S. Thomae Aquinatis, Roma, 1927, v. ö. Századok, 1928. pp. 565—6) erről semmit sem tud.

⁴ Megjelent a milánói *La Scuola Cattolica* c. folyóirat 1874. évfolyamában, vol. IV. quad. XIX. pp. 49—63, quad. XX. pp. 152—62

az egész műre. Szóba hozhatta ezt UCCELLI DANKÓnak is római tartózkodása alkalmával és nagyon valószínű, hogy őt levélben is rábírní igyekezett arra, hogy vagy kerítsen összeköttetései felhasználásával a műre Németországban kiadót, vagy pedig SIMOR János áldozatkészségét nyerje meg az ügynek. Uccellinek ezeket a reményeit oszlatja el igen határozottan DANKÓ 1875 február elsején kelt levele, amelyet a vatikáni könyvtár már idézett UCCELLI-iratgyűjteménye őriz és a következőképen hangzik:

Reverende et Clarissime Domine!

Nihil magis mihi cordi fuit quam ut aliquem editorem Tibi in Germania quererem, qui Opera D. Thomae anecdota a Te in lucem emittenda typis vulgaret. Plurimas scripsi in hoc negotio litteras, sed ubique negativum responsum accepi. Causantur hi temporum iniuriam, latinos libros non emi, in genere malas esse nundinas.

Eminentissimus Cardinalis P. Primas certe etiam optaret opusculorum Thomisticorum editionem, sed hunc monumentis Ecclesiae suae edendis strenue incumbens, et propter cum plures tomos Epistolarum Pastoralium vulgaturus, suis expensis ea edere haud valet. Vale et fave Tibi in Christo fratri Jos. Dankó E M S. Canonico, Seminarii Rectori. Strigoni, 1, II, 75.

Mi sugalmazhatta DANKÓnak ezt a határozotthangú elutasító választ, arra csak feltevéssel felelhetünk. Az, hogy a primási kassza tudományos célra nem áldozhat, mert kimerítette a *Monumenta ecclesiae Strigoniensis* I. kötetének, valamint a primás pásztorleveleinek magyarnyelvű gyűjteményes kiadása, a viszonyok ismerete mellett, éppúgy nem több udvarias elutasításnál, mint a német kiadók vonakodására vonatkozó általános hivatkozás. UCCELLI munkájának tudományos gyarlósága se készthette erre se SIMORT, se DANKÓt, hiszen ő mindig elismeréssel említi Uccelli munkásságát, akinek tévedései csak később a módszeres kutatás térhódításával lettek nyilvánvalóvá, addig még a német tudomány is várakozással nézett UCCELLI munkássága elé. A valószínű ok az lehetett, hogy SIMOR, aki a vatikáni zsinaton a magyar püspökökkel együtt olyan hevesen küzdött az infallibilitas dogmájának kihárítása ellen, nem akart mecénása lenni annak az írónak, aki tudományos munkásságával aktuális segítséget nyújtott a dogma védőinek. UCCELLI és DANKÓ kapcsolatai, amelyek ma még felderítetlenek, ilyen módon kapcsolódnak be a magyar főpapság vatikáni zsinati szereplésének ma még teljesen homályos történetébe.

TÓTH LÁSZLÓ.

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1930 máj. 1-től 1930 okt. 31-ig.

Budapesten.

- **Ádám Sándor és Biermann Miksa, V.,**
Falk Miksa-u. 24.
- **Antal Miklós, VII.,** Benkő-u. 33.
- **Balogh István és Kis András, VII.,** Dob-
u. 98.
- Boda Pál és Horn Salamon, VI.,** Szinnyei
Mersel-u. 26.
- **Fischbach Károly, IV.,** belvárosi templom-
bazar.
- **Hunnia ny. rt. V.,** Csáky-u. 49.
- **Stein Lipót és Wirth Márkus, «Industria»**
nyomda, V., Falk Miksa-u. 10.
- Kis Gyula, Iván és Elek, «Otthon»** nyomda,
IX., Lónyay-u. 50.
- **Özv. Kiss Árminné «Otthon»** nyomda,
VIII., Mária-u. 4
- Krausz Naftali, VII.,** Király-u. 29.
- **Magyar Fémnyomda és Grafikai Műinté-
zet, V.,** Váci-út 4.
- **Magyar Kir. Földtani Intézet** házi nyom-
dája, VII., Stefánia-út 14.
- Mojcsa János, V.,** Alkotmány-u. 6.
- **Nyomdaipar R. T., VI.,** Gróf Zichy Jenő-
u. 36.
- **Pless és Schillinger, «Közlekedési nyom-
tatványok nyomdája», V.,** Visegrádi-u. 2.
- Pless Gyula, Közlekedési nyomtatványok**
nyomdája, V., Visegrádi-u. 2.
- Sárközi Zsigmond, V.,** Szemere-u. 2.
- **Sulek Lajos, VIII.,** Német-u. 45
- **Szabó Ferenc, VII.,** Hársfa-u. 48.
- **Tóth Lajos, VII.,** Csengery-u. 28.
- Zimmermann Miklós Manó, VII.,** Károly
király-út 7.

Vidéken.

- Bátaszék, Baura József.**
- Berettyóújfalu, *Beke Zoltán.**
- Debrecen, **Debreceni Ujság ny. Tulajd.**
Than Gyula.
- *Debreceni Ujság — Hajdúföld kiadó-
hivatal nyomdája.**
- **Gárdos József, kny.**
- Gödöllő, Nyíri Lajos «Erzsébet» kny, Horthy**
Miklós-út 2.
- Gyöngyös, **«Hangya» kny.**
- Győr, **Merkantil ny.**
- Hajdunánás, Böhm István.**
- **Pósa Tamás.**
- Heves, **Adler ny. (Tulajd. Cserba Jenő.)**
- «Első» nyomda. (Tulajd. Hamar József.)**
- Kalocsa, **Berkös és Társa, ny.**
- Kistelek, **Aczél Béla és Társa ny.**
- Monor, «Pestvidéki nyomda». (Tulajd. Czei-
zek Lajos és K. Kovács Ferenc.)**
- Kecskemét, «Kecskeméti Ujság» kny. (Tulajd.**
Réti Gyula.)
- Mór, Szakatsits Gyula kny. Szent Imre-
tér 2.**
- Nyíregyháza, «Tiszavidék» ny.**
- Pesterzsébet, «Minerva nyomda» (Tulajd.**
Rosenberg Sándor), Jókai Mór-u. 54.
- Soroksárpéteri, «Express nyomda». (Tulajd.**
Kohn Arthur), Jenő-u. 68.

A két ** -gal jelzett nyomdák megszűntek; az egy * -gal jelzett nyomdák változá-
sáról magánúton értesültünk.

BULLETIN
DE LA
REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE

ANNÉE 1930. II. Semestre.

Dr. Johann Temesváry: Pius Manzador. (Ss. 215—242.)

Verfasser gibt in diesem Artikel auf Grund archivalischer Forschungen die bisher gänzlich unbekannte Lebensgeschichte eines ungarischen Bischofs fremden Ursprungs, der in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts, an der Spitze zweier ungarischer Bistümer stand. Die Einleitung hebt die, besonders auf dem Gebiete der kirchlichen Eloquenz erworbenen Verdienste dieses bedeutenden Mannes hervor, der als ein anspruchloses Mitglied des Barnabitenordens in der Kampf des Lebens trat. Verdienste, die ihn nicht nur in die Reihe der gefeiertesten Redner seiner Zeit erhoben, sondern auch die Aufmerksamkeit der Kaiserin und Königin MARIA THERESIA in solchem Maße auf sich lenkten, daß er binnen kurzem einer der angesehensten Männer des kaiserlichen Hofes ward. Auch der Barnabiten Orden kargte seinem ausgezeichneten Mitgliede gegenüber nicht mit der Anerkennung und so ist es nicht verwunderlich, daß seine Ordensbrüder ihn zuerst zum Provinzial, später zum in Rom residierenden Oberhaupt des Ordens, zum Generalprobst wählten. Als Beweis seiner Ausführungen veröffentlicht Verfasser den vollständigen Text zweier Briefe der Kaiserin und Königin; im ersten begrüßt sie den neuen Probst gelegentlich seiner Wahl auf das wärmste, im zweiten aber bietet sie ihm schon nach drei Jahren das vakante Bistum von Zeng-Modrus an. Dieser hervorragende Geistliche entfaltete auch in diesem bischöflichen Amte eine so rege Tätigkeit, daß er in acht Jahren als Anerkennung seiner Verdienste an die Spitze der umfangreichen Diözese Siebenbürgens gestellt wurde. In dieser zweiten Stellung wirkte der Kirchenfürst jedoch nur 15 Monate, da er nach kurzem Leiden verschied. In dem zweiten Teil seines Aufsatzes gibt Verfasser ein streng chronologisches Verzeichnis der Predicationen des Kirchenfürsten, die er in Wien, in verschiedenen Städten und Wallfahrtsorten Österreichs hielt, und auf direktes Drängen seiner Zuhörerschaft in Druck erschienen ließ.

Dr. Josef Deér: Die Beschreibung Skythiens in den Gesta Ungarorum. (Ss. 243—263.)

Alle umfangreicheren Erzeugnisse der mittelalterlichen ungarischen Geschichtsschreibung bewahrten eine, in ihren Grundzügen einheitliche und aus

ausländischen Quellen stammende Beschreibung des fabelhaften Skythiens. Durch Vergleich der Texte gelangt Verf. zum Resultate, daß diese Beschreibung in ihrer Grundform auf die Darstellung in REGINOS Chronik zurückgeht. Stil-kritische Untersuchungen beweisen jedoch, daß REGINOS Werk nicht als die unmittelbare Quelle betrachtet werden kann, da die Stilisierung ihrer meisten Sätze in den ungarischen Quellen bedeutende und einander entsprechende Aenderungen erfuhr. Da diese Quellen voneinander unabhängig entstanden sind, sprechen die stilistischen Eigenheiten dafür, daß diese übereinstimmende Beschreibung Skythiens aus einer älteren, uns nicht erhaltenen Quelle, aus den s. g. *Gesta Ungarorum* stammt. Die Ergebnisse der Untersuchung nach dem Ursprung dieser mittelalterlichen Sage auf ungarischem Boden führen Verf. notwendigerweise zu einem Rekonstruktionsversuch des Textes der ältesten ungarischen Beschreibung Skythiens. Im weiteren Laufe der Beweisführung werden die Varianten kritisch geprüft und aus ihren übereinstimmenden Textelementen die *Gesta Ungarorum* bezüglich eines Teiles ihrer Darstellung wörtlich rekonstruiert.

Andrea Veress: Pubblicazioni Marsiliane di interesse ungherese. (Pp. 264—269.)

L'autore che si occupa già da trenta anni dei manoscritti Marsiliani ed aveva tenuto tre conferenze in italiano sul celebre Bolognese, fa una rassegna delle varie pubblicazioni stampate coll'occasione del centenario Marsiliano festeggiato alla fine di novembre 1930.

Enumerando gli tre volumi editi dal *Comitato Marsiliano*, il vol. X. degli *Studi e memorie per la storia dell' Università di Bologna*, come pure le opere di Maria Emilia AMALDI, Carlo TAGLIAVINI, Pericle DUCATI, Mario LONGHENA, Paolo SILVANI, Andrea VERESS, Giuseppe BRUZZO e Ludovico FRATI, fa un breve sunto delle parti e dei capitoli che si riferiscono in specie all'Ungheria, dicendo che ognuna di queste pubblicazioni è un vero «Hungaricum» la serie dei quali forma una collezione ben apprezzata nelle biblioteche ungheresi.

Hans Ph. K. Krüger: Bibliographische Unternehmungen der Deutschen Bücherei. (Ss. 270—273.)

Die Notwendigkeit, die große Zahl der in Deutschland erscheinenden gedruckten Veröffentlichungen an einer Stelle zu sammeln, aufzubewahren und wissenschaftlicher Benutzung zugänglich zu machen, führte 1912 zur Gründung der Deutschen Bücherei. Als Zentralsammelstelle des gesamten deutschen Schrifttums der Welt bietet die Deutsche Bücherei die zuverlässigsten Grundlagen für die Bearbeitung der nationalen deutschen Bibliographien; im Laufe der Zeit hat sie sich daher zu einer Zentrale deutscher bibliographischer Arbeiten entwickelt. Neben den offiziellen Bibliographien des deutschen Buchhandels, dem bekannten «Täglichen Verzeichnis» im Börsenblatt für den deutschen Buchhandel und dem «Wöchentlichen Verzeichnis» wurde ihr die Einrichtung des «Zentralkataloges der deutschen Privatdrucke» sowie die Bearbeitung der

bibliographischen Zeitschrift «Literarisches Zentralblatt für Deutschland» übertragen. Weiterhin beauftragte das Reichsministerium des Inneren die Anstalt mit der Bearbeitung des «Monatlichen Verzeichnisses der reichsdeutschen amtlichen Druckschriften» und die Reichs-Rundfunk-Gesellschaft mit der Zusammenstellung der Bibliographie «Deutsches Rundfunkschrifttum». Für eine Anzahl weiterer bibliographischer Verzeichnisse werden die grundlegenden Arbeiten gleichfalls in der Deutschen Bücherei geleistet, so für die «Jahresberichte für deutsche Geschichte» und die «Internationale Bibliographie der Geschichtswissenschaft [Anteil Deutschland, Oesterreich und Danzig]». Im Verlauf der Erörterungen werden besonders die neueren bibliographischen Arbeiten der Bibliothek genauer beschrieben, unter besonderem Hinweis auf das Hineinwachsen der Deutschen Bücherei in ihre Aufgabe als Zentralstelle der deutschen Bibliographie.

André Veress: Un nouveau fragment du poème hongrois relatif aux luttes entre Lupu-Voïvode et Mathieu-Voïvode. (Pp. 274—281.)

Au cours des siècles passés la Transylvanie se trouvait en relations amicales avec ses voisins: la Moldavie et la Valachie, aussi par la raison que sous le rapport économique ces pays dépendaient l'un de l'autre. Cette relation était ainsi intime que lorsqu'un voïvode ou boyard, menacé par les Turcs était forcé de s'enfuir de son pays, il trouvait un refuge sûr en Transylvanie. Cette relation continuait à rester bonne aussi au milieu du XVIIe siècle sous le prince Georges RÁKÓCZY II qui vivait en amitié avec MATHIEU, le paisible voïvode de Valachie, mais ne pouvait souffrir «LUPU» le fallacieux et ambitieux voïvode de Moldavie. Et quand RÁKÓCZY eût appris en toute confiance que LUPU avait offert à la Porte ottomane l'occupation de la Transylvanie si celle-ci lui permettait de chasser le vieux voïvode MATHIEU pour mettre à sa place son propre gendre, TIMUS le Cosaque, il devait avoir soin de sa propre défense. C'est pourquoi il envoya au printemps de 1653 sous la conduite de Jean KEMÉNY, une armée hongroise dans la Moldavie, qui chassa LUPU mettant à sa place GEORGES STEFAN, son Logofet.

C'était un grand événement pour la Transylvanie et les soldats revenus de la guerre avaient tant d'épisodes intéressantes à raconter que le pasteur Jean B. KÖRÖSPATAKI en composa deux chansons historiques en vers, en 1655 et 1656. Ces événements guerriers ont été chantés aussi par un autre poète. Un fragment de son œuvre a été trouvé par feu le professeur Joseph KONCZ qui le publia dans l'année 1880 de notre revue et un autre fragment vient d'être découvert à présent, après 50 ans, dans la Bibliothèque du Lycée Honterus de Brassó. Ce nouveau fragment, copié par le professeur Norbert SALMEN vient d'être publié par le prof. André VERESS très exactement, avec les commentaires nécessaires. Selon son opinion le poème date de 1657 et sur la base du grand nombre des fautes d'impression commises par un ouvrier typographe ne connaissant assez le hongrois, il provient des l'imprimerie de Michel HERMANN de Brassó.

L'importance de ce petit fragment consiste en ce qu'il augmente de 97

nouvelles lignes l'ancien texte de la chanson déjà connue et contribue en même temps à élargir la série considérable des anciens chants historiques hongrois.

DOCUMENTS INÉDITS.

Dr. Alice Goriupp: Beitrag zur Geschichte der Zeitschrift *Életképek*. (Ss. 282—288.)

Der verbreiteten Zeitschrift *Életképek* wurden — obwohl sie ein belletristisches Modeblatt war — mit gewissem Recht politische Tendenzen oppositioneller Richtung zugeschrieben. Der Redakteur der konkurrenten Zeitschrift Honderű, Lázár PETRICHEVICH HORVÁTH bestärkte noch diese Auffassung. In dieser Zeit scheute die Regierung kein Opfer zur Beeinflussung der ungarischen Presse und im Sommer 1846 versuchte man im Auftrag des ung. Vicekanzlers, Grafen Georg APPONYI das Aufhören den *Életképek* durch Geldopfer herbeizurufen und ihren begabten Redakteur, Adolf FRANKENBURG der konservativen Presse zu gewinnen. FRANKENBURG schien für einen Betrag von 5000 fl. C. M. und 50 Dukaten geneigt seine Zeitschrift aufzugeben. Während APPONYI sich zu dieser Aktion die höhere Genehmigung einholte, unterhandelte aber FRANKENBURG mit einigen Führern der Opposition, Gr. Kasimir BATTYÁNY, Ludwig KOSSUTH etc. und es kam unter diesen und FRANKENBURG zu einem Vertrag, der den Redakteur entschädigte falls er von seiner Stelle bei der ung. Kammer enthoben oder sein Zeitungsprivileg ihm entzogen würde. FRANKENBURG aber suchte weitere Verbindungen zu Grafen APPONYI und versprach gegen eine besser besoldete Stelle seine Zeitschrift aufzugeben. APPONYI liess ihn auch im Frühjahr 1847 unter günstigen Bedingungen zum Translator der ung. Hofkanzlei in Wien ernennen. Sonderbarerweise wusste FRANKENBURG durchzusetzen, das Eigentumsrecht der Zeitschrift behalten und Maurus JÓKAIS Redaktion weitererscheinen lassen durfte.

Dr. Nikolaus Asztalos: Einzelheiten über die literarische Tätigkeit von Johann Frölich, David Frölich und Johann Serédi. (Ss. 288—292.)

Verfasser stellt bei Heranziehung literarischer Angaben die bibliographische Skizze von Johann FRÖLICH (Vater des zipser Polyhistor D. FRÖLICH) zusammen. Er stellt darin fest, daß J. FRÖLICH im Jahre 1599 zu Stettin eine lateinische Dissertation *Über die Kategorie der Qualität* veröffentlichte, der jedoch in keinem Exemplar auf uns gekommen ist. Die bibliographischen Hinweise unterzieht er einer Kritik, was ihm erlaubt nachzuweisen, daß David FRÖLICH 1634 einen RÁKÓCZI gewidmeten lateinischen und 1635 einen anderen der Stadt Kassa gewidmeten Kalender unbekannter Sprache veröffentlicht hat. Diese sind wahrscheinlich verloren gegangen, können aber durch Zufall noch entdeckt werden. Genau so verhält es sich um die beiden Kalendare von Johann SERÉDI, die 1638 zu *Lőcse* bzw. zu *Bártfa* gedruckt wurden, die aber unsere Bibliographien nicht kennen. Zum Schlusse erwähnt Verf., daß man aus dem von ihm ausgewichenen Fragment eines bisher unbekannten ungarischen

FRÖLICH-Kalenders (gedruckt im Jahre 1641) unzweifelhaft feststellen kann, daß die kalenderschriftstellerische Tätigkeit FRÖLICH 1623 begann.

Dr. Eugen Zoványi: Die Widerleger Georg BÁRSONYS. (Ss. 292—295.)

Dr. ZOVÁNYI beweist, daß der unter dem Sigel A. S. schreibende protestantische Widerleger der berühmten Flugschrift: *Veritas toti mundo declarata* die Person des Michael SZATHMÁRNÉMETI ist.

Dr. Béla Iványi: Livres, bibliothèques et typographies en Hongrie. (Pp. 296—302.)

Sous ce titre l'auteur publie une matière qu'il a recueillie pendant toute sa vie et qui se rapporte à l'histoire du livre hongrois. Dans la préface de cette publication, résultat des fouilles faites dans plus de soixante archives et bibliothèques, l'auteur émet l'idée de l'édition d'un «*Monumenta ad historiam librorum, bibliothecarum et typographiarum Regni Hungariae spectantia*». On voit de cette publication que l'estime et le culte des livres chez les Hongrois date de la même époque que l'État. Nombre de seigneurs et prélats hongrois avaient des bibliothèques plus remarquables que celles qui étaient possédées en même temps par des princes royaux ou impériaux. Au cours du XVIIIe siècle des bibliothèques publiques et privées ont été fondées en Hongrie, l'une plus belle et plus riche que l'autre, dont plusieurs existent encore aujourd'hui. Nous devons ajouter que la matière à publier n'est pas encore complète et que les investigations faites dans ce but dans les bibliothèques hongroises ne sont pas encore finies. La matière immense y publiée prouve aussi que jadis il y avait en Hongrie une vie intellectuelle de haut niveau. Malgré que pendant des siècles les Hongrois aient lutté, les armes à la main, pour la défense des civilisations occidentales, dans leurs loisirs ils ont lu pourtant, sinon autre chose, au moins la Bible. Ils ont divulgué la civilisation, non seulement parmi les membres de leur propre nation, mais ils avaient aussi soin de faire connaître les bénéfices de la civilisation, à l'aide de livres imprimés dans leur propre langue, aux nationalités vivant sur leur territoire.

BIBLIOTHÈQUE HONGROISE. (Pp. 303—310.)

Dr. Jolán de Pukánszky-Kádár: Bibliothèque Hongroise. Contributions au II. volume de l'Ancienne Bibliothèque Hongroise de Charles SZABÓ.

INDICATEUR OFFICIEL.

La bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois en 1929. (Pp. 311—344.)

La bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois présente son rapport officiel séparé pour le premier et le second semestre de l'an 1929. Le directeur de la Bibliothèque M. Émeric LUKINICH a quitté sa place pour

accepter une chaire d'histoire à l'Université de Budapest. La présidence de la Communauté des Musées et Bibliothèques jugea nécessaire de diviser la Bibliothèque selon les départements qui la composent et de les mettre sous la direction de leurs chefs. M. le ministre de l'Instruction Publique accepta cette proposition et le 18 juin les Départements furent remis aux chefs reciproques. La Bibliothèque du Musée National se divise dès lors en trois parties, notamment: *a)* la Bibliothèque et la Section des Manuscrits; *b)* Département des Journaux; *c)* les Archives. En même temps fut créé le Département de Musique. La Bibliothèque fut mise d'abord sous la direction du directeur-général du Musée M. Valentin HÓMAN, qui chargea de sa suppléance M. François ZSINKA. Le Département des Journaux fut confié aux soins de M. Tivadar RÉDEY et les Archives à ceux de M. Émile JAKUBOVICH. Enfin le Département de Musique resta sous les soins de M. Kálmán ISOZ. Les Rapports Officiels donnent un tableau juste des travaux des Départements, de l'accroissement des collections, des statistiques sur l'usage de la salle de lecture, du département d'emprunt, la liste des dons etc. etc.

LITTÉRAUTRE (Pp. 345—374.)

Társadalomtudományi Bibliographia. (Bibliographie der Sozialwissenschaften) III. Jahrgang. Redigiert von Alexander *Krisztics*.

Der stattliche Band bildet das achte Stück der Veröffentlichungen des Ungarischen Soziographischen Institutes und enthält 25,000 Titel. Die Titel enthalten die Neuerwerbungen (1926) der Budapester öffentlichen Bibliotheken und sind ergänzt mit solchen der ausländischen, namentlich deutschen, französischen und englischen Bibliographien. Als namhafter Mangel muss das Ausserachtlassen der italienischen Bibliographie und hauptsächlich jener der uns umgebenden und daher uns besonders interessierenden Nachbarstaaten (Böhmen, Rumänien, etc.) bezeichnet werden.

(DR. ALBERT GÁRDONYI.)

Gulyás, Paul: *Geschichte der Buchdruckerkunst in Ungarn im XV. und XVI. Jahrhundert.* Budapest, 1931. Verlag der Széchenyi Landesbibliothek des Ungarischen Nationalmuseums. 2°, 272 + LXVIII S. Mit 281 Abbildungen.

Verfasser bietet die erste kritische Zusammenfassung der ungarländischen Buchdruckergeschichte von der ersten Buchdruckeroffizin des Andreas Hess in Ofen im Jahre 1473 bis zum Ende des XVI. Jahrhunderts. Zugleich umfaßt das Werk auch die Tätigkeit der ausländischen Druckerwerkstätte im Dienste der ungarländischen Büchererzeugung und die der ungarischen Drucker, die ihr Glück im Ausland versuchten. Verfasser bietet sowohl ein tiefgehendes, auf großem wissenschaftlichem Apparat aufgebautes Fachwerk, als auch ein für das außerhalb der Fachkreise stehende Publikum interessantes Buch. Die Geschichte der einzelnen ungarländischen Offizinen wird der Reihe nach behandelt, worauf am Schluß ein zusammenfassendes Bild über die Druckerei-

verhältnisse in Ungarn folgt, worin über die technische Einrichtung der Werkstätte, über die wirtschaftlichen und Rechtsverhältnisse und das Leben der Buchdrucker berichtet wird, die in jener Zeit nicht nur Arbeiter und Geschäftsleute, sondern meistens Vorkämpfer verschiedener Weltanschauungen waren. Die vielen und schön ausgeführten Abbildungen, die hier größtenteils zum erstenmal erscheinen, heben den Wert des auch äußerlich prachtvoll ausgestatteten Werkes. Es wäre erwünscht, das Buch auch in einer fremden, zunächst in deutscher Sprache erscheinen zu lassen. (JOLÁN PUKÁNSZKY-KÁDÁR.)

Diesch, Carl: *Bibliographie der germanistischen Zeitschriften.* Leipzig. Hiersemann, 1927. XII. 441. p. (*Bibliographical publications germanic section modern language association of America.* Ed. by Frederick W. J. Heuser. Vol. I.)

Die Rezension gibt Bericht von der Geschichte der Entstehung des Werkes und deutet eingehend die Gesichtspunkte an, welche bei der Bearbeitung des umfangreichen bibliographischen Werkes massgebend waren.

Die gründliche Vorbereitung des Werkes, die wohlgedachte Auswahl der wissenschaftlichen Mittel, die vollkommene Ausführung der technischen Abwicklung trägt beim praktischen Gebrauche viel bei. Die philologischen, kritischen, usw. Gesichtspunkte in der im XVIII. und XIX. Jh. blühenden Zeitschriftenliteratur von ziemlich gemischtem Inhalte geltend zu machen, stellte den Redakteur und seinen Mitarbeiter vor eine schwere Aufgabe. Doch gelang es, die Schwierigkeiten zu bewältigen und wenn auch das Werk — wie der Redakteur es auch bemerkt — die Vollständigkeit nicht erreicht, füllt es doch eine längst empfundene Lücke im Gebiet der bibliographischen Literatur.

Als Quelle der ungarischen Zeitschriftenliteratur wird das Werk von Marianne ZUBER verwendet, welches in der Ausgabe des deutschen philologischen Institutes der Budapester Universität erschienen ist, ferner einzelne Bände aus der Reihe der *Ungarische Bibliographie* bis 1897. Géza PETRIK's. Der auf Ungarn bezügliche Stoff, besonders die XIX. und XX. Jahrhunderte betreffend, ist sehr lückenhaft. Die ungarländische deutsche Zeitschriftenliteratur war den Mitarbeitern unbekannt, solchermaßen, daß selbst der in der Bibliographie PETRIK's mitgeteilte Stoff teilweise unbeachtet blieb. Dieser Mangel wird gewiß leicht durch das Werk Béla PUKÁNSZKY's: *Geschichte des deutschen Schrifttums in Ungarn*, dessen erster Band soeben erschien, beseitigt werden können.

(B. O. KELÉNYI.)

Rümann, Arthur: *Das illustrierte Buch des XIX. Jahrhunderts in England, Frankreich, Deutschland. 1790—1860.* Mit 235 Abbildungen. Im Insel-Verlag zu Leipzig. 1930.

A. RÜMANN gibt uns in seinem so lehrreichen Werke vor allem ein kurzgefaßtes Bild der kulturellen Basis, worauf sich die Kunst der illustrierten Bücher des XIX. Jahrhunderts in den drei Ländern entwickelte. Die maßgebende Rolle in der Umwälzung um 1790 fiel seiner Ansicht nach England

zu. Denn die wichtigste Triebfeder zu dem Umsturz war nicht die französische Revolution, sondern die realistische Bewegung, die von England auf den Kontinent übersprang. Die antikisierende Richtung mit ihrem pathetischen Geist wurde ausgeschaltet; man befaßte sich bloß mit der Darstellung aus dem täglichen Leben, also mit dem Bürgertum. Und das war eben der rechte Augenblick, um eine neue Art der Buchillustration herbeizuführen. Den Vorsprung, den England durch seine frühe kulturelle Umgruppierung hatte, behielt es auch zunächst bei, vor allem auf allen technischen Kunstgebieten. Und eben dieser Vorteil der vorzüglichen technischen Ausbildung einer ganzen Schule, ist auch der Grund, warum die englische Buchillustration sich in einzelnen großen Gruppen entwickelte, ganz im Gegensatz zu Frankreich und Deutschland. In England verbreiteten sich, von London aus, einzelne Kreise oder Schulen, in sich einheitlich geformt, unter sich streng geschieden: der Kreis um BEWICK, die besonders charakteristischen Vertreter der «coloured books», die Humoristen des DICKENS-Kreises, schließlich die Künstler des «Etching-clubs», und die «Sixties». Anders war die Situation in Frankreich. Hier gab es, von Paris ausgehend, nur eine große Schule, die sich logisch weiter entwickelte. Aber Frankreich besaß eine Reihe vorzüglicher Künstler; selbst der Durchschnitt setzte manchmal an die Höchstleistungen an. Die ganz anders geartete politische Situation in Frankreich bedingte nämlich auch eine andere Entwicklung. Die glanzvolle Grundlage des reichen Königshofes war hier das Entscheidende. Der begüterte Großadel des Landes stellte die ersten Bücherliebhaber der Zeit. Dem unerhörten Luxus jedoch trat bald eine gewaltige Reaktion entgegen. Die Vignetten verschwanden und der Geschmack wurde bürgerlich. Die Tätigkeit der Künstler galt anfänglich allgemein der Lithographie. Der DELACROIX'sche *Faust* von 1828 ist das erste wichtige französische illustrierte Buch des XIX. Jahrhunderts. Die größten Zeichner des damaligen Frankreichs gruppieren sich aber um die politisch-satyrische Zeitschrift, der *Caricature*. Dieselbe pflegte nur die Lithographie und in dieser Technik wurden schon damals Meisterleistungen erreicht. Wichtiger war die zweite Gründung PHILIPON's, der *Charivari*, der sich auch schon des Holzschnittes bediente. Von hier aus ging die aufblühende neue Technik aus, und erreichte ihren Höhepunkt mit DAUMIER, GAVARNI, und DORÉ.

Wiederum ein anderes Bild bietet sich in Deutschland. Die politische Zerrissenheit seit dem dreißigjährigen Kriege, schuf Verhältnisse, die sich naturgemäß auch auf das Kunstleben übertrugen. Die Menge der kleinen Staaten, der kleinen Höfe brachte ebensoviele kleine Kunstzentren hervor, freilich ohne die Wichtigkeit und den künstlerischen Wert der großen Schulen von London oder Paris. In Deutschland fehlte also die Geschlossenheit, dafür aber war die Entwicklung der Künstler individueller. Die politische Lockerung ließ es zu, daß neben der höfischen Kunst auch der bürgerliche Gedanke Platz fand; Klassizismus und Romantik gingen fast einträchtig nebeneinander her. Vorerst hatte die deutsche Buchillustration gar kein charakteristisch deutsches Gesicht, die fremden Einflüsse wirkten noch zu stark. Einzig Leipzig vermochte eine eigene Schule zu formen, aber später entwickelten sich fünf

Hauptzentren: die *Dresdener, Münchener, Berliner, Düsseldorfer und Hamburger* mit individuellem, nationalem Charakter und jede Stadt hatte ihre Zeitschriften, um welche sich die hervorragendsten Künstler sammelten.

(MARIA R. HOFFMANN.)

Réau Louis: *La gravure en France au XVIIIe siècle. La gravure d'illustration.* Paris et Bruxelles. Les éditions G. Van Oest. 1928.

Ludwig Réau gibt uns in seinem ausgezeichneten Werke, welches sozusagen eine bildliche Ergänzung des berühmten COHEN'schen *Kataloges* für Sammler ist, ein beschauliches Bild von der französischen Buchillustration des XVIII. Jahrhunderts, einem der reizendsten Kunstzweige des Jahrhunderts. Wie jeder lebende Organismus, hat auch diese Kunst ihre leicht zu unterscheidende Formation, Entwicklung und ihren Niedergang. Die *I. Periode*, die sich auf die *erste Hälfte des Jahrhunderts* erstreckt, ist durch das Fehlen des speziellen Illustrators gekennzeichnet. Die Buchillustrationen, damals noch verhältnismäßig selten, sind Werke von Berufsmalern, die nur gelegentlich Vignettisten waren, so wie Antoin COYPEL, der unter dem Pseudonym des REGENTEN die Liebeseinweihung *Daphnis und Chloes* verbildlicht und Claude GILLOT, der den flachen *Fabeln* HOUDARD DE LA MOTTE's ein wenig Geist verlieh. Die Hauptwerke dieser Epoche jedoch sind BOUCHER's *Molière* und OUDRY's *La Fontaine*. Von 1750—74 dauert das *goldene Zeitalter* der Vignette des XVIII. Jahrhunderts, die den Höhepunkt ihrer Vollkommenheit erreichte. Die Bilderbücher multiplizieren sich, und die Überfülle an Produktion macht eine Elite der Zeichner erstehen, die sich in der Illustration spezialisieren. Die Meister dieser privilegierten Epoche sind: COCHIN, GRAVELOT, EISEN, MOREAU LE JEUNE und der liebliche Ornamentist CHOFFARD, mit ihren Hauptwerken: dem *Decameron* von BOCCACCIO, den *Fabeln* von LA FONTAINE, *Sittengeschichten* von MARMONTEL, den *Metamorphosen* des OVID, den *Küssen* von DORAT und den *Chansons* von DE LA BORDE. Die *III. Periode* erstreckt sich von 1774 bis 1800, ebenfalls brilliant, doch nicht so strahlend, wie die vorhergehende. Das ist die Epoche, wo der anmutige MARILLIER die *Fabeln* des DORAT illustrierte, und die *Idyllen* des BERQUIN, oder MOREAU LE JEUNE, dessen Tätigkeit sich bis zur Revolution erstreckte, die Werke VOLTAIRE's kommentierte und hauptsächlich die des ROUSSEAU. Aber Symptome der Dekadenz sind bereits erkennbar. MONET, LE BARBIER, BINET und QUEVERDO sind nur kleine Meister mit einem ziemlich kühlen Talent, bis auf die erotischen Werke. Umsonst versucht DEBUCOURT mit seinen Aquatinten frisches Leben in die verfallende Kunst zu bringen. Die französische Vignette des XVIII. Jahrhunderts erlebt nur noch einmal einen wirklich großen und letzten Aufschwung. Die Hauptwerke zweier der größten französischen Maler schließen den Cyklus, den OUDRY und BOUCHER begonnen: die unvergleichlich schönen *Fabeln* LA FONTAINE's von FRAGONARD und die idyllische Liebe *Daphnis und Chloes* PRUDHON's, mit einem sinnlichen Scharm erzählt, den man in den lebenswürdigen *Idyllen* des REGENTEN vergeblich suchen würde. (DR. MARIA R. HOFFMANN.)

Le Guide di Roma. *Materialien zu einer Geschichte der römischen Topographie.* Unter Benützung des handschriftlichen Nachlasses von Oskar POLLAK, herausgegeben von Ludwig SCHUDT. Augsburg, 1930.

Der Bibliothekar der Biblioteca Herziana stellte in diesem Werke die Bibliographie der gedruckten Rom-Literatur, unter Benützung des handschriftlichen Nachlasses von Oskar POLLAK, zusammen. Die Arbeit ist nicht nur eine gute, ausreichende Bibliographie, sondern eine kritische Bearbeitung der Rom-Literatur, und als solche, eine richtige Fortsetzung der Arbeiten von CALVI und HUELSEN. SCHUDT berücksichtigt das Material aller wichtigen europäischen Bibliotheken, doch ließ er das der ungarischen Bibliotheken mit Recht außer acht, da die ungarischen Bibliotheken mit der Rom-Literatur nur sehr dürftig vertreten sind. Die eigentliche ungarische Rom-Literatur hat Emerich VÁRADY in seiner, sich im Druck befindenden ungarisch-italienischen Bibliographie zusammengestellt. (L. TÓTH.)

Fremdsprachige Publikationen über die Čechoslovakei. Praha., 1928. 8°, 146 S. Orbis-Buchhandlung.

Kurze Besprechung der sorgfältig zusammengestellten Bibliographie der čechoslovakischen halbamtlichen Propaganda-Literatur. (L. T.)

Bibliographie der ungarischen wissenschaftlichen Literatur 1901—1925. IV. Mathematik. Zusammengestellt von Dr. Ilona GÁSPÁR Budapest, 1930. XI, 83 S. 8°.

Unter den Ausgaben der Ungarischen Zentralstelle für Bibliothekswesen ist diese langentbehrte Arbeit erschienen. Dr. Ilona GÁSPÁR stellt darin in 27 Gruppen die 25jährige wissenschaftliche Tätigkeit der ungarischen Mathematiker zusammen. Auch die fremdsprachigen und im Auslande erschienenen Werke finden Aufnahme in die Bibliographie. Die fachmässige Gruppierung der aufgezählten 1897 Titel gibt ein klares Bild über die von ungarischen Mathematikern bearbeiteten Probleme. Die eingehende, präzise bibliographische Arbeit, die sich auch auf die in Zeitschriften erschienenen Abhandlungen ausbreitet, ist für die Fachgelehrten von grosser Wichtigkeit. Sie gibt die Fachgruppen und die Titel der bedeutenderen Arbeiten auch in deutscher Übersetzung und ist somit auch für Ausländer zugänglich. (EVA PAUDLER.)

Szalay, Josef: *Vom Buch und von der Liebe zum Buch.* (A könyvről és a könyvszeretetről.) Széphalom-Könyvtár. No. 23. Szeged, Városi Nyomda. 22 S.

Vorliegendes Heftchen wurde zur Gelegenheit des fünfzigjährigen Jubiläums der SOMOGYI-Bibliothek vom begeisterten Bibliophilen, Josef SZALAY veröffentlicht. Neben Ausführungen, die sich auf die Geschichte des Buches beziehen, spricht Verf. nur ganz kurz, über seine eigene nach dem Grangerschen System angelegte Privatbibliothek. (A. KOZOCSA.)

Livre commémoratif pour Benoit Jancsó. Rédigé par Nicolas Asztalos. Budapest, 1931. Imprimerie Universitaire, 8°, p. 413.

Auprès d'une partie personnelle, consacrée à la mémoire du grand publiciste et expert en questions des nationalités, Benoit JANCÓS, le volume donne des précieuses contributions historiques, juridiques, géographiques au problème des minorités. Les différents aspects de l'évolution du problème, la situation actuelle des Hongrois détachés, ainsi que la nécessité et les devoirs d'une nouvelle politique de nationalités y sont examinés par les représentants de la jeune génération d'après-guerre dans des études bien documentées.

(GABRIEL HALÁSZ)

Bulletin annuel sur le développement et l'état du Musée et de la Bibliothèque du comitat de Veszprém 1929/30. — Avec un supplément littéraire. — Rédigé par Désiré Laczkó, directeur du Musée. Veszprém, 1930. 8°, p. 46.

Le volume contient le bulletin et trois études : Eugène GUTHEIL : *Veszprém, ville de Saint-Émeric. Données à l'histoire de Veszprém au temps de Saint-Etienne* ; Jules RHÉ : *Nouveaux restes d'église de l'époque des Árpád à Veszprém* ; Zoltán RIBÓ : *La vie d'Émeric Csikász, sculpteur de Veszprém.* (n.)

Máté, Charles : *La morphologie du livre.* Étude à l'histoire de la littérature hongroise aux XVIe—XVIIe siècles. Budapest, 1930. p. 53. (Bibliothèque Minerva, vol. 30.)

La dissertation est une application heureuse des idées littéraires morphologiques du professeur THIENEMAN au développement du livre hongrois aux XVIe—XVIIe siècles. L'auteur y examine les variations du titre, de la dédicace, l'évolution de la conscience des écrivains, manifestée dans les formes diverses des titres d'auteur, le rôle prépondérant de l'imprimeur, enfin l'apparition première des préfaces. (G. H.)

A Fővárosi Nyilvános Könyvtár értesítője. (Anzeiger der Hauptstädtischen Öffentlichen Bibliothek.) Neue Folge, 9. Band.

Der 9-te Band des Anzeigers unterrichtet uns über die Tätigkeit der Bibliothek im Jahre 1919. Es sollen daraus nur hervorgehoben werden, dass die Central-Bibliothek und ihre 12 Filialen (Volksbüchereien) eine Million Bände dem Leserkreis ausgestellt hat, ferner, dass der Umbau des neuen Bibliothek-Gebäudes (Palais Wenckheim) beendet und die Vorarbeiten zur Übersiedelung in Angriff genommen wurden. Der Gesamtzuwachs betrug 43,865 Bände. An Veröffentlichungen sind ausser dem Anzeiger, fünf Spezial-Bibliographien unter dem Titel *Bibliographie aktueller Fragen*, wie auch der erste Band der *Bibliographie der Budapester Sammlungen* erschienen. (K. I.)

Code international d'abréviations des titres de périodiques. Paris, 1930.

Cet excellent petit code présente en français et en anglais les règles principales des abréviations des titres de périodiques. Ce code devrait être traduit en chaque langue, car il ne sert non seulement le but prononcé dans son titre, mais encore comme un modèle pour la rédaction claire, précise et courte de règlements. (C. I.)

Pongrácz József: *Dr. Antal Géza dunántúli református püspök irodalmi munkássága. (Die literarische Tätigkeit des Bischofs der Reformierten Diözese Transdanubiens Géza Antal.)*

Anlässlich des 40-jährigen Priester-Professoren Jubiläums des ref. Bischofs ANTAL, wurde diese äußerst genaue und ausführliche Bibliographie, welche sich auf sämtliche Gebiete des Arbeitsfeldes des werktätigen Priesters, Professors und Politikers erstreckt, mit grosser Hingabe zusammengestellt. (K. I.)

REVUE DES REVUES. (Pp. 375—381.)

Dieser Abschnitt enthält Auszüge aus den Mitteilungen folgender Zeitschriften der Jahre 1928—1930: *Archiv für Buchgewerbe und Gebrauchsgeschichte*, *Le Bibliographe Moderne*, *Magyar Grafika*, *Zeitschrift für Bücherfreunde*, *Zentralblatt für Bibliothekswesen*.

NOTICES. (Pp. 382—402.)

Der Oxforder Codex König Ludwigs des Großen, das Alter und der Illuminator der Wiener Bilderchronik.

1929 erschien in der Ausgabe der Ungarischen Bibliophilen Gesellschaft Dr. Edith HOFFMANNs reich ausgestattetes und sehr wertvolles Werk über *Ungarische Bibliophilen in alter Zeit* (Régi Magyar Bibliofilek). Eine der wichtigsten Ergebnisse des Buches aus dem Standpunkt der ungarischen Kunstgeschichte und Codexliteratur ist die Feststellung der Verfasserin, daß der Pseudo-Aristotelische Codex *Secretum Secretorum* der Bodleian Library in Oxford (Ms. Hertford College 2) für den ungarischen König LUDWIG den Großen von demselben Hofmaler illuminiert wurde, der die wichtigste ungarische mittelalterliche historische Quelle, in einem der prächtigst ausgestatteten ungarischen Codex, die Wiener Bilderchronik ausführte. Auch der Scriptor der beiden Handschriften ist derselbe. Der Oxforder Codex ist viel einfacher geschmückt, nur das Titelblatt ist illuminiert, auch der Text ist aus zahlreichen mittelalterlichen Handschriften und mehreren Incunabeln in vielen Varianten bekannt. Laut Einleitung hätte das ursprüngliche griechische Werk ARISTOTELES für seinen Schüler ALEXANDER den Großen geschrieben, daß er daraus die Kunst des Regierens, die Erhaltung seiner körperlichen Gesundheit erlernen, die Erscheinungen der Natur, die seelische und körperliche Struktur des Menschen erkennen und somit unter seinen Untertanen seine Freunde, Ratgeber, Heerführer und die Stützen seiner Macht auf Grund ihrer seelischen

Eigenschaften und ihrer Physiognomie erwähnen könne. Das Werk ist ein orientalischer Königsspiegel, aller Wahrscheinlichkeit nach arabischen Ursprungs aus dem VIII. Jahrhundert. Laut Einleitung besorgte die Übersetzung vom Arabischen ins Lateinische PHILIPP von Tripolis für seinen Herrn Guido VERE DE VALENCIA, Erzbischof von Tripolis oder Tyrus — nach der Umarbeitung des englischen Minoriten ROGER BACON aus dem XIII. Jahrhundert, Erzbischof von Neapel.

In der textbeginnenden Initiale **H** der Oxforder Handschrift wird der ungarische König LUDWIG der Große im Kniebild dargestellt. Auf seinem Haupt eine offene Krone, in der Rechten das Scepter, in der Linken ein Schild tragend, auf welchem der Helmschmuck der ANJOU — der aus einem bekrönten Helm zwischen Straußfedern hervorwachsender, ein Hufeisen beißender Straußkopf — sichtbar wird. Das Miniaturbild des Königs, sein Gewand, sein Schild entsprechen in allen Einzelheiten vollständig den ähnlichen Darstellungen der Bilderchronik, nach der treffenden Bemerkung Edith HOFFMANNs: «als wenn er uns aus der Bilderchronik entgegentreten würde». Auch die Initiale selbst, sowie der Schmuck der Randleisten, deuten auf die Hand des Illuminators der Bilderchronik hin. Auf der unteren Randleiste des Titelblattes sind in drei viereckigen Schildern: das vereinte Wappen Ungarns und der ANJOU, das ungarische Wappen mit dem Doppelkreuz und der polnische weiße Adler in rotem Felde sichtbar. Edith HOFFMANN stellt von den Miniaturen der Bilderchronik auf Grund kunstgeschichtlicher Costume- und waffenkundlicher Untersuchungen fest, daß sie in Ungarn gefertigt wurden. Dasselbst muß auch der Oxforder Codex entstanden sein. Da wir von dem Miniator außer den beiden für König LUDWIG dem Großen gefertigten Handschriften keine weiteren Arbeiten kennen, muß es für unzweifelhaft angenommen werden, daß es ein Hofmaler des Königs gewesen sei.

Die Richtigkeit der Beobachtung Edith HOFFMANNs, daß das polnische Wappen des Titelblattes das Alter des Oxforder Codex', auf eine ziemlich enge Zeitspanne datiert, ist kaum zu bestreiten. LUDWIG der Große wurde im September 1370 zum König von Polen gekrönt, 1382 starb er. Der Codex wurde also zwischen 1370—1382 geschrieben. Daraus können wir getrost auch auf die Entstehungszeit der Bilderchronik folgern. Zwischen den zwei, dem Schmuck und — setzen wir dazu — der Schrift nach so gleichen Handschriften, kann man keinen größeren Altersunterschied voraussetzen. Der Text der Bilderchronik ist auf dem Titelblatt auf das Jahr 1358 datiert. Das bezieht sich aber nur auf den ursprünglichen Text. Seine prunkvolle Abschrift, die Bilderchronik ist aber mindestens um ein Jahrzehnt jünger. Edith HOFFMANN datiert die Chronik um 1370, vor die Zeit der Krönung LUDWIGs des Großen zum König von Polen. Augenscheinlich, weil in den Verzierungen das polnische Wappen fehlt. Der Aufsatz Emil JAKUBOVICHs korrigiert in diesem einen Punkte die Feststellungen Edith HOFFMANNs und verrückt die Entstehungszeit der Handschrift durch Hinweisung auf die zeitbestimmende Bedeutung der in der textbeginnenden Initiale **A** der Bilderchronik dargestellten hlg. KATHARINA von Alexandrien, auf die Jahre 1374—76.

Der 1462 datierte s. g. TELEKI-Codex der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften enthält unter anderem auch die direkte Copie der Bilderkronik. Laut Kolophon ließ den Text der Plebanus der, in der Nähe von Debrecin gelegenen, Gemeinde Szová von jener Kronik abschreiben, welche der französische König dem Despoten als wertvolles Geschenk überreichte. Franz TOLDY hat schon 1867 in der Einleitung der Prunkausgabe der Bilderkronik nachgewiesen, daß dieser Despot der serbische Fürst Georg BRANKOVICH († 1456) war; der schenkende französische König aber KARL VII. (1422—61). TOLDY hellte auch schon das auf, wie die Bilderkronik nach Frankreich kam. König LUDWIG der Große sandte die direkt zu diesem Zwecke verfertigte Prachthandschrift als Verlobungsgeschenk dem französischen König KARL V., als er seine Tochter Maria, mit dem zweiten Sohne des Königs, dem Herzog LUDWIG von Orleans verlobte. TOLDY irrte sich nur in dem Namen der ungarischen Prinzessin: nicht MARIA, sondern KATHARINA, die 1370 geborene älteste Tochter LUDWIGS des Großen, wurde 1374 dem französischen Königssohn anverlobt. Die im Zusammenhange mit der Verlobung und der geplanten Heirat aufgetauchten diplomatischen Verhandlungen zogen sich zwei Jahre hin, bis ihnen der 1376 erfolgte Tod der kleinen Braut ein Ende machte. Der repräsentative Codex wurde also zwischen dem Zeitpunkt der Verlobung (1374) und dem Todesdatum der kleinen Braut, der Königstochter KATHARINA (1376) verfertigt. Auf das Titelblatt, den Ehrenplatz, wurde das Bild der Schutzpatronin der Braut, der hlg. KATHARINA von Alexandrien angebracht, welches somit das Verlobungsgeschenk, den Prachtcodex pünktlich datiert. Auch der eine Schutzpatron des Bräutigams, des Herzogs LUDWIG Valois von Orleans — der andere war der französische König LUDWIG IX. der Heilige — der hlg. LUDWIG, Bischof von Toulouse (1275—97) ist am Ende der Bilderkronik in einem Miniaturbildchen dargestellt. Möglicherweise kam die Handschrift aus Frankreich wieder als Hochzeitsgeschenk zurück. Auch Georg BRANKOVICS hatte eine Tochter Namens Katharina, die die Frau des Markgrafen Ludwig von CILLEI wurde. Der auffällige französische König KARL VII. schenkte vielleicht eben wegen dem Katharinen-Bild des Titelblattes den Codex dem Fürsten BRANKOVICS. Das weitere Schicksal der Bilderkronik: wie wir sehen, läßt ihn 1462 der Plebanus der — in der unmittelbaren Nähe Debrecins, des Centrums der ungarischen Besitztümer des Despoten gelegenen — Gemeinde Szová kopieren. Im XVI. Jahrhundert ist sie in türkischen Händen. Das beweisen die auf den oberen Rand des Titelblattes und auf das Margo mehrerer Blätter geschriebenen, aber halb getilgten Anmerkungen mit arabischen Buchstaben. Dieselben entzifferte Franz ZSINKA mit Photographien KÖGELSchen Systems. In türkische Hände könnte die Handschrift bei der Belagerung der Feste Buda (1526, 1529, bzw. 1541) aus der Corvina, der Bibliothek des Königs MATHIAS CORVINUS gelangt sein. An ihrem gegenwärtigen Aufbewahrungsorte, der Handschriftensammlung der gewesenen K. K. Hof- jetzt Nationalbibliothek, wurde sie zuerst von dem, in den Jahren 1608—1636 wirkenden, berühmten Direktor Sebastian TENGNAGEL katalogisiert. Wahrscheinlich ist sie am Ende des XVI.

oder dem beginnenden XVII. Jahrhundert mit in Ungarn gesammelten Schätzen, Altertümern und Codices in den Besitz des kunstliebenden Kaisers und Königs RUDOLF gelangt. Suchen wir nach dem Illuminatoren der Bilderchronik und ihrer Oxforder Schwesterhandschrift, nehmen unsere Aufmerksamkeit drei dem Namen nach bekannte Hofmaler des Königs LUDWIG des Großen in Anspruch. Meister Johann, dessen Grabstein in die Wand der Ofner Krönungs Mathias Kirche eingelassen ist, müssen wir jetzt schon, da wir die Entstehungszeit der beiden Codices (1370—82, bzw. 1374—76) kennen, ausschließen, da Johann 1370 gestorben ist. Aus den Jahren 1326—1348 besitzen wir urkundliche Daten über Meister HERTHUL oder HERTHLINUS, der in Meggyes am Neusiedlersee, in dem neuestens dem Burgenland zugewiesenen Teil des Komitats Sopron (Ödenburg), ein Besitztum hatte. Er war schon früher Hofmaler auch des Königs KARL I. Sein Sohn, Nicolaus von Meggyes, spielt von 1352 an die Rolle eines Hofmalers bei König LUDWIG dem Großen, 1356 erwähnt der König rühmend seine Malkunst. Aus den spärlichen Urkunden, die sich auf ihn beziehen, können wir nicht entschieden feststellen, ob er die 1370-er Jahre, die Entstehungszeit der zwei Geschwisterhandschriften noch erlebte.

(EMIL JAKUBOVICH.)

Ein neuentdeckter Corvin-Codex. 1931, den 21. und 22. Mai fand in Zürich die Auktion der Mailänder Firma Ulrico HOEPLI statt, auf welcher unter Katalognummer 71 ein CORVIN-Codex versteigert wurde. Nach liebenswürdiger Mitteilung der Firma, erwarb ihn ein Londoner Sammler Namens HORNBLY um 5700 plus 10% schw. frcs.

Er enthält Epigramme MARTIALIS'. Am unteren Rand der schönen Rankenbordüre des Titelblattes ist das Wappen des Königs MATTHIAS CORVINUS zu sehen, umgeben von den Sigeln M. A. Im rechten Rand der Bordüre ist eine männliche Büste angebracht, welche laut Katalog das Porträt des Königs sein soll.

Die Handschrift stammt zweifelsohne aus der Corvina, da das Wappen vollständig einwandfrei ist, doch das Porträt ist gewiß nicht jenes des MATTHIAS. Die Züge des Dargestellten erinnern nicht im Geringsten an den König, auch die Kopfhaltung ist nicht die seine. In allen Miniaturen die wir kennen, ist er mit fürstlicher Kopfhaltung dargestellt; dichtes, gelocktes Haar umgibt sein energisches Haupt; er trägt eine Krone oder einen Lorbeerkranz und nie eine solche Mütze, wie in dem MARTIALIS; das Kleid läßt den Hals immer frei. Da die Miniatur-Porträts des Königs nie nach dem Leben, sondern immer nur nach seiner bekannten Medaille gemacht wurden, konnten sie nicht vom feststehenden Typus abweichen. Die Büste ist also nur eine übliche Buchdekoration.

Ein Porträt kann im übrigen nur in einem bestellten Codex vorkommen. Dieser Codex ist aber ein auf dem Büchermarkt fertig angekaufter Codex, in welchen man in der Ofner Miniaturenwerkstatt des Königs, das Wappen nachträglich hineinfügte. Dies ist aus der bedeutend weniger sorgfältigen Arbeit des Wappens im Vergleiche zu der Bordüre zur Genüge ersichtlich. Die Buchstaben M. A. kommen in den in Italien bestellten Codices nie vor, son-

dem nur neben Wappen, die man in Ofen malte, entweder in Handschriften, die man in ihrer Gänze in Ofen herstellte, oder in solchen, welche fertig angekauft, in Ofen nur mit dem Wappen versehen wurden. In einer bestellten Handschrift würden die Embleme des Königs nicht fehlen.

Der Katalog der Auktion hält die Malereien der Handschrift für Neapolitanisch. Solche wuchtige, farbige Ranken kommen aber nur in Oberitalien vor, auch die schöne Initiale auf dem Titelblatt ist typisch oberitalienisch. Viele Handschriften der Corvina stammen aus Oberitalien, vielmehr als aus Neapel. Diese Art aber ist in der Corvina selten.

Sehr bemerkenswert ist der Codex aus inhaltlichem Standpunkt. Unter den bisher bekannten Stücken fand sich noch kein MARTIALIS, obwohl wir aus zeitgenössischen Quellen wissen, daß MARTIALIS in Ofen gelesen wurde: Francesco SASSETTI bereicherte die Bibliothek des Königs mit einem MARTIALIS.

Es ist sehr bedauernswert, daß dieses schöne und interessante Stück der Bibliothek unseres großen Königs wegen der drückenden Verhältnisse des Landes nicht für eine ungarische Bibliothek erworben werden konnte.

(DR. EDITH HOFFMANN.)

La bibliothèque du maréchal Ladislas Berchényi à Luzancy. Le fils du général du prince François RÁKÓCZI II, Ladislas BERCHÉNYI passa une belle carrière militaire et mourut en 1778 comme maréchal de France. A la fin de sa vie mouvementée il vécut 12 ans dans son château de Luzancy. Le maréchal possédait une bibliothèque dont le baron Jules FORSTER communiqua le Catalogue dans son ouvrage *Suppléments à l'histoire de Ladislas Berchényi maréchal de France*. Le Catalogue fut dressé pendant la révolution le 19 nivôse de l'an III, et contenait 428 titres. Sauf quelques pièces, tous les livres font partie de la Bibliothèque Municipale de Maux. Nous y rencontrons une série de livres hongrois prouvant l'intérêt que le maréchal portait pour son pays d'origine. La majeure partie de la bibliothèque comprend des œuvres d'histoire et de géographie. On rencontre encore de livres militaires, théologiques, juridiques et de médecine. La littérature n'y joue pas grand rôle. Il est intéressant de voir que ROUSSEAU est représenté par ses Œuvres complètes en dix volumes, tandis que VOLTAIRE ne figure qu'avec quelques travaux d'histoire. (P. G.)

Ein Brief des Wiener Nuntius Garampi über die Originalhandschrift von Simon Kézais Chronik. Es bedeutet für die Geschichtswissenschaft einen schmerzlichen Verlust, dass KÉZAI Originalhandschrift um 1782 verschollen ist und trotz aller Bemühungen nicht wiedergefunden werden konnte. Besonders Alexander DOMANOVSKY machte sich durch seine diesbezüglichen Forschungen verdient (Kézai kódexéről. Békefi Emlékkönyv Budapest, 1912. S. 81—91), deren Ergebnisse folgend zusammengefasst werden können: Der ungarische Literaturhistoriker HORÁNYI nahm KÉZAI Handschrift anfang November 1781 mit sich nach Wien, um sie dort drucken zu lassen. Die Ausgabe erschien bei KURZBÖCK in Wien und ist vom 30. November 1781 datiert. Die Handschrift befand sich nach DOMANOVSKY'S Auffassung Anfang 1782

wiederum in Pest, wo eine neue, verbesserte Auflage bei der Witwe LANDERER vom 14. Juli 1782 datiert erschien. Seitdem ist über das Schicksal der Handschrift nichts mehr bekannt. Aus einem Briefe des damaligen Wiener Nuntius, des Grafen Josef GARAMPi, eines allbekannten und gewürdigten Gelehrten seiner Zeit, an den Domherrn Josef KOLLER, den verdienten Historiographen der Fünfkirchener Diözese vom 26. Oktober 1781 (Handschriftensammlung des Ungarischen Nationalmuseums Quart. Ital. 33. IV. f. 81. r.), geht jedoch hervor, dass HORÁNYI die Handschrift dem Nuntius nicht nur gezeigt hat, sondern sie für längere Zeit zur Besichtigung bei ihm liess. GARAMPi's Brief gibt Anlaß zu der Vermutung, dass KÉZAI's Handschrift nicht — wie es DOMANOVSKY meint — nach Ungarn zurückgebracht wurde, sondern in Wien bei einem Sammler geblieben ist. Ob dieser Sammler eben GARAMPi, der grosse Bibliophil war, ist nicht zu bestimmen. Es ist auch nicht wahrscheinlich, da er die Handschrift in seinen Briefen nichtmehr erwähnt; auch stand er zu HORÁNYI in keiner näheren Beziehung, der ihm die Erwerbung der wertvollen Handschrift ermöglicht hätte. Allerdings wäre es ratsam, die Handschrift in den ausländischen, besonders in den Wiener und österreichischen Sammlungen zu suchen. (L. TÓTH.)

Ein Brief von Josef Dankó an Pietro Antonio Uccelli über die unedierten Schriften des hl. Thomas von Aquino. Sebastian MERKLE hat sich bei der Herausgabe der Schriften des Tridentiner Konzils mit gewissen angeblich aus der urchristlichen Literatur stammenden Zitaten des Tractats *Contra errores Graecorum*, mit welchen der Aquinate beweisen wollte, daß der Primatus des Papstes und das Prinzip der päpstlichen Infallibilität schon den Urchristen bekannt waren, viel beschäftigt. Diese weitverzweigte Frage hat MERKLE'S Aufmerksamkeit auf die Person von UCCELLI gelenkt, der sich während des Vatikanischen Konzils mit dieser damals vielerörterten Frage mehr kühn, als gründlich beschäftigt hatte. UCCELLI galt bis zum seinem am 6. April 1880 erfolgten Tode als einer der besten Forscher der Thomas-Literatur, was jedoch von der späteren Spezialforschung nicht mehr bestätigt wurde (Martin GRABMANN: *Mittelalterliches Geistesleben*, München, 1926, p. 25). UCCELLI hat mehrere Schriften des hl. Thomas herausgegeben, zu einer durchgreifenderen wissenschaftlichen Publikation fehlte es ihm jedoch nicht nur an Talent, sondern auch an Geld. Darum hat er sich so viel um Mäcenen beworben. Aus einer Antwort des Graner Domherrn, Josef DANKÓ vom 1. Februar 1875 ist zu entnehmen, dass UCCELLI den Fürstprimas von Ungarn, Kardinal SIMOR zur Subventionierung einer Ausgabe der noch unedierten Thomas-Schriften durch die Vermittlung von DANKÓ gewinnen wollte. Seine Bemühungen blieben jedoch erfolglos und von DANKÓ wurde ihm eine abschlägige Antwort beschieden. Jedoch lassen DANKÓ's nichtssagende Worte darauf schließen, daß die abschlägige Antwort einen anderen Grund, als die Geldnot des Fürstenprimas hatte. Kardinal SIMOR gehörte während des Konzils zu den größten Gegnern der päpstlichen Unfehlbarkeit, und gewiß wollte er darum nicht die wissenschaftliche Arbeit eines jener Gelehrten fördern, die sich um die wissenschaftliche Vorbereitung dieses Dogmas verdient machten. Der damals

in Ungarn allein herrschende Liberalismus hätte auch dieses Mäcenatentum des Kardinals sicher missdeutet. (L. TÓTH.)

CHANGEMENTS DANS L'ÉTAT DES IMPRIMERIES HONGROISES
DU 1 MAI AU 31 OCTOBRE 1930. (Page 403.)

Explication des signes : * imprimeries non avisées officiellement ; * *
imprimeries dissoutes.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois.

Directeur: M. le Dr. THÉODORE RÉDEY.

Prix du volume hors la Hongrie 6 francs. — Nouvelle série. XXXVII. Volume III—IV°

Livraisons. Juill.—Déc. 1930.

SOMMAIRE DU BULLETIN.

	Page
Johann Temesváry : Pius Manzador	19*
Josef Deér : Die Beschreibung Shythiens in den Gesta Ungarorum	19*
Andrea Veress : Pubblicazioni Marsiliane di interesse ungherese	20*
Hans Ph. K. Krüger : Bibliographische Unternehmungen der Deutschen Bücherei	20*
André Veress : Un nouveau fragment du poème hongrois relatif aux luttes entre Lupu-Voivode et Mathieu-Voivode	21*
Documents inédits. A. GORIUPF : Beitrag zur Gesch. der Zeitschrift Életképek. — N. ASZTALOS : Einzelheiten über die liter. Tätigkeit von J. Frölich, D. Frölich u. J. Serédi. — E. ZOVÁNYI : Die Widerleger G. Bársonys. — B. IVÁNYI : Livres, bibliothèques et typographies en Hongrie. — Bibliothèque hongroise. (J. PUKÁNSZKY- KÁDÁR.)	22*
Indicateur officiel : La bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois en 1929. (FR. ZSINKA, É. JAKUBOVICH, TH. RÉDEY, C. ISOZ.)	23*
Littérature : Bibliographie der Sozialwissenschaften : III. (A. GÁRDONYI.) — GULYÁS, P.: Gesch. der Buchdruckerkunst in Ungarn. (J. PUKÁNSZKY-KÁDÁR.) — DIESCH, C.: Bibliographie der germanistischen Zeitschriften (B. O. KELÉNYI.) — RÜMANN, A.: Das illustrierte Buch des XIX. Jahrh. (M. R. HOFFMANN.) — RÉAU, L.: La gravure en France au XVIII ^e siècle. (M. R. HOFFMANN.) — Le Guide di Roma. (L. TÓTH.) — Fremdsprachige Publikationen über die Čechoslovakei. (L. T.) — Bibliographie der ung. wissensch. Literatur IV. (E. PAUDLER.) — SZALAY, J.: Vom Buch u. von der Liebe zum Buch. (A. KOZCSA.) — Livre commémoratif pour B. Jancsó. (G. HALÁSZ.) — Bulletin annuel du Musée du comitat de Veszprém 1929/30. (N.) — MÁTÉ, Ch.: La morphologie du livre. (G. H.) — Anzeiger der Hauptstädt. Öff. Bibliothek. 9. (K. I.) — Code international d'abréviations des titres de périodiques. (C. I.) — PONGRÁZ, J.: Die liter. Tätigkeit G. Antals. (K. I.)	24*
Revue des Revues. (Par D. BARTHA et C. I.)	30*
Notices. Der Oxforder Codex König Ludwigs des Grossen, das Alter u. der Illuminator der Wiener Bilderchronik. (E. JAKUBOVICH.) — Ein neuentdeckter Corvin-Codex. (E. HOFFMANN.) — La bibliothèque du maréchal L. Berchényi à Luzancy. (P. G.) — Ein Brief des Wiener Nuntius Garampi über die Originalhandschrift von S. Kézais Chronik. (L. TÓTH.) — Ein Brief von J. Dankó an P. A. Uccelli über die unedierten Schriften des hl. Thomas von Aquino. (L. TÓTH.)	30*
Changements dans l'état des imprimeries hongroises du 1 ^{er} mai au 31 octobre 1930	36*

Siège de la rédaction et de l'administration: Magyar Könyvszemle
Budapest, Musée National Hongrois.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke.

- I. Horváth Ignác: A Magyar Nemzeti Múzeum
ősnymtatványai. Budapest, 1895. (Elfogyott.)
 - II. Dr. Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum
könyvtárának címereslevelei. I. kötet. Budapest,
1904.—II. kötet 1—2. füzet. Budapest, 1923—30.
Ára 20 pengő.
 - III. Dr. Gulyás Pál: A Magyar Nemzeti Múzeum
könyvtárában lévő Aldinák. Budapest, 1908.
Ára 2 pengő.
 - IV. Dr. Gulyás Pál: Magyar szépirodalom idegen
nyelven a Magyar Nemzeti Múzeum könyv-
tárában. Budapest, 1917. — Függelék. 1920.
Ára 10 pengő.
 - V. Kereszty István: Hírlapok és folyóiratok
1867-ig. Budapest, 1916. Ára 3 pengő.
 - VI. Isoz Kálmán: Zenei levelek a Magyar Nemzeti
Múzeum könyvtárában. Budapest, 1921—1924.
I. 1—3. füzet. Ára 9 pengő.
 - VII. Akantisz Viktor: A Todoreszku-Horváth-könyv-
tár. Budapest, 1922. Ára 6 pengő.
 - VIII. Dr. Bártfai Szabó László: Gróf Széchenyi
István könyvtára. Budapest, 1923. Ára 4 pengő.
 - IX. Dr. Váczy János és Rédeyné dr. Hoffmann
Mária: Irodalmi Levelestár. I. kötet. Budapest,
1923. Ára 5 pengő.
 - X. Végh Gyula: Rariora et Curiosa gróf Apponyi
Sándor gyűjteményéből. Budapest, 1925.
Ára 3 pengő.
- Magyar Könyvszemle. A Magyar Nemzeti Múzeum
Országos Széchényi Könyvtárának közlönye.
Új folyam I—XXXVII. kötet. A négyfüzetes év-
folyamok ára 8 pengő, a kétfüzeteseké 6 pengő,
az egyfüzeteseké 4 pengő.